

**WSPÓŁCZESNE
INSTYTUCJE
I USŁUGI BANKOWE
W POLSCE**

MARIA MAGDALENA GOLEC

WSPÓŁCZESNE INSTYTUCJE I USŁUGI BANKOWE W POLSCE

Wydawnictwo
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu

Poznań 2022

Recenzenci
dr hab. Grzegorz Kotliński, prof. UEP
dr hab. Magdalena Szyszko, prof. WSB w Poznaniu

Projekt okładki
Martyna Dawidziak

Redakcja
Karolina Hamling

Skład i łamanie
Maciej Torz

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Maria Magdalena Golec, 2022
© Copyright by Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, 2022

ISBN 978-83-7205-380-0

Wydawnictwo
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu
ul. Powstańców Wielkopolskich 5
61-895 Poznań, tel. +48 61 655 32 48
e-mail: wydawnictwo@wsb.poznan.pl
www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl

Druk i oprawa: Zakład Poligraficzny Moś i Łuczak, Poznań

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Rozdział 1. INSTYTUCJE SYSTEMU BANKOWEGO	11
1.1. Istota działalności bankowej	12
1.1.1. Definicja banku	12
1.1.2. Znaczenie banków	21
1.2. Rodzaje banków	27
1.2.1. Banki państwowe	31
1.2.2. Banki spółdzielcze	32
1.2.3. Banki komercyjne	43
1.2.4. Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe	53
1.3. Bank centralny	57
1.3.1. Specyfika działalności i organizacja banku centralnego	57
1.3.2. Funkcje banku centralnego	62
1.3.3. Instrumenty polityki pieniężnej	72
1.4. Instytucje sieci stabilności finansowej	82
1.4.1. Przesłanki tworzenia i istota sieci stabilności finansowej	82
1.4.2. Komitet Stabilności Finansowej	85
1.4.3. Komisja Nadzoru Finansowego	91
1.4.4. Bankowy Fundusz Gwarancyjny	96
1.5. Rzecznik Finansowy	104
1.6. Inne instytucje systemu bankowego	109
Rozdział 2. WPROWADZENIE DO USŁUG BANKOWYCH	114
2.1. Istota usług bankowych i ich rodzaje	114
2.2. Czynności bankowe i inne usługi banków	117
2.3. Produkty bankowe i warunki ich sprzedaży	119
2.4. Bankowość elektroniczna	127
2.4.1. Bankowość internetowa	133
2.4.2. Bankowość terminalowa	137
2.4.3. Płatności mobilne	139

Rozdział 3. RACHUNKI BANKOWE.....	142
3.1. Istota rachunku bankowego.....	142
3.2. Funkcje rachunku bankowego.....	146
3.3. Rodzaje rachunków bankowych.....	148
Rozdział 4. DEPOZYTY BANKOWE.....	159
4.1. Pojęcie depozytów bankowych.....	159
4.2. Rodzaje depozytów bankowych.....	161
4.3. Dochód deponenta.....	166
4.4. Bezpieczeństwo środków pieniężnych na rachunkach bankowych.....	173
4.5. Pozostałe formy pozyskiwania przez banki kapitałów obcych	180
4.5.1. Depozyty międzybankowe.....	180
4.5.2. Emisja własnych dłużnych papierów wartościowych	186
Rozdział 5. USŁUGI PŁATNICZE.....	188
5.1. Istota, formy rozliczeń pieniężnych i rodzaje płatności.....	188
5.2. Ustawowe uwarunkowania usług płatniczych.....	194
5.3. Systemy płatności.....	200
5.3.1. Istota systemów płatności.....	200
5.3.2. Rodzaje systemów płatności.....	201
5.4. Instrumenty płatnicze.....	210
5.4.1. Polecenie przelewu.....	213
5.4.2. Polecenie zapłaty.....	218
5.4.3. Karta płatnicza.....	222
5.4.4. Czek.....	232
5.4.5. Weksel.....	236
5.4.6. Instrumenty płatnicze w obrocie międzynarodowym	243
Rozdział 6. USŁUGI KREDYTOWE BANKÓW.....	253
6.1. Istota usług kredytowych banków.....	253
6.2. Rodzaje kredytów.....	256
6.3. Koszty kredytów.....	267
6.4. Regulacje prokonsumenckie działalności kredytowej.....	280
6.5. Ryzyko działalności kredytowej.....	289
6.5.1. Istota ryzyka kredytowego.....	289
6.5.2. Zdolność kredytowa.....	291
6.5.3. Prawne zabezpieczenia spłaty kredytów.....	306
6.5.4. Jakość kredytów w bankach.....	311
6.6. Inne formy finansowania przedsiębiorstw.....	316
ZAKOŃCZENIE.....	322
BIBLIOGRAFIA.....	324
SPIS SCHEMATÓW.....	329
SPIS TABEL.....	330
SPIS WYKRESÓW.....	332

WSTĘP

Jeszcze 15 lat temu jedynie połowa z nas korzystała z usług bankowych, jednak współcześnie produkty banków na stałe zadomowiły się wśród Polaków, a dla podmiotów gospodarujących oraz innych instytucji stały się one w naturalny sposób obligatoryjne. Kiedyś, gdy ktoś sięgał po usługi płatnicze, w zasadzie były one świadczone jedynie przez banki lub pocztę. Aktualnie lista podmiotów oferujących takie rozwiązania jest szeroka, a klikając w link na stronie internetowej sklepu czy płacąc kartą płatniczą lub smartfonem, często nie uświadamiamy sobie, że korzystamy z usług firm pośredniczących w dokonywaniu płatności i rozliczeń, a elektroniczny tryb prowadzenia transakcji jest obciążony nowymi kategoriami ryzyka. Rosnącej powszechności korzystania z usług bankowych wcale nie towarzyszy wzrost poziomu wiedzy i świadomości istoty funkcjonowania poszczególnych instrumentów finansowych oraz ekonomicznych konsekwencji podejmowanych decyzji. W procedurach świadczenia usług finansowych występuje ponadto wiele skrótów i terminów, często zaczerpniętych z języka angielskiego, co z pewnością nie ułatwia ich zrozumienia. Tym bardziej że, jak wiadomo, świat finansów wymaga stosowania precyzyjnego języka. Wreszcie zarówno same instytucje sektora bankowego, jak i warunki oferowania produktów bankowych podlegają istotnym korektom regulacyjnym oraz konieczności ciągłego dostosowywania się do zmieniających się warunków rynkowych. Nowe bądź nowelizowane, liczne i obszernie akty prawne nierzadko wspierające korzystających z racji ich niezrozumienia powodują duże trudności w rozpoznawaniu zalet innowacyjnych rozwiązań w zakresie finansów.

W książce podjęto problematykę funkcjonowania instytucji sektora bankowego oraz usług świadczonych przez te podmioty.

Jej celem jest rozpoznanie aktualnych trendów oraz rozwiązań organizacyjnych w sektorze bankowym w Polsce. Uwagę Czytelników starano się skupić na wybranych aspektach instytucjonalnych oraz na opisie funkcjonowania powszechnie znanych usług bankowych z perspektywy ich wartości dla poszczególnych uczestników rynku.

W niniejszej publikacji wykorzystano częściowo treści i podstawową strukturę książki z 2016 r. *Instytucje i usługi bankowe*, jednak zakres prezentowanej pracy został zasadniczo skorygowany z uwagi na obserwowane zmiany sektora bankowego. W publikacji uwzględniono aktualne zasady i regulacje dotyczące rozpatrywanego sektora:

- scharakteryzowano zasady uporządkowanej likwidacji banku, a także opisano pierwsze doświadczenia zebrane w tym zakresie na rynku polskim,
- przedstawiono spółdzielcze systemy ochrony stanowiące dodatkowe mechanizmy solidarnej pomocy banków spółdzielczych,
- uzupełniono treści dotyczące regulacji prokonsumenckich działalności kredytowej o informacje na temat wprowadzonej ochrony konsumentów korzystających z kredytu hipotecznego,
- scharakteryzowano wpływ pandemii na sposób prowadzenia polityki pieniężnej przez bank centralny, w warunkach pandemii po raz pierwszy korzystający z niestandardowych instrumentów polityki pieniężnej,
- uporządkowano informacje dotyczące innowacyjnych metod płatności (np. BLIK),
- rozszerzono zawartość publikacji o treści poświęcone świadczeniu usług bankowości elektronicznej.

Usługi bankowe zaspokajają potrzeby klientów: oszczędzania, dokonywania transferów płatniczych, pożyczania pieniędzy (pozyskiwania zasilania finansowego), a także, choć w mniejszym stopniu, zabezpieczania się przed ryzykiem. Uwagę Czytelników skupiono na klasycznych operacjach depozytowo-kredytowych oraz płatniczych, na tych zatem, które najczęściej są wykorzystywane powszechnie przez najliczniejsze grono uczestników rynku, a pominięto te, które wykorzystywane są przez mniejszą grupę odbiorców, jak np. usługi bankowości inwestycyjnej, czy usługi w zakresie przejścia ryzyka innego niż kredytowe. Charakterystykę usług bankowych przeprowadzono z perspektywy klientów banków, w tym również konsumentów jako relatywnie „słabszych uczestników rynku”, w odniesieniu do których wprowadzono nowe, dodatkowe regulacje prawne inspirowane rozwiązaniami napływającymi z organów Unii Europejskiej.

Publikacja składa się z sześciu rozdziałów. Przedmiotem rozważań pierwszego rozdziału stał się widziany z perspektywy instytucjonalnej system bankowy. Scharakteryzowano w nim nie tylko rodzaje banków prowadzących działalność operacyjną, ale również inne instytucje, wspierające funkcjonowanie pozostałych uczestników rynku finansowego i zapewniające stabilność sektora.

Kolejne części książki zostały poświęcone wybranym usługom bankowym. W drugim rozdziale, mającym charakter wprowadzający do dalszych, bardziej złożonych rozważań na temat usług i produktów banków, zdefiniowano je, opisano ich cechy oraz wyodrębniono ich rodzaje. Omówiono również usługi bankowości elektronicznej.

W rozdziale trzecim zawarto charakterystykę rachunków bankowych, opis ich istoty i rodzajów oraz funkcji. W czwartej części opracowania skoncentrowano się na usługach depozytowych banków, najpierw zdefiniowano pojęcie depozytów, a następnie przedstawiono różne rodzaje ich podziałów. Przeanalizowano dochody depozytów oraz ochronę depozytów zapewnianą przez system ubezpieczenia depozytów. W kolejnym, piątym rozdziale zaprezentowano wybrane najpopularniejsze usługi płatnicze oraz scharakteryzowano funkcjonujące polskie systemy płatności. Przedmiotem analizy szóstej części pracy stały się usługi kredytowe, opisano ich istotę, zaprezentowano rodzaje, przeprowadzono przykładowe kalkulacje kosztów ponoszonych przez klientów w trakcie korzystania z nich oraz scharakteryzowano aktualne regulacje prokonsumenckie.

Powodem podjęcia prac nad powstaniem niniejszej książki był zamiar ułatwienia realizacji potrzeb dydaktycznych związanych z nauką przedmiotu bankowość na kierunku finanse i rachunkowość oraz innych przedmiotów akademickich, w ramach których analizowane są instytucje i usługi bankowe. Aby zwiększyć przystępność prezentowanych zagadnień, a także kształtować umiejętności dokonywania porównań różnych kategorii finansowych (np. instytucji, instrumentów), prezentowane treści wzbogacono o przykłady, w tym przede wszystkim proste kalkulacje finansowe.

Na koniec pragnę wyrazić swoją wdzięczność wszystkim osobom, które w różnym zakresie pomogły mi w przygotowaniu książki. Zdaję sobie sprawę z tego, że nie ma pozbawionych wad podręczników, będę więc wdzięczna za ewentualne spostrzeżenia, uwagi i propozycje zmian treści.

Maria Magdalena Golec

Rozdział 1

INSTYTUCJE SYSTEMU BANKOWEGO

System bankowy stanowi część systemu finansowego i definiowany jest jako ogół instytucji oraz norm prawnych, określających organizację, zakres i zasady funkcjonowania banków, w tym ich wzajemne powiązania oraz stosunki z otoczeniem. W niniejszym rozdziale przedmiotem zainteresowania będą przede wszystkim różne kategorie instytucji sektora bankowego, choć zostaną również opisane podstawowe relacje między nimi. W Polsce rozpatrywane instytucje sektora bankowego są dominującą częścią sektora finansowego, aktywa banków (bez banku centralnego) to ok. 70% sektora finansowego (w 2019 r. 69,9%, w 2018 r. 69,3%)¹.

Cechą współczesnych systemów bankowych jest ich dwuszczeblowość (dwupoziomowość). Tradycyjnie odnosi się ona jedynie do takich relacji banków i banku centralnego, w których struktura systemu bankowego składa się z²:

- banku centralnego jako nadrzędnego, na wyższym stopniu,
- banków (nazywanych również bankami komercyjnymi, operacyjnymi) stanowiących drugi stopień.

Bank centralny jest instytucją szczególną, nieoferującą usług bankowych dla gospodarstw domowych czy przedsiębiorstw – niefinansowych klientów banków, jego rola polega na bankowej obsłudze jedynie pozostałych banków (bankier banków) oraz państwa. Bank centralny, reprezentując szeroko rozumiany interes publiczny, jest organem władzy państwowej. Aby zrealizować części swoich

*dwupoziomowy
system bankowy*

¹ *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2019 r.*, NBP, Warszawa 2020, s. 26.

² W sektorze banków spółdzielczych, które są zrzeszone w banku zrzeszającym, można mówić wręcz o trójszczeblowości, ponieważ rachunki w banku centralnym mają banki zrzeszające i obowiązki wobec banku centralnego oraz usługi dla banków spółdzielczych są wykonywane poprzez bank zrzeszający.

funkcji, bank centralny wykorzystuje pozostałe banki, które wprowadzają do obrotu pieniądź gotówkowy oraz decydują o skali emisji szeroko rozumianego pieniądza.

Współcześnie do nadrzędnego poziomu zalicza się jednak nie tylko bank centralny, ale wszystkie instytucje sieci bezpieczeństwa finansowego: bank centralny, nadzór oraz system gwarantowania depozytów. Instytucje te mają kluczowe znaczenie dla funkcjonowania banków oraz całej gospodarki ze względu na swój stabilizujący charakter. Tworzą także i regulują ramy prowadzenia działalności usługowej banków, choć z perspektywy klienta nie zawsze są dostrzegane. W Polsce organami tymi są: oprócz Narodowego Banku Polskiego (NBP), Komisja Nadzoru Finansowego (KNF), Bankowy Fundusz Gwarancyjny (BFG) i Ministerstwo Finansów (MF). Ministerstwo Finansów jako jedyne z wymienionej grupy posiada inicjatywę ustawodawczą, odgrywa ważną rolę w procesie stanowienia prawa, a także może w wyjątkowych sytuacjach wesprzeć finansowo sektor bankowy.

Poza opisanym powyżej centrum systemu bankowego znajdują się instytucje wspierające funkcjonowanie instytucji bankowych, istotne dla ich działalności, bez uprawnień władczych, w praktyce jednak stanowiące część prawidłowo funkcjonującego systemu wymiany (np. informacji, zleceń) w sektorze, np. biura kredytowe, izby rozliczeniowe, związki banków. W rozdziale podkreślono również rolę funkcjonującego od 2015 r. Rzecznika Finansowego. Ponadto w literaturze wyodrębnia się tzw. trzecią sferę systemu bankowego obejmującą instytucje uzupełniające, np. wydawnictwa, ośrodki szkoleniowe, szkoły wyższe.

1.1. Istota działalności bankowej

1.1.1. Definicja banku

bank

Banki są instytucjami oferującymi różnego rodzaju usługi finansowe, jednak o zaliczeniu danej organizacji do grupy banków decydują nie tylko oferowane usługi. Najczęściej wskazuje się, że banki są przedsiębiorstwami, które zajmują się pośrednictwem finansowym polegającym na gromadzeniu depozytów i udzielaniu kredytów. W działalności bankowej kluczowe jest wykorzystywanie przyjętych od klientów środków pieniężnych na działalność kredytową (a szerzej inwestycyjną). Na rynku finansowym są instytucje,

Tabela 1. Uproszczona struktura bilansu banku uwzględniająca najważniejsze pozycje aktywów i pasywów

Aktywa	Pasywa
Kasa i rachunki w banku centralnym (4%)	Zobowiązania wobec banków (12%)
Należności od banków (9%)	
Należności od sektora niefinansowego (56%)	Zobowiązania wobec sektora niefinansowego (63%)
Należności od sektora instytucji rządowych i samorządowych (4%)	
Papiery wartościowe (23%)	
	Zobowiązania z tytułu emisji własnych papierów wartościowych (5%)
	Pozostałe pasywa (1%)
	Pozostałe zobowiązania (5%)
Aktywa trwałe i wartości niematerialne i prawne (1,5%)	Kapitały własne (10%)
Pozostałe aktywa (2,5%)	

Źródło: opracowanie własne.

które pozyskują środki pieniężne wyłącznie od klientów (np. Poczta Polska SA) czy też udzielają finansowania z własnych środków, np. firmy pożyczkowe. Banki natomiast w swojej działalności korzystają w największym stopniu z pożyczonych, obcych źródeł finansowania, stanowiących zobowiązania banku wobec klientów (tab. 1). Kapitały

własne banków stanowią jedynie ok. 10% sumy bilansowej³. Tak wysoki udział funduszy obcych w finansowaniu działalności tych instytucji jest źródłem znacznego ryzyka prowadzonej działalności, ale również sprzyja ich wysokiej rentowności. W specyficznym dla banków wzorze bilansu wyodrębnia się inne kategorie niż dla pozostałych podmiotów gospodarczych, największą część pasywów stanowią zobowiązania wobec różnych podmiotów (z tytułu depozytów pieniężnych pozyskanych od klientów), w aktywach zaś dominują należności (czyli środki pieniężne udzielone w ramach działalności kredytowej).

Interesujący sposób wyjaśnienia działalności banków przedstawił Paul S. Nadler⁴: *Złotnicy w średniowieczu byli nie tylko rzemieślnikami; darząc ich zaufaniem, powierzano im na przechowanie złoto. Posiadacze złota często deponowali je u złotnika, otrzymując w zamian pokwitowanie; gdy potrzebne im były pieniądze, aby zapłacić za wydatki, zwracali kwity, a odbierali złoto. W miarę upływu czasu w sposób naturalny powstała tendencja do pozostawiania złota u złotnika, a wydatkowania po prostu kwitu, ponieważ zazwyczaj osoba, która otrzymała zapłatę w złocie, deponowała to złoto ponownie u złotnika w zamian za pokwitowanie. Co więcej, złotnicy wypożyczali ich własne złoto z naliczaniem odsetek, a jednak było ono natychmiast deponowane u nich, pożyczkodawca zaś zamiast kruszcu odbierał certyfikat – płacił nim, ponieważ było to znacznie wygodniejsze.*

Nie trzeba było długo czekać, aby niektórzy złotnicy uświadomili sobie fakt, że dzień po dniu, tydzień po tygodniu, miesiąc po miesiącu jedni ludzie wymieniali złoto na certyfikaty, a inni zwracali certyfikaty w zamian za złoto; pod koniec każdego dnia zawsze pozostawała część wystawionych niezrealizowanych certyfikatów u ludności i część złota w skarbcu.

Potem bez wątpienia nadszedł dzień, gdy do złotnika przyszedł klient, aby pożyczyć od niego złoto, ale złotnik wypożyczył już wcześniej całe złoto, które było jego własnością i miał do dyspozycji tylko złoto zdeponowane u niego na przechowanie. Złotnik musiał wtedy pomyśleć: „Oto jest szansa wypożyczyć złoto. Nie jest ono moją własnością, ale ludzie stale płacą raczej wystawionymi przeze mnie

³ Mowa o kapitałach banków w ujęciu księgowym (nie zaś o funduszach własnych). W 2019 r. przeciętny udział kapitałów własnych wynosił 10,5% (w 2018 r. – 10,8%, w 2017 r. – 11,5%). *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2019 r.*, s. 107.

⁴ P.S. Nadler, *Banki komercyjne w gospodarce*, „Biblioteka Menedżera i Bankowca”, Zarządzanie i Finanse, Warszawa 1993, s. 20-21.

certyfikatami, a nie złotem, i pod koniec każdego dnia pozostaje mi trochę złota, dlaczego nie miałbym wypożyczyć części złota należącego do innych ludzi, które jest tutaj? Skoro nie wszyscy chcą odbierać swoje równocześnie, i ponieważ wszystkie kawałki złota wyglądają jednakowo, tak że nikt nie wie, które złoto było początkowo czyje, kto miałby dowiedzieć się o tym, gdyby u klientów znalazło się więcej certyfikatów niż mam złota?”.

I w tym momencie narodził się pierwszy bank.

Wykorzystywanie przez bank na działalność zarobkową pozyskanych na rynku środków pieniężnych polski ustawodawca określa „obciążaniem ryzykiem”, dlatego że złożone depozyty klientów są pożyczane komuś innemu.

Ustawowa definicja banku zawarta w Prawie bankowym wyodrębnia podmioty bankowe spośród innych, ale również podkreśla specyficzny zakres przedmiotowy ich działalności. Bank według art. 2 ustawy jest osobą prawną utworzoną zgodnie z przepisami ustaw, działającą na podstawie zezwoleń uprawniających do wykonywania czynności bankowych obciążających ryzykiem środki powierzone pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym⁵. Przedmiotowy zakres działalności prowadzonej przez banki obejmuje czynności bankowe. Instytucjami bankowymi zaś mogą być wyłącznie osoby prawne (spółki akcyjne, spółdzielnie oraz przedsiębiorstwa państwowe), które uzyskały zezwolenie Komisji Nadzoru Finansowego na prowadzenie działalności bankowej.

Wyrazy „bank” i „kasa” są zastrzeżone, mogą być używane w nazwie oraz dla określenia działalności wyłącznie banku oraz kas⁶. Pojęcie **kasa** jest ograniczone do działalności polegającej na gromadzeniu oszczędności oraz udzielaniu pożyczek osobom fizycznym zrzeszonym w określonej jednostce, grupa osób korzystających jest limitowana do ustalonych grup odbiorców, np. pracownicza kasa zapomogowo-pożyczkowa, spółdzielcza kasa oszczędnościowo-kredytowa, koleżeńskie kasy oszczędnościowe żołnierzy zawodowych. Zgodnie z prawem prowadzenie działalności zarobkowej wbrew wskazanym ograniczeniom, używanie nazw „bank” i „kasa” dla oznaczenia działalności gospodarczej innej niż określona ustawowo, podlega karze grzywny do 10 mln złotych i karze pozbawienia wolności do pięciu lat.

bank definicja

kasa

⁵ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, Dz.U. nr 140, poz. 939 z późn. zm.

⁶ Nie dotyczy to jednostek organizacyjnych używających wyrazów „bank” i „kasa”, z których działalności jednoznacznie wynika, że jednostki te nie wykonują czynności bankowych, np. bank danych.

**lista ostrzeżeń
publicznych KNF**

parabank

**legalne
i nielegalne
parabanki**

Instytucją, która prowadzi monitoring rynku oraz publikuje rejestr podmiotów, które mogą świadczyć usługi bankowe polegające na obciążaniu przyjętych środków pieniężnych bez wymaganych zezwoleń, jest Komisja Nadzoru Finansowego. Na stronie internetowej publikowana jest lista podmiotów, których działalność budzi zastrzeżenia KNF z racji podejrzenia wykonywania przez nie działalności bankowej (i w związku z tym zawiadomieniu właściwej prokuratury) – tzw. **lista ostrzeżeń publicznych**⁷. Na liście tej znajdują się podmioty gospodarcze, które uważa się za parabanki, ponieważ wobec nich występuje domniemanie prowadzenia działalności bankowej bez zezwolenia. Korzystanie przez klientów z usług tego rodzaju podmiotów pozbawia ich ochrony, którą mają w sektorze bankowym (m.in. na liście KNF od 2009 r. znajduje się Amber Gold, którego upadłość w 2012 r. pozbawiła oszczędności ponad 18 tys. osób⁸). Choć instytucje znajdujące się na liście mogą kontynuować działalność, w praktyce samo dokonanie wpisu jest swoistym „znakiem ostrzegawczym” dla pozostałych uczestników rynku, którzy monitorują informacje prasowe. W styczniu 2021 r. na liście tej (w zakresie wykonywania działalności bankowej) znajdowały się 94 instytucje (wśród nazw podmiotów na liście można znaleźć np. The Reserve Bank of Poland, SouthBanco czy Podziemny System Bankowości).

Oprócz nielegalnie prowadzących działalność parabanków do tej grupy uczestników rynku finansowego zalicza się również legalnie działające instytucje, które opierając się na odmiennych regulacjach prawnych, wykonują substytucyjne do bankowych usługi finansowe. Legalnie działające parabanki nie są objęte nadzorem finansowym oraz gwarancjami dla depozytów (funkcjonują poza regulowanym systemem bankowym)⁹. Przyjmuje się, że instytucje parabankowe charakteryzuje wyższy poziom podejmowanego ryzyka (np. gdy konsument nie może korzystać z kredytu bankowego z racji negatywnej historii kredytowej, może uzyskać pożyczkę w instytucji pożyczkowej; brak możliwości finansowania działalności gospodarczej za pomocą kredytu bankowego nie przekreśla możliwości korzystania

⁷ https://www.knf.gov.pl/dla_konsumenta/ostrzezenia_publiczne [dostęp: 30 września 2021].

⁸ Amber Gold jest też określany jako piramida finansowa. Choć deklarowano inwestowanie w złoto, w praktyce wydawano pozyskane od klientów fundusze na dowolne cele (np. zakup linii lotniczych OLT Express). Straty spowodowane jej działalnością prokuratura oceniała na prawie 851 mln zł.

⁹ Warto jednak nadmienić, że przepisy prawne nie definiują pojęcia parabanku. Poza przesłankami językowymi nie ma żadnych reguł pozwalających ustalić treść i zakres tego pojęcia.

z leasingu czy emisji własnych dłużnych papierów wartościowych). Są to m.in. instytucje: pożyczkowe, leasingowe, faktoringowe, płatnicze, a ponadto podmioty proponujące usługi inwestycyjne (np. fundusze inwestycyjne, różnego rodzaju papiery wartościowe) oferowane przez celowe spółki inwestycyjne czy spółki sekurytyzacyjne¹⁰. Grupę tych instytucji określa się jako bankowość cienia (ang. *shadow banking*), równoległy system bankowy. Wzrost *shadow banking* został uznany za jedną z przyczyn kryzysu, który rozpoczął się w 2007 r. Brak regulacji tego segmentu, koncentracja na inwestycjach krótkoterminowych, ograniczona przejrzystość funkcjonowania oraz powiązania z tradycyjnym sektorem bankowym doprowadziły do wzrostu ryzyka systemowego całego sektora finansowego.

Dla określenia instytucji działających tak jak banki oraz podlegających regulacjom bankowym w aktach prawnych UE stosuje się pojęcie **instytucji kredytowej**. Według europejskich regulacji prawnych instytucja kredytowa oznacza przedsiębiorstwo, którego działalność polega na przyjmowaniu depozytów pieniężnych lub innych funduszy podlegających zwrotowi od klientów oraz na udzielaniu kredytów na swój własny rachunek¹¹. Definicja ta, zgodna z istotą działalności bankowej, jednak w porównaniu do polskiego prawa bankowego, jest szersza – obejmuje również podmioty, które nie mając statusu banku, wykonują jego kluczowe usługi, nie akcentuje się w niej obowiązku stosowania słowa „bank” w nazwie instytucji. Zgodnie z tym podejściem do instytucji kredytowych należy zaliczyć zarówno banki, jak i działające w Polsce spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (SKOK), m.in. taką klasyfikację przyjmuje NBP na potrzeby statystyk monetarnych¹². Ujęcie europejskie jest szersze, zgodne z klasycznym, przedmiotowym definiowaniem sektora bankowego (do którego włącza się m.in. towarzystwa budowlane czy związki kredytowe).

*instytucja
kredytowa*

¹⁰ W Polsce za *shadow banking* uznaje się głównie firmy pożyczkowe, gdyż pozabankowy rynek usług inwestycyjnych jest słabo rozwinięty.

¹¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/36/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie warunków dopuszczenia instytucji kredytowych do działalności oraz nadzoru ostrożnościowego nad instytucjami kredytowymi i firmami inwestycyjnymi, zmieniająca dyrektywę 2002/87/WE i uchylająca dyrektywy 2006/48/WE oraz 2006/49/WE, Dz.U. UE L 176 z 27.06.2013.

¹² Jednak SKOK zostały wyłączone spod regulacji UE, nie mogą zatem być w sensie prawnym zaliczane do grupy instytucji kredytowych. Włączenie kas do tej grupy instytucji związane byłoby nie tylko z określonymi uprawnieniami, ale przede wszystkim obowiązkami związanymi z koniecznością przestrzegania takich jak banki limitów ostrożnościowych. Według Prawa bankowego, banki w Polsce również nie są instytucjami kredytowymi, ponieważ takim mianem określa się podmioty mające siedziby poza granicą RP na terytorium państw członkowskich UE.

**jednolita
licencja
bankowa**

**oddziały
instytucji
kredytowych
i działalność
transgraniczna**

Instytucje kredytowe są istotne dla polskiego sektora bankowego, ponieważ na mocy jednolitej licencji bankowej (lub jednego paszportu, ang. *single passport*), w sytuacji gdy instytucja kredytowa uzyska zgodę na prowadzenie działalności bankowej w jednym z państw członkowskich EOG, Europejskiego Obszaru Gospodarczego (państwie macierzystym) ma prawo do prowadzenia takiej działalności w innych państwach członkowskich (państwach goszczących) bez konieczności ubiegania się o kolejne pozwolenie. Działalność może polegać na otwieraniu oddziałów instytucji kredytowych oraz świadczeniu usług bez konieczności tworzenia takich jednostek (działalność transgraniczna). Wymogiem jest jedynie poinformowanie o tym nadzoru bankowego państwa, w którym chce się prowadzić działalność (jeśli instytucja kredytowa chce prowadzić działalność poprzez oddział, wszystkie jednostki organizacyjne tego podmiotu utworzone w danym państwie uważa się za jeden oddział). Formalne powiadomienie, tzw. notyfikacja przekazywana jest za pośrednictwem instytucji nadzoru w państwie macierzystym. Nadzór nad działalnością oddziałów instytucji kredytowych prowadzą właściwe władze nadzorcze państwa, w którym instytucja uzyskała zezwolenie, instytucje te podlegają systemom gwarantowania depozytów państw macierzystych, zobowiązane są jednak do utrzymywania rezerwy obowiązkowej w banku centralnym państwa goszczącego oraz przestrzegania lokalnych regulacji prawnych¹³.

W 2021 r. w Polsce działało 20 oddziałów instytucji kredytowych z państw UE (w tym oddziały takich instytucji, w których nazwach nie pojawia się słowo bank, np. Amundi, Dexia Credit Local, GE FACTOFRANCE, Elavon Financial Services Designated Activity Company). Ponadto w 2021 r. na polskim rynku funkcjonuje ponad 487 instytucji kredytowych z różnych państw UE, ponieważ tyle instytucji złożyło notyfikację o podjęciu działalności transgranicznej. Z kolei tylko nieliczne polskie banki (działające na podstawie polskiej licencji) podejmują działalność w formie oddziału w innych państwach UE. W 2021 r. były to Alior Bank SA (w Rumunii), mBank SA (w Czechach i na Słowacji) oraz PKO BP SA (w Czechach, Niemczech i na Słowacji). Więcej instytucji podejmuje aktywność transgraniczną, w 2021 r. było to 13 banków komercyjnych, a część z nich działa w wielu państwach europejskich, np. Alior Bank SA w 14 państwach, BNP Paribas Bank Polska SA w 27, ING Bank Ślą-

¹³ Rozpoczęcie działalności przez oddział instytucji kredytowej może nastąpić nie wcześniej niż po upływie dwóch miesięcy od dnia otrzymania przez KNF informacji dotyczącej m.in. adresu oddziału, planu działalności, wysokości funduszy własnych.

ski SA również w 27 państwach¹⁴. Większość oddziałów instytucji kredytowych nie jest aktywna w zakresie przyjmowania depozytów od ludności, do wyjątków należy zaliczyć działalność Polbanku w latach 2006–2011, który funkcjonował na polskim rynku jako oddział greckiej instytucji kredytowej EFG Eurobank Ergasias S.A. W 2010 r. miał 320 placówek, zatrudniał 3 tys. pracowników i obsługiwał 800 tys. klientów (przy braku gwarancji depozytów BFG, ponieważ depozyty były objęte gwarancjami greckiej instytucji gwarantowania wkładów – Hellenic Deposit & Investment Guarantee Fund). Wobec złej sytuacji gospodarczej Grecji i niepokoju ze strony deponentów tej instytucji doprowadzono do wydzielenia prowadzonych w Polsce oddziałów tej instytucji z podmiotu macierzystego i utworzenia samodzielnego banku (w 2011 r.), działającego na podstawie polskiej licencji – Polbank EFG S.A., który w 2013 r. połączył się z Raiffeisen Bankiem. Raiffeisen Polbank SA działał w Polsce do października 2018 r.¹⁵

Z europejskiej zasady swobody przepływu usług (a tym samym jednolitej licencji) korzystają również inne podmioty rynku finansowego, w regulacjach wyróżniono dodatkowo firmy inwestycyjne oraz instytucje finansowe, przy czym zalicza się do nich instytucje niebędące instytucjami kredytowymi i wykonujące określone usługi finansowe. **Firmy inwestycyjne** oferują różnego rodzaju usługi z zakresu działalności inwestycyjnej, przy czym formalnie jest to działalność polegająca na świadczeniu przynajmniej jednej usługi inwestycyjnej na rzecz osób trzecich albo wykonywaniu przynajmniej jednego zakresu działalności inwestycyjnej¹⁶, np. realizacja zleceń w imieniu klientów,

¹⁴ Lista wszystkich podmiotów korzystających z jednolitej licencji bankowej dostępna jest wraz z zakresem działalności bankowej na stronie WWW KNF w zakładce „Podmioty sektora bankowego”, https://www.knf.gov.pl/podmioty/Podmioty_sektora_bankowego [dostęp: 30 września 2021].

¹⁵ W 2021 r. Raiffeisen Bank International AG prowadził w Polsce działalność poprzez oddział. W 2018 r. dokonano podziału, wydzielenia działalności podstawowej Raiffeisen Bank Polska S.A. i jego sprzedaży na rzecz Banku BGŻ BNP Paribas. Pozostałe aktywa zostały w dotychczasowym Raiffeisen Bank Polska S.A., który w listopadzie 2018 r. połączył się z Raiffeisen Bank International AG.

¹⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 575/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wymogów ostrożnościowych dla instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych (tzw. CRR, Capital Requirements Regulation), zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012, Dz.U. UE L176/1. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2013/36/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie warunków dopuszczenia instytucji kredytowych do działalności oraz nadzoru ostrożnościowego nad instytucjami kredytowymi i firmami inwestycyjnymi (CRD IV, Capital Requirements Directive IV), zmieniająca dyrektywę 2002/87/WE i uchylająca dyrektywę 2006/48/WE oraz 2006/49/WE, Dz.U. UE L 176/338.

zawieranie transakcji na własny rachunek, zarządzanie pakietem akcji, doradztwo inwestycyjne, emisja instrumentów finansowych.

Z kolei instytucja finansowa to podmiot niebędący instytucją kredytową lub firmą inwestycyjną, którego podstawową działalnością jest wykonywanie co najmniej jednego spośród wymienionych w katalogu rodzajów działalności. Regulacje unijne zawierają wykaz działalności o charakterze finansowym podlegających wzajemnemu uznawaniu. Są to usługi dotyczące wszystkich rodzajów podmiotów korzystających z jednolitego paszportu, do których zalicza się:

- 1) przyjmowanie depozytów i innych środków podlegających zwrotowi,
- 2) udzielanie kredytów, w tym między innymi: kredyt konsumencki, umowy kredytowe dotyczące nieruchomości, faktoring z regresem lub bez, finansowanie transakcji handlowych (w tym forfaiting),
- 3) leasing finansowy,
- 4) usługi płatnicze,
- 5) emisję innych środków płatności i administrowanie nimi (np. czeków podróźnych i czeków bankierskich), o ile działalność ta nie jest objęta pkt 4,
- 6) gwarancje i zobowiązania,
- 7) obrót na własny rachunek lub na rachunek klienta dowolną z następujących pozycji:
 - a) instrumentami rynku pieniężnego (czekami, weksłami, certyfikatami depozytowymi itp.),
 - b) dewizami,
 - c) opcjami i terminowymi umowami na instrumenty finansowe typu *futures*,
 - d) instrumentami stopy procentowej i wymiany walutowej,
 - e) zbywalnymi papierami wartościowymi,
- 8) uczestniczenie w emisji papierów wartościowych i świadczenie usług związanych z taką emisją,
- 9) doradztwo dla przedsiębiorstw gospodarczych w zakresie struktury kapitałowej, strategii przemysłowej i kwestii z nimi związanych, jak również doradztwo i usługi dotyczące łączenia się oraz nabywania przedsiębiorstw gospodarczych,
- 10) pośrednictwo na rynku pieniężnym,
- 11) zarządzanie portfelem i doradztwo inwestycyjne,
- 12) przechowywanie papierów wartościowych i administrowanie nimi,

- 13) usługi w zakresie opiniowania kredytobiorców,
- 14) przechowywanie w sejfach,
- 15) emisję pieniądza elektronicznego.

Instytucje finansowe w notyfikacji dotyczącej prowadzonej działalności w ramach jednolitego rynku podają kategorie usług finansowych, które będą oferować w państwie goszczącym (w ramach publikowanych informacji wskazywane są jedynie numery świadczonych usług).

Ponadto do podmiotów zagranicznych obecnych na rynku bankowym w Polsce zaliczyć należy również przedstawicielstwa instytucji kredytowych. Nie prowadzą one jednak działalności operacyjnej (tj. nie zawierają transakcji finansowych), ich aktywność koncentruje się na badaniach rynku, prowadzeniu działalności promocyjnej i reklamowej, niekiedy taka forma działalności poprzedza pełne „wejście” banku zagranicznego na rynek polski.

1.1.2. Znaczenie banków

Banki są przedsiębiorstwami szczególnego typu, ponieważ prowadząc działalność usługową, przy okazji ich aktywności pojawiają się ważne dla uczestników życia gospodarczego zróżnicowane efekty zewnętrzne. Dla przykładu, dla kierownictwa banku istotną informacją jest poziom wartości nowo udzielonych kredytów, a efektem zewnętrznym będzie skala kreacji pieniądza, która wynika również z działalności kredytowej. Efekty zewnętrzne działalności banków są postrzegane i określane jako służebna funkcja banków wobec gospodarki i społeczeństwa (w literaturze efekty te nazywane są funkcjami banków w gospodarce) w odróżnieniu od funkcji komercyjnej banków – zaspokajania interesów właścicieli banków poprzez np. wzrost zysków, ceny akcji banku na giełdzie. Pełniąc funkcję służebną, banki są przede wszystkim pośrednikami finansowymi i instytucjami tworzącymi pieniądź oraz umożliwiającymi jego wymianę. Inaczej mówiąc, banki dokonują alokacji i rozmieszczenia zasobów finansowych zarówno w czasie, jak i przestrzeni.

Jako pośrednicy finansowi banki dają możliwość uzyskania równowagi pomiędzy zapotrzebowaniem na lokowanie nadwyżek środków pieniężnych ze strony tzw. podmiotów nadwyżkowych a zapotrzebowaniem na środki pieniężne zgłaszanym przez innych uczestników rynku finansowego (tzw. deficytowych). W sytuacji braku banków (a szerzej pośredników finansowych) każdy z uczestników rynku musiałby samodzielnie ponieść koszty transakcyjne związane ze znalezieniem

*służebna
i komercyjna
funkcja banków*

*bank jako
pośrednik
finansowy*

kontrahenta, który umożliwiłby zainwestowanie oszczędności czy też udzielenie finansowania. Korzystanie z instytucji sektora bankowego przyczynia się również do zwiększenia efektywności ulokowania środków, ponieważ pozyskane z rynku środki pieniężne kierowane są do podmiotów wyselekcjonowanych (z niższym ryzykiem kredytowym). Dodatkowo banki, występując jako pośrednicy finansowi między różnymi strukturami podaży kapitału i popytu na niego, dokonują przekształceń tych struktur poprzez ich transformację w zakresie: kwot, terminów czy w wymiarze przestrzennym i poziomie ryzyka.

Transformacja kwot polega na wykorzystaniu małych kwot depozytów do sfinansowania znacznych inwestycji, może również przyjąć kierunek odwrotny, gdy znaczna kwota ulokowanych środków pieniężnych służy finansowaniu wielu kredytów detalicznych (np. w kartach kredytowych).

Transformacja terminów związana jest z różnymi terminami zwrotu dla produktów depozytowych i kredytowych, w praktyce obejmuje stosowanie bieżących lub krótkoterminowych depozytów dla sfinansowania kredytów na znacznie dłuższe terminy, gdyż banki korzystają z obserwowanej w ich działalności praktyki faktycznego wydłużania (prolongowania) terminów depozytów czy utrzymywania na rachunkach środków pieniężnych, które są wymagalne dla banku (które bank musi zwrócić).

Transformacja przestrzenna (geograficzna) wynika również ze zróżnicowania prowadzonej działalności depozytowej i kredytowej banku, tym razem w odniesieniu do obszaru geograficznego. Występuje wówczas, gdy lokata złożona w jednej miejscowości staje się podstawą udzielenia kredytu w innym miejscu. Skala tej transformacji może być różna, od lokalnej do międzynarodowej. Dla lokalnego rynku korzystnie byłoby w sytuacji zasilania uczestników życia gospodarczego środkami pieniężnymi (poprzez akcję kredytową) aniżeli absorbowania funduszy z rynku.

Transformacja ryzyka (transfer ryzyka) nie polega na eliminacji różnych rodzajów ryzyka, np. kredytowego, rynkowego, ponieważ nie jest to w praktyce możliwe, ale ich przeniesieniu do instytucji, które są lepiej przygotowane do zarządzania nimi.

Nie można pominąć roli banków w kreacji pieniądza. Każdorazowe udzielenie przez bank (jako instytucję monetarną¹⁷) z przyjętych depozytów nowego kredytu prowadzi do zwiększenia ilości pieniądza w obiegu. Funkcja monetarna banków polega jednak nie

kreacja pieniądza

¹⁷ Instytucjami monetarnymi są również SKOK.

tylko na dostarczeniu gospodarce pieniądza, ale również na umożliwieniu jego obiegu – poprzez dokonywanie płatności. Wskazuje się, że bezpieczny (pewny dla uczestników), szybki, terminowy system płatniczy, w którym banki nadal odgrywają najważniejszą rolę, jest kluczowy dla funkcjonowania współczesnych gospodarek.

Do innych funkcji, jakie pełnią banki, zalicza się np. dostarczanie informacji cenowej. Na rynku międzybankowym ustalana jest cena pieniądza, która stanowi podstawę podejmowania decyzji przez uczestników rynku z różnych sektorów gospodarki. Banki odgrywają również ważną rolę w realizacji polityki pieniężnej lub gospodarczej, np. gdy bank centralny oddziałuje na podaż pieniądza lub państwo, realizuje różnego rodzaju funkcje społeczne poprzez dofinansowywanie kredytów preferencyjnych, oferowanych w placówkach bankowych. Banki aktywnie uczestniczą w społecznym podziale pracy, tj. przejmują od przedsiębiorstw i osób fizycznych wiele czynności finansowych, pełnionych wcześniej przez nie samodzielnie, np. wykonują stałe zlecenia płatnicze dla swoich klientów.

Realizacja przez banki roli pośrednika finansowego jest typową cechą modelu systemu finansowego zorientowanego bankowo (inaczej systemu reńskiego, kontynentalnego, niemiecko-japońskiego, niemieckiego, ang. *bank-based system*), w odróżnieniu od modelu z finansowaniem bezpośrednim, bez udziału instytucji pośredniczących, z wykorzystaniem rynków finansowych – modelu zorientowanego rynkowo (inaczej rynkowego, anglosaskiego, anglo-amerykańskiego, ang. *market-based system*).

W kontynentalnym modelu systemu finansowego przepływ środków pieniężnych od podmiotów nadwyżkowych do deficytowych odbywa się przede wszystkim poprzez pośredników, którymi są banki. Banki mają charakter uniwersalny, tzn. oferują szeroką paletę produktów finansowych – klasyczne usługi depozytowo-kredytowe, ale również usługi związane z operacjami papierami wartościowymi (z zakresu bankowości inwestycyjnej), zaspokajają zarówno krótkoterminowe, jak i długoterminowe potrzeby klientów. Cechą tego modelu rynku jest znaczne skoncentrowanie (skonsolidowanie) własności, banki funkcjonują w nim w ramach grup kapitałowych oferujących różnego rodzaju usługi finansowe. Za najbardziej charakterystyczne systemy dla tego modelu uznaje się systemy bankowe Niemiec i Japonii.

Cechą charakterystyczną modelu anglosaskiego jest dominacja bezpośrednich przepływów kapitału poprzez rynek finansowy, a przykładami krajów, w których ten system występuje, są Stany

*modele systemu
finansowego*

*kontynentalny
model systemu
finansowego*

*anglosaski
model systemu
finansowego*

Zjednoczone i Wielka Brytania. W modelu tym zakłada się bardziej równomierny rozwój różnych segmentów rynku finansowego i uniezależnianie się dużych korporacji od banków depozytowo-kredytowych, które raczej koncentrują się na krótkoterminowych usługach depozytowo-kredytowych i płatniczych oraz mniejszych podmiotach rynku (np. gospodarstwach domowych). Podstawowy dopływ kapitału do podmiotów gospodarujących odbywa się poprzez emisję papierów wartościowych z pomocą banków inwestycyjnych jako odrębnych, specjalistycznych instytucji finansowych. Cechą anglosaskich systemów finansowych jest ścisły podział banków na depozytowo-kredytowe i inwestycyjne (w latach 1933–1999 w USA obowiązywał zakaz łączenia tych dwóch rodzajów banków)¹⁸ oraz większy stopień specjalizacji instytucji finansowych, a także większe rozproszenie kapitałów na rynku.

W kontynentalnym modelu systemu finansowego podkreśla się następujące korzyści:

- banki jako podmioty specjalizujące się w ocenie kredytobiorców mogą ograniczać koszty pozyskiwania i przetwarzania informacji na ich temat, są też lepiej przygotowane do monitorowania kredytobiorców i efektywniejsze w windykowaniu należności,
- banki mogą ograniczać ryzyko płynności poprzez gromadzenie oszczędności i inwestowanie ich zarówno w krótkoterminowe, jak i długoterminowe papiery wartościowe,
- banki mogą być bardziej od rynku elastyczne w dostosowaniu oferty do potrzeb klienta i ustalaniu ich ceny,
- dzięki bankom istnieje możliwość skutecznego mobilizowania kapitałów.

Wśród wad tego modelu wymienia się np. nieefektywny nadzór korporacyjny (np. możliwość wystąpienia opóźnień czasowych w zakresie ujawnianych informacji o problemach kredytobiorców), występowanie ograniczeń w finansowaniu innowacyjnych projektów oraz ograniczoną w stosunku do rynków ofertę instrumentów finansowych.

¹⁸ Do banków inwestycyjnych są zaliczane także instytucje niemające charakteru banków, takie jak brokerzy, maklerzy, dealerzy, doradcy finansowi. Warto podkreślić, że odseparowanie w USA banków depozytowo-kredytowych od działalności na rynku kapitałowym, czyli od transakcji w dziedzinie emisji i obrotu papierami wartościowymi, było reakcją na wielki kryzys (1929–1932), którego przyczyną upatrywano m.in. w spekulacji giełdowej prowadzonej przez banki bez zachowania należytej ostrożności i troski o wkłady oszczędnościowe powierzone im przez deponentów.

Z kolei do zalet systemu anglosaskiego zalicza się:

- brak opóźnień informacyjnych (większa przejrzystość rynku), ponieważ rynki pozytywnie wpływają na agregowanie rozproszonych informacji i szybkie przekazywanie ich inwestorom,
- pośrednie dyscyplinowanie podmiotów gospodarczych poprzez ich wycenę rynkową, a ponadto rynek poprawia alokację zasobów, ułatwiając procesy przejęć czy wspierając zasady wynagradzania kadry w zależności od wyników działalności,
- lepsze finansowanie projektów o wyższym ryzyku i wyższej oczekiwanej stopie zwrotu, co sprzyja realizacji projektów innowacyjnych.

Ograniczeniem systemów finansowych w modelu anglosaskim są niedoskonałości mechanizmów rynkowych (np. brak elastyczności) czy też brak bankowej skuteczności w dostępie do informacji wewnętrznych przedsiębiorstw i windykacji.

Tabela 2. Cechy systemu anglosaskiego i kontynentalnego

Kryterium	System anglosaski	System kontynentalny
Dominująca forma instytucjonalna	rynek finansowy	banki
Model bankowości i cechy instytucji finansowych	model specjalistyczny*, instytucje zróżnicowane, wysoki stopień specjalizacji	model uniwersalny, instytucje finansowe to głównie banki uniwersalne
Stopień koncentracji w sektorze bankowym	niski	wysoki
Charakter relacji z klientami	krótkoterminowy, konkurencja	długoterminowy, współpraca
Charakterystyka rynku finansowego	duży o znacznej płynności	względnie mały o ograniczonej płynności

* W USA do 1999 r.

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki badań empirycznych nie dostarczają jednoznacznych argumentów za przewagą jednego z modeli, których cechy podsumowuje tabela 2. Według badań to nie struktura systemu finansowego, ale poziom jego rozwoju, w szczególności rozwiązania prawne pozwalające na skuteczne egzekwowanie praw przez zewnętrznych inwestorów decydują o przewadze systemu finansowego. Tradycyjne przeciwstawianie banków rynkom finansowym nie

jest uzasadnione, gdyż w praktyce mamy do czynienia z łączeniem obydwu sposobów finansowania w różnych proporcjach. Z finansowania rynkowego mogą korzystać jedynie największe podmioty gospodarcze, a dobrze rozwinięty i płynny rynek akcji pozwala równoważyć negatywne skutki związane z nadmierną przewagą banków. Na świecie zaznaczyła się tendencja konwergencji (zbliżania) systemów finansowych opartych na bankach i systemów ukierunkowanych na rynek finansowy. W 2013 r. dokonano klasyfikacji 27 krajów należących do UE, biorąc pod uwagę rodzaj systemu finansowego (i wykorzystując do tego 23 wskaźniki). Na tej podstawie w UE wyodrębniono cztery grupy krajów:

- 1) z systemem finansowym bardziej zbliżonym do modelu angielskiego – funkcjonujący w Holandii, Wielkiej Brytanii, Belgii, Francji, Finlandii i Szwecji,
- 2) z dominującym systemem bankowym, charakteryzującym system finansowy w Austrii, Danii, Niemczech, Grecji, we Włoszech, w Portugalii i Hiszpanii,
- 3) kraje Europy Wschodniej – Bułgaria, Czechy, Estonia, Węgry, Łotwa, Litwa, Polska, Rumunia, Słowacja i Słowenia, dla których sektor finansowy jest znacząco mniejszy niż innych krajów UE,
- 4) pozostałe – Irlandia, Malta, Cypr, Luksemburg – państwa, które zostały sklasyfikowane do odrębnej grupy jako „odstające” od pozostałych, charakteryzują się one bardzo dużym sektorem bankowym.

W celu identyfikacji rodzaju systemu finansowego oraz zakresu jego rozwoju wykorzystuje się wskaźniki statystyczne, m.in.: udział kredytów do PKB, sumę aktywów sektora bankowego do PKB czy udział kapitalizacji giełdowej do PKB. Badania dotyczące związku między wzrostem systemu finansowego a wzrostem gospodarczym wskazują, że wzrost systemu finansowego do określonego poziomu sprzyja wzrostowi gospodarczemu, jednak powyżej tego poziomu relacja ta staje się odwrotna – zależność między wzrostem systemu finansowego przyjmuje kształt odwróconej litery U. Negatywny wpływ systemu finansowego wynikający z nieefektywnej alokacji zasobów oraz wzrostu prawdopodobieństwa wystąpienia kryzysów finansowych według różnych badań pojawia się po osiągnięciu wskaźnika wartości kredytów dla sektora prywatnego do PKB 90–100%¹⁹. W Polsce w 2019 r. udział kredytów dla sektora prywatnego do PKB

¹⁹ *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2013 r.*, NBP, Warszawa 2014, s. 19.

wyniósł 48,2%, dla porównania w strefie euro wskaźnik ten wyniósł 87,3%, z kolei udział kapitalizacji giełdowej do PKB w 2019 r. w Polsce wyniósł 24,5% (w państwach strefy euro było to 70,8%)²⁰.

W Polsce wzrasta znaczenie sektora bankowego, świadczy o tym fakt, że wskaźnik aktywów sektora bankowego do PKB w 2020 r. po raz pierwszy przekroczył 100% (101,7%), w UE wskaźnik ten jest na poziomie 311%.

1.2. Rodzaje banków

W literaturze wyodrębnia się rozmaite rodzaje banków. Ich wyodrębnianie może nie być precyzyjne (np. bank państwowy jako nazwa formy prawnej czy dominującego właściciela). Dlatego wyodrębniono wiele kryteriów pozwalających na dokonanie różnicowania podmiotów bankowych, przy czym część z nich ma charakter formalny (forma prawna, zasięg, skala działalności), inne zaś wynikają z przyjętych przez poszczególne instytucje reguł postępowania, które odnoszą się do zakresu ich oferty rynkowej (zob. tab. 3).

*rodzaje
banków*

Tabela 3. Klasyfikacja banków

Kryterium podziału	Rodzaje banków				
Forma prawna	państwowe	spółdzielcze	komercyjne (w tym hipoteczne)		
Skala działalności	małe i średnie		duże		
Struktura właścicielska	państwowe	prywatne			
		z większościowym udziałem inwestorów krajowych		z większościowym udziałem inwestorów zagranicznych	
Notowanie akcji na giełdzie	giełdowe		pozagiełdowe		
Obszar działania	lokalne	regionalne	krajowe	międzynarodowe	globalne
Charakter obsługiwanych klientów	detaliczne	korporacyjne		uniwersalne	
Prowadzona polityka w zakresie oferty usług	uniwersalne		specjalistyczne (w tym hipoteczne, samochodowe, rolnicze, ekologiczne)		

Źródło: opracowanie własne.

²⁰ *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2019 r.*, s. 23, 28.

**banki duże
i małe**

W związku z tym, że w branży bankowej skala działalności ma istotne znaczenie, obserwuje się procesy polegające na łączeniu samodzielnych jednostek w większe organizacje (poprzez konsolidację). W rankingach banków przedstawia się nie tylko wyniki działalności czy jakość usług, ale również wielkość banku, która może być mierzona wartością aktywów lub funduszy własnych. Według umownego podziału stosowanego przez Związek Banków Polskich (podział banków na sekcje) w Polsce banki duże posiadają fundusze własne powyżej 700 mln zł. Do małych banków zaliczyć można np. Bank Poczty SA, Plus Bank SA. Funkcjonowanie mniejszych instytucji, a także większa liczba podmiotów w sektorze bankowym jest ważna dla zapewnienia konkurencyjności w tym segmencie rynku. Charakterystyczne dla banków są ograniczenia w rozpoczynaniu działalności – bariery wejścia sprzyjają wysokiej koncentracji sektora. Koncentrację tę należy rozumieć jako dominujący udział największej bądź kilku największych instytucji w sektorze, co może prowadzić do oligopolu i ograniczenia konkurencyjności. Pomimo postępującej konsolidacji sektora polski sektor bankowy jest jednym z najmniej skoncentrowanych w UE, w 2020 r. udział pięciu największych banków w aktywach wynosił ok. 54,5%²¹.

**banki
państwowe
i prywatne**

Korzystając z kryterium struktury właścicielskiej, banki mogą być własnością podmiotów państwowych (kontrolowanych przez Skarb Państwa) lub prywatnych. Konsekwencją procesów prywatyzacyjnych w polskim sektorze bankowym jest dominujący udział banków prywatnych, które często są własnością inwestorów zagranicznych, których udział w sektorze stopniowo się zmniejsza. Przykładami banków kontrolowanych przez inwestorów zagranicznych są: Santander Bank Polska SA (Banco Santander SA; Hiszpania), mBank SA (Commerzbank AG; Niemcy), ING Bank Śląski (ING Goep N.V; Holandia), Bank Handlowy w Warszawie (Citigroup Inc.; USA), BNP Paribas Bank Polska SA (BNP Paribas SA; Francja), Millennium Bank SA (Banco Comercial Portuges SA; Portugalia). Biorąc pod uwagę właścicieli banku, warto wspomnieć o bankach komunalnych, których właścicielami są jednostki samorządu terytorialnego. Są one powoływane, aby wspierać realizację zadań istotnych dla tych jednostek, np. związanych z finansowaniem rozwoju infrastruktury oraz obsługi finansowej przedsiębiorstw z danego regionu. Po 1989 r. funkcjonowało kilka tego rodzaju instytucji²², w 2021 r. żaden bank komunalny nie prowadził działalności.

²¹ W 2019 r. udział 10 największych banków w aktywach wynosił 74,29%, wskaźnik ten dotyczący zaś 15 największych banków osiągnął poziom 82,05%.

²² Bank Komunalny w Gdyni został przejęty przez Nordea Bank Polska SA, Bydgoski Bank Komunalny został przejęty przez Pierwszy Komercyjny Bank SA w Lublinie.

Największe banki w formie spółek akcyjnych w Polsce są jednocześnie **bankami giełdowymi**, notowanymi na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie. W 2021 r. do banków giełdowych należały: Alior Bank SA (ALR), Bank Handlowy w Warszawie (BHW), BNP Paribas Polska SA (BNPPPL), Bank Ochrony Środowiska SA (BOS), Getin Noble Bank SA (GNP), ING Bank Śląski SA (INGBSK), mBank SA (MBK), Bank Millennium SA (MIL), Bank Pekao SA (PEO), PKO BP SA (PKO), Santander Bank Polska SA (SPL).

banki giełdowe

Ze względu na zasięg oddziaływania rynkowego, w tym liczbę placówek, placówek partnerskich, dostęp do usług bankowości elektronicznej można wyróżnić banki lokalne, regionalne, krajowe, międzynarodowe czy globalne. W pewnym zakresie ograniczenia działalności mogą wynikać z regulacji prawnych (np. banki spółdzielcze), najczęściej to kierownictwo banków decyduje o ich rozwoju terytorialnym.

Ze względu na charakter obsługiwanych klientów można wyróżnić banki detaliczne i banki korporacyjne. **Banki detaliczne** prowadzą rachunki bankowe oraz udzielają kredytów klientom indywidualnym oraz mniejszym przedsiębiorstwom, z reguły dysponują rozbudowaną siecią oddziałów i innych placówek, która umożliwia im szybkie zaspokojenie potrzeb swoich klientów (np. Santander Consumer Bank SA). Banki detaliczne oferują wiele rodzajów produktów finansowych przeznaczonych dla segmentu detalicznego, nie rozszerzają katalogu produktów o usługi bankowości inwestycyjnej czy usługi specyficzne dla dużych podmiotów gospodarczych (np. rachunki skonsolidowane). **Banki korporacyjne (hurtowe)** specjalizują się w wykonywaniu operacji finansowych na rzecz dużych przedsiębiorstw, ale również samorządów, innych organizacji czy instytucji (np. Deutsche Bank Polska SA, BGK). W przeciwieństwie do bankowości detalicznej banki korporacyjne nie rozwijają sieci placówek, obsługują mniejszą liczbę klientów, ale wykonujących transakcje o większej wartości jednostkowej. W polskim sektorze bankowym zdecydowanie dominują banki kierujące ofertę produktową do różnych segmentów rynku zarówno detalicznego, jak i korporacyjnego, mają więc charakter uniwersalny.

*banki detaliczne
i korporacyjne*

Zgodnie z zasadą uniwersalizmu banków modelu kontynentalnego większość banków w Polsce cechuje uniwersalizm również w zakresie oferty produktowej. Instytucje opisywanego sektora oferują klasyczne usługi depozytowo-kredytowe oraz produkty zaliczane do bankowości inwestycyjnej. Bank inwestycyjny (oferujący usługi bankowości inwestycyjnej) to instytucja, której przedmiotem

*banki
uniwersalne*

*bank
inwestycyjny*

działalności są operacje na rynku finansowym mające na celu finansowanie lub doradztwo przy finansowaniu różnorodnych przedsięwzięć inwestycyjnych, w tym: operacji na rynku papierów wartościowych (działalność brokerska, dealerska, sprzedaż wąskiej grupie inwestorów papierów wartościowych, organizowanie własnych i obcych emisji papierów wartościowych, gwarantowanie emisji papierów wartościowych), operacji na rynku pieniężnym, zarządzanie funduszami, doradztwo finansowe (np. opracowanie strategii i prowadzenie restrukturyzacji przedsiębiorstw, optymalizacja procesów prywatyzacyjnych, sporządzanie analiz wykonalności projektów inwestycyjnych). Instytucja taka nie musi prowadzić działalności jako bank. W praktyce bankami inwestycyjnymi określane są te instytucje, które koncentrują swoją działalność na oferowaniu klientom usług związanych z rynkiem kapitałowym i pieniężnym.

**banki
specjalistyczne**

Banki nie ograniczają się do finansowania pojedynczych branż czy segmentów rynku, a powiązanie prowadzonej działalności z realizacją innych celów najczęściej przyjmuje charakter deklaracyjny. Niemniej jednak relacje te są zauważane w sektorze bankowym, niekiedy wręcz sama nazwa banku sugeruje podstawowy zakres jego działalności. Można zatem wyróżniać banki:

- zrzeczające,
- hipoteczne,
- samochodowe – tworzone przez koncerny samochodowe, aby wspierać finansowanie sprzedaży produkowanych przez nie samochodów, ta grupa banków jest wyodrębniana w statystykach GUS (np. Mercedes-Benz Bank Polska SA, Toyota Bank Polska SA),
- rolnicze – z racji bankowej obsługi rolnictwa, co znajduje wyraz w odrębnych ofertach rachunków czy kredytów kierowanych do tej branży oraz w znaczeniu kredytów dla rolnictwa w portfelu kredytowym; banki tego rodzaju to przede wszystkim banki spółdzielcze, choć powiązania z rolnictwem coraz rzadziej pojawiają się w ich nazwach (np. Bank Spółdzielczy „Bank Rolników” w Opolu),
- ekologiczne (ekobanki) – posługujące się tradycyjnymi instrumentami, by wspierać przedsięwzięcia proekologiczne, zasilać inwestycje związane z ekologią (np. Bank Ochrony Środowiska SA).

**banki
samochodowe**

banki rolnicze

**banki
ekologiczne**

W kolejnych podrozdziałach zostaną opisane kategorie banków wyodrębnione ze względu na formę prawną.

1.2.1. Banki państwowe

banki państwowe

Do pierwszej grupy można zaliczyć **banki państwowe** prowadzone w formie przedsiębiorstwa państwowego. Zgodnie z Prawem bankowym Rada Ministrów podejmuje decyzję o utworzeniu tego rodzaju banku w formie rozporządzenia, nadaje mu też majątek (który jest wydzielony z majątku Skarbu Państwa), a członków Rady Nadzorczej powołuje minister właściwy do spraw Skarbu Państwa. Banki państwowe mają charakter banków z misją, gdyż ich zadaniem jest wykorzystanie usług bankowych jako narzędzi w realizacji istotnych celów społecznych i gospodarczych. W Polsce, w formie banku państwowego działa tylko Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK), jednak instytucja ta prowadzi działalność bankową na podstawie odrębnej ustawy, m.in. nie ma zdolności upadłościowej, posiada uprawnienie emisji listów zastawnych i nie jest objęta systemem gwarantowania depozytów. Działając już blisko 100 lat (bank powstał w 1924 r.), BGK wspiera rozwój społeczno-gospodarczy Polski oraz sektor publiczny w realizacji jego zadań, w 2021 m.in. w zakresie:

- rozwoju infrastruktury mieszkaniowej – program wspierania społecznego budownictwa czynszowego, program Mieszkanie na Start, bezzwrotne wsparcie budownictwa z Funduszu Dopłat,
- wspierania rozwoju przedsiębiorczości i innowacji – poręczenia i gwarancje dla przedsiębiorców realizujących projekty współfinansowane środkami UE, JEREMIE²³, Pierwszy biznes – wsparcie w starcie itd., finansowania inwestycji infrastrukturalnych – Krajowy Fundusz Drogowy, program Inwestycje Polskie, Fundusz Kolejowy,
- finansowania eksportu – program Finansowe Wspieranie Eksportu, program DOKE (dopłaty do oprocentowania kredytów eksportowych),
- rozwoju lokalnego i regionalnego – inicjatywa Jessica²⁴, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich,
- wspierania określonych podmiotów – kredytobiorców, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji finansowej – Fundusz Wsparcia Kredytobiorców, studentów, którzy mogą na

²³ Ang. *Joint European Resources for Micro-to-Medium Enterprises* – Wspólne europejskie zasoby dla MSP.

²⁴ Ang. *Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas* – Wspólne europejskie wsparcie na rzecz trwałych inwestycji na obszarach miejskich.

preferencyjnych warunkach korzystać z kredytów studenckich (Fundusz Kredytów Studenckich) czy program Wsparcie podmiotów ekonomii społecznej.

Wsparcie BGK oferowane jest przedsiębiorcom, samorządom, jak również klientom indywidualnym, źródłem finansowania są zaś nie tylko specjalnie tworzone fundusze celowe, ale również środki zewnętrzne, w tym programy UE.

1.2.2. Banki spółdzielcze

banki spółdzielcze

Największą grupę samodzielnych instytucji (w 2020 r. – 530) tworzą **banki spółdzielcze (BS)**, ze względu jednak na znacznie mniejszą skalę prowadzonej działalności ich udział w sektorze bankowym najczęściej nie przekracza w Polsce 10%²⁵. Są to banki działające w formie prawnej spółdzielni i objęte są dodatkową regulacją – ustawą z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających, która z racji daty uchwalenia nazywana jest też ustawą milenijną²⁶. Jako spółdzielnie są to instytucje:

- stanowiące, zgodnie z definicją spółdzielni, autonomiczne zrzeszenia osób, które zjednoczyły się dobrowolnie w celu zaspokojenia swoich wspólnych aspiracji i potrzeb ekonomicznych, społecznych i kulturalnych poprzez współposiadane i demokratycznie kontrolowane przedsiębiorstwo,
- których właścicielami są członkowie mający udziały w spółdzielni, przy czym minimalna liczba członków osób fizycznych wynosi 10, a osób prawnych 3, liczba członków spółdzielni (baza członkowska) jest zmienna²⁷,
- w których najważniejsze decyzje dotyczące ich działalności podejmowane są na walnym zgromadzeniu (lub zgromadzeniu przedstawicieli), jednak nie według kryterium kapitałowego, ale osobowego (każdy spółdzielca ma takie samo prawo głosu; zasada „jeden członek – jeden głos”).

²⁵ Według danych z III kwartału 2020 r. – w aktywach – 9,0%, w kredytach – 6,7%, w depozytach – 9,9%, ale w zatrudnieniu 20,4%. Warto jednak nadmienić, że w niektórych europejskich systemach bankowych banki spółdzielcze stanowią dominującą ich część.

²⁶ Ustawa z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających, Dz.U. 2020, poz. 449 z późn. zm.

²⁷ W Polsce w 2015 r. członkami banków spółdzielczych było ponad milion osób fizycznych i 3,6 tys. osób prawnych, jednak ich liczba systematycznie zmniejszała się w 2019 r., było to już 951,74 tys. (w tym 948,66 tys. osób fizycznych).

Banki spółdzielcze są instytucjami o szczególnym charakterze łączącym usługi typowe dla instytucji kredytowych z wymiarem społecznym. Jako podmioty spółdzielcze banki te są jednocześnie zrzeszeniami osób, które stowarzyszyły się, aby realizować określone cele poprzez wspólne prowadzenie działalności gospodarczej (tzw. dualny charakter banków spółdzielczych). Celem działalności banku spółdzielczego jest nie tyle osiągnięcie korzyści ekonomicznych, ile działania na rzecz właścicieli, klientów oraz społeczności lokalnych²⁸. Funkcjonowanie spółdzielni oparte jest na idei współdziałania, zasadach spółdzielczych, zakładających m.in. wpływ członków na działalność tych instytucji, ich udział w strukturach zarządczych. Spółdzielcza własność i forma prawna są istotnym atrybutem tożsamości banku spółdzielczego, gdyż to właśnie od decyzji członków, podejmowanych najczęściej nie w interesie prywatnym, ale zbiorowym, zależy zakres i forma prowadzonych aktywności²⁹. Bank spółdzielczy jest własnością jego członków, stąd banki te są w 100% własnością kapitału polskiego, przy tym warto podkreślić, że z instytucji tych mogą korzystać nie tylko członkowie, ale również inni klienci (tzw. spółdzielnia otwarta; odróżnia to banki spółdzielcze od SKOK, które funkcjonują jako spółdzielnie zamknięte).

Obok oparcia wyłącznie na polskim kapitale często podkreślaną cechą banków spółdzielczych jest ich bogata historia, tradycja nieprzerwanego prowadzenia działalności bankowej na rynku, niekiedy nawet od blisko 170 lat. Pierwsze polskie spółdzielnie kredytowe powstały w czasie zaborów w celu walki z lichwą i współdziałania na rzecz utrzymania polskiego stanu posiadania oraz rozwoju polskiego społeczeństwa. Za najstarsze polskie spółdzielnie bankowe uważa się Spółdzielczy Bank Ludowy w Śremie (1859 r.), Towarzystwo Pożyczkowe dla Przemysłowców Miasta Poznania (1861 r.), Towarzystwa Pożyczkowe w Brodnicy i Golubiu (1862 r.) oraz założoną w 1864 r. Spółdzielnię Kredytową w Środzie Wielkopolskiej. Pierwsze polskie spółdzielnie kredytowe organizowane na terenie zaboru pruskiego wykorzystywały zasady funkcjonowania, które wdrażał i propagował Franz Hermann Schulze. Choć instytucje mające pewne cechy spółdzielni kredytowych funkcjonowały w Europie już

²⁸ A. Szelągowska, *Polska bankowość spółdzielcza, wczoraj, dziś i jutro* [w:] *Współczesna bankowość spółdzielcza*, red. A. Szelągowska, CeDeWu, Warszawa 2011, s. 281.

²⁹ M.M. Golec, *Baza członkowska jako atrybut społecznego wymiaru działalności banków spółdzielczych w Polsce*, „Prace Naukowe UE we Wrocławiu” 2017, nr 478, s. 214.

od średniowiecza, to właśnie Niemcy są powszechnie uznawane za kolebkę współczesnej bankowości spółdzielczej, ponieważ to właśnie na ich terenie w połowie XIX w. powstały pierwsze spółdzielnie kredytowe³⁰. Drobnii producenci, handlowcy czy rolnicy mieli wówczas utrudniony dostęp do kredytu bankowego, który był dla nich zbyt drogi. Dlatego też pojawiła się idea samopomocy finansowej – stworzenia instytucji spółdzielczej nie dla realizacji zysków, ale wyłącznie do udzielania pomocy finansowej relatywnie słabym uczestnikom rynku. Samopomoc spółdzielni polegała na gromadzeniu nadwyżek środków pieniężnych wśród spółdzielców, aby później wykorzystać te fundusze na tanie kredyty, możliwe do spłacenia przez osoby z relatywnie niskimi dochodami. Według modelu funkcjonowania drugiego z twórców spółdzielni kredytowych, Friedricha Wilhelma Raiffeisena, tworzone wiejskie spółdzielnie, głównie dla rolników na terenach wiejskich. Od 1890 r. tego rodzaju instytucje w Galicji organizował i propagował Franciszek Stefczyk, stąd ich nazwa – kasy Stefczyka³¹.

W porównaniu do banków komercyjnych banki spółdzielcze są z reguły podmiotami mniejszymi, tworzonymi przez osoby wywodzące się z tej samej lokalnej społeczności, oferującymi usługi finansowe i funkcjonującymi na ustalonym rynku lokalnym

³⁰ Pionierami spółdzielczych form aktywności bankowej byli Niemcy Franz Herman Schulze i Friedrich Wilhelm Raiffeisen, jednocześnie jednak każdy z nich, w sposób odmienny traktując organizację spółdzielczą, stworzył inny, specyficzny model spółdzielni kredytowej. Model F.H. Schulzego zapoczątkowany został przez założoną w 1850 r. spółdzielnię kredytową dla rzemieślników w miejscowości Deltitzsch w Saksonii. W myśl intencji twórcy spółdzielnie na zasadach samopomocy miały mobilizować drobne oszczędności, udzielać tanich kredytów, tym samym zapewniać drobnemu mieszczaństwu dostęp do finansowania. O ile banki ludowe przeznaczone były dla drobnego mieszczaństwa, o tyle F.W. Raiffeisen zajmował się głównie interesami chłopów. W 1846 r. w Weyerbusch (w Nadrenii), gdzie był burmistrzem, pod wpływem nieurodzaju w Niemczech założył instytucję o charakterze charytatywnym – Stowarzyszenie Chlebowe, które miało załagodzić ubóstwo poprzez wspólny zakup nasion i sadzonek ziemniaków oraz własną piekarnię. Dwa lata później, w 1849 r., Raiffeisen, przeniesiony do Flammersfeldu, dla wspierania rolników założył spółdzielnię kredytową Flammersfelder Hülfverein. Podjęła ona walkę z miejscowymi lichwiarzami sprzedającymi krowy na kredyt, jednak stała się niewypłacalna. Później, uwzględniając to niepowodzenie, Raiffeisen założył w 1862 r. w Anhausen pierwszą kasę oszczędnościowo-pożyczkową opartą na zasadach spółdzielczych i solidarnej oraz nieograniczonej odpowiedzialności członków.

³¹ Pierwsza kasa Stefczyka powstała w Czernichowie pod Krakowem w latach 1889–1890. Działanie kas Stefczyka było oparte na: odpowiedzialności członków, niskich udziałach członkowskich, pracy członków o charakterze społecznym, niskich oprocentowaniach kredytów i depozytów.

(tzw. zasada terytorialności). Przynależność do określonego terytorium z jednej strony może prowadzić do lepszej znajomości klientów, szerszej informacji na ich temat, co ułatwia badanie zdolności kredytowej oraz ograniczenie indywidualnego ryzyka kredytowego (poprzez reguły tzw. bankowości relacyjnej)³². Z drugiej strony regionalizacja działalności powinna również ograniczać konkurencję pomiędzy lokalnymi bankami spółdzielczymi, choć w praktyce nie występują regulacje prawne zakazujące prowadzenia działalności na tym samym terenie³³. Lokalny charakter działalności może także przyczyniać się do rozwoju ekonomicznego określonej terytorialnie społeczności (w tym wspierania różnego rodzaju inicjatyw lokalnych), zgodnie z hasłem „miejscowy pieniądz na miejscowe potrzeby”³⁴.

Tabela 4. Teren działania oraz obowiązek zrzeszania się banków spółdzielczych

Teren działania	Wysokość funduszy własnych banku spółdzielczego	Ustawowy teren działania banku spółdzielczego	Obowiązek zrzeszania się
Podstawowy	powyżej 1 mln euro	teren powiatu, w którym znajduje się jego siedziba*; za zgodą banku zrzeszającego teren działania może obejmować powiaty sąsiadujące z terenem działania; za zgodą KNF teren działania może objąć inne powiaty	występuje
Fakultatywny (możliwy do uzyskania)	powyżej 1 mln euro do 5 mln euro łącznie	teren województwa, w którym znajduje się jego siedziba*	występuje
	powyżej 5 mln euro	obszar całego kraju	brak obowiązku

* Oraz tereny powiatów, w których znajdowały się jego placówki 28 lipca 2001 r. (wejście w życie ustawy milenijnej).

Źródło: opracowanie własne.

³² R. Kata, *Koncepcja relationship banking w działaniu banków spółdzielczych na rynku finansowym*, „Optimum. Studia Ekonomiczne” 2008, 2(38), s. 113; G. Ferri, P. Kalmi, E. Kerola, *Does bank ownership affect lending behaviour? Evidence from the Euro area*, „Journal of Banking and Finance” 2014, vol. 48, s. 196.

³³ Przed zmianami systemowymi, gdy działalność banków spółdzielczych była ograniczona do terenu gminy, w której bank spółdzielczy miał siedzibę i przynależność do jednej struktury Banku Gospodarki Żywnościowej SA sprzyjała niekonkurencyjności tych instytucji.

³⁴ *Działania banków spółdzielczych na rzecz rozwoju lokalnego w Polsce*, red. M. Stefański, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2014, s. 15.

**zasada
terytorialności
BS**

Zgodnie z ustawą z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających, zakres działania banku spółdzielczego został określony jako teren powiatu, w którym znajduje się jego siedziba, jednak za zgodą banku zrzeszającego może on obejmować powiaty sąsiadujące (z kolei za zgodą KNF region działania może objąć inne powiaty, także niesąsiadujące bezpośrednio). Obszar działania banku jest określony w statucie i dotyczy regionu, w którym jednostka prowadzi działalność, np. otwiera i prowadzi placówki, jednak ustalony teren ogranicza zakres potencjalnych klientów działalności kredytowej, ponieważ bank spółdzielczy ma możliwości świadczenia usług kredytowych (szeroko rozumianych) jedynie podmiotom z terenu działania tego banku³⁵. Poszerzenie obszaru działania banków spółdzielczych jest możliwe na zakres województwa lub cały kraj pod warunkiem posiadania przez bank spółdzielczy odpowiednio wyższych funduszy własnych oraz przyjęcia i zatwierdzenia przez KNF zmian w statucie danej jednostki (szczegóły zob. tab. 4)³⁶.

**grupy
spółdzielcze**

Konieczność eliminacji barier wynikających z ograniczonej skali działalności opisywanej grupy banków sprawia, że instytucje te tworzą i działają w **grupach spółdzielczych** (w zrzeszeniach). Grupy spółdzielcze składają się ze spółdzielni podstawowych oraz jednostek szczebla wyższego (którymi mogą być banki zrzeszające w formie spółek akcyjnych, w grupach przez nie tworzonych znajdują się dodatkowe, inne przedsiębiorstwa świadczące określone usługi dla zrzeszonych jednostek). Wyróżnia się zrzeszenia spółdzielcze: dwustopniowe

³⁵ Osób fizycznych zamieszkujących lub prowadzących przedsiębiorstwo oraz osób prawnych i jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej, a posiadających zdolność prawną, mających siedzibę lub jednostki organizacyjne na terenie działania banku. Jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach bank spółdzielczy będący uczestnikiem systemu ochrony może wykonać czynność bankową z osobą fizyczną, osobą prawną lub jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, a posiadającą zdolność prawną, mającą miejsce zamieszkania lub siedzibę poza terenem jego działania, po uzyskaniu zgody organu zarządzającego tym systemem ochrony.

³⁶ Teren działania banku spółdzielczego jest określony w statucie banku, którego zmiany są dokonywane stosunkowo rzadko. Stąd w części banków spółdzielczych jako teren działania wskazywane są nadal powiaty (najczęściej kilka), pomimo że wszystkie banki spółdzielcze zobowiązane są posiadać fundusze własne na poziomie co najmniej miliona EUR. W Polsce w 2016 r. aż trzy czwarte banków spółdzielczych miało fundusze własne uprawniające je do prowadzenia działalności na terenie województwa, a jedna piąta – na terenie całego kraju. W praktyce jednak banki samodzielnie ograniczają teren swojego działania, aż 42% z nich ma placówki jedynie na terenie jednego powiatu (a 13% – tylko jednej gminy).

(składające się z banków zrzeszających i banków podstawowych, lokalnych) oraz trójstopniowe (w których występuje dodatkowo szczebel pośredni – banki regionalne, np. taki model funkcjonuje w Grupie Credit Agricole we Francji). W Polsce w latach 90. XX w. funkcjonował model trójstopniowy, od wejścia w życie ustawy milenijnej obowiązuje model dwustopniowy. Struktury zrzeszeniowe w sektorach bankowości spółdzielczej wynikają z podkreślanej w literaturze zasady subsydiarności (pomocniczości)³⁷. A mianowicie usługi, których spółdzielnie podstawowe nie są w stanie oferować w sposób optymalny, są uzupełniane przez usługi świadczone przez podmioty wyższego rzędu oraz powoływane w ramach struktur spółdzielczych przez inne instytucje zależne (np. towarzystwa ubezpieczeniowe, instytucje leasingowe, instytucje faktoringowe).

Do kluczowych usług oferowanych w ramach zrzeszeń należy zaliczyć zagospodarowywanie nadwyżek i uzupełnianie ewentualnych niedoborów środków pieniężnych banków spółdzielczych (funkcja refinansowa), wśród innych można wymienić np.: usługi rozliczeniowe i rozrachunkowe z innymi uczestnikami rynku (np. rozliczenia i wydawanie kart płatniczych), usługi bankowości internetowej, usługi windykacyjne, prawne, marketingowe. Banki zrzeszające dokonują operacji papierami wartościowymi, udzielają kredytów konsorcjalnych, przygotowują innowacyjne produkty bankowe czy doradzają w sprawach informatycznych. Zakres usług oferowanych przez instytucje wyższego stopnia jest różny, część wynika z regulacji prawnych, większość jednak zdefiniowana jest w umowach zrzeszenia, przy czym korzystanie z nich może mieć charakter zarówno obowiązkowy, jak i dobrowolny. Odmienny może być również stopień integracji grup spółdzielczych. Biorąc pod uwagę zwiększający się zakres integracji zrzeszeń, Europejskie Stowarzyszenie Banków Spółdzielczych (ang. *European Association of Co-operative Banks*, EACB) wyróżnia następujące modele grup spółdzielczych³⁸: podsta-

³⁷ *Funkcjonowanie spółdzielczych grup bankowych w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej*, red. A. Gospodarowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2008, s. 14-15.

³⁸ 1. Model podstawowy, w którym współpraca między spółdzielniami podstawowymi ma charakter ograniczony, jednakże spółdzielnie są właścicielami wspólnej centrali, która zapewnia płynność, usługi rozliczeniowe, dostęp do krajowego banku centralnego oraz rynków finansowych; jest to model występujący na Węgrzech oraz w Polsce przed wprowadzeniem instytucjonalnych systemów ochrony.

2. Modele zintegrowane, funkcjonujące w większości państw europejskich, obejmujące zewnętrzne wykorzystanie wspólnego logo, reklam, jednolitych produktów finansowych w grupie. Niemniej jednak z punktu widzenia regulacji, zakresu

wowy, zintegrowany z instytucjonalnym systemem ochrony, zintegrowany oraz skonsolidowany.

W Polsce zakres działalności banków spółdzielczych zgodnie z regulacjami prawnymi jest zależny od ich wielkości, mierzonej wartością funduszy własnych. Te, których fundusze własne są niższe niż wymagane dla banków komercyjnych (5 mln euro), podlegają wynikającym z ustawy ograniczeniom (o charakterze terytorialnym, podmiotowym i przedmiotowym), przede wszystkim jednak insty-

integracji zarządzania, centralizacji kontroli i współodpowiedzialności do funkcjonowania członków grupy wyróżnia się:

– zrzeczenia z systemem ochrony instytucjonalnej (IPS, ang. *Institutional Protection Scheme*), w którym banki lokalne zawarły porozumienie o wspólnej odpowiedzialności za działalność banków zrzeczenia; celem IPS jest ochrona uczestników przed niewypłacalnością uczestników; w ramach systemu gromadzone są fundusze, które mogą być wykorzystane dla ochrony uczestników, stosuje się jednolity system monitorowania i klasyfikacji ryzyk, dokonuje się ratingów banków z punktu widzenia skali podejmowanego ryzyka, podejmowane są działania interwencyjne wewnątrz grupy, IPS sporządza corocznie skonsolidowany raport zawierający bilans; banki podstawowe pozostają jednak w ramach tej struktury niezależne; taki model zrzeczeń funkcjonuje m.in. w zrzeczeniu banków Raiffeisena w Austrii (*Fachverband der Raiffeisenbanken*);

– zrzeczenia zintegrowane, w ramach których banki lokalne, będąc właścicielami organu centralnego, uprawniają jednocześnie instytucje do sprawowania nadzoru i kontroli z jej strony; instytucja centralna podlega takiej samej ocenie, pomiarowi i kontroli ryzyka jak lokalne banki; tego rodzaju modele funkcjonują na zrzeczeniach banków spółdzielczych we Francji, *Credit Agricole*, *Credit Mutuel*, *BPCE*;

– zrzeczenia skonsolidowane dotyczą struktur najbardziej zintegrowanych, w ramach których instytucje centralne i banki lokalne są traktowane przez nadzór tak, jak gdyby była to jedna instytucja i koncentrują uwagę jedynie na instytucji centralnej, a odstępują od kontroli wymogów ostrożnościowych w stosunku do banków lokalnych; w systemach tego rodzaju lokalne banki spółdzielcze są stale powiązane z organem centralnym, który jest upoważniony do wydawania instrukcji dla zrzeszonych banków; istnieje system wzajemnych gwarancji, co oznacza, że za zobowiązania organu centralnego i instytucji wszystkie zrzeszone podmioty grupy odpowiedzialne są solidarnie; w ramach tego rodzaju modelu funkcjonują systemy spółdzielcze w: Finlandii (*OP-Pohjola*), Austrii (*Österreichischer Genossenschaftsverband-Volksbanken*), Portugalii (*Credito Agricola*) czy Luksemburgu (*Raiffeisen Luxembourg*). *Models of groups and networks of co-operative banks, European Association of Co-operative Banks*, http://v3.globalcube.net/clients/eacb/content/medias/publications/Others/models_coopbanks_may_2017.pdf [dostęp: 21 lipca 2020]; S. Cornée, L. Fattobene, M. Migliorelli, *An Overview of Cooperative Banking in Europe* [w:] *New Cooperative Banking in Europe. Strategies for Adapting the Business Model Post Crisis*, red. M. Migliorelli, Palgrave Macmillan, London 2018, s. 5-7; Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 575/2013 z 26 czerwca 2013 r. w sprawie wymogów ostrożnościowych dla instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych, zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012 (Capital Requirements Regulation, CRR), Dz.Urz. UE 2013, L 176/1.

tucje te są zobowiązane do funkcjonowania w grupach spółdzielczych w ramach zrzeczenia z systemem ochrony instytucjonalnej lub zintegrowanego³⁹. Jeśli bank spółdzielczy ma fundusze własne na poziomie równowartości 5 mln euro i spełnia wymagania regulacyjne, może prowadzić działalność samodzielnie. Według stanu na koniec 2020 r. 12 banków spółdzielczych nie przystąpiło do systemów ochrony (dlatego znalazły się poza strukturami zrzeczeniowymi), z tym że 10 z nich miało fundusze własne umożliwiające działalność samodzielną⁴⁰. Są to m.in.: Krakowski Bank Spółdzielczy, Bank Spółdzielczy w Brodnicy, neoBank (Wielkopolski Bank Spółdzielczy).

Bank zrzeczający jest spółką akcyjną, której właścicielami są przede wszystkim banki spółdzielcze i której celem jest obsługa podmiotów w niej zrzeszonych (oprócz tego bank zrzeczający może prowadzić samodzielną działalność usługową i realizować własne cele rynkowe). Banki zrzeczające:

- wykonują obowiązki sprawozdawcze BS wobec NBP i BFG,
- odprowadzają rezerwę obowiązkową,
- prowadzą rachunki bieżące zrzeszonych BS,
- przyjmują na lokaty nadwyżki środków finansowych od BS,
- udzielają kredytów konsorcjalnych,
- świadczą usługi marketingowe,
- pośredniczą w usługach płatniczych,
- wykonują różne zadania z zakresu bankowości elektronicznej,
- świadczą usługi szkoleniowe,
- świadczą usługi windykacyjne,
- świadczą usługi prawne.

Banki zrzeszone dokonują wyboru banku zrzeczającego, mogą jednak go zmienić w dowolnym czasie, uwzględniając zapisy zawarte w umowie zrzeczenia⁴¹, która stanowi dokument określający relacje pomiędzy bankiem zrzeczającym i zrzeszonym⁴². W ramach grupy spół-

**banki
zrzeczające**

³⁹ Do 2021 r. tego rodzaju zrzeczenie nie powstało.

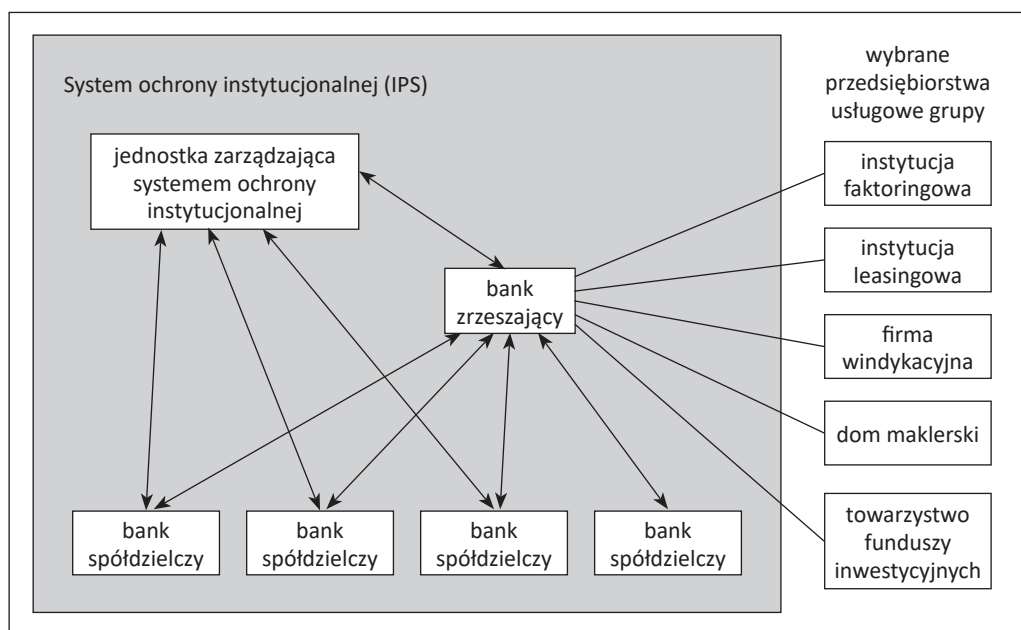
⁴⁰ W III kwartale 2020 r. były to następujące instytucje: Bank Spółdzielczy w Brodnicy, Bank Spółdzielczy w Bydgoszczy, Wschodni Bank Spółdzielczy w Chełmie, Polski Bank Spółdzielczy w Ciechanowie, Krakowski Bank Spółdzielczy, Bank Spółdzielczy Rzemiosła w Krakowie, Bank Spółdzielczy w Łobzenu, Bank Spółdzielczy w Mikołajkach, Wielkopolski Bank Spółdzielczy, Bank Spółdzielczy w Rabie Wyżnej, Warmińsko-Mazurski Bank Spółdzielczy, Bank Spółdzielczy w Rutce – Tartak, Bank Spółdzielczy w Wisznicach.

⁴¹ *Funkcjonowanie spółdzielczych grup bankowych w Polsce...*, s. 16.

⁴² Każda jego wersja musi zostać zatwierdzona przez Komisję Nadzoru Finansowego, co ma gwarantować nienaruszalność interesów klientów, wszelkich przepisów prawa oraz bezpieczeństwo zgromadzonych przez banki środków. Umowa

dzielczej funkcjonują również podmioty o charakterze usługowym, poprzez które mogą być świadczone usługi dla banków spółdzielczych wchodzących w skład zrzeszenia. Niekiedy w ramach tego rodzaju struktur mogą występować banki specjalistyczne (zob. schemat 1).

Schemat 1. Uproszczona struktura grupy spółdzielczej z systemem ochrony

Źródło: opracowanie własne.

W 2021 r. w Polsce funkcjonują dwa zrzeszenia spółdzielcze:

- Zrzeszenie Banku Polskiej Spółdzielczości, w 2020 r. w grupie było 328 banków spółdzielczych oraz BPS S.A. jako bank zrzeszający, wszystkie one były objęte Systemem Ochrony Zrzeszenia BPS (z jednostką zarządzającą Spółdzielnią SOZ BPS)⁴³,

może zostać wypowiedziana z zachowaniem sześciu miesięcy okresu wypowiedzenia, jednak plany związane z taką decyzją bank spółdzielczy musi zgłosić w KNF. Istnieje jeden wzór umowy zrzeszenia pomiędzy bankami. Wynika to z konieczności zagwarantowania takich samych praw i obowiązków wynikających z umowy, dla każdego banku zrzeszonego względem banku zrzeszającego.

⁴³ Usługowe jednostki zależne to m.in.: BPS Faktor S.A., BPS Leasing S.A., BPS Nieruchomości Sp. z o.o., BPS Towarzystwo Funduszy Inwestycyjnych S.A., Dom Maklerski Banku BPS S.A.

- Spółdzielcza Grupa Bankowa, w której zrzeszone są 192 banki spółdzielcze oraz SGB-Bank SA, współpracujące w Spółdzielczym Systemie Ochrony Zrzeszenia SGB (z jednostką zarządzającą Spółdzielnią IPS SGB)⁴⁴.

Banki spółdzielcze i zrzeszające należą, zgodnie ze znowelizowanymi w 2015 r. regulacjami ustawowymi, do **spółdzielczych systemów ochrony** (SSO lub systemów ochrony instytucjonalnej, ang. *Institutional Protection Scheme* – IPS). W obu grupach spółdzielczych powołano dodatkowe podmioty – jednostki zarządzające systemem ochrony, choć według ustawy systemem ochrony mógłby zarządzać bezpośrednio bank zrzeszający. Systemy ochrony realizują spółdzielczą zasadę solidarności, z której wynika obowiązek udzielania sobie wzajemnej pomocy zarówno między bankami spółdzielczymi, jak i pomiędzy instytucjami różnych poziomów (banki spółdzielcze – bank zrzeszający). Wszystkie instytucje systemu ponoszą solidarną odpowiedzialność za sytuację finansową uczestników poprzez odpowiednio ustalone wcześniej mechanizmy pomocowe. SSO z jednej strony wspiera bank znajdujący się w sytuacji kryzysowej, a z drugiej, zawiera system mający na celu wykrywanie i diagnozowanie zagrożeń. Działalność systemów ochrony opiera się na kilku podstawowych funkcjach:

- monitorującej, która ma za zadanie monitorowanie sytuacji finansowej banków spółdzielczych należących do systemu ochrony w celu wczesnego wykrycia zagrożenia utraty płynności lub niewypłacalności,
- audytowej, związanej z cyklicznymi audytami realizowanymi przez systemy ochrony instytucjonalnej. Na ich podstawie ocenia się ryzyko związane z prowadzoną działalnością oraz bada procesy i procedury, zgodnie z którymi funkcjonuje dany bank spółdzielczy,
- dyscyplinującej, dającej systemom ochrony możliwość kontroli nad bankami spółdzielczymi i dającej im prawo do ewentualnego podjęcia odpowiednich kroków względem banku, jeśli ten prowadzi swoją działalność niezgodnie z zasadami działania danego IPS-u,
- ochronno-pomocowej, u której podstaw leży opcja uzyskania wsparcia finansowego przez banki będące członkami

*spółdzielcze
systemy ochrony
(IPS)*

⁴⁴ Grupa SGB prowadzi działalność poprzez powiązane spółki w zakresie: leasingu maszyn i urządzeń – SGB Leasing Sp. z o.o., windykacji i wsparcia usług finansowych – SGB CRD Investment Sp. z o.o., faktoringu – FAKTORZY S.A., restrukturyzacji oraz sprzedaży aktywów – FORTUNE S.A., edukacji oraz szkoleń – Bankowy Ośrodek Doradztwa i Edukacji Sp. z o.o.

systemu; źródłem wypłacanych środków są posiadane przez IPS zasoby pieniężne zgromadzone w celu zabezpieczenia, na wypadek powstania problemów na tle finansowym,

- standaryzującej, związanej z zarządzaniem ryzykiem w bankach spółdzielczych należących do systemu. Następstwem jej wdrożenia jest ujednoczenie procesów, zasad i metod zarządzania ryzykiem dla wszystkich banków.

Każdy uczestnik systemu ochrony odpowiada za zobowiązania wynikające z gwarantowania płynności i wypłacalności innych członków IPS – do wysokości funduszy pomocowych (funduszu pomocowego – powstającego ze składek i innych źródeł przewidzianych w umowie i minimum depozytowego – lokaty płynnościowej banków spółdzielczych i depozytów banku zrzeszającego)⁴⁵. Spółdzielcze systemy ochrony, posiadając własne fundusze dla ratowania zagrożonych podmiotów, stanowią dodatkowe, prywatne mechanizmy wsparcia. Deponenci banków spółdzielczych mogą zatem korzystać obok formalnego systemu gwarantowania depozytów zapewnianego przez BFG z ochrony, jaką zapewniają SSO w formie systemów pomocy dla zagrożonych upadłością banków.

**ograniczenia
przedmiotowe
działalności BS**

W porównaniu do banków komercyjnych banki spółdzielcze funkcjonują w tradycyjnym modelu biznesowym – depozytowo-kredytowym, pozyskiwane depozyty są dla nich podstawowym sposobem finansowania działalności kredytowej, ponieważ ze względu na skalę działalności dostęp do innych źródeł finansowania jest dość ograniczony. Banki spółdzielcze, po uzyskaniu zezwolenia Komisji Nadzoru Finansowego, mogą wykonywać następujące czynności:

- przyjmować wkłady pieniężne płatne na żądanie lub z nadejściem oznaczonego terminu oraz prowadzić rachunki tych wkładów,
- prowadzić inne rachunki bankowe,
- udzielać kredytów,
- udzielać i potwierdzać gwarancje bankowe,
- przeprowadzać bankowe rozliczenia pieniężne,

⁴⁵ Wartości zgromadzonych funduszy pomocowych na koniec 2020 r. wynosily: SSO SGB – 400,75 mln zł, SOZ BPS – 635,87 mln zł, zaś minimum depozytowe: SSO SGB – 2,16 mld zł, SOZ BPS – 7,35 mld zł. W systemie ochrony BPS jedynie w 2020 r. podpisano 39 umów o pożyczki na łączną kwotę 8,47 mln zł oraz umorzono 65 pożyczek o łącznej wysokości 14,10 mln zł. Z kolei w SSO SGB do końca 2020 r. łączna pomoc zwrotna udzielona przez system ochrony wynosiła 105,05 mln zł. Ze wsparcia mechanizmów pomocowych w SSO SGB do końca 2020 r. skorzystało ośmiu jego członków.

- udzielać pożyczek pieniężnych,
- udzielać pożyczek i kredytów konsumenckich w rozumieniu przepisów odrębnej ustawy,
- przeprowadzać operacje czekowe i wekslowe,
- świadczyć usługi płatnicze oraz wydawać pieniądź elektroniczny,
- nabywać i zbywać wierzytelności pieniężne,
- przechowywać przedmioty i papiery wartościowe oraz udostępniać skrytki sejfowe,
- udzielać i potwierdzać poręczenia,
- wykonywać inne czynności bankowe w imieniu i na rzecz banku zrzeszającego.

Katalog ten jest węższy (ograniczenie przedmiotowe) niż w Prawie bankowym, zawiera jednak wszystkie podstawowe usługi banków⁴⁶, część usług finansowych banki spółdzielcze mogą oferować za zgodą banku zrzeszającego, np.: emitować bankowe papiery wartościowe⁴⁷, prowadzić skup i sprzedaż wartości dewizowych, pośredniczyć w dokonywaniu przekazów oraz rozliczeń w obrocie dewizowym oraz oferować usługi niezaliczane do czynności bankowych (określone w art. 6 ust. 1 ustawy Prawo bankowe). Z kolei gwarancje bankowe i poręczenia banki spółdzielcze mogą oferować i potwierdzać w zakresie i trybie uzgodnionym z bankiem zrzeszającym.

1.2.3. Banki komercyjne

Banki w formie prawnej spółki akcyjnej w sprawozdawczości określa się komercyjnymi, co jest pojęciem niejednoznacznym, ponieważ w części opracowań wszystkie banki są objęte pojęciem „komercyjne”, a dodatkowo banki zrzeszające, choć prowadzone w formie spółek akcyjnych, zaliczane są do podsektora spółdzielczego. Pomijając kłopoty z nazewnictwem, banki komercyjne obejmują największą część sektora bankowego, choć ich liczba nie jest znacząca – w 2020 r. było to 30 samodzielnych instytucji⁴⁸.

**banki
komercyjne**

⁴⁶ Nie zezwala się BS na wykonywanie: operacji, których przedmiotem są warianty, terminowych operacji finansowych, czynności zleconych związanych z emisją papierów wartościowych, pośrednictwa w zawieraniu umów lokaty strukturyzowanej, doradztwa w odniesieniu do lokat strukturyzowanych.

⁴⁷ Banki spółdzielcze uzyskały możliwość korzystania z tych instrumentów dopiero w 2009 r.

⁴⁸ Dane BGK nie są prezentowane odrębnie, włączane są do segmentu banków komercyjnych.

Historia polskich banków komercyjnych powiązana jest z historią Polski. W różnych okresach rozwoju państwa polskiego powstawały i rozwijały się instytucje bankowe, sprzyjając tym samym jego wzrostowi gospodarczemu⁴⁹. Jednak w XIX w., w okresie tworzenia współczesnych instytucji bankowych, Polska była pod zaborami, stąd jedynie w okresie funkcjonowania Królestwa Polskiego można odnotować powstanie pierwszych polskich banków. Najstarszym jest powstały w 1870 r., działający do dnia dzisiejszego, Bank Handlowy w Warszawie (w 1824 r. powstał również pierwszy polski bank emisyjny – Bank Polski, który świadczył również usługi kredytowe, później po likwidacji autonomii Królestwa Polskiego odebrano mu jednak uprawnienia emisyjne i w 1886 r. zlikwidowano).

W pierwszych latach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości działały przede wszystkim banki z trzech zaborów, jednak stopniowo powoływano polskie podmioty finansowe: w 1919 r. Pocztową Kasę Oszczędności (PKO), 1919 r. – Państwowy Bank Rolny, 1924 r. – bank centralny – Bank Polski SA⁵⁰ oraz Bank Gospodarstwa Krajowego, 1929 r. – Bank Polska Kasa Opieki SA. W 1939 r. na terenie Polski działało – obok banków państwowych i komunalnych – 26 banków prywatnych, cztery zagraniczne, liczne domy bankowe i kantory wymiany, a także ponad siedem tysięcy spółdzielni kredytowych. Po II wojnie światowej w okresie gospodarki centralnie planowanej sektor bankowy był podporządkowany zadaniom i planom publicznym, został pozbawiony autonomii działalności. Kluczową cechą funkcjonującego wówczas systemu było dążenie do wprowadzenia w życie koncepcji monobanku (ostatecznie te dążenia się nie powiodły), czyli pełnienia zadań bankowych jedynie przez jedną instytucję, którą był utworzony w 1945 r. Narodowy Bank Polski. NBP stał się „centralną instytucją kredytową” (ale również oszczędnościową, rozliczeniową i dewizową) prowadzącą zgodnie z planem kredytowym bezpośrednio finansowanie przedsiębiorstw państwowych

⁴⁹ Warto wspomnieć, że w epoce stanisławowskiej Warszawa stała się jednym z ważniejszych centrów finansowych Europy. Warszawskie prywatne domy bankowe przyjmowały depozyty – głównie większych właścicieli ziemskich – i udzielały im pożyczek hipotecznych, pożyczają również miastom.

⁵⁰ W okresie przejściowym 1918–1924 czynności banku emisyjnego pełniła powołana jeszcze w czasie wojny Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa. Niestety w okresie znacznych potrzeb kredytowych rządu i przedsiębiorców nadmierne emisje marki polskiej doprowadziły do inflacji, która w 1923 r. przerodziła się w hiperinflację. W ramach reformy w 1924 r. powołano Bank Polski, który świadczył również usługi kredytowe w ramach kredytów lombardowych i dyskontowych dla różnych podmiotów.

oraz pośrednie kredytowanie innych jednostek (za pośrednictwem innych banków). Banki miały uczestniczyć w tworzeniu planów finansowych, współodpowiadały za ich realizację, kontrolując podporządkowane jednostki. W Polsce nie udało się zredukować liczby banków do jednej instytucji, jednak w różnym czasie liczba podmiotów bankowych była bardzo ograniczona, a te instytucje, które prowadziły działalność, stanowiły element infrastruktury państwa, nie konkurowały ze sobą, a jedynie wykonywały określone zadania w ramach z góry ustalonej dla poszczególnych podmiotów sektora specjalizacji. Obowiązywała zasada „jeden bank – jeden rachunek – jeden kredytodawca”, która wykluczała konkurencję. W latach 80. XX w. system bankowy w Polsce składał się z⁵¹:

- NBP, który w ramach działalności operacyjnej zajmował się finansowaniem i kredytowaniem przedsiębiorstw sektora uspołecznionego, finansowaniem i kontrolowaniem jednostek budżetowych, organizacji społecznych i politycznych (stąd również określenie ówczesnego systemu bankowego jako jednoszczeblowego),
- Banku Gospodarki Żywnościowej (od 1975 r. następcy Banku Rolnego)⁵², któremu podporządkowano banki spółdzielcze, zajmował się finansowaniem i kontrolą działalności podmiotów sektora rolnego,
- Banku Handlowego SA w Warszawie, bank ten zajmował się obsługą przedsiębiorstw handlu zagranicznego i udzielaniem kredytów dewizowych gospodarce uspołecznionej,
- Banku Polska Kasa Opieki SA (Pekao SA), obsługującego operacje dewizowe ludności.

W latach 80. rozpoczęto proces decentralizacji systemu bankowego. W 1987 r. ze struktur NBP wyodrębniono Powszechną Kasę Oszczędności (wcześniej, w 1975 r., włączonej do NBP, jednak marka PKO była przez cały tamten czas wykorzystywana do oznaczania detalicznych, wyspecjalizowanych placówek NBP obsługujących ludność) jako głównego banku detalicznego, zajmującego się udzielaniem kredytów dla ludności. W 1986 r. wyrażono zgodę na powstanie Banku Rozwoju Eksportu SA (obecnie mBank SA), a w 1988 r. – Łódzkiego Banku Rozwoju SA. Jednak fundamentalną kwestią dla reformy sektora było wydzielenie ze struktur NBP i stworzenie w 1989 r. na bazie sieci ponad 400 oddziałów dziewięciu

⁵¹ C. Leszczyńska, *Zarys historii polskiej bankowości centralnej*, NBP, Warszawa 2010, s. 47.

⁵² W 2021 r. był to BNP Paribas Bank Polska SA.

**transformacja
sektora
bankowego**

banków komercyjnych podzielonych regionalnie, np. Bank Gdański w Gdańsku, Bank Śląski w Katowicach⁵³. W 1991 r. instytucje te zostały przekształcone w jednoosobowe spółki Skarbu Państwa, a w kolejnych latach sprywatyzowane, przede wszystkim z udziałem banków zagranicznych. Banki „wielkiej dziewiątki” stały się „rdzeniem” współczesnego sektora bankowego w Polsce. Na początku lat 90. każdy z banków „dziewiątki” był wielokrotnie większy niż największy bank prywatny, jednak wszystkie razem nie były zasobne w kapitały własne⁵⁴.

Przemiany sektora bankowe dotyczyły również kwestii regulacyjnych, których wprowadzenie wyprzedziło zasadniczy przełom ustrojowy. Już w styczniu 1989 r. zliberalizowano prawo bankowe oraz ustawę o NBP, co miało doprowadzić do demonopolizacji rynku kredytowego. Banki w formie spółek akcyjnych mogły być zakładane za zgodą prezesa NBP, przy czym ustalono dość niskie progi minimalnego kapitału dla tych przedsiębiorstw. Spowodowało to znaczny wzrost nowych banków – w końcu 1991 r. działało ich już 71 (nie licząc banków spółdzielczych; NBP wydał w latach 1990–1991 aż 62 licencje bankowe), na początku 1998 r. – 84. Wiele z tych nowych instytucji niebawem upadło lub utraciło samodzielność (w latach 1992–1996 upadły cztery banki komercyjne i 121 spółdzielczych).

Od 1993 r. wzrost liczby nowych banków nie był już znaczny ze względu na stosowanie przez NBP bardziej rygorystycznej polityki licencyjnej. Zgody na prowadzenie działalności bankowej wydawano pod warunkiem zaangażowania się instytucji w restrukturyzację banków zagrożonych upadłością.

⁵³ W wielkiej dziewiątce znalazły się: Państwowy Bank Kredytowy w Warszawie (PBK, później Powszechny Bank Kredytowy, obecnie Alior Bank), Bank Przemysłowo-Handlowy w Krakowie (BPH, ob. w większości Alior Bank), Bank Śląski w Katowicach (BŚ, ob. ING Bank Śląski), Wielkopolski Bank Kredytowy w Poznaniu (WBK, ob. Santander Bank Polska), Pomorski Bank Kredytowy w Szczecinie (ob. Bank Polska Kasa Opieki), Bank Depozytowo-Kredytowy w Lublinie (ob. Bank Polska Kasa Opieki), Powszechny Bank Gospodarczy w Łodzi (PBG, ob. Bank Polska Kasa Opieki), Bank Gdański S.A. (BG, ob. Bank Millennium), Bank Zachodni we Wrocławiu (BZ, ob. Santander Bank Polska). W 1993 r. wydzielono dziesiąty bank – Polski Bank Inwestycyjny (PBI, później Kredyt Bank, ob. Santander Bank Polska). Dodatkowo w 1989 r. Minister Finansów reaktywował Bank Gospodarstwa Krajowego.

⁵⁴ W 1992 r. kapitały własne całego sektora bankowego wynosiły 3 mld USD (czyli tyle, ile jeden średniej wielkości bank w krajach rozwiniętych). W 2020 r. było to blisko 62 mld USD. W. Gadomski, *Polskie banki od dawna są pełnoletnie*, „Miesięcznik Bank” 2011, nr 5, s. 48.

Lata 90. XX w. to **okres prywatyzacji** sektora bankowego. Jej celem było przede wszystkim unowocześnienie i dokapitalizowanie instytucji bankowych, uwolnienie spod wpływów politycznych. Dla Skarbu Państwa oznaczało to otrzymywanie znacznych wpływów do budżetu ze sprzedaży akcji prywatyzowanych instytucji. Pierwszym sprywatyzowanym bankiem był w 1992 r. Bank Rozwoju Eksportu SA (później BRE Bank SA, a obecnie mBank SA). W 1995 r. jego inwestorem strategicznym stał się niemiecki Commerzbank SA. W latach 1993–1999 sprywatyzowano banki „dziewiątki”. Naturalną konsekwencją ograniczeń kapitałowych na polskim rynku finansowym było wejście na polski rynek podmiotów zagranicznych, których udział w sektorze stał się dominujący (w 2000 r. na 87 instytucji komercyjnych aż 47 było własnością podmiotów zagranicznych). W 2001 r. udział banków z przewagą kapitału zagranicznego w rynku kredytowym wynosił 71,3%, a depozytowym 63,9%⁵⁵. W 2000 r. Skarb Państwa bezpośrednio lub pośrednio pozostawał właścicielem jedynie czterech banków: Banku Gospodarstwa Krajowego, PKO BP SA, Banku Pocztowego SA oraz Banku Ochrony Środowiska SA⁵⁶.

prywatyzacja banków

Od drugiej połowy lat 90. w sektorze występują również procesy konsolidacyjne, polegające na: zakupie mniejszych banków, które znajdują się w trudnej sytuacji finansowej, przejęciu kontroli nad bankami o porównywalnej wielkości czy łączeniu banków z inicjatywy inwestorów zagranicznych. W 2020 r. w skład sektora bankowego w Polsce wchodziło: 30 banków komercyjnych, 36 oddziałów instytucji kredytowych oraz 530 banków spółdzielczych (zob. tab. 5).

konsolidacja banków

W ostatnich latach (od 2015 r.) zwiększa się udział kapitału krajowego w sektorze bankowym, co jest skutkiem polityki repolonizacji sektora. Proces ten jest konsekwencją wniosków wyciąganych z trudnych doświadczeń światowego kryzysu, kiedy to dostrzeżono, że banki będące bankami córkami podmiotów zagranicznych zaczęły wycofywać swoje aktywa i radykalnie ograniczały swoją akcję kredytową. Udział podmiotów zagranicznych w aktywach sektora bankowego obniżył się z blisko 70% w 2000 r. do 40% w 2020 r. (zob. wykres 1).

⁵⁵ K. Dąbrowska, M. Gruszczyński, *Kapitał zagraniczny w polskim sektorze bankowym a efektywność polityki pieniężnej*, „Bank i Kredyt” 2002, nr 11-12, s. 83.

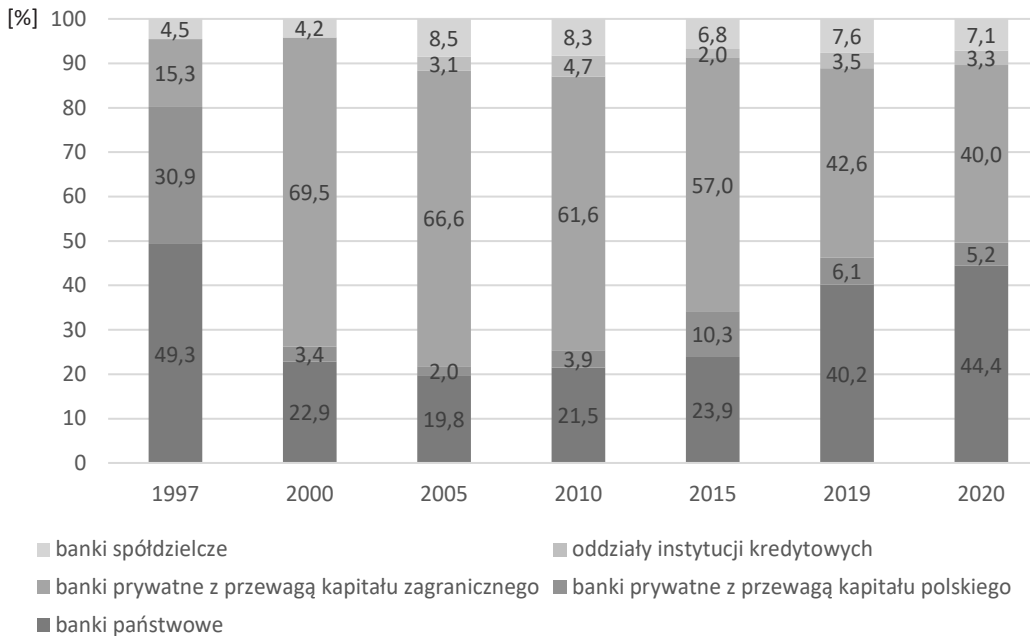
⁵⁶ W 2019 r. były to dodatkowo: Pekao SA, Alior Bank, PKO Bank Hipoteczny SA i Pekao Bank Hipoteczny SA.

Tabela 5. Liczba banków według struktury własnościowej sektora bankowego w Polsce w latach 1997–2019

Rodzaje banków	1997	2000	2005	2010	2015	2019	2020
1. Banki komercyjne	83	74	58	67	65	62	66
1.1. Banki krajowe	83	74	51	46	38	30	30
1.1.1. z przewagą kapitału państwowego	15	7	4	4	5	8	9
1.1.2. z przewagą kapitału prywatnego	68	67	47	42	33	22	21
– polskiego	39	20	4	2	7	5	5
– zagranicznego	29	47	43	40	26	17	16
1.2. Oddziały instytucji kredytowych	0	0	7	21	27	32	36
2. Banki spółdzielcze	1295	680	591	579	560	538	530
Suma	1378	754	649	646	625	600	596

Źródło: opracowanie własne na podstawie publikacji NBP, *Rozwój systemu finansowego w Polsce*, różne lata.

Wykres 1. Struktura własnościowa sektora bankowego w Polsce według aktywów [%] w wybranych latach 1997–2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie publikacji NBP, *Rozwój systemu finansowego w Polsce*, różne lata.

Banki komercyjne są spółkami akcyjnymi (z właściwymi tym spółkom regulacjami Kodeksu spółek handlowych⁵⁷), które są zobowiązane wypełniać pewne szczególne obowiązki związane z prowadzoną działalnością bankową. Dla przykładu, powołanie dwóch osób (z wymaganych co najmniej trzech) wchodzących w skład zarządu banku, w tym prezesa, następuje za zgodą Komisji Nadzoru Finansowego, KNF jest informowana o składzie rady nadzorczej, występuje również obowiązek powiadamiania KNF o nabyciu lub zbyciu pakietów akcji, pozwalających na uzyskanie określonego ustawowo wpływu na działalność banku.

Banki komercyjne są dużymi instytucjami, charakteryzującymi się najczęściej rozbudowaną siecią placówek, niejednokrotnie sięgającą kilkuset jednostek, np. w 2020 r. bank PKO BP SA dysponował aż 1004 placówkami, Pekao SA – 653, Bank Millennium SA – 477, a Santander Bank Polska SA – 468 (zob. tab. 6).

**banki
komercyjne –
cechy**

Tabela 6. Największe banki w Polsce w 2020 r. według sumy aktywów i ich podstawowe charakterystyki

Lp.	Bank	Aktywa (mln zł)	Fundusze własne (mln zł)	Liczba klientów ogółem	Liczba klientów indywidualnych	Liczba własnych placówek	Liczba etatów
1	PKO BP SA	345 027,0	41 516	11 005 600	10 463 000	1004	21 900
2	Bank Pekao SA	222 381,0	26 082	5 760 072	5 451 666	653	12 692
3	Santander BP SA	203 140,5	29 025	5 215 148	4 757 119	468	10 170
4	ING Bank Śląski SA	181 116,9	16 394	4 722 000	4 236 000	290	8 013
5	mBank SA	170 745,0	17 588	4 656 640	4 098 262	139	6 034
6	BNP Paribas SA	115 668,2	15 748	3 900 000	3 600 000	442	8 845
7	Bank Millenium SA	97 015,6	9 969	3 862 675	3 759 887	477	7 164
8	Alior Bank SA	78 642,0	7 658	4 422 000	4 183 000	200	7 180
9	Citi Handlowy SA	60 941,6	6 205	bd	bd	19	3 013
10	Getin Bank SA	50 091,8	3 831*	bd	bd	142	3 825

*Dane za 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu: *Polska bankowość w liczbach. IV kwartał 2020*, prnews.pl Bankier.pl; <https://prnews.pl/polska-bankowosc-w-liczbach-iv-kw-2020-raport-457652> [dostęp: 12 listopada 2020].

⁵⁷ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, Dz.U. nr 94, poz. 1037.

Cechą współczesnych banków komercyjnych jest ich funkcjonowanie w ramach **holdingów bankowych** (zwanymi też grupami banków). W holdingu tworzona jest struktura, w której skład wchodzi różne podmioty gospodarcze (samodzielne pod względem prawnym), a jeden z tych podmiotów ma pozycję dominującą. Istota holdingu polega na tym, że jeden podmiot zarządza innymi oraz kontroluje ich działalność dzięki zależnościom kapitałowym lub personalnym. W ramach struktury holdingu bankowego może funkcjonować nawet kilkadziesiąt podmiotów gospodarczych, wśród nich instytucje specjalistyczne przeznaczone do określonych potrzeb banku i jego klientów, np. dom maklerski, powszechne towarzystwo emerytalne, towarzystwo funduszy inwestycyjnych, instytucja leasingowa, instytucja faktoringowa, instytucja pożyczkowa, agent rozliczeniowy, towarzystwo ubezpieczeń majątkowych, towarzystwo ubezpieczeń na życie, fundusz poręczeniowy, bank hipoteczny, firma windykacyjna. Współpraca banków z towarzystwami ubezpieczeniowymi w ramach grup kapitałowych określana jako **bankassurance** pozwala na uzyskiwanie korzyści z tytułu wykorzystania banku (zwłaszcza jego placówek i usług) do sprzedaży usług ubezpieczeniowych.

bankassurance

banki hipoteczne

Wśród banków komercyjnych należy wyróżnić **banki hipoteczne**, w których nazwie zawsze występuje określenie „hipoteczny”. Są to banki specjalistyczne, dla których zarezerwowano odrębny akt prawny – ustawę z dnia 29 sierpnia 1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych⁵⁸ (pierwsze banki hipoteczne powstały w 1999 r.). Instytucje te koncentrują się na: udzielaniu kredytów zabezpieczonych hipotecznie lub innych o bardzo niskim ryzyku kredytowym dla instytucji publicznych, lub przez nie poręczanych, nabywaniu tych kategorii kredytów od innych banków, **emitowaniu na ich podstawie listów zastawnych**. To właśnie ich emisja, nie zaś wynikające z nazwy kredytowanie hipoteczne jest elementem wyróżniającym oraz punktem rozpoznawczym banków hipotecznych, ponieważ w polskich warunkach są jedynymi instytucjami uprawnionymi do takiej działalności⁵⁹. Listy zastawne to instrumenty dłużne, przypominające swoją konstrukcją długoterminowe obligacje. Podstawą ich emisji oraz zabezpieczeniem są wierzytelności banku hipotecznego, których źródłem są udzielone przezeń kredyty. W zależności od kategorii kredytów zabezpieczających listy dzieli się na:

wyłączność emisji listów zastawnych

⁵⁸ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych, Dz.U. 2003, nr 99, poz. 919 z późn. zm.

⁵⁹ Uprawnienie to ma również Bank Gospodarstwa Krajowego.

- hipoteczne – których podstawę emisji stanowią wierzytelności hipoteczne banku hipotecznego zabezpieczone hipotekami,
- publiczne – których podstawę emisji stanowią wierzytelności banku hipotecznego z tytułu kredytów zabezpieczonych gwarancją lub poręczeniem podmiotów publicznych⁶⁰ lub kredytów udzielonych tym podmiotom.

Listy zastawne (hipoteczne) wykorzystywane były już w XVIII w. Do XIX w. emitowano je w relacji do konkretnych majątków ziemskich (o czym świadczył zapis na samym papierze wartościowym), później jednak zasadę tę zmieniono i instytucje zajmujące się kredytowaniem tworzą łączną sumę wierzytelności z tytułu kredytów zabezpieczonych hipotekami bez oznaczenia konkretnych nieruchomości stanowiących ich zabezpieczenie. Skonsolidowane zabezpieczenie listów zastawnych wymaga podjęcia odpowiednich działań chroniących interesy posiadaczy tych papierów wartościowych. Banki muszą prowadzić rejestr zabezpieczeń listów zastawnych (odrębny dla hipotecznych i publicznych), do którego wpisywane są wszystkie wierzytelności stanowiące podstawę emisji. Nowelizacją ustawy z 2015 r. wprowadzono tzw. nadzabezpieczenie w stosunku do listów zastawnych wprowadzonych do obrotu. Na kwotę nominalnych wartości znajdujących się w obrocie hipotecznych listów zastawnych powinno przypadać 110% kwoty wierzytelności zabezpieczonych hipoteką danego emitenta oraz innych środków⁶¹. Natomiast dla publicznych listów zastawnych, będących instrumentem o większym bezpieczeństwie, przyjęto obniżony wymóg kapitałowy – suma nominalnych kwot wierzytelności banku hipotecznego, stanowiących podstawę emisji publicznych listów zastawnych, nie

⁶⁰ Są to: Skarb Państwa, Narodowy Bank Polski, Europejski Bank Centralny, rządy lub banki centralne państw członkowskich Unii Europejskiej, Organizacje Współpracy Gospodarczej i Rozwoju z wyłączeniem państw, które restrukturyzują lub restrukturyzowały swoje zadłużenie zagraniczne w ciągu ostatnich pięciu lat; jednostki samorządu terytorialnego.

⁶¹ Nowelizacją z 2015 r. zlikwidowano ograniczenia dotyczące emisji dokonywanej na podstawie wolnych środków banku hipotecznego (obejmujących m.in. posiadaną przez bank gotówkę), papierów wartościowych emitowanych lub gwarantowanych przez instytucje publiczne, o których mówi ustawa oraz środków ulokowanych w Narodowym Banku Polskim. Mogą one stanowić podstawę emisji listów zastawnych bez żadnych ograniczeń (wcześniej jedynie do wysokości 10% kwot zabezpieczonych hipoteką wierzytelności banku hipotecznego). Rozwiązanie to dotyczy zarówno hipotecznych, jak i publicznych listów zastawnych, a jego celem jest dalsze ograniczenie ryzyka płynności banku hipotecznego poprzez zbudowanie bufora kapitałowego.

może być niższa niż 85% łącznej kwoty nominalnych wartości znajdujących się w obrocie publicznych listów zastawnych. W ustawie określono również progi, do jakich mogą one refinansować się listami zastawnymi w odniesieniu do wartości przyjętych zabezpieczeń: do 80% dla nieruchomości mieszkalnych i do 60% dla pozostałych nieruchomości.

Cechą charakterystyczną kredytowania hipotecznego jest długoterminowa perspektywa finansowania. Banki uniwersalne, udzielając kredytów hipotecznych, refinansują je przyjętymi z rynku krótkoterminowymi depozytami, natomiast opisywane banki specjalistyczne mogą dopasować terminy emisji listów do portfela kredytowego⁶². Działalność banków hipotecznych została obwarowana szeregiem dodatkowych regulacji zwiększających bezpieczeństwo, co niestety znacząco utrudnia rozwój tych instytucji. Aby chronić interesy posiadaczy listów zastawnych, przy każdym banku hipotecznym KNF powołuje **powiernika**, który ma wiele uprawnień kontrolnych oraz nadzorczych wobec tej kontrolowanej instytucji.

W Polsce w 2021 r. funkcjonowały cztery banki hipoteczne (mBank Hipoteczny SA, Pekao Bank Hipoteczny SA, PKO Bank Hipoteczny SA i ING Bank Hipoteczny SA⁶³), wszystkie wchodzą w skład grup bankowych tworzonych przez banki macierzyste. Ich udział w aktywach sektora bankowego jest marginalny i w 2020 r. wynosił 2%. Banki te koncentrują się na finansowaniu nieruchomości mieszkalnych, około 80% ich aktywów stanowią kredyty mieszkaniowe dla ludności. Ich łączna wartość w 2020 r. wyniosła jedynie 7% kredytów mieszkaniowych udzielonych w sektorze. Banki hipoteczne są wykorzystywane przez spółki matki do refinansowania ich działalności (bank hipoteczny kupuje od nich wierzytelności kredytowe), w latach 2017–2020 wartość przeniesionych kredytów z banków matek wyniosła ok. 17 mld zł (około 35% sumy bilansowej banków hipotecznych). Banki hipoteczne w 2019 r. wyłączono z systemu gwarantowania depozytów Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, ponieważ nie prowadzą one działalności depozytowej.

⁶² Podkreśla się możliwość oferowania długoterminowych kredytów hipotecznych o stałej stopie procentowej. W praktyce jednak większość emisji listów dotyczy terminów od 5 do 10 lat, kolejną grupę stanowią papiery wartościowe powyżej 2 do 5 lat. Około 80% emisji stanowią listy zastawne w złotych o zmiennej stopie procentowej.

⁶³ W 2020 r. zgodę na utworzenie banku hipotecznego uzyskał również Bank Millenium SA. Bank ten nie uzyskał jednak jeszcze zgody na rozpoczęcie działalności operacyjnej.

1.2.4. Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe

Kwestia zaliczania spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych (SKOK) do sektora bankowego jest dyskusyjna. Z jednej strony instytucje te wykonują usługi takie jak banki, również wykorzystując przyjęte depozyty do finansowania akcji kredytowej, są tak jak banki instytucjami monetarnymi, z drugiej zaś strony sektor kas podlega specyficznym, odrębnym regulacjom prawnym. Biorąc pod uwagę przedmiot działalności, kasy działają jak banki, jednak nie spełniają warunku zaliczenia ich do banków, ponieważ ich działalność podlega odrębnej regulacji ustawowej.

Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (SKOK) są, podobnie jak banki spółdzielcze, spółdzielniami, które prowadzą działalność zgodnie z ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. o SKOK⁶⁴. Kasy są polskimi odpowiednikami unii kredytowych (ang. *credit unions*) – czyli niewielkimi spółdzielniami oferującymi podstawowe usługi finansowe głównie dla osób fizycznych z określonego środowiska. Takie instytucje zyskały dużą popularność w Stanach Zjednoczonych, a funkcjonują w wielu innych państwach świata⁶⁵.

Kasy odwołują się do tradycji samopomocy finansowej w działalności niewielkich spółdzielni kredytowych zainicjowanych i realizowanych w praktyce przez Franciszka Stefczyka na przełomie XIX i XX w. w Galicji – kas Stefczyka (nazwisko twórcy galicyjskich spółdzielni kredytowych nosi największa w Polsce kasa, Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa im. Franciszka Stefczyka). W 1939 r. istniało 3500 tego rodzaju spółdzielni, do których należało 1,5 mln Polaków. Po II wojnie światowej kasy Stefczyka zlikwidowano i przez ponad 45 lat tego rodzaju spółdzielnie nie funkcjonowały w Polsce. Dopiero przemiany polityczne i gospodarcze umożliwiły odrodzenie się kas, pierwsza SKOK powstała w 1992 r. w Zespole Elektrociepłowni Gdańsk. Początkowo kasy działały wśród pracowników dużych podmiotów gospodarczych (np. stoczni, kopalń), korzystając z ich majątku, na podobieństwo dość powszechnie funkcjonujących wśród pracowników określonych podmiotów pracowniczych kas zapomogowo-pożyczkowych (PKZP). Dopiero wejście w życie regulacji ustawowej dało podstawy do tworzenia

*spółdzielcze kasy
oszczędnościowo-
-kredytowe*

⁶⁴ Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych, Dz.U. 2012, poz. 855.

⁶⁵ Instytucje te zrzeszone są w Światowej Radzie Związków Kredytowych (ang. *World Council of Credit Unions* – WOCCU). Według WOCCU w 2020 r. 86 tysięcy unii kredytowych funkcjonowało w 118 państwach.

tw. środowiskowych spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych i ich funkcjonowania na otwartym rynku⁶⁶, przy tym jednak, zgodnie z zasadą związku kredytowego, osoby korzystające z usług tej instytucji muszą być jej właścicielami (tzw. spółdzielnie zamknięte, wzajemne) i dodatkowo powinny być w jakimś zakresie powiązane – powinny występować wspólne więzi między członkami. W tego rodzaju spółdzielniach więzi mają charakter formalny, z założenia ograniczając nadmierny wzrost spółdzielni (na podobieństwo zasady terytorialności w bankach spółdzielczych, jednak w polskich kasach nie wprowadzono ograniczenia terytorialnego działalności, choć w innych państwach jest to stosowane). Zgodnie z ustawą z usług spółdzielczych kas mogą korzystać osoby fizyczne będące członkami spółdzielni⁶⁷, które dodatkowo są połączone więzią o charakterze zawodowym lub organizacyjnym, a w szczególności:

- pracownicy zatrudnieni w jednym lub kilku zakładach pracy (więzi zawodowe),
- osoby należące do tej samej organizacji społecznej lub zawodowej (więzi organizacyjne).

Jak wspomniano, początkowo polskie kasy działały, opierając się na więzach zawodowych, jednak okazało się, że taka sytuacja powoduje nadmierną koncentrację ryzyka kredytowego. Na przykład w sytuacji, gdy wszyscy korzystający z kasy byli pracownikami tego samego zakładu pracy, opóźnienie czy brak wypłaty wynagrodzeń wywoływało negatywne efekty finansowe dla spółdzielni. Dlatego wprowadzono obowiązek dywersyfikacji bazy członkowskiej, co stopniowo ograniczyło liczbę kas związanych zaledwie z jedną instytucją. Powstawały kasy działające wśród pracowników wielu zakładów, a później jedynie wiążąc korzystających poprzez wspólną organizację, do której zainteresowani usługami kas są zobligowani się zapisać. Aktualnie między członkami najczęściej występuje więź organizacyjna polegająca na członkostwie w tej samej organi-

⁶⁶ Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych, Dz.U. 1996, nr 1, poz. 2. Pierwszą kasą środowiskową była Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa przy parafii św. Antoniego w Gdańsku-Brzeźnie.

⁶⁷ Od 2000 r. SKOK oferują również usługi dla podmiotów gospodarczych, które jako osoby fizyczne prowadzą działalność gospodarczą. W 2012 r. wraz z wejściem nowej regulacji ustawowej członkami kas mogą być również działające wśród członków, pomiędzy którymi występuje wspólna więź, organizacje tzw. III sektora – organizacje pozarządowe, jednostki organizacyjne kościołów i związków wyznaniowych posiadające osobowość prawną, spółdzielnie, związki zawodowe oraz wspólnoty mieszkaniowe.

zacji, np. Stowarzyszeniu Krzewienia Edukacji Finansowej dla SKOK im. Franciszka Stefczyka, Stowarzyszeniu Popularyzacji Spółdzielczości Kredytowej – SKOK Progres⁶⁸. Członkowie kas nie otrzymują dywidendy z tytułu posiadanych udziałów, wypracowane zyski przeznaczane są w całości na zwiększenie kapitałów własnych.

Przedmiotem działalności kas jest gromadzenie środków pieniężnych wyłącznie członków, udzielanie im pożyczek i kredytów, przeprowadzanie na ich zlecenie rozliczeń finansowych, pośredniczenie przy zawieraniu umów ubezpieczenia. Choć zakres oferty usługowej kas jest ograniczony, instytucje te są uprawnione do świadczenia usług pozwalających na zaspokojenie podstawowych potrzeb finansowych gospodarstw domowych, a także mniejszych podmiotów gospodarczych.

SKOK zrzeszone są obligatoryjnie w **Krajowej Spółdzielczej Kasie Oszczędnościowo-Kredytowej** (Kasie Krajowej, KSKOK), która pełni podobne funkcje jak banki zrzeszające wobec banków spółdzielczych, z tym jednak, że w sektorze kas nie występuje możliwość działalności samodzielnie.

W początkowym okresie działalności, do 2012 r., spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe funkcjonowały na podstawie modelu nadzoru sprawowanego przez instytucję zrzeszającą – Krajową Spółdzielczą Kasę Oszczędnościowo-Kredytową. Znaczny wzrost skali i ryzyka działalności instytucji sektora oraz niedostateczne zabezpieczenie kapitałowe prowadzonej działalności stały się argumentami uzasadniającymi wprowadzenie państwowego nadzoru finansowego sprawowanego przez Komisję Nadzoru Finansowego. Wraz z wejściem w życie nowej regulacji ustawowej w 2012 r. rozpoczął się proces znaczących przeobrażeń w działalności kas. Wprowadzono m.in.: licencjonowanie działalności, wiele obowiązków sprawozdawczych dla kas, zbliżone do bankowych regulacje ostrożnościowe (m.in. współczynnik wypłacalności), obowiązkowe zatwierdzanie statutów tych instytucji przez organ nadzoru, nakaz powołania prezesów zarządów za zgodą KNF. Od 2013 r. depozyty w kasach są zapewniane przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny, a warunki gwarancji dla depozytów są identyczne z bankowymi. SKOK są zobowiązane utrzymywać rezerwę obowiązkową (od 2014 r.).

Od 2017 r. wśród funkcjonujących kas wyodrębniono małe kasy, w odniesieniu do których nieznacznie obniżono obowiązki sprawoz-

*Krajowa
Spółdzielcza
Kasa
Oszczędnościowo-
Kredytowa*

⁶⁸ Nadal jednak funkcjonują kasy oparte na więzi zawodowej, np. Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa w ZWCH „Stilon” S.A., Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa przy „Dezamet” S.A. w Nowej Dębie.

dawcze⁶⁹. W 2017 r. małymi kasami było dziewięć instytucji obejmujących ponad 1/4 wszystkich kas w Polsce.

Na początku działalności kas na rynku finansowym ich aktywność wzrastała (przy czym liczba samodzielnych spółdzielni początkowo zwiększała się do ok. 200 instytucji, później zaś na skutek konsolidacji ich liczba stopniowo malała), jednak zakres działalności cały czas się zwiększał. W 2013 r. kasy prowadziły finansową obsługę ponad 2,6 mln członków i gromadziły 18,7 mld zł depozytów, w kolejnych latach pojawiły się upadłości i problemy finansowe w sektorze, stąd skala działalności tych instytucji znacząco się skurczyła (w 2020 r. na rynku funkcjonowały 23 kasy, liczba członków wynosiła 1,4 mln, a gromadzone depozyty 8,8 mld zł).

SKOK a BS

Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe i banki spółdzielcze są spółdzielniami, stąd część regulacji i zasad dotyczących prowadzenia działalności jest taka sama. Warto jednak podkreślić zasadnicze różnice działalności obu podsektorów rynku finansowego (zob. tab. 7). Kasy co do zasady są mniejszymi instytucjami od BS⁷⁰, łącznie ich udział w aktywach sektora bankowego nie przekracza 0,5% (sektor banków spółdzielczych wraz z bankami zrzeszającymi stanowił zaś 9,4% w 2020 r.).

⁶⁹ Trybunał Konstytucyjny, który w uchwale z 31 lipca 2015 r., stwierdzającej konstytucyjność publicznego nadzoru nad kasami, uznał, że przepisy wprowadzające nadzór KNF nad działalnością małych kas są niezgodne z konstytucją RP. Publiczny nadzór nad kasami jest dopuszczalny, jednak „na ustawodawcy ciąży konstytucyjny obowiązek zróżnicowania prawnych środków nadzorczych, ze względu na zróżnicowaną wielkość kas i zasięg ich aktywności kredytowo-depozytowej”. Wykonując wyrok TK w trybie pilnym, Sejm uchwalił nowelizację 26 stycznia 2017 r., w lutym już nowa regulacja weszła w życie. Przede wszystkim nowela wprowadziła definicję „małej kasy”. Małą kasą jest spółdzielcza kasa, której suma aktywów bilansu na koniec roku obrotowego nie przekracza 20 mln zł oraz średnioroczna liczba członków kasy w ostatnim roku obrotowym nie przekraczała 10 tys. osób. Małe kasy są instytucjami bezpieczniejszymi w porównaniu do pozostałych instytucji sektora oraz charakteryzują się kilkukrotnie wyższym współczynnikiem wypłacalności. Jako instytucje cechujące się wyższym poziomem bezpieczeństwa finansowego, rozpatrywane najmniejsze spółdzielnie mogą więc podlegać łagodniejszym, mniej dogłębnym zewnętrznym regulacjom ostrożnościowym. M.M. Golec, *Małe kasy w sektorze spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych – zakres działalności i specyfika nadzoru finansowego*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2020, nr 393, s. 13, 17.

⁷⁰ Należy jednak zwrócić uwagę, że ponad połowę sektora SKOK stanowi jedna instytucja SKOK im. F. Stefczyka z sumą bilansową 6,9 mld zł, posiadając 323 placówki własne (oraz 44 partnerskie). W 2020 r. aktywa trzech największych SKOK stanowiły 86% sumy bilansowej wszystkich kas, z kolei aktywa dziewięciu najmniejszych kas to jedynie 2,4%.

Tabela 7. Porównanie SKOK i BS

Cecha	SKOK	BS
Skala działalności	mniejsza	większa
Oferowane usługi	mniejszy zakres	większy zakres
Klienci	wyłącznie członkowie (spółdzielnia zamknięta)	członkowie i nieczłonkowie (spółdzielnia otwarta)
Rodzaje obsługiwanych podmiotów	osoby fizyczne*	brak ograniczeń – osoby fizyczne, prawne, instytucje niekomercyjne i inne
Wypłata dywidendy dla członków	brak	możliwa
Ograniczenia korzystania	więzi organizacyjne lub zawodowe	w zakresie usług kredytowych, teren działania
Zrzeszenie	jedno, obowiązkowe	możliwość wyboru zrzeszenia, również funkcjonowania samodzielnie
Pierwsze instytucje na rynku finansowym	od 1992 r.	od poł XIX w.

* W tym również prowadzące działalność gospodarczą. Członkami kas mogą być również działające wśród członków, pomiędzy którymi występuje wspólna więź, organizacje tzw. III sektora – organizacje pozarządowe, jednostki organizacyjne kościołów i związków wyznaniowych posiadające osobowość prawną, spółdzielnie, związki zawodowe oraz wspólnoty mieszkaniowe.

Źródło: opracowanie własne.

1.3. Bank centralny

1.3.1. Specyfika działalności i organizacja banku centralnego

Narodowy Bank Polski – polski bank centralny zajmuje szczególne miejsce w sektorze bankowym, ale również w strukturze organów państwa. Pełniąc dla pozostałych banków funkcje bankiera, jest kluczową instytucją publiczną odpowiedzialną za sferę monetarną funkcjonowania polskiego państwa. Wskazuje na to art. 227 ust. 1 Konstytucji RP: „Centralnym bankiem państwa jest Narodowy Bank Polski. Przysługuje mu wyłączne prawo emisji pieniądza oraz ustalania i realizowania polityki pieniężnej. Narodowy Bank Polski odpowiada za wartość polskiego pieniądza”. Jest instytucją jedyną w swoim rodzaju na rynku finansowym, mającą monopol

*Narodowy
Bank Polski*

emisji pieniądza gotówkowego, decydującą o prowadzonej polityce pieniężnej, której celem jest utrzymywanie stabilnego poziomu cen. Choć w jego nazwie występuje słowo „bank”, zakres działania, finansowanie, a nawet cele są dla tej instytucji odmienne w porównaniu do pozostałych banków. Działalność NBP podlega odrębnej regulacji ustawowej – ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim⁷¹.

cel NBP

Podstawowym celem działalności NBP jest utrzymanie stabilnego poziomu cen przy jednoczesnym wspieraniu polityki gospodarczej rządu, o ile nie ogranicza to podstawowego celu NBP. Cel ten związany jest z prowadzoną przez bank centralny polityką pieniężną i polega na utrzymywaniu inflacji na możliwie niskim poziomie oraz stymulowaniu wzrostu gospodarczego i pełnego zatrudnienia, jeśli osiągnięcie tych ostatnich nie będzie prowadzić do wzrostu cen.

niezależność NBP

Ważną kwestią w działalności banku centralnego jest jego niezależność (autonomia) w funkcjonowaniu i podejmowaniu decyzji. Bank centralny jako władza monetarna nie powinien podlegać bieżącym wpływom politycznym, ponieważ jak potwierdzają badania, jedynie niezależność banków centralnych pozwala zapewnić skuteczność w realizacji celów pieniężnych i powierzanych im zadań. Zapewnienie niezależności banku centralnego realizowane jest poprzez:

- samodzielne prowadzenie polityki pieniężnej, biorąc pod uwagę wyznaczone cele oraz dobór i wykorzystanie instrumentów (niezależność funkcjonalna),
- ustalony sposób powoływania i nieusuwalność organów NBP (niezależność personalna),
- brak nacisków politycznych i wpływu przez inne instytucje (niezależność instytucjonalna),
- autonomię w zakresie gospodarki finansowej oraz zakaz finansowania przez NBP deficytu budżetu państwa (niezależność finansowa).

Polityka pieniężna nie może być jednak prowadzona w odizolowaniu od polityki gospodarczej. Bank centralny może współdziałać z rządem, jednak powinna być to współpraca między równorzędnymi partnerami, wolna od jakichkolwiek nacisków.

organy NBP

NBP jest specyficznym organem państwa, ale nie podlega wpisowi do rejestru przedsiębiorstw państwowych. Jego organami są: prezes NBP, Rada Polityki Pieniężnej (RPP) oraz zarząd NBP. Prezes

⁷¹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim, Dz.U. nr 140, poz. 938, z późn. zm.

i RPP są powoływani przez inne organy państwa w sposób określony w konstytucji RP.

Prezes NBP jest powoływany przez Sejm na wniosek Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, na 6-letnią kadencję⁷². Jest on również przewodniczącym Rady Polityki Pieniężnej oraz przewodzi zarządowi NBP. W literaturze wskazuje się na jego funkcje reprezentacyjne (w ramach organu jednoosobowego). Jest odpowiedzialny za:

- organizację i funkcjonowanie Narodowego Banku Polskiego (jest również przełożonym wszystkich pracowników NBP),
- reprezentuje bank centralny na zewnątrz,
- reprezentuje interesy Polski w międzynarodowych instytucjach bankowych (np. Radzie Ogólnej Europejskiego Banku Centralnego⁷³) oraz w międzynarodowych instytucjach finansowych⁷⁴.

Funkcja prezesa NBP jest apolityczna, a osoba ją sprawująca jest praktycznie nieodwoływalna (według ustawy odwołanie może nastąpić jedynie, gdy dana osoba: a) nie wypełnia swych obowiązków na skutek długotrwałej choroby; b) została skazana prawomocnym wyrokiem sądu; c) złożyła niezgodne z prawdą oświadczenie lustracyjne; d) Trybunał Stanu orzekł wobec niej zakaz zajmowania kierowniczych stanowisk lub pełnienia funkcji związanych ze szczególną odpowiedzialnością w organach państwowych).

W skład **Rady Polityki Pieniężnej** wchodzi prezes NBP jako przewodniczący i dziewięciu członków powoływanych po trzech przez Prezydenta, Sejm i Senat na 6-letnią kadencję. Zadaniem Rady Polityki Pieniężnej – polskiego komitetu monetarnego – jest coroczne ustalanie założeń polityki pieniężnej oraz podstawowych zasad jej realizacji (w tym podejmowanie decyzji o instrumentach polityki pieniężnej), zatwierdzanie planu finansowego banku centralnego oraz sprawozdań z działalności NBP. Posiedzenia RPP odbywają się najczęściej dwa razy w miesiącu, lecz jedynie jedno posiedzenie miesięcznie ma charakter decyzyjny. Decyzje podejmowane są w drodze głosowań, większością głosów⁷⁵. W przypadku równej liczby głosów rozstrzyga głos przewodniczącego. Wyniki głosowań dotyczące polityki pieniężnej

prezes NBP

*Rada Polityki
Pieniężnej*

⁷² Ta sama osoba nie może być prezesem NBP dłużej niż dwie kadencje.

⁷³ Polska od momentu przystąpienia do Unii Europejskiej wchodzi do Europejskiego Systemu Banków Centralnych, do którego należą oprócz państw strefy euro również banki centralne pozostające jeszcze poza tą strefą.

⁷⁴ W tym ostatnim przypadku reprezentacja jest możliwa, o ile Rada Ministrów nie postanowi inaczej.

⁷⁵ Przy obecności co najmniej pięciu członków.

upubliczniane są na serwisie internetowym NBP⁷⁶. Członkowie RPP dobierani spośród najbardziej kompetentnych osób, w sytuacji podejmowania decyzji kierują się indywidualnymi poglądami i w praktyce często nie są jednomyślni. W publicystyce ekonomicznej wśród członków komitetu monetarnego wyróżnia się jastrzębie i gołębie. „Gołębie” w bankach centralnych raczej nie dostrzegają zagrożeń inflacyjnych i częściej głosują za obniżką stóp procentowych, z kolei „jastrzębie” popierają podnoszenie stóp procentowych, są zwolennikami zaostrzania warunków na rynku ze względu na obowiązek dbałości o realizację celu inflacyjnego.

zarząd NBP

Organem wykonawczym NBP jest **Zarząd NBP**. Członków Zarządu NBP powołuje i odwołuje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek prezesa NBP. Zarząd składa się z: przewodniczącego (którym jest prezes NBP) oraz sześciu-ośmiu członków (w tym dwóch wiceprezesów). Członkowie zarządu są powoływani, podobnie jak w przypadku pozostałych organów, na okres 6 lat. Podstawowym zadaniem zarządu NBP jest realizacja uchwał Rady Polityki Pieniężnej, a także podejmowanie uchwał w sprawach niezastrzeżonych w ustawie do wyłącznej kompetencji innych organów NBP, m.in. realizacja zadań z zakresu polityki kursowej oraz systemu płatniczego.

Zadania NBP są wykonywane poprzez centralę oraz 16 oddziałów terenowych, które odpowiadają podziałowi Polski na województwa⁷⁷.

gospodarka finansowa NBP

Specyficzny charakter działalności banku centralnego można również dostrzec w jego gospodarce finansowej. Niemożliwe jest

⁷⁶ https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/polityka_pieniezna/dokumenty/glosowania.html [dostęp: 10 listopada 2021].

⁷⁷ Zadania oddziałów okręgowych to:

- dokonywanie analiz i prognoz kształtowania się obiegu gotówkowego oraz planowanie i zaopatrywanie jednostek bankowych w krajowe znaki pieniężne,
- prowadzenie obsługi rachunków bankowych budżetu państwa i państwowych funduszy celowych,
- prowadzenie sprzedaży monet kolekcjonerskich,
- uczestniczenie w refinansowaniu banków krajowych,
- przyjmowanie wniosków o wpis do rejestru działalności kantorowej,
- wykonywanie kontroli przewidzianych ustawą Prawo dewizowe oraz ustawą o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu,
- opracowywanie sprawozdawczości do bilansu płatniczego państwa oraz międzynarodowej pozycji inwestycyjnej,
- dokonywanie analiz i ocen ogólnej sytuacji gospodarczej i finansowej na terenie objętym działalnością oddziału okręgowego.

ogłoszenie upadłości banku centralnego. NBP prowadzi gospodarkę finansową w sposób niezależny, na podstawie planu finansowego zatwierdzonego przez RPP. Zgodnie z ustawą funduszami własnymi banku centralnego są: fundusz statutowy (w wysokości 1,5 mld zł) i fundusz rezerwowy (zasilany z odpisów z zysku w wysokości 5% rocznego zysku do osiągnięcia wysokości funduszu statutowego). Fundusz rezerwowy może być przeznaczony wyłącznie na pokrycie strat bilansowych, które jeśli powstają, nie są finansowane z budżetu, natomiast zysk banku centralnego podlega odprowadzeniu do budżetu państwa.

Bank centralny jest jedyną instytucją, której źródłem finansowania jest pieniądź gotówkowy w obiegu (ewidencjonowany w pasywach bilansu). Gotówka wraz z ulokowanymi w banku centralnym depozytami banków⁷⁸ stanowią bazę monetarną – M_0 (pieniądz banku centralnego, tzw. pieniądź wielkiej mocy). Zabezpieczeniem emisji pieniądza gotówkowego jest majątek banku centralnego ulokowany w aktywach zagranicznych (tzw. rezerwach dewizowych, rezerwach walutowych). Aktywa rezerwowe stanowią dłużne, rządowe papiery wartościowe krajów o wysokim ratingu (ok. 80% w 2019 r.), pozarządowe papiery wartościowe (głównie instytucji międzynarodowych i agencji rządowych (ok. 14%) oraz lokaty w bankach). Złoto monetarne stanowi zaś jedynie część rezerwy, w 2019 r. podjęto decyzję o zwiększeniu jego zasobów o 100 ton (do 228,6 ton), w wyniku tego udział złota w rezerwach wzrósł do 8,7% (a wartość do 42,5 mld zł). Rezerwy walutowe Polski wynoszące w 2020 r. w przeliczeniu na złote 579,7 mld zł⁷⁹ są ulokowane w USD i EUR (największy udział), ale również w innych walutach, takich jak: GBP, AUD, NOK, NZD.

Biorąc pod uwagę strukturę finansowania banku centralnego, pieniądź gotówkowy w obiegu stanowi nieoprocentowane źródło finansowania banku centralnego, aktywa będące zabezpieczeniem tej emisji generują dochody odsetkowe, bank może więc uzyskiwać znaczne dochody z emisji pieniądza gotówkowego. Ten wynikający z monopolu emisyjnego dochód nazywa się **rentą emisyjną** (senioratem, rentą senioralną, rentą menniczą) i podobnie jak w dawnych czasach przysługuje właścicielowi.

*bilans banku
centralnego*

*renta emisyjna
banku
centralnego*

⁷⁸ Na depozyty banków w banku centralnym składają się: środki rezerwy obowiązkowej, dodatkowe fundusze ulokowane na rachunkach banków w banku centralnym.

⁷⁹ W przeliczeniu na inne waluty rezerwy walutowe Polski wynoszą 154,3 mld USD lub 125,6 mld EUR.

Tabela 8. Pozycje aktywów i pasywów banku centralnego i ich uproszczona struktura

Aktywa	Pasywa
Złoto (8,5%)	Pieniądz gotówkowy w obiegu (50%)
Kredyty udzielone bankom (0,5%)	
Aktywa zagraniczne (90%)	Depozyty banków, sektora budżetowego i inne (16%)
	Emisja własnych papierów wartościowych (15%)
	Kapitały banku i wyniki (5%)
	Pasywa zagraniczne (5%)
Pozostałe aktywa (1%)	Pozostałe pasywa i inne (9%)

Źródło: opracowanie własne.

Działalność banku centralnego z perspektywy finansowej cechuje znaczna nierównowaga walutowa, majątek ulokowany jest w walutach obcych, z kolei w pasywach dominują pozycje bilansowe w złotych (zob. tab. 8). Stąd w okresach osłabienia (deprecjacji) kursu złotego pozycje aktywów w przeliczeniu na złote wzrastają, co prowadzi do generowania zysków przez bank centralny, a w okresach umacniania się polskiej waluty bank centralny może odnotowywać straty.

1.3.2. Funkcje banku centralnego

Różnego rodzaju aktywności banku centralnego można sprowadzić do sprawowania przez niego trzech funkcji:

- banku emisyjnego,
- banku banków,
- banku państwa.

Pierwotnie charakterystyczne dla bankowości centralnej było powiązanie udzielania przez władców przywileju emisyjnego w zamian za wsparcie finansowe władcy. Później dopiero banki centralne zaczęły pełnić również funkcje banku banków.

NBP jako bank emisyjny

Jako **bank emisyjny** NBP ma wyłącznie prawo emitowania środków pieniężnych będących prawnym środkiem płatniczym w Polsce⁸⁰. Współcześnie wartość środków pieniężnych nie wynika tak jak w przeszłości z ich wartości materialnej, ale opiera się na zaufaniu do emitenta, stąd pieniądź określa się mianem fiducyjnego (od łacińskiego słowa *fides* – wiara). Znakami pieniężnymi Rzeczypospolitej Polskiej są banknoty i monety (bilon) opiewające na złote i grosze. Na koniec 2020 r. wartość pieniądza gotówkowego w obiegu wyniosła blisko 306,7 mld zł (w 2019 r. 224 mld zł banknoty stanowiły 98%, a monety 2% wartości obiegu gotówkowego). W 2019 r. najczęściej (61%) było w obiegu banknotów o wartości nominalnej 100 zł. Drugi pod tym względem był nominał 200 zł (15,9%), 8,4% obiegu to banknoty 50-złotowe. Biorąc pod uwagę bilon, najczęściej było monet tzw. niskich nominałów, tj. 1–5 gr, łącznie – 67,3%. NBP określa wielkość ich emisji oraz moment wprowadzenia do obiegu, przy czym wprowadzanie do obiegu pieniądza gotówkowego następuje poprzez pozostałe banki w ramach cyklu obrotu gotówkowego. Znaki pieniężne, pobrane z 14 oddziałów okręgowych NBP (przy czym cztery z nich pełnią funkcję oddziałów zaopatrywania dla pozostałych) przez banki lub wyspecjalizowane firmy CIT (ang. *cash-in-transit*) działające w imieniu banków, trafiają do centrów gotówkowych banków lub firm CIT zajmujących się procesowaniem gotówki w imieniu banków, a następnie do konsumentów za pośrednictwem: oddziałów banków, sieci bankomatów oraz sieci detalicznych. Odwrotną drogę banknoty i monety pokonują, powracając do banku centralnego. Czynności związane z gotówką polegają na przeliczaniu, sortowaniu i sprawdzaniu pod kątem autentyczności banknotów lub monet. Gdy strumienie gotówki wracają od konsumentów, są segregowane na te nienadające się do obiegu oraz nadające się do obiegu. Ta druga grupa jest ponownie wprowadzana do obrotu zgodnie z potrzebami banków i ich klientów. Nadmiar znaków pieniężnych oraz znaki pieniężne nienadające się do obiegu są zatrzymywane w NBP.

Zwiększone zapotrzebowanie na gotówkę wystąpiło w Polsce w marcu i kwietniu 2020 r., w początkowym okresie pandemii koronawirusa. W marcu 2020 r. średnia dzienna wartość pobranych z NBP banknotów i monet w stosunku do analogicznego miesiąca poprzedniego roku wzrosła z 807,8 mln zł do 1791,1 mln zł, tj. aż

⁸⁰ W Polsce można dokonywać zapłaty również w innej formie (np. kartą płatniczą) czy walucie, jednak jedynie w odniesieniu do pieniądza gotówkowego występuje obowiązek przyjęcia zapłaty przez wierzyciela.

o 121,7% (13 marca zaś była to aż dziewięciokrotność średniej dziennej). W kwietniu 2020 r. zanotowano również wzrost wartości pobrań: z 973,1 mln zł do 1247,5 mln zł, tj. o 28,2% w stosunku do kwietnia poprzedniego roku (przy zmniejszonych liczbach odprowadzanych środków pieniężnych), później jednak, od maja, stopniowo odprowadzono te zwiększone wartości pobranej gotówki. Poprzedni istotny wzrost zapotrzebowania na pieniądź gotówkowy odnotowano w październiku 2008 r.⁸¹

Banknoty o wartości nominalnej 10, 20 i 50 zł ulegają zużyciu w stopniu eliminującym je z obrotu średnio w czasie od trzech do pięciu lat. Średnia żywotność banknotów o wartości nominalnej 100 zł wynosi osiem lat, 200-złotowe mogą funkcjonować w obrocie znacznie powyżej 10 lat, a banknoty 500-złotowe nawet powyżej 20 lat. Banknoty o wysokich nominałach mają przede wszystkim charakter tezauryzacyjny, co wpływa na ich mniejsze używanie.

Korzystając z pieniądza gotówkowego, warto wiedzieć, że zużyte lub uszkodzone banknoty można wymienić na nowe w kasie dowolnego banku działającego w Polsce. Banki zobowiązane są wymienić zniszczony banknot, jeśli więcej niż 45% jego pierwotnej powierzchni zachowało się w jednym kawałku i możliwe jest rozpoznanie jego nominału. Banknot, który zachował od 45 do 75% pierwotnej powierzchni, zostanie wymieniony za połowę jego wartości nominalnej. Banknot, który zachował ponad 75% powierzchni, a także banknot przerwany bądź poplamiony, bank wymieni za jego pełną wartość nominalną.

W ramach funkcji emisyjnej bank centralny zajmuje się również emisją i sprzedażą banknotów, monet i numizmatów przeznaczonych na cele kolekcjonerskie, a także dokonuje zatrzymania znaków pieniężnych, które zostały uznane za fałszywe bez prawa zwrotu ich równowartości. Co roku jest to kilka tysięcy sztuk, jednak ze względu na skalę obrotu udział fałszyfikatów jest znikomy. W 2020 r. liczba ujawnionych fałszyfikatów banknotów wynosiła

⁸¹ W 2020 r. szczyt zapotrzebowania na pieniądź gotówkowy nastąpił 13 marca 2020 r. W tym dniu banki pobrały z NBP banknoty i monety o łącznej wartości 6 mld zł. Wystąpiła również rekordowo niska wartość odprowadzeń do NBP – 0,1 mld zł. Łącznie w marcu i kwietniu 2020 r. banki pobrały z NBP walutę polską o wartości odpowiednio 39,4 mld zł i 26,2 mld zł. W marcu 2020 r. odprowadziły do NBP 8,6 mld zł, a w kwietniu 6 mld zł. W rezultacie wartość waluty polskiej w obiegu zwiększyła się w marcu 2020 r. w stosunku do poprzedniego miesiąca z 238,3 mld zł do 269,1 mld zł, tj. o 12,9%, a w kwietniu 2020 r. wzrosła w stosunku do lutego 2020 r. do 289,3 mld zł, tj. o 21,4%. NBP, *Raport o obrocie gotówkowym w Polsce w 2019 r.*, Warszawa 2020, s. 52-53.

4697 (wraz w monetami 5126), co stanowi 1,67 sztuk na milion banknotów (ang. PPM, *pieces per milion*)⁸².

Bank centralny przeprowadza reformy w systemie pieniądza gotówkowego (od stycznia 1995 r. rozpoczęto reformę polegającą na denominacji złotego, wprowadzono nową jednostkę pieniężną 1 PLN równą 10 000 PLZ) oraz modernizację znaków pieniężnych (np. od 2014 wprowadzono do obrotu banknoty ze zmienionymi i nowymi zabezpieczeniami – nominały 10 zł, 20 zł, 50 zł i 100 zł oraz nowy bilon groszowy produkowany ze stali powlekaney mosiądzem).

Bank centralny jako **bank banków** oferuje w sektorze bankowym wszystkim pozostałym bankom podstawowe usługi charakteryzujące działalność bankową: prowadzi rachunki banków, w ramach systemów płatności wykonuje ich zlecenia płatnicze, oferuje produkty kredytowe oraz depozytowe, a emitując własne papiery wartościowe, proponuje je bankom, które mają możliwość zainwestowania posiadanych nadwyżek w bezpieczne instrumenty banku centralnego. W powyższych usługach jest równorzędnym partnerem banków, zawierając z nimi umowy, choć jest jedyną tego rodzaju instytucją na rynku. W części działań korzysta z uprawnień władczych, np. wprowadzając regulacje, jednak od 2008 r. nie sprawuje nadzoru nad bankami.

NBP jako bank banków

Banki korzystają ze swoich rachunków bieżących⁸³ w banku centralnym do dokonywania rozrachunków z innymi instytucjami bankowymi. Bank centralny pełni funkcję agenta rozrachunkowego, jest właścicielem systemów płatności umożliwiających dokonywanie rozliczeń w złotych oraz w euro.

NBP jest również instytucją, która nadzoruje polski system płatniczy, tak aby umożliwił on sprawny i bezpieczny przepływ środków pieniężnych w gospodarce. Opracowuje przepisy dotyczące rozliczeń pieniężnych, wydaje zezwolenia na uruchamianie nowych systemów płatności, ocenia ich pracę, a w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości wydaje zalecenia ich usunięcia⁸⁴. Tymi działaniami obejmuje więc nie tylko banki, ale również inne podmioty prowadzące systemy płatności.

⁸² Wskaźnik PPM dla Polski jest niski (w 2019 r. wyniósł 2,87) w porównaniu do statystyk Europejskiego Banku Centralnego, który raportował PPM w 2020 r. na poziomie 17, a w 2019 r. – 23.

⁸³ W praktyce banki spółdzielcze nie mają rachunków w NBP i dokonują rozliczeń oraz rozrachunków poprzez swoje banki zrzeszające, a instytucją sektora SKOK, która posiada rachunek w NBP, jest KSKOK. Centralna kasa umożliwia kasom pośredni dostęp do bankowych systemów rozliczeniowych.

⁸⁴ NBP przedstawia cykliczne raporty o funkcjonowaniu polskiego systemu płatniczego i rozwoju obrotu bezgotówkowego.

**NBP jako
kredytodawca
ostatniej
instancji**

Kredyty w banku centralnym mają charakter kredytów refinansowych, tzn. pozwalają bankom finansować ich działalność nawet w sytuacji, gdy instytucje te nie mają środków pozyskanych od klientów. Bank centralny, oferując bankom kredyty, określany jest jako kredytodawca ostatniej instancji (lub pożyczkodawca ostatniej szansy). Warto podkreślić, że zaspokajanie dodatkowych potrzeb w zakresie płynności współcześnie odbywa się przede wszystkim poprzez rynek międzybankowy, natomiast banki są skłonne skorzystać z oferty banku centralnego w ostateczności czy w razie nagłego zachwiania płynności, w szczególności po godzinach działania rynku międzybankowego. Powodem takiego postępowania jest fakt, że kredyty w banku centralnym są droższe.

**NBP jako bank
państwa**

Narodowy Bank Polski, pełniąc funkcję **banku państwa**, jest „bankierem państwa” i działając w imieniu państwa, odgrywa niezastąpioną rolę w sferze finansów całej gospodarki oraz poszczególnych jej uczestników. Jako bank państwa NBP m.in.:

- prowadzi obsługę bankową budżetu państwa, prowadzi rachunki bankowe rządu i centralnych instytucji państwowych, państwowych funduszy celowych i państwowych jednostek budżetowych oraz realizuje ich zlecenia płatnicze (w 2019 r. było to prawie 3 tys. klientów, którzy posiadali 23,1 tys. rachunków, 8594 rachunki VAT),
- obsługuje zobowiązania i należności budżetu państwa,
- jest agentem emisji skarbowych papierów wartościowych – organizuje przetargi sprzedaży i odkupu bonów skarbowych oraz przetargi sprzedaży, odkupu i zamiany obligacji skarbowych.

NBP gromadzi i zarządza rezerwami dewizowymi Polski (których posiadanie wynika z istoty działalności banków centralnych). Każde państwo dążące do stabilności finansowej utrzymuje rezerwy w walutach obcych dla pokrycia nieprzewidzianych wydatków, ze względów strategicznych oraz na potrzeby interwencji na rynku walutowym. Zwiększenie wysokości rezerw świadczy o powiększeniu bezpieczeństwa finansowego określonej waluty. NBP tak prowadzi politykę kształtowania kursu złotego, aby był on kursem płynnym, ustalonym przez rynek. Bank centralny może jednak, korzystając ze środków rezerwy walutowej, a zatem dysponując znacznymi kwotami, dokonywać tzw. interwencji walutowych, czyli korekt kursu waluty krajowej za pomocą operacji kupna/sprzedaży. Interwencje banku centralnego polegają na: sprzedaży walut obcych w zamian za złotego w sytuacji nadmiernego, w ocenie banku centralnego, osłabiania waluty krajo-

**interwencje
walutowe NBP**

wej lub zakupie walut obcych w zamian za złotego, w przypadkach nadmiernego umacniania się złotego. Interwencje są podejmowane dość rzadko, ponieważ rezerwy dewizowe w posiadaniu pojedynczego państwa, choć stosunkowo wysokie, w porównaniu do krążącego na rynkach walutowych kapitału spekulacyjnego są stosunkowo ograniczone i mogą szybko „stopnieć”, szczególnie w sytuacjach „obrony” kursu waluty krajowej przed osłabianiem. Działania banku centralnego w celu osłabienia kursu walutowego prowadzą do znaczącego wzrostu rezerw walutowych (taka sytuacja występowała w Szwajcarii, kiedy Narodowy Bank Szwajcarii starał się bronić poziomu 1,2 franka za euro; ostatecznie jednak zrezygnował, co doprowadziło do umocnienia się franka wobec złotego i problemów z zadłużeniem Polaków mających kredyty mieszkaniowe w CHF). Choć interwencje walutowe banków centralnych są dość rzadkie, w grudniu 2020 r. NBP dokonał znacznych zakupów walut obcych (wg różnych szacunków ok. 8–10 mld euro) w celu osłabienia złotego, wobec którego zaobserwowano presję aprecjacyjną, prowadząc tym samym do poprawy konkurencyjności eksporterów.

Działalność dewizowa banku centralnego polega przede wszystkim na: prowadzeniu rejestru działalności kantorowej, wydawaniu decyzji w sprawach dewizowych oraz kontroli: działalności kantorowej, udzielonych indywidualnych zezwoleń dewizowych, wykonywania obowiązku sprawozdawczego na potrzeby bilansu płatniczego.

Narodowy Bank Polski jest również współodpowiedzialny za stabilność systemu finansowego, szerzej na ten temat w podrozdziale 1.4.2.

Kluczowym obszarem działalności banku centralnego, którą podejmuje w imieniu państwa, jest realizowanie polityki pieniężnej. **Polityka pieniężna** polega na wyborze celów makroekonomicznych oraz ich realizacji poprzez regulowanie popytu na pieniądź i podaży pieniądza przy zastosowaniu określonych instrumentów polityki pieniężnej. Współcześnie banki centralne przez „stabilność poziomu cen” rozumieją inflację na tyle niską, aby nie wywierała ona negatywnego wpływu na decyzje podejmowane przez uczestników życia gospodarczego. Prowadzona przez bank centralny polityka pieniężna od 1998 r. opiera się na **strategii bezpośredniego celu inflacyjnego**⁸⁵, od 2004 r. roczny cel inflacyjny ustalany jest na

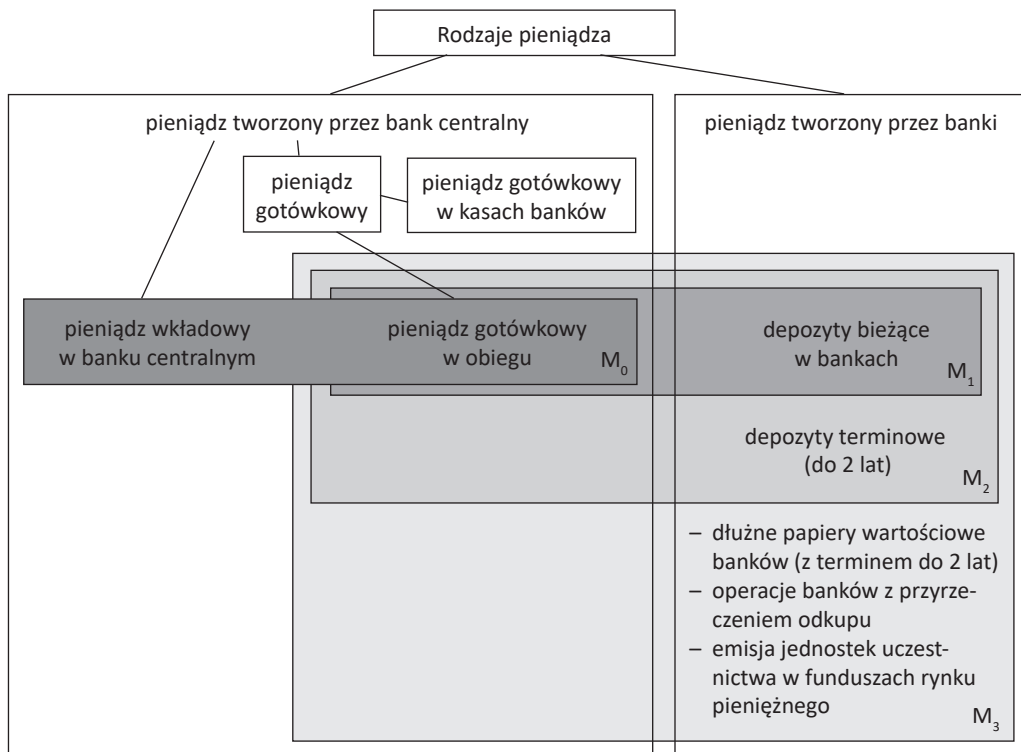
*polityka
pieniężna banku
centralnego*

⁸⁵ Strategia bezpośredniego celu inflacyjnego (tzw. BCI) dotyczy sposobu postępowania banku centralnego polegającego na niewyznaczeniu celów pośrednich i operacyjnych polityki pieniężnej, ale zobowiązaniu się do osiągnięcia celu finalnego – niskiego i stabilnego poziomu inflacji. Cechami tej strategii jest również:

poziomie 2,5% z symetrycznym przedziałem odchyień o szerokości ± 1 punkt procentowy.

Polityka pieniężna kształtuje podaż pieniądza oraz wpływa na popyt, ma zatem oddziaływanie dwukierunkowe. Przymiotnik „pieniężna” w odniesieniu do polityki banku centralnego należy rozumieć szeroko, dotyczy przede wszystkim pieniądza bezgotówkowego (wkładowego, żyrowego), bank centralny może zaś jedynie kontrolować pieniądź rezerwowy, tzw. bazę monetarną stanowiącą sumę pieniądza gotówkowego oraz depozytów innych banków (rezerw banków) (zob. schemat 2).

Schemat 2. Rodzaje pieniądza i agregaty pieniężne

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Współczesna polityka pieniężna. Perspektywa XXI wieku*, red. W. Przybylska-Kapuścińska, M. Szyszko, Difin, Warszawa 2017, s. 18.

publiczne ogłaszanie średniookresowego celu inflacyjnego, wykorzystywanie wszelkich dostępnych wskaźników i danych o stanie gospodarki, duże znaczenie aspektów jakościowych, prowadzenie polityki pieniężnej, przygotowywanie prognoz inflacji, utrzymywanie systemu płynnego kursu walutowego.

Pojęcie pieniądza również w życiu codziennym jest rozumiane wieloznacznie. Albo traktuje się go wyłącznie jako gotówkę (np. w odpowiedzi na pytanie, ile masz przy sobie pieniędzy) lub szerzej nawet, obejmując zgromadzony majątek (np. w komentarzu: *Ale on ma dużo pieniędzy!*). Choć przyjmuje się, że pieniądzem są wszelkie dobra, które są środkiem wymiany (płatniczym, zwalniania ze zobowiązań), jednostką miary (miernikiem wartości) i środkiem tezauryzacji, a zatem obok gotówki również niektóre towary (np. papierosy, dzieła sztuki) w specyficznych warunkach wypełniają funkcje pieniądza, w praktyce trudno byłoby zmierzyć ilość takich pieniędzy w systemie pieniężnym określonego kraju. Banki centralne korzystają z umownej definicji zasobów pieniężnych. Wskazują, że pieniądzem są należności klientów niebankowych od banków⁸⁶, pod warunkiem, że spełniają funkcję środka płatniczego. Pieniądzem są więc przede wszystkim depozyty klientów banków, ponieważ bez problemu klienci dokonują płatności, korzystając ze środków ulokowanych na rachunkach, a także określone inne kategorie, np. papiery wartościowe, które uznaje się jako dość płynne i pozbawione ryzyka.

Zasoby pieniądza gotówkowego i bezgotówkowego (inaczej podaż pieniądza) ujmuje się w tzw. agregatach pieniężnych: M_1 , M_2 , M_3 (M – ang. *money*). Agregaty obejmują różny zakres zasobów pieniężnych, wraz ze wzrostem M zwiększa się zasób pieniądza, ale zmniejsza płynność. NBP zalicza do agregatów (schemat 2):

- M_1 , czyli pieniądz gotówkowy w obiegu (bez kas banków) oraz depozyty bieżące, przy czym depozyty te są zdeponowane w bankach (a szerzej monetarnych instytucjach finansowych) na rachunkach bieżących lub bezterminowych rachunkach oszczędnościowych lub innych formach depozytów, które mogą być na żądanie i bez istotnych kosztów wypłacone w formie gotówki lub wykorzystane do regulowania płatności za pomocą czeku, polecenia przelewu, karty płatniczej itp., oraz inne zobowiązania bieżące,
- M_2 obejmujący M_1 oraz depozyty terminowe przyjęte na termin pierwotny do dwóch lat; depozyty te nie mogą być wycofane przed tym terminem lub wycofanie ich powoduje istotne koszty, np. istotne obniżenie należnych odsetek. Do kategorii tej zalicza się m.in. depozyty zablokowane, książeczki

**agregaty
pieniężne**

⁸⁶ Choć w literaturze oraz niniejszej publikacji wykorzystuje się termin bank, bank centralny ujmuje w tej kategorii depozyty monetarnych instytucji finansowych (MIF), którymi w Polsce są, oprócz banków, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe.

- oszczędnościowe terminowe, depozyty strukturyzowane oraz inne zobowiązania terminowe z terminem do dwóch lat,
- M_3 obejmujący M_2 oraz operacje z przyrzeczeniem odkupu⁸⁷, dłużne papiery wartościowe banków z terminem umownym do dwóch lat, jednostki uczestnictwa w funduszach rynku pieniężnego⁸⁸.

Umowność koncepcji wyznaczania zasobów pieniężnych jest widoczna, gdyż np. roczna lokata klienta w banku jest zaliczana do zasobów pieniądza, a już trzyletnia – nie, pomimo że płynność dla klienta jest porównywalna. W Polsce w grudniu 2020 r. M_3 (tzw. szeroka podaż pieniądza) wynosiła 1820,2 mld zł, M_2 – 1812,4 mld zł, M_1 – 1523,6 mld zł, gotówka w obiegu 309,4 mld zł, pieniądz gotówkowy stanowił zatem jedynie 20,3% M_1 i niespełna 17% M_3 .

Zmiany wartości podstawowej miary pieniądza – agregatu M_3 , a także pozostałych kategorii pieniądza są uważnie śledzone przez władze monetarne, ponieważ polityka pieniężna odbywa się poprzez oddziaływanie na podaż szeroko rozumianego pieniądza. W jaki sposób tworzony jest pieniądz? Bank centralny kreuje jedynie pieniądz gotówkowy i oddziałuje na wielkość rezerw banków (decyduje o wielkości bazy monetarnej), za to pozostałe banki kreują pieniądz bezgotówkowy. W przypadku kreacji pieniądza gotówkowego od wielkości łącznych wartości wyemitowanego pieniądza gotówkowego należy odjąć te zasoby, które znajdują się w kasach banków, w związku z tym, że zgodnie z definicją pieniądza nie służą one funkcjom płatniczym klientów (do tych potrzeb wykorzystuje się środki ulokowane na rachunkach bieżących banków, czyli kategorie pasywów banku, nie zaś aktywów).

Wpływ banku centralnego na zakres kreacji pieniądza bezgotówkowego jest złożony. **Kreacja pieniądza bezgotówkowego** następuje wtedy, gdy bank udziela kredytu podmiotowi spoza systemu bankowego (tzw. kredytowa emisja pieniądza). Wówczas na rachunku bankowym tego lub innego banku pojawia się nowy depozyt, który zaliczany jest do podaży pieniądza albo kredyt jest udostępniony poprzez wypłatę gotówki (również zaliczanej do M_1). Je-

**kreacja
pieniądza
bezugotówko-
wego**

⁸⁷ Są to zobowiązania pozostałych MIF wobec podmiotów krajowych innych niż MIF i instytucje rządowe szczebla centralnego z tytułu operacji z udzielonym przyrzeczeniem odkupu, tj. operacji repo, *sell-buy-back* i pożyczek papierów wartościowych z zabezpieczeniem gotówkowym.

⁸⁸ Udziały/jednostki uczestnictwa wyemitowane przez krajowe fundusze rynku pieniężnego i sprzedane podmiotom krajowym innym niż MIF i instytucje rządowe szczebla centralnego.

śli wypłacona kwota kredytu pozostaje w sektorze bankowym jako środki pieniężne na rachunku, może posłużyć ponownie jako źródło finansowania kolejnego kredytu dla podmiotów gospodarczych i gospodarstw domowych. I tak dalej. Zakres tworzonego pieniądza jest znaczny, gdyż działa tzw. mnożnik kredytowy. Kreowane szeroko rozumiane zasoby pieniądza „mnożą się” w efekcie wykonywania „zwykłych” usług depozytowo-kredytowych przez banki.

Bank centralny kontroluje wielkość bazy monetarnej M_0 , ograniczeniem dla opisanego mechanizmu kreacji jest konieczność „odłożenia” przez banki części depozytów przyjętych od klientów w banku centralnym w formie rezerw, np. w formie rezerwy obowiązkowej. Ta część depozytów, która znajduje się w banku centralnym, nie służy akcji kredytowej. Zwiększając stopę rezerwy obowiązkowej, bank centralny może ograniczać skalę emisji pieniądza i odwrotnie (banki jednak utrzymują na rachunku w banku centralnym nie tylko rezerwy obowiązkowe, ale środki niezbędne dla bieżących rozrachunków pieniężnych z innymi bankami). Bank centralny może również wpływać bezpośrednio na bazę monetarną, głównie na wielkość środków na rachunkach banków w banku centralnym, zasilając banki środkami pieniężnymi lub absorbując nadwyżki w zależności od kierunku prowadzonej polityki.

Banki centralne starają się stworzyć „odpowiednie warunki” mechanizmu tworzenia pieniądza przez pozostałe monetarne instytucje kredytowe, np. podwyższając stopy procentowe oferowanych przez siebie kredytów, wpływają na podwyższanie stóp procentowych w gospodarce. Z jednej strony nie sprzyja to korzystaniu z kredytów jako źródła finansowania (dlatego że kredyt staje się droższy i mniej dostępny), z drugiej zaś strony wyższe stopy procentowe ze względu na oczekiwania konsumentów i podmiotów gospodarczych zniechęcają do konsumpcji i inwestycji. Mechanizmy oddziaływania banków centralnych mają charakter złożony, są rozpatrywane w ujęciach teoretycznych i opisywane modelami matematycznymi. Należy jednak podkreślić, że wpływ banku centralnego na kreację pieniądza jest pośredni, ponieważ impulsy pieniężne banku centralnego wywołują reakcję pozostałych uczestników rynku. Reakcja ta następuje ze znacznym opóźnieniem w czasie (nawet kilkanaście miesięcy), a na łączne efekty gospodarcze prowadzonej polityki pieniężnej mogą wpływać również inne czynniki, np. polityka fiskalna, sytuacja gospodarcza w państwach, z którymi odbywa się znaczna wymiana handlowa. Dlatego o wyborze i skali wykorzystania instrumentów polityki pieniężnej decydują profesjonalści poprzez dyskusje i głosowania na posiedzeniach RPP.

**ekspansywna
i restrykcyjna
polityka
pieniężna**

Z punktu widzenia oddziaływania na gospodarkę polityka pieniężna może mieć na celu:

- wspomaganie aktywności gospodarczej (wzrostu gospodarczego) poprzez stymulowanie wzrostu podaży pieniądza (polityka ekspansywna, łatwego pieniądza) – m.in. poprzez obniżanie stóp procentowych banku centralnego; niebezpieczeństwem dla działań banku centralnego w tym kierunku jest możliwość pełnego wykorzystania zasobów na rynku, co prowadzi do wzrostu cen,
- ograniczanie podaży pieniądza, co poprzez podnoszenie stóp procentowych wpływa również na zmniejszenie wzrostu gospodarczego (polityka restrykcyjna, trudnego pieniądza), gdy cele utrzymania określonego poziomu cen są zagrożone.

Gdy komitet monetarny (w Polsce RPP) nie ingeruje w procesy zachodzące w gospodarce, ogłasza niekiedy neutralne nastawienie w zakresie prowadzonej polityki.

1.3.3. Instrumenty polityki pieniężnej

**instrumenty
polityki
pieniężnej**

Bank centralny prowadzi politykę pieniężną, korzystając z różnych narzędzi – **instrumentów polityki pieniężnej**. Paleta stosowanych instrumentów jest zmienna, różna w czasie, zależna od decyzji banków centralnych i regulacji prawnych. Instrumenty polityki pieniężnej są określone w ustawie o NBP, jednak Rada Polityki Pieniężnej w ramach Założeń Polityki Pieniężnej na dany rok co roku ustala listę planowanych do wykorzystywanych narzędzi (dodatkowo zaś wskazując ich znaczenie i zakres stosowania). Podstawowym instrumentem polityki pieniężnej w 2021 r. są ustalane przez Radę stopy procentowe NBP. Stopy te są jednocześnie ceną korzystania przez banki (i NBP jako podmiot oferujący określone narzędzia) z instrumentów banku centralnego takich jak operacje depozytowo-kredytowe czy operacje otwartego rynku. W komunikatach podkreśla się znaczenie informacyjne wysokości zestawu stóp NBP dla całego rynku finansowego. Podstawową stopą procentową (bazową) jest stopa referencyjna NBP, określająca rentowność podstawowych operacji otwartego rynku, determinująca poziom krótkoterminowych rynkowych stóp procentowych mierzonych wskaźnikiem POLONIA⁸⁹

⁸⁹ POLONIA – średnie oprocentowanie depozytów międzybankowych O/N, szerzej podrozdział 4.5.1.

(tzw. wskaźnik operacyjny; stawki POLONIA powinny być jak najbardziej zbliżone do stopy referencyjnej). Ponadto NBP ustala wartość stóp: lombardowej, depozytowej, redyskontowej i dyskontowej.

Biorąc pod uwagę formę oddziaływania banku centralnego, wyróżnia się **klasyczną triadę instrumentów polityki pieniężnej**: operacje depozytowo-kredytowe, rezerwę obowiązkową i operacje otwartego rynku.

Operacje depozytowo-kredytowe są podejmowane z inicjatywy banków, oferując możliwości uzupełnienia przez bank niedoborów płynności (zadłużania się) w formie kredytu refinansowego w banku centralnym oraz możliwości ulokowania nadwyżek środków pieniężnych (inwestowania środków pieniężnych) w formie depozytów. Choć historycznie banki centralne są traktowane jako kredytodawcy ostatecznej instancji (ang. *lender of last resort*) oferujący kredyty refinansowe w sytuacji trudności w pozyskaniu przez bank środków pieniężnych z innych źródeł, operacje depozytowe są również stosowane (i pełnią funkcję odwrotną do zasilania banków w fundusze).

Oferowanym przez NBP kredytem refinansowym jest kredyt lombardowy. To kredyt jednodniowy zabezpieczony akceptowanymi przez bank centralny papierami wartościowymi (bonami pieniężnymi NBP i skarbowymi, obligacjami skarbowymi, obligacjami gwarantowanymi przez Skarb Państwa itp.⁹⁰) do ustalonego limitu ich wartości nominalnej. Limit ten określa się jako *haircut*, wskazuje on, o ile niższy może być kredyt z banku centralnego w stosunku do posiadanych przez bank papierów wartościowych (czyli w ujęciu procentowym redukcję kredytu w stosunku do wartości zabezpieczeń). W ramach kredytu lombardowego bank centralny może oddziaływać na zakres stosowania tego instrumentu nie tylko poprzez wysokość stopy procentowej, ale również rozszerzając listę akceptowanych jako zabezpieczenie papierów wartościowych (np. w 2021 r. mogły to być spełniające określone warunki obligacje komunalne, listy zastawne, obligacje Europejskiego Banku Inwestycyjnego czy nawet obligacje korporacyjne)⁹¹. Ponadto różny i zmienny w czasie może być ustalany poziom *haircut*, który w sytuacji łagodzenia warunków kredytowania może zostać obniżony. W praktyce jednak poziom tego wskaźnika zależy przede wszystkim od ryzyka i terminu wykupu

*operacje
depozytowo-
-kredytowe*

*kredyt
lombardowy*

⁹⁰ Szczegółowa lista walorów, które mogą stanowić zabezpieczenia, może ulegać zmianie i jest przedmiotem decyzji w ramach prowadzonej przez bank centralny polityki pieniężnej.

⁹¹ <https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/dzienne/zabezpieczenia.htm> [dostęp: 10 sierpnia 2021].

(a także waluty i występowania kuponów) papierów wartościowych, w 2021 r. od 6% dla rocznych obligacji zerokuponowych skarbowych, gwarantowanych przez Skarb Państwa oraz bonów skarbowych i bonów pieniężnych NBP do 33% dla pozostałych papierów wartościowych o terminie wykupu powyżej 15 lat lub obligacji skarbowych w euro o terminie wykupu powyżej 30 lat⁹². Wykorzystanie przez banki kredytu lombardowego jest znikome, w 2020 r. łączna kwota wykorzystanego kredytu to zaledwie 20 mln zł⁹³. Jednym z powodów zmniejszenia zainteresowania kredytem lombardowym jest możliwość korzystania przez banki z nieoprocentowanego kredytu technicznego (kredytu w ciągu dnia operacyjnego w złotych lub w euro), zaciąganego i spłacanego tego samego dnia roboczego. Warunkiem korzystania z tego kredytu jest jednak, podobnie jak w przypadku kredytu lombardowego, posiadanie zabezpieczenia w postaci wskazanych przez NBP akceptowalnych papierów wartościowych. Na przykład w 2019 r. średnia dzienna wartość kredytu technicznego wyniosła 48 mld zł. Zabezpieczenie kredytu technicznego stanowiły: obligacje skarbowe (około 91%), bony pieniężne (około 4%) oraz inne dłużne papiery wartościowe (około 5%). Kredyt techniczny ułatwia bankom realizację rozrachunków międzybankowych i zarządzanie płynnością w ciągu dnia operacyjnego.

Innym kredytem banku centralnego, który ma charakter kredytu refinansowanego jest **kredyt redyskontowy**. W założeniu spełniające określone warunki weksle przyjmowane do dyskonta przez banki mogą być redyskontowane w banku centralnym, tzn. oddane przez banki ponownie do dyskonta w banku centralnym. W praktyce w Polsce kredyt ten wykorzystywano do 2002, choć nadal występuje w ofercie banku centralnego, natomiast jego stopa ma znaczenie informacyjne (np. stanowi podstawę naliczania odsetek dla preferencyjnych kredytów studenckich). W związku ze światową pandemią koronawirusa od kwietnia 2020 r. NBP zaoferował bankom możliwość korzystania z kredytu dyskontowego⁹⁴. W tym wy-

⁹² <https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/dzienne/zabezpieczenia.htm> [dostęp: 10 sierpnia 2021].

⁹³ *Raport roczny 2020. Płynność sektora bankowego. Instrumenty polityki pieniężnej NBP*, NBP, Warszawa 2021, s. 32.

⁹⁴ Wymogi, jakie powinny spełniać weksle przyjmowane do dyskonta, określa uchwała Zarządu NBP nr 21/2020 z 10 kwietnia 2020 r. w sprawie rodzajów weksli przyjmowanych przez NBP do dyskonta i trybu ich dyskonta. Weksle przyjmowane do redyskonta muszą spełniać następujące warunki:

- odpowiadać wymogom określonym w ustawie Prawo wekslowe,
- być wystawione w walucie polskiej,

padku bank centralny może przyjąć do dyskonta weksel wystawiony przez przedsiębiorstwo w związku z otrzymanym przez nie z banku kredytem obrotowym. Przedsiębiorstwo wystawia weksel na bank jako zabezpieczenie otrzymanego z banku kredytu, a bank następnie będzie mógł dyskontować ten weksel w NBP, pozyskując w ten sposób refinansowanie.

Możliwość lokowania nadwyżek środków pieniężnych w banku centralnym daje jedynie oferowana bankom lokata terminowa – **depozyt na koniec dnia**. Wykorzystywana przez banki znacznie częściej niż kredyty⁹⁵ możliwość uznania środków pieniężnych na rachunku banku w banku centralnym jako depozytu terminowego (jednodniowego) jest ostateczną alternatywą ulokowania nadwyżek środków pieniężnych przez banki⁹⁶. Stopa procentowa tego depozytu (tzw. stopa depozytowa) jest bowiem niższa od stóp procentowych na rynku międzybankowym, przyjmuje najniższą wartość na rynku jednodniowego pieniądza (tzw. podłogę). Dlatego bank posiadający nadwyżkę środków w pierwszej kolejności będzie starał się znaleźć partnera na rynku międzybankowym, a jedynie w wyjątkowych sytuacjach skorzysta z możliwości, jaką daje oferta banku centralnego. Stopa procentowa dla kredytu lombardowego stanowi z kolei najwyższą stopę procentową jednodniowych środków pieniężnych na rynku pieniężnym, tzw. sufit, choć oczywiście w warunkach rynkowych przejściowo może zostać przekroczona. W sierpniu 2021 r. stopy procentowe NBP były na historycznie niskim poziomie, stopa

**depozyt na
koniec dnia**

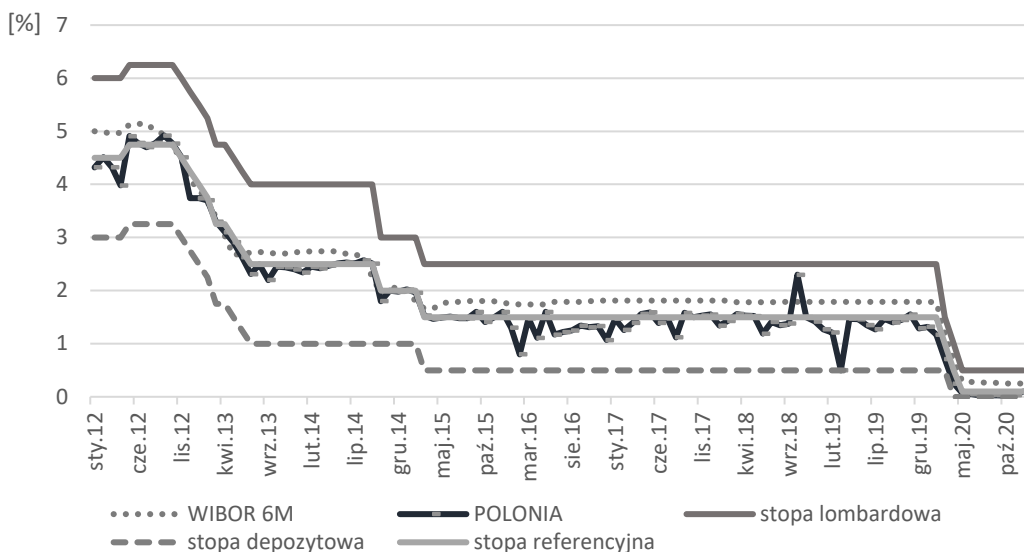
-
- zostać opatrzone przez wystawców klauzulą „bez protestu”, „bez kosztów” lub inną równoznaczną,
 - mieć termin płatności w oznaczonym dniu, nie dłuższym niż rok od daty wystawienia,
 - być płatne w bankach, w których wystawcy mają rachunki,
 - zostać opatrzone indosem otwartym (in blanco) banku, który weksel przedstawia do dyskonta,
 - nie mogą zawierać wzmianek, w tekście lub w indosach, ograniczających prawo przeniesienia własności weksla lub prawo zwrotnego poszukiwania, jak również nie mogą zawierać poprawek i skreśleń,
 - powinny być podpisane w taki sposób, żeby była możliwa bezsporna identyfikacja osób, które je podpisały, i podmiotów, w imieniu których je wystawiono,
 - powinny zawierać elementy wskazane we wzorze określonym w załączniku nr 1 do uchwały.

⁹⁵ Operacje depozytowo-kredytowe banku centralnego są jednak wykorzystywane przez banki jedynie w nadzwyczajnych sytuacjach, dlatego są one nazywane „zaworami bezpieczeństwa” płynności banków.

⁹⁶ Od 9 kwietnia 2020 r. stopa depozytowa wynosi 0%. W 2020 r. średni dzienny poziom depozytu na koniec dnia wyniósł 3,2 mld zł. *Raport Roczny 2020...*, s. 32.

lombardowa wynosiła 0,5%, a depozytowa 0% (stopa redyskontowa weksli 0,11%, a stopa dyskontowa weksli 0,12%). Stopa depozytowa i stopa lombardowa wyznaczają przedział – „korytarz” dla możliwych zmienności jednodniowych stóp procentowych rynku międzybankowego (zob. wykres 2). Bank centralny stara się utrzymywać rynkowe stopy procentowe w ramach ustalonego przedziału. Dlatego dla kredytobiorców np. kredytów hipotecznych z ratami o zmiennej stopie procentowej każda zmiana stóp procentowych banku centralnego wpływająca na zmiany stóp na rynku międzybankowym (oraz średniej wartości – WIBOR-u) oznacza podwyższenie lub obniżenie płaconych rat kredytu. Na wykresie przedstawiono również wartości stopy WIBOR 6M, która najczęściej przyjmuje nieznacznie wyższe wartości od stopy POLONIA, niższe zaś od stopy lombardowej.

Wykres 2. Stopy procentowe NBP a stopy procentowe na rynku międzybankowym w Polsce w latach 2012–2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.

rezerwa obowiązkowa

Najstarszym instrumentem polityki pieniężnej stosowanym przez banki centralne jest **rezerwa obowiązkowa**. Rezerwę tworzy część środków pozyskanych przez bank (w formie depozytów, uzyskanych poprzez emisję papierów wartościowych lub innych środków przyjętych przez banki i podlegających zwrotowi), jaką jest on

zobowiązany utrzymywać na rachunku w banku centralnym⁹⁷. Bank centralny określa stopę rezerwy obowiązkowej, a podwyższając jej wysokość, zmniejsza możliwości kreowania pieniądza przez banki. W praktyce zmiany wysokości rezerw przez RPP są dokonywane rzadko, a sam instrument ma coraz mniejsze znaczenie, ponieważ banki i tak utrzymują w banku centralnym środki pieniężne – są one niezbędne w bieżącej działalności tych instytucji (dla wykonywania płatności). Współcześnie rezerwa obowiązkowa nie jest zabezpieczeniem przyjmowanych przez banki depozytów, nie jest też dla banków dodatkowym kosztem, gdyż środki ulokowane w banku centralnym są oprocentowane (środki rezerwy obowiązkowej są oprocentowane na poziomie stopy referencyjnej). W 2014 r. obowiązek utrzymywania rezerwy obowiązkowej obejmujący dotychczas banki, oddziały instytucji kredytowych i oddziały banków zagranicznych działające w Polsce został rozszerzony na spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe oraz na Krajową Spółdzielczą Kasę Oszczędnościowo-Kredytową. Rezerwa utrzymywana jest na rachunku bieżącym banków (lub w banku zrzeszającym przez zrzeszone banki spółdzielcze lub KSKOK przez kasy), funkcjonuje w systemie uśrednionym⁹⁸ i jest utrzymywana w drugim miesiącu po miesiącu naliczania (w ramach tzw. systemu opóźnionego). Okresem naliczania rezerwy jest miesiąc, banki naliczają rezerwę jako średnią arytmetyczną stanu środków pieniężnych na rachunkach bankowych ze wszystkich dni miesiąca (uśrednienie naliczanej rezerwy). Wartości naliczonej rezerwy są raportowane do NBP i dopiero w drugim miesiącu po naliczeniu rezerwy (okresie rezerwowym) podmioty są zobowiązane do jej utrzymywania, jednak nie w określonej wartości każdego dnia, ale również w sposób uśredniony. Mechanizm taki daje podmiotom objętym obowiązkiem utrzymywania rezerwy

⁹⁷ Instrument ten po raz pierwszy zastosowano w Stanach Zjednoczonych w latach 30. XX w., kiedy to w efekcie wielkiego kryzysu wielu deponentów utraciło zaufanie do banków. Rezerwa obowiązkowa wówczas miała charakter zabezpieczający. Współcześnie w wielu gospodarkach wymóg utrzymywania rezerwy obowiązkowej jest traktowany jako środek generowania dodatkowego popytu banków komercyjnych na płynne środki emitowane przez bank centralny, choć istnieją również systemy bankowe w rozwiniętych gospodarkach, które funkcjonują bez wykorzystania tradycyjnej rezerwy obowiązkowej (np. Nowa Zelandia, Szwecja, Wielka Brytania).

⁹⁸ Podmioty zobowiązane do utrzymywania rezerwy obowiązkowej są zobligowane do posiadania średniego stanu środków na rachunkach w NBP w okresie rezerwowym na poziomie nie niższym od wartości rezerwy wymaganej. Dlatego dzienne stany rezerwy mogą być różne, jednak stany rezerwy średnio w miesiącu utrzymywania muszą być równe rezerwie naliczonej.

swobodę decydowania o wartości środków w poszczególnych dniach okresu rezerwowego, pod warunkiem utrzymywania średniego stanu środków na poziomie nie niższym od wartości wymaganej. Elastyczność w zakresie naliczania i utrzymywania rezerwy ogranicza „poszukiwania” środków pieniężnych na rynku w każdym dniu roboczym, tym samym prowadzi do stabilizacji stóp procentowych, jedynie w ostatnim dniu utrzymywania rezerwy mogą występować wahania stóp procentowych ze względu na konieczność ulokowania w banku centralnym „właściwej” kwoty środków. Nieodprowadzenie rezerwy obowiązkowej wywołuje sankcje, od niedostatecznej kwoty środków z tytułu rezerwy naliczane są odsetki według podwyższonej stopy procentowej w wysokości dwukrotności stopy lombardowej.

Podmioty naliczające rezerwę zmniejszają kwotę rezerwy o równowartość 500 tys. euro⁹⁹, w efekcie czego łączne obowiązki banków z tytułu tego instrumentu są mniejsze.

Od 30 kwietnia 2020 r. stopa rezerwy obowiązkowej została obniżona z 3,5% do 0,5% dla wszystkich rodzajów depozytów (i 0% dla środków ze sprzedaży papierów wartościowych z udzielonym przyrzeczeniem odkupu). W efekcie nastąpiło istotne obniżenie wymaganego poziomu rezerwy obowiązkowej (z 47,8 mld zł do 6,5 mld zł) oraz ograniczenie liczby banków spółdzielczych oraz SKOK utrzymujących rezerwę (odpowiednio z 477 do 60 oraz z 12 do 2). Według stanu na koniec 2020 r. rezerwa obowiązkowa wynosiła 7513 mln zł (w tym rezerwa obowiązkowa sektora bankowego – 7486 mln zł, rezerwa obowiązkowa kas oraz KSKOK – 27 mln zł)¹⁰⁰.

operacje otwartego rynku

Operacje otwartego rynku (OOR) są współcześnie podstawowym instrumentem polityki pieniężnej. Polegają na zakupie lub sprzedaży przez banki centralne określonych papierów wartościowych. Zainteresowanie tym narzędziem wynika z faktu, że to banki centralne są stroną inicjującą, mogą wpływać na ilość tworzonego pieniądza w taki sposób, jaki jest w ich ocenie najbardziej pożądany, ale również oddziaływać na poziom stóp procentowych na rynku międzybankowym. W ramach tego instrumentu banki są dla banku centralnego partnerami, którzy mogą, ale nie muszą, skorzystać z oferty instytucji centralnej.

Jeśli bank centralny sprzedaje papiery wartościowe, a banki są zobowiązane za nie zapłacić – bank centralny osiąga podobny efekt jak podwyższenie stopy rezerwy obowiązkowej – zmniejszeniu

⁹⁹ Jeśli kwota rezerwy jest niższa niż 500 tys. euro, obniżenie dotyczy całości obliczonej rezerwy. W 2020 r. jedynie 60 banków spółdzielczych i 2 kasy utrzymywały rezerwę obowiązkową.

¹⁰⁰ *Sprawozdanie z działalności NBP w 2020 roku*, NBP, Warszawa 2021, s. 40.

ulegają środki na rachunkach banków w banku centralnym (baza monetarna). Z perspektywy całego systemu bankowego są to więc operacje absorpcyjne, ograniczające płynność sektora bankowego. Ograniczenie zaś podaży krótkoterminowego pieniądza na rynku wywołuje również wzrost stóp procentowych.

Z kolei operacje zakupu papierów wartościowych są to operacje zasilające, ponieważ powodują wzrost środków na rachunkach banków, na rynku międzybankowym rośnie podaż krótkoterminowych funduszy, co powoduje spadek rynkowych stóp procentowych.

Banki centralne mogą również dokonywać **warunkowych operacji otwartego rynku**:

- **repo** (*repurchase agreement* lub operacje warunkowego zakupu) – gdy bank centralny kupuje warunkowo papiery wartościowe od banków komercyjnych, jednocześnie jednak banki zobowiązują się do ich ponownego nabycia po ustalonej z góry cenie¹⁰¹,
- **reverse repo** (*reverse repurchase agreement* lub operacje warunkowej sprzedaży) – gdy bank centralny sprzedaje warunkowo papiery wartościowe do systemu bankowego z jednoczesnym zawarciem umowy ich odkupu po ustalonej z góry cenie.

Narodowy Bank Polski, przeprowadzając operacje otwartego rynku, oddziałuje na płynność banków i dąży do utrzymywania stopy rynku międzybankowego POLONIA w pobliżu stopy referencyjnej NBP. Wyróżnia się trzy grupy operacji otwartego rynku: podstawowe, dostrajające i strukturalne.

W ramach **podstawowych (standardowych) operacji otwartego rynku** bank centralny dokonuje absorpcji płynności – przeprowadza emisje własnych papierów dłużnych (siedmiodniowych bonów pieniężnych NBP), których minimalna rentowność jest równa stopie referencyjnej (stopie bazowej) wyznaczonej przez RPP, w 2021 r. stopa referencyjna była najniższa w historii i wynosiła 0,5%. Emisja bonów odbywa się regularnie raz w tygodniu (z reguły w piątek), w trybie przetargowym¹⁰². Warunkami udziału w prze-

*podstawowe
OOR*

¹⁰¹ NBP wykorzystał transakcje repo w marcu 2020 r., czasowo zasilając sektor bankowy w środki pieniężne na kwotę ponad jednego mld zł. *Sprawozdanie z działalności NBP w 2020 roku*, Warszawa 2021, s. 13.

¹⁰² W 2020 r. średni poziom bonów pieniężnych NBP emitowanych w ramach operacji podstawowych wyniósł 133,5 mld zł. W 2020 r. na poszczególnych przetargach zdecydowanie przeważały przypadki, w których występowała nadwyżka podaży bonów pieniężnych NBP nad popytem.

targach bonów pieniężnych NBP, emitowanych w ramach operacji podstawowych są: posiadanie rachunku bieżącego oraz uczestnictwo w systemie Sorbnet2.

Terminy i kierunek (zasilający czy też absorbujący) **operacji dostrajających** zależą od faktycznych potrzeb płynności w sektorze bankowym. Stosowane są w sytuacji nieoczekiwanych zmian płynności, których konsekwencją mogą być zakłócenia krótkoterminowych stóp procentowych. Polegają na: emisji bonów pieniężnych NBP na inne terminy, przedterminowym wykupie bonów pieniężnych NBP, przeprowadzaniu operacji repo lub reverse repo. Najczęściej operacje te polegają na emisji bonów pieniężnych na krótsze okresy niż siedmiodniowy i są oferowane w ostatnim dniu utrzymania rezerwy obowiązkowej¹⁰³.

Celem **operacji strukturalnych** otwartego rynku jest długoterminowa zmiana płynności w sektorze bankowym. Operacje tego rodzaju są przeprowadzane nieregularnie, nie mają ustalonego terminu. Polegają na emisji obligacji, przedterminowym wykupie obligacji NBP oraz na zakupie bądź sprzedaży papierów wartościowych na rynku wtórnym. W reakcji na wybuch pandemii SARS-CoV-2 NBP dokonał w 2020 r. spektakularnych zakupów papierów wartościowych, formalnie zaliczając je do kategorii strukturalnych operacji otwartego rynku, jednak jednoznacznie zasilający charakter sprawia, że należy je zaliczyć do niestandardowego narzędzia polityki pieniężnej w formie tzw. luzowania ilościowego.

W odpowiedzi na światowy kryzys finansowy już od 2008 r. banki centralne zaczęły wykorzystywać różne niestandardowe instrumenty polityki pieniężnej. Kryzys spowodował osłabienie zaufania między bankami, ograniczona została skala pożyczek na rynku międzybankowym, a próby ożywienia gospodarek za pomocą obniżek stóp procentowych napotkały barierę w postaci zbliżonego do zera poziomu stóp procentowych. Ponadto stopy długoterminowe zwykle pozostawały wyższe niż krótkoterminowe, nawet kiedy ustalone przez bank centralny stopy krótkoterminowe obniżano w okolice zera procent, stopy długoterminowe nadal pozostawały stosunkowo wysokie. Dlatego zaczęto stosować alternatywne narzędzia mające na celu zwiększenie płynności sektorów bankowych i obniżania długoterminowych stóp procentowych, np. poprzez skup różnego rodzaju papierów wartościowych również o niższej jakości. Instrument bezpośredniego zwiększania ilości pieniądza w obiegu

¹⁰³ W 2020 r. średnioroczny poziom operacji dostrajających wyniósł 1,2 mld zł.

**luzowanie
ilościowe**

poprzez zakup papierów wartościowych z rynku nazywa się **luzowaniem ilościowym** (lub ułatwieniami ilościowymi, poluzowaniem polityki pieniężnej ang. *quantitative easing*, QE)¹⁰⁴. Zakupy obejmują najczęściej skarbowe papiery wartościowe, mogą jednak dotyczyć także dłużnych papierów wartościowych emitowanych przez sektor prywatny. W ten sposób banki centralne, generując popyt na długoterminowe, dłużne papiery wartościowe, doprowadzają do wzrostu ich cen. Wzrost cen papierów wartościowych oznacza spadek ich bieżącej rentowności (dochodowości). Oznacza to obniżenie długoterminowych stóp procentowych na rynkach finansowych, co w konsekwencji stymuluje popyt i w efekcie prowadzi do wzrostu gospodarczego. Wykorzystanie tego narzędzia prowadzi wprost do zwiększania sumy bilansowej banków centralnych, niekiedy również powoduje obniżenie jakości jego majątku, w sytuacji gdy nabywane papiery wartościowe charakteryzują się większym ryzykiem.

Narodowy Bank Polski do 2020 r. nie korzystał z *quantitative easing*, czasowo wprowadzał ułatwienia dla banków w dostępie do środków pieniężnych¹⁰⁵, jednak wybuch pandemii spowodował podjęcie zdecydowanych działań w tym zakresie. Początkowo w ramach tych operacji NBP nabywał wyłącznie obligacje skarbowe, później skup został rozszerzony na obligacje mające gwarancję Skarbu Państwa (tj. na obligacje emitowane przez Bank Gospodarstwa Krajowego na rzecz Funduszu Przeciwdziałania COVID-19 oraz obligacje emitowane przez Polski Fundusz Rozwoju SA). W efekcie w 2020 r. kupiono papiery dłużne o łącznej wartości nominalnej 107,1 mld zł (w tym obligacje skarbowe o wartości nominalnej 53,6 mld zł oraz gwarantowane przez Skarb Państwa obligacje o łącznej wartości nominalnej 53,6 mld zł¹⁰⁶), do kwietnia 2021 r. kwota ta wzrosła do 124 mld zł.

¹⁰⁴ Z tego rodzaju instrumentu korzystał System Rezerwy Federalnej Stanów Zjednoczonych (ang. *Federal Reserve System*) oraz Europejski Bank Centralny.

¹⁰⁵ Ułatwienia te, nazywane też pośrednimi instrumentami *quantitative easing*, polegają m.in. na rozszerzeniu listy dopuszczalnych zabezpieczeń dla kredytów z banku centralnego, poszerzeniu listy partnerów transakcji, wydłużeniu terminów operacji otwartego rynku. Jednym z instrumentów wykorzystywanych okresowo był swap walutowy – umowa, w której strony wymieniają między sobą strumienie pieniężne wyrażone w różnych walutach. W ramach tego instrumentu bank centralny dokonywał zakupu (lub sprzedaży) złotego za walutę obcą, przy jednoczesnej jego odsprzedaży (lub odkupie) w ramach transakcji terminowej w ustalonym terminie (np. z terminem 7 dni).

¹⁰⁶ Są to obligacje wyemitowane przez BGK – 34,7 mld zł i obligacje wyemitowane przez Polski Fundusz Rozwoju SA – 18,9 mld zł. *Raport Roczny 2020...*, s. 43-44.

1.4. Instytucje sieci stabilności finansowej

1.4.1. Przesłanki tworzenia i istota sieci stabilności finansowej

Cechą współczesnych systemów bankowych jest znaczący udział regulacji prawnych i państwa, w istotnym stopniu ingerujących w sposób, zakres oraz konkurencyjność biznesu bankowego. Potrzeba regulacji sektora bankowego wynika zarówno ze sposobu prowadzenia działalności bankowej (**bank jako instytucja publicznego zaufania**), jak i konieczności zapewnienia **stabilności finansowej** w celu realizacji funkcji systemu bankowego dla całej gospodarki.

*bank jako
instytucja
publicznego
zaufania*

Bank jest instytucją zaufania – klienci banków korzystają z usług banków, ponieważ mają zaufanie co do tego, że środki pieniężne w nich ulokowane są bezpieczne (pewne jak w banku) i w dowolnie wybranym przez siebie momencie mogą je wypłacić, a sam bank jest firmą solidną, umiejącą nie dopuścić do utraty powierzonych zasobów, inwestującą rozważnie ulokowane fundusze. Gdyby jednak nastąpiła utrata zaufania (np. na skutek opublikowania informacji o zdefraudowaniu funduszy przez zarząd albo ogłoszono upadłość innego, znaczącego banku na rynku lokalnym), klienci najprawdopodobniej zechcieliby wypłacić swoje depozyty. Pojawiłoby się niebezpieczeństwo masowych wypłat środków banku (tzw. *run* na bank, paniki bankowej), co przy braku pomocy ze strony państwa mogłoby doprowadzić do upadłości. Wynika to ze struktury finansowania banku, który nie ma rezerw kasowych zapewniających możliwość wypłat w sytuacji masowych wypłat depozytów (jak podkreślano jego zasoby pieniężne są ulokowane w kredytach). Zjawisko runu może być przykładem samospełniającej się prognozy, klienci wypłacają depozyty, ponieważ obawiają się upadłości banku, tym samym przyczyniają się do problemów z płynnością banku, który dokonuje sprzedaży majątku (głównie papierów wartościowych) po zaniżonych cenach, co generuje straty. Niskie kapitały własne szybko „topnieją”, prowadząc do niewypłacalności banku, a w efekcie może również upadłości.

efekt zarażania

Kwestię zaufania do banku należy rozważać również w kontekście działalności innych instytucji w sektorze. Nagłościone problemy funkcjonowania pojedynczego podmiotu mogą ograniczać zaufanie do wszystkich instytucji (np. powodować wycofywanie oszczędności), a ponadto, na skutek bezpośrednich wzajemnych powiązań finansowych między bankami, upadłość jednej instytucji może wywołać utratę środków i problemy finansowe w kolejnych bankach

(przenoszenie trudności finansowych do następnych banków) – jest to tzw. **efekt zarażania** (lub domina, łańcuchowy).

W ujęciu makroekonomicznym istotne znacznie ma stabilność całego systemu finansowego, którą należy rozumieć jako zdolność do wykonywania ważnych funkcji w gospodarce¹⁰⁷, a tym samym umożliwienie jego prawidłowego funkcjonowania oraz odporność na nagłe, nieprzewidziane wydarzenia (tzw. szoki)¹⁰⁸. Najczęściej przyjmuje się, że stabilność finansowa to brak zagrożenia kryzysem finansowym, jednak w szerszym ujęciu występuje również wówczas, gdy przekazywanie negatywnych impulsów do sfery realnej jest ograniczone (gdy np. dotyczy efektów upadłości mniejszych instytucji). Jeśli pełnienie funkcji pośrednika finansowego zostanie zakłócone na znaczną skalę, np. gdy dotyczy najważniejszych, największych instytucji – tzw. **instytucji systemowo ważnych** (ang. *systemically important institution*, SII lub *systemically important bank*, SIB), może wystąpić skrajna forma niestabilności, czyli kryzys. Bankructwo AIG w 2008 r. unaoczniało negatywne skutki upadłości systemowo ważnej instytucji. W odróżnieniu od małych pośredników finansowych, tego rodzaju instytucje, ze względu na swoją skalę działalności, złożoność, działalność w skali międzynarodowej, unikalne usługi, rolę w infrastrukturze sektora, stanowią podmioty zbyt duże, by upaść (ang. *too big to fail* – TBTF). Stąd z dużym prawdopodobieństwem mogą uzyskać pomoc ze strony rządu, który będzie wspierał taką instytucję z obawy na ewentualne negatywne konsekwencje jej upadłości¹⁰⁹.

Każdy kryzys finansowy wywołuje negatywne konsekwencje w całej gospodarce (w tym upadłości wielu podmiotów, utratę zaufania), dlatego do istotnych zadań państwa należy utrzymanie stabilności systemu finansowego¹¹⁰.

¹⁰⁷ Patrz podrozdział 1.1.

¹⁰⁸ Stabilność finansową sektora bankowego traktuje się jako dobro publiczne.

¹⁰⁹ Doświadczenia ostatniego kryzysu spowodowały jednak zwiększenie zakresu uregulowania tego rodzaju podmiotów (w zakresie adekwatności kapitałowej) oraz wprowadzenie ram dla tzw. uporządkowanej ich likwidacji bez obciążania podatników.

¹¹⁰ Dodatkowym powodem wprowadzania regulacji jest występująca na rynku finansowym asymetria informacji, która oznacza sytuację, gdy jedna ze stron biorących udział w procesie wymiany ma więcej informacji niż druga. Wystąpienie tej sytuacji prowadzi do zaburzeń w działaniu rynku poprzez nieefektywną alokację zasobów, np. bank nie ma pełnej informacji o potencjalnych kredytobiorcach. Również deponenci nie posiadają informacji na temat banku, w którym lokują oszczędności.

**negatywne
konsekwencje
regulacji**

Zwiększanie bezpieczeństwa funkcjonowania systemów bankowych realizowane jest poprzez zwiększanie zakresu regulacji, włączania się państwa w działalność instytucji bankowych. Niestety, konsekwencją większego udziału państwa jest ograniczanie konkurencji w sektorze, powiększanie kosztów regulacji (np. koszt systemu gwarancji depozytów, niższa efektywność banków) czy też powstanie negatywnych zjawisk, tzw. **pokusy nadużycia** (ang. *moral hazard*, hazardu moralnego) polegającej na możliwości podejmowania przez niektórych uczestników rynku zwiększonego ryzyka bez ponoszenia negatywnych konsekwencji tego ryzyka (np. wyboru lokat terminowych w bankach, które są zagrożone upadłością, a oferujących wysokie oprocentowanie depozytów w sytuacji korzystania z systemu ochrony depozytów). Problemem jest więc zachowanie właściwych, optymalnych proporcji między koniecznością zapewnienia stabilności, której konsekwencją jest duży zakres uregulowania działalności banków (protekcjonizmem państwa), a sferą prywatną, w której zakresie decyzje podejmowane są przez poszczególne banki swobodnie konkurujące ze sobą na rynku.

W efekcie światowego kryzysu finansowego, który pojawił się w 2008 r., po okresie „niedoregulowania” (pobłażliwości regulacyjnej) nastąpiło zwiększanie zakresu regulacji w działalności bankowej.

**sieć stabilności
finansowej**

Siecią stabilności finansowej (lub siecią bezpieczeństwa finansowego) nazywa się grupę instytucji publicznych, których celem jest ochrona i wspieranie stabilności systemu finansowego przez dążenie do ograniczenia częstotliwości i skali zakłóceń w systemie finansowym oraz łagodzenie skutków w przypadku ich wystąpienia. Są to z reguły bank centralny, rząd, nadzór finansowy oraz system gwarantowania depozytów.

**nadzór mikro-
i makro-
ostrożnościowy**

W efekcie światowego kryzysu zaczęto również wyraźnie rozróżniać nadzór mikro- i makroostrożnościowy. Utrzymanie stabilności finansowej jest najważniejszym celem **nadzoru makroostrożnościowego**, w odróżnieniu od **nadzoru mikroostrożnościowego** (tradycyjnego), którego zadaniem jest przede wszystkim ograniczanie ryzykownych zachowań poszczególnych banków i zapewnienie bezpieczeństwa uczestnikom rynku¹¹¹. Nadzór makroostrożnościowy zajmuje się całym rynkiem (tzw. spojrzenie z góry w dół), natomiast

¹¹¹ Głównie deponentom, którzy w sytuacji upadłości nie są w stanie odzyskać swoich należności.

przedmiotem zainteresowania nadzoru mikroostrożnościowego są poszczególne instytucje, które powinny funkcjonować „w bezpiecznych ramach”, nie podejmować zbyt dużego ryzyka (tzw. spojrzanie z dołu w górę).

1.4.2. Komitet Stabilności Finansowej

Skala negatywnych skutków globalnego kryzysu zapoczątkowanego w 2008 r. zwiększyła zainteresowanie tematyką ryzyka systemowego. Ryzyko systemowe to ryzyko zakłócenia w funkcjonowaniu systemu finansowego, które w razie jego materializacji zaburza działanie systemu finansowego i gospodarki narodowej jako całości. Jest to prawdopodobieństwo załamania się całego systemu finansowego. Może wywołać ono negatywne konsekwencje w całej gospodarce – kryzys, który jest bardzo kosztowny dla społeczeństwa¹¹². Celem nadzoru makroostrożnościowego jest wzmacnianie odporności systemu finansowego na wypadek materializacji ryzyka systemowego i wspieranie przez to długoterminowego, zrównoważonego wzrostu gospodarczego¹¹³.

Organem nadzoru makroostrożnościowego w Polsce jest od 2015 r. **Komitet Stabilności Finansowej**¹¹⁴ (KSF-M). Jest to organ kolegialny, jego członkami są¹¹⁵:

- prezes Narodowego Banku Polskiego – przewodniczący KSF-M,
- minister finansów,
- przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego,
- prezes Zarządu Bankowego Funduszu Gwarancyjnego.

Żadna z instytucji wchodzących w skład KSF-M indywidualnie nie dysponuje wystarczającymi narzędziami do samodzielnego przeciwdziałania ryzyku systemowemu, jednocześnie każda wnosi ważny wkład do analizy ryzyka oraz może podejmować działania mające na celu ograniczanie narastania ryzyka systemowego, jak również skutków jego realizacji. Formuła ta pozwala na uzyskanie efektu synergii w zakresie: identyfikowania i monitorowania ryzyka

**Komitet
Stabilności
Finansowej**

¹¹² P. Smaga, *Polityka makroostrożnościowa w sektorze bankowym. Teoria i praktyka*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2020, s. 22.

¹¹³ Ustawa z dnia 15 sierpnia 2015 r. o nadzorze makroostrożnościowym i zarządzaniu kryzysowym w systemie finansowym, Dz.U. poz. 1513 z późn. zm.

¹¹⁴ Do 2015 r. podstawą prawną działania Komitetu była ustawa z dnia 7 listopada 2008 r. o Komitecie Stabilności Finansowej, Dz.U. nr 209, poz. 1317.

¹¹⁵ Ustawa z dnia 15 sierpnia 2015 r. o nadzorze makroostrożnościowym i zarządzaniu kryzysowym w systemie finansowym, Dz.U. poz. 1513. z późn. zm.

systemowego oraz ograniczania zidentyfikowanych zagrożeń dla stabilności finansowej. Wybrane kompetencje instytucji KSF-M przedstawiono w tabeli 9.

Tabela 9. Charakterystyczne kompetencje instytucji Komitetu Stabilności Finansowej

Instytucja	Charakterystyczne kompetencje
Ministerstwo Finansów	<ul style="list-style-type: none"> – uprawnienia prawotwórcze – wydawanie rozporządzeń i wnoszenie projektów ustaw – uprawnienia w zakresie polityki podatkowej – kierowanie działami administracji rządowej w zakresie finansów publicznych i instytucji finansowych
Komisja Nadzoru Finansowego	<ul style="list-style-type: none"> – nadzór nad indywidualnymi podmiotami rynku – gromadzenie informacji statystycznych – informacje jakościowe dotyczące sytuacji nadzorowanych podmiotów – analizy sytuacji indywidualnych podmiotów finansowych – możliwość wydawania rekomendacji m.in. instytucjom kredytowym
Bankowy Fundusz Gwarancyjny	<ul style="list-style-type: none"> – gwarantowanie depozytów w bankach oraz SKOK – planowanie i prowadzenie przymusowej restrukturyzacji banków, SKOK i firm inwestycyjnych – analizy zagrożeń w sektorze bankowym na potrzeby gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji – wsparcie finansowe procesów restrukturyzacji banków i SKOK
Narodowy Bank Polski	<ul style="list-style-type: none"> – analizy sytuacji makroekonomicznej kraju i jego otoczenia międzynarodowego, w tym międzynarodowych rynków finansowych – analizy stabilności krajowego systemu finansowego oraz jego rozwoju – gromadzenie informacji statystycznych – regulowanie płynności rynku międzybankowego – kompetencje w zakresie polityki monetarnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Nadzór makroostrożnościowy w Polsce. Ramy instytucjonalno-funkcjonalne*, Komitet Stabilności Finansowej, Warszawa 2016, s. 9.

Wiodącą rolę w wykonywaniu nadzoru makroostrożnościowego odgrywa bank centralny, który po pierwsze ma instytucjonalne doświadczenie w analizach systemu finansowego, po drugie zaś jest zainteresowany stabilnością finansową, stanowiącą warunek realizacji polityki pieniężnej. Dlatego funkcję przewodniczącego KSF-M sprawuje prezes Narodowego Banku Polskiego, który ma również głos rozstrzygający w przypadku równej liczby

głosów w trakcie głosowania nad uchwałami Komitetu. Zadania wykonywane przez Narodowy Bank Polski obejmują dwa obszary: wsparcie analityczno-badawcze oraz obsługę administracyjno-organizacyjną. W ramach pierwszego obszaru Narodowy Bank Polski przygotowuje materiały analityczne, opracowania i opinie dotyczące oceny ryzyka systemowego, w tym cykliczne raporty NBP o stabilności systemu finansowego. Ponadto organizuje posiedzenia KSF-M i prowadzi jego sekretariat, a także zapewnia obsługę prawną, przygotowując projekty uchwał Komitetu. Dbą także o zapewnienie odpowiedniej komunikacji na temat działań podejmowanych w zakresie nadzoru makroostrożnościowego¹¹⁶. Warto nadmienić, że przypisanie nadzoru makroostrożnościowego do zadań banków centralnych i ich wiodąca rola w tym zakresie jest powszechne i choć uregulowania w tym zakresie powstały dopiero po wybuchu kryzysu na rynku amerykańskim, tego rodzaju zadania zawsze były wpisane w zakres zainteresowań banków centralnych (stanowiły ich swoisty „kod genetyczny”, ponieważ banki centralne zawsze były zainteresowane kształtowaniem prawidłowego obiegu pieniężnego w gospodarce).

Zgodnie z ustawą nadzór makroostrożnościowy obejmuje identyfikację, ocenę, monitorowanie ryzyka systemowego powstającego w systemie finansowym lub jego otoczeniu oraz działanie na rzecz wyeliminowania lub ograniczania tego ryzyka z wykorzystaniem instrumentów makroostrożnościowych (tj. przedstawianie stanowisk oraz wydawanie rekomendacji). KSF w sposób pośredni wpływa na sektor finansowy, nie ma uprawnień do wydawania aktów regulacyjnych, przedstawia stanowiska i wydaje rekomendacje. Przyjęto również inne cele pośrednie nadzoru makroostrożnościowego:

- ograniczenie ryzyka wynikającego z nadmiernego wzrostu lub wielkości zadłużenia lub dźwigni finansowej (związane jest to m.in. z łagodzeniem warunków i kryteriów udzielania kredytów przez banki w okresach koniunktury),
- ograniczenie ryzyka wynikającego z nadmiernego niedopasowania należności i zobowiązań instytucji finansowych lub ryzyka nie płynności rynków finansowych (gdyż w efekcie tego ryzyka banki mogą ponosić zwiększone koszty pozyskania finansowania),

¹¹⁶ W tym celu na swojej stronie internetowej NBP uruchomił serwis poświęcony Komitetowi Stabilności Finansowej jako organowi nadzoru makroostrożnościowego, <http://www.nbp.pl/nadzormakroostroznościowy/index.aspx> [dostęp: 10 listopada 2021].

- ograniczenie ryzyka wynikającego z nadmiernej koncentracji ekspozycji lub ich podobieństwa i związanych z tym powiązań pomiędzy podmiotami systemu finansowego (np. tego rodzaju ryzyko może prowadzić do zarażania problemami powiązanych podmiotów),
- ograniczenie ryzyka wynikającego z nieadekwatnych zachęt wpływających na zachowania instytucji finansowych lub ich klientów,
- zapewnienie odpowiedniej odporności infrastruktury finansowej.

Instrumenty nadzoru makroostrożnościowego można podzielić na dwie grupy: zharmonizowane (uregulowane na poziomie europejskim) oraz niezharmonizowane (inne, stosowane przez organy krajowe). Do pierwszej grupy zalicza się tzw. bufony kapitałowe podwyższania wskaźników adekwatności kapitałowej określonym instytucjom lub wszystkim bankom z określonego regionu. Banki powinny dysponować taką ilością kapitału, która pozwoli im pokryć nieoczekiwane straty i zachować wypłacalność w razie kryzysu. Wyodrębniono zestaw dodatkowych buforów kapitałowych podwyższających wartości wymaganych kapitałów:

- antycykliczny bufor kapitałowy, który ma neutralizować wpływ cyklu gospodarczego na działalność kredytową banku (KSF co kwartał informuje o jego wysokości),
- bufor ryzyka systemowego – ma na celu zażegnanie lub złagodzenie długoterminowego niecyklicznego ryzyka systemowego; uchylony w 2020 r. (w okresie poprzedzającym wynosił 3%),
- bufor zabezpieczający – wymagany od każdego banku, służy ochronie kapitału (od 2019 r. na poziomie 2,5%),
- bufor globalnej instytucji o znaczeniu systemowym¹¹⁷ (G-SII¹¹⁸) – ma on kompensować wyższe ryzyko, jakie instytucje te stanowią dla globalnego systemu finansowego; jednak żadna tego rodzaju globalna instytucja nie ma siedziby w Polsce),

¹¹⁷ Globalną instytucją o znaczeniu systemowym może być unijna instytucja dominująca, unijna dominująca finansowa spółka holdingowa, unijna dominująca finansowa spółka holdingowa o działalności mieszanej. Nie może nią być instytucja, która jest jednostką zależną unijnej instytucji dominującej, unijnej dominującej finansowej spółki holdingowej lub unijnej dominującej finansowej spółki holdingowej o działalności mieszanej.

¹¹⁸ Listę tych instytucji co roku ogłasza Rada Stabilności Finansowej, w 2020 r. było to 30 banków, niektóre z nich prowadzą działalność na terenie Polski (jako spółki córki). Są to m.in.: Citigroup, PNP Paribas, Deutsche Bank, Groupe Credit Agricole, ING Bank, Santander.

- bufor innej instytucji o znaczeniu systemowym (ważnej na szczeblu krajowym lub unijnym) (O-SII), podobnie jak poprzedni bufor, ma na celu zwiększenie odporności poszczególnych instytucji na ewentualne problemy finansowe; co roku lista takich instytucji jest publikowana (wraz z wymogami dotyczącymi buforów kapitałowych); w 2020 r. było to 10 banków, zob. tab. 10).

Banki niespełniające wymogów w zakresie buforów nie mogą dokonywać wypłat dywidend (w zakresie ustalonym regulacjami), a w sytuacji nieposiadania kapitałów pozwalających spełnić łącznie opisane bufory (tzw. połączonego bufora), są zobowiązane do przygotowania i przedstawienia KNF planu ochrony kapitału.

Tabela 10. Instytucje systemowo ważne w Polsce w 2020 r. i ich bufory kapitałowe

Instytucja o znaczeniu systemowym	Wysokość bufora innej instytucji o znaczeniu systemowym (%)
Powszechna Kasa Oszczędności Bank Polski SA	1,00
Santander Bank Polska SA	0,75
Bank Polska Kasa Opieki SA	0,75
mBank SA	0,50
ING Bank Śląski SA	0,50
Bank Handlowy w Warszawie SA	0,25
BNP Paribas Bank Polska SA	0,25
Bank Millennium SA	0,25
Bank Polskiej Spółdzielczości SA	0,10
SGB – Bank SA	0,10

Źródło: <https://www.nbp.pl/nadzormakroostroznosciowy/insrtumenty.aspx> [dostęp: 10 listopada 2021].

Do drugiej grupy zalicza się inne instrumenty stosowane przez instytucje KSF: limity w zakresie obciążania bieżących dochodów kosztami długu, limity dla relacji wysokości kredytu do wartości zabezpieczenia, wytyczne dotyczące sposobu kalkulacji zdolności kredytowej.

Komitet Stabilności Finansowej jest również organem **zarządzania kryzysowego** w systemie finansowym (stosowany jest wówczas skrót KSF-K). Zarządzanie kryzysowe według ustawy obejmuje działania na rzecz utrzymania lub przywrócenia stabilności systemu

finansowego w przypadku bezpośredniego zagrożenia jego stabilności. Do zadań Komitetu w zakresie zarządzania kryzysowego należy:

- opracowywanie i przyjmowanie procedur współdziałania na wypadek wystąpienia bezpośredniego zagrożenia dla stabilności systemu finansowego,
- koordynowanie działań członków Komitetu w przypadku bezpośredniego zagrożenia dla stabilności systemu finansowego lub zidentyfikowania instytucji finansowej, której obecna lub prognozowana sytuacja finansowa może stanowić zagrożenie dla dalszego funkcjonowania tej instytucji,
- zapewnienie pomiędzy członkami Komitetu właściwego obiegu informacji służących realizacji jego zadań.

W zakresie zarządzania przyjęto inny podmiot pełniący obowiązki przewodniczącego, odmienny tryb głosowań i upubliczniania komunikatów. Przewodniczącym KSF jest wówczas minister finansów, uchwały są podejmowane jednomyślnie w obecności wszystkich członków i mogą być podane do publicznej wiadomości przez ogłoszenie w Dzienniku Urzędowym Ministra Finansów lub przez zamieszczenie na stronie internetowej Ministerstwa Finansów.

nadzór paneuropejski

Na skutek globalnego kryzysu na poziomie UE w 2011 r. powołano **Europejski System Nadzoru Finansowego** (tzw. nadzór paneuropejski) – instytucje nadzorcze mikro- i makroostrożnościowe stanowiące uzupełnienie krajowych systemów nadzoru:

- w zakresie **nadzoru makroostrożnościowego – Europejską Radę ds. Ryzyka Systemowego** (ang. *European Systemic Risk Board*, ESRB) funkcjonującą przy Europejskim Banku Centralnym; członkami głównego organu decyzyjnego (Rady Generalnej) są reprezentanci narodowych banków centralnych UE, celem Rady jest: zbieranie i analiza informacji umożliwiających wykrywanie zagrożeń systemowych, wydawanie ostrzeżeń w razie wystąpienia istotnego zagrożenia systemowego, wydawanie zaleceń dotyczących działań zaradczych w związku z wykrytymi zagrożeniami, monitorowanie działań podejmowanych w następstwie wydanych ostrzeżeń i zaleceń,
- w zakresie **nadzoru mikroostrożnościowego – Europejski Urząd Nadzoru Bankowego** (ang. *European Banking Authority* – EBA¹¹⁹), w skład organu decyzyjnego (Rady Organów

¹¹⁹ EBA jest jednym z trzech europejskich urzędów nadzoru, pozostałe to: Europejski Urząd Nadzoru Ubezpieczeń i Pracowniczych Programów Emerytalnych

Nadzoru) wchodzi przed wszystkim szefowie organów nadzorczych państw UE. Jego celem jest zaś wymiana informacji, koordynacja działań krajowych władz nadzorczych oraz ujednolicanie praktyki nadzorczej; EBA władczo ingerować w sytuację prawną i faktyczną instytucji kredytowych może jedynie w sytuacjach wyjątkowych.

Ponadto, w państwach strefy euro od 2014 r. bezpośredni nadzór mikroostrożnościowy nad istotnymi instytucjami kredytowymi (tzw. jednolity mechanizm nadzorczy, m.in. o aktywach o wartości ponad 30 mld euro, o istotnym znaczeniu dla gospodarek – o aktywach przekraczających 20% PKB państwa) przejął Europejski Bank Centralny¹²⁰. Bezpośredniemu nadzorowi EBC podlegało w 2020 r. 115 banków istotnych z krajów objętych europejskim nadzorem bankowym. Na banki te przypada niemal 82% aktywów bankowych w krajach uczestniczących. Z kolei za nadzór nad bankami niespełniającymi kryteriów istotności, stanowiącymi instytucje mniej istotne, odpowiadają – tak jak dotychczas – krajowe organy nadzoru.

1.4.3. Komisja Nadzoru Finansowego

W Polsce nadzór mikroostrożnościowy nad bankami sprawuje **Komisja Nadzoru Finansowego (KNF)**¹²¹ (po transformacji ustrojowej od 1989 r. nadzór nad bankami sprawował Narodowy Bank Polski, później od 1998 r. Komisja Nadzoru Bankowego, aktualny model nadzoru został wprowadzony w sektorze bankowym w 2008 r.). Nadzór realizowany jest w modelu zintegrowanym (w odróżnieniu od poprzedniego modelu sektorowego), tzn. KNF sprawuje nadzór nie tylko nad instytucjami sektora bankowego, ale również m.in. nad: rynkiem kapitałowym, ubezpieczeniowym, emerytalnym, SKOK. Taki model nadzoru¹²² wynika ze znacznej integracji segmentów rynku finansowego, m.in. funkcjonowania instytucji w grupach

**KNF jako
supernadzorca**

(ang. *European Insurance and Occupational Pensions Authority* – EIOPA), Europejski Urząd Nadzoru Giełd i Papierów Wartościowych (ang. *European Securities and Markets Authority* – ESMA).

¹²⁰ W UE jest to 120 instytucji kredytowych.

¹²¹ Ustawa z dnia 21 lipca 2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym, Dz.U. nr 157, poz. 1119, z późn. zm.

¹²² W odróżnieniu od nadzoru zróżnicowanego (sektorowego), w którym różne instytucje nadzorują różne segmenty rynku finansowego. W Polsce do 2008 r. sektor bankowy nadzorowany był przez działającą przy NBP Komisję Nadzoru Bankowego.

kapitałowych, oferowania usług przez inne podmioty (na zasadzie kanału dystrybucji produktów)¹²³.

organizacja KNF

Komisja Nadzoru Finansowego jest ciałem kolegalnym, nad którym nadzór sprawuje prezes Rady Ministrów. W skład KNF wchodzi przewodniczący, trzech zastępców i dziewięciu członków¹²⁴, czyli 13 osób. Przewodniczący KNF jest powoływany przez premiera na pięcioletnią kadencję, a trzech zastępców jest powoływanych przez premiera na wniosek przewodniczącego. Komisja wykonuje swoje zadania przy pomocy Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego (UKNF). Koszty nadzoru pokrywają podmioty nadzorowane.

Nadzór bankowy jest to szczególny przejaw aktywności państwa, którego rola sprowadza się do oddziaływania na poszczególne instytucje, aby funkcjonowały „względnie bezpiecznie”. Wskazuje się, że nadzorca współzarządza i współadministruje i w ten sposób odpowiada za wyniki podmiotu nadzorowanego¹²⁵, jednak jego odpowiedzialność za działalność nadzorowanych instytucji ograniczona jest jedynie do sfer, w których dysponuje on środkami przymusu. Celem nadzoru nie jest więc wyeliminowanie upadłości banków, taka sytuacja oznaczałaby z jednej strony nadmierny udział państwa, z drugiej stanowiłoby to zachętę dla banków do podejmowania nadmiernego ryzyka.

funkcje nadzoru bankowego

Przedmiotowy zakres działalności nadzoru obejmuje:

- licencjonowanie (funkcja licencyjna) – udzielanie zezwoleń tylko takim jednostkom, które gwarantują bezpieczeństwo,

¹²³ Jednak warto nadmienić, że na popularności zyskuje model twin peaks (dwóch wzgórz, wierzchołków), w którym angażowane są dwie instytucje. Jedna koncentruje się na nadzorze mikroostrożnościowym, biorąc pod uwagę ograniczanie ryzykownych zachowań poszczególnych instytucji rynku, a druga na nadzorze nad aspektami prawnymi operacji finansowych i odpowiada za ochronę klientów rynku. Taki model funkcjonuje w Holandii, od 2010 r. we Francji, od 2011 r. w Belgii, od 2013 r. w Wielkiej Brytanii.

¹²⁴ Członkami KNF są: minister właściwy do spraw instytucji finansowych albo jego przedstawiciel, minister właściwy do spraw gospodarki albo jego przedstawiciel, minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego albo jego przedstawiciel, prezes Narodowego Banku Polskiego albo delegowany przez niego członek Zarządu Narodowego Banku Polskiego, przedstawiciel prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, przedstawiciel prezesa Rady Ministrów, przedstawiciel Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, przedstawiciel prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów; przedstawiciel ministra – członka Rady Ministrów właściwego do spraw koordynowania działalności służb specjalnych.

¹²⁵ W odróżnieniu od kontroli, w której kontrolujący nie odpowiada za działalność podmiotu kontrolowanego. Kontrola polega na obserwacji określonych zjawisk, analizowaniu ich i przedstawieniu spostrzeżeń organom kierującym działalnością podmiotu.

- regulowanie (funkcja regulacyjna) – zbiór reguł ograniczających działalność, a wyznaczających minimalne standardy bezpieczeństwa,
- kontrolowanie (funkcja kontrolna) – analizowanie sytuacji sektora, jego uczestników i przeprowadzania inspekcji,
- dyscyplinowanie (funkcja dyscyplinująca, restrykcyjna, „policyjna”) – nakładanie sankcji na banki oraz osoby kierujące tymi instytucjami.

Licencjonowanie polega na umożliwieniu prowadzenia działalności bankowej przez ludzi i kapitały w taki sposób, aby od momentu powstania każdy bank spełniał warunki pozwalające na traktowanie go jako instytucji zaufania publicznego. Zadania w zakresie licencjonowania mają miejsce przed rozpoczęciem prowadzenia działalności bankowej, ale również później w jej trakcie.

KNF wydaje zgodę na: 1) utworzenie banku, 2) rozpoczęcie przez bank działalności operacyjnej. Otrzymanie zgody na utworzenie banku wymaga spełnienia wielu warunków, organ nadzoru weryfikuje czy:

- zostało zapewnione wyposażenie banku w fundusze własne, których wielkość powinna być dostosowana do rodzaju czynności bankowych, jakie bank zamierza wykonywać i rozmiaru zamierzonej działalności; jedynie do 15% kapitałów może być wniesiona we wkładach niepieniężnych (np. budynki), kapitał nie może pochodzić z pożyczki, kredytu lub źródeł nieudokumentowanych; minimalny poziom kapitałów własnych dla banków w formie spółek akcyjnych wynosi równowartość 5 mln EUR (dla BS – 1 mln EUR, dla banków zrzeszających BS – 20 mln EUR),
- zostało zapewnione wyposażenie w pomieszczenia posiadające odpowiednie urządzenia techniczne i należyte zabezpieczające przechowywane w banku wartości z uwzględnieniem zakresu i rodzaju prowadzonej działalności bankowej,
- założyciele¹²⁶ oraz osoby przewidziane do objęcia w banku stanowisk członków zarządu (w tym prezesa) dają rękojmię ostrożnego i stabilnego zarządzania bankiem, przy czym co najmniej dwie osoby przewidziane do objęcia w banku stanowisk członków zarządu mają wykształcenie

*funkcja
licencyjna*

¹²⁶ Liczba założycieli zależy od rodzaju banku, dla banków komercyjnych wymagane są trzy osoby (fizyczne lub prawne), dla banków spółdzielczych minimum to dziesięć osób fizycznych lub trzy osoby prawne. Założycielem banku państwowego jest Skarb Państwa.

- i doświadczenie zawodowe niezbędne do kierowania bankiem oraz udowodnioną znajomość języka polskiego,
- przedstawiony przez założycieli plan działalności banku na okres co najmniej trzyletni wskazuje, że działalność ta będzie bezpieczna dla środków pieniężnych gromadzonych w banku.

Założyciele występują z wnioskiem o wydanie zezwolenia na utworzenie banku do KNF. Wniosek powinien zawierać: określenie nazwy banku i jego siedziby, czynności bankowych, do których wykonywania bank ma być upoważniony, dane dotyczące: założycieli i osób przewidzianych do objęcia w banku stanowisk członków zarządu, kapitału założycielskiego. Do wniosku załącza się m.in.: projekt statutu banku, program działalności i plan finansowy banku na okres co najmniej trzyletni, dokumenty dotyczące założycieli i ich sytuacji finansowej.

KNF może odmówić wydania zezwolenia, jeśli nie spełniono wymagań przy utworzeniu banku, zamierzona działalność naruszałaby przepisy prawa lub interes klientów, nie gwarantowałaby bezpieczeństwa zgromadzonych środków albo przepisy prawa w miejscu siedziby lub zamieszkania założyciela lub jego powiązania z innymi podmiotami mogłyby uniemożliwić skuteczne sprawowanie nadzoru.

Bank może podjąć działalność dopiero po uzyskaniu zezwolenia na jej rozpoczęcie. Zezwolenie wydaje się na wniosek zarządu po stwierdzeniu, że bank jest należycie przygotowany do rozpoczęcia działalności od strony organizacyjnej, zgromadził w całości kapitał założycielski, dysponuje odpowiednimi warunkami do przechowywania środków pieniężnych oraz spełnia inne warunki określone w zezwoleniu na utworzenie banku.

Oba zezwolenia tracą moc, jeśli bank w ciągu roku od wydania zezwolenia na utworzenie nie rozpoczął działalności.

W ramach funkcji licencyjnej KNF podejmuje wiele decyzji związanych z zatwierdzaniem zmian w ramach już funkcjonujących banków. Są to np.: zatwierdzanie prezesów banków oraz członków zarządu, zatwierdzanie zmian w strukturze akcjonariatu banków, zgody na połączenia banków, zmiany w statutach banków (w 2020 r. KNF wydała aż 284 decyzje w sprawie zmian w statutach banków). W 2020 r. KNF wyraziła zgodę na utworzenie jednego banku – Millenium Banku Hipotecznego SA, wydała 50 decyzji w sprawie powołania lub powierzenia funkcji członków zarządów banków, jedną decyzję w sprawie stwierdzenia braku podstaw do wyrażenia sprzeciwu wobec planowanego nabycia akcji lub stania się podmiotem dominującym¹²⁷.

¹²⁷ *Sprawozdanie z działalności UKNF i KNF w 2020 r.*, UKNF, Warszawa 2021, s. 25-26.

Celem **funkcji regulacyjnej** nadzoru jest wydawanie regulacji, nazywanych również ostrożnościowymi, mających za zadanie zapewnienie określonego poziomu bezpieczeństwa banku (ograniczenie ryzyka podejmowanego przez bank). Odnoszą się one przede wszystkim do: ryzyka kredytowego, rynkowego (m.in. stopy procentowej) i operacyjnego (m.in. możliwości wystąpienia błędów w przeprowadzanych transakcjach, ryzyko strat wynikające z niedostosowania lub zawodności wewnętrznych procesów, ludzi i systemów technicznych).

*funkcja
regulacyjna
nadzoru*

Jedną z kluczowych kwestii w działalności regulacyjnej banków jest zapewnienie odpowiedniego poziomu funduszy własnych w zależności od skali działalności i ryzyk podejmowanych przez bank. Bank powinien posiadać adekwatne kapitały, tzn. im są one wyższe, tym może podejmować wyższe ryzyko.

Do najważniejszych regulacji ostrożnościowych należą:

- regulacje wysokości i struktury funduszy własnych – pojęcie „fundusze własne banku” nie jest równoznaczne z kapitałom; fundusze własne (kapitał regulacyjny) są wyznaczone przez nadzorcę zgodnie z określonymi regulacjami,
- współczynniki kapitałowe,
- limity koncentracji zaangażowań,
- rezerwy celowe,
- normy płynności.

KNF wydaje również rekomendacje dotyczące różnych sfer działalności banku.

Funkcja kontrolna nadzoru realizowana jest w siedzibie nadzorca (tzn. zza biurka) lub w siedzibie banku (tzn. na miejscu). Inspekcje zza biurka (nadzór analityczny) polegają na analizie nadesłanych nadzorowi wyników ekonomiczno-finansowych i ogólnej sytuacji nadzorowanego banku, w tym sprawozdawczości finansowej. Analizy i oceny banków odbywają się w ramach procesu BION, tj. badania i oceny nadzorczej. Celem BION jest identyfikacja wielkości i charakteru ryzyka, na jakie narażony jest bank, ocena jakości procesu zarządzania ryzykiem, ocena poziomu kapitału pokrywającego ryzyko wynikające z działalności banku oraz zarządzania bankiem, w tym zgodności działalności banku z przepisami prawa. Nadzór analityczny stanowi podstawę do typowania banków do inspekcji kompleksowych i problemowych. Inspekcje w siedzibie banku przeprowadzane są od czasu do czasu, ich celem jest weryfikacja zgodności faktycznej sytuacji w bankach z regulacjami i rekomendacjami nadzoru. Mogą mieć charakter zapowiedziany lub

*funkcja
kontrolna*

**funkcja
dyscyplinująca**

niezapowiedziany, można je podzielić na inspekcje: kompleksowe – obejmujące całe spektrum działalności banku i problemowe (wykinkowe) – koncentrujące się na wybranym obszarze działalności banku. W 2020 r. przeprowadzono jedną inspekcję kompleksową oraz 15 problemowych w bankach komercyjnych oraz 32 inspekcje problemowe w bankach spółdzielczych.

KNF dysponuje szerokim katalogiem różnego rodzaju sankcji (**funkcja dyscyplinująca**), które mogą zostać wykorzystane, gdy nadzorowana instytucja nie postępuje zgodnie z jej wytycznymi. Działania restrykcyjne mogą być skierowane do banku jako instytucji oraz do osób zarządzających bankiem, przyjmują charakter finansowy lub niefinansowy. Do sankcji o charakterze niefinansowym skierowanych do banku można zaliczyć:

- nałożenie na bank, w którym powstała strata finansowa lub niebezpieczeństwo niewypłacalności obowiązku opracowania i wdrożenia programu naprawczego,
- ustanowienie kuratora nadzorującego wykonanie programu naprawczego,
- wprowadzenie zarządu komisarycznego,
- zawieszenie działalności banku i złożenie do sądu wniosku o ogłoszenie upadłości.

Restrykcje o charakterze finansowym skierowane do banku polegają na nałożeniu kary finansowej na bank (jej maksymalna wysokość to 10% rocznego przychodu banku) – są nakładane na instytucje, które zasadniczo naruszają obowiązujące przepisy. KNF może też nakazać bankowi wstrzymanie wypłat z zysku do czasu przywrócenia płynności płatniczej lub osiągnięcia określonych norm. Do sankcji o charakterze niefinansowym skierowanych do osób zarządzających należy zaliczyć zawieszenie w czynnościach członków zarządu i wnioskowanie ich odwołania, natomiast restrykcje finansowe dotyczą również kar pieniężnych, które mogą zostać nałożone na członków zarządu.

1.4.4. Bankowy Fundusz Gwarancyjny

Nazwa **Bankowy Fundusz Gwarancyjny (BFG)** może mylnie sugerować, że działania tej instytucji ograniczają się do organizacji wypłat dla deponentów banków w sytuacji ich upadłości. Podobnie jak KNF również BFG odgrywa ważną rolę w sektorze bankowym jeszcze przed formalnym zawieszeniem działalności problemowej instytucji jako członek Komitetu Stabilności Finan-

sowej, a przede wszystkim jako krajowy organ uporządkowanej likwidacji banków (ang. *resolution*). Polski system gwarantowania depozytów, obowiązkowy dla wszystkich instytucji bankowych (wyjątki od tej zasady są precyzyjnie określone, w Polsce dotyczy BGK oraz banków hipotecznych), funkcjonuje w tzw. szerokim modelu (ang. *risk minimizer*), w którym obok funkcji gwarancyjnej (pasywnej) prowadzi działalność prewencyjną (aktywną) w zakresie restrukturyzacji lub likwidacji podmiotów dotkniętych problemami finansowymi. Zakres aktywności i uprawnień Bankowego Funduszu Gwarancyjnego ulega zmianom, w 2021 r. instytucja ta działa na podstawie ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r., która m.in. nadała BFG wiele dodatkowych uprawnień i narzędzi interwencji w sytuacji zagrożenia stabilności finansowej¹²⁸. Od listopada 2013 r. BFG realizuje również funkcję gwarancyjną i restrukturyzacyjną wobec spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych¹²⁹.

funkcje BFG

Bankowy Fundusz Gwarancyjny jest osobą prawną, której organizacja i działalność uregulowana jest odrębnym aktem prawnym – ustawą z dnia 14 grudnia 1994 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym¹³⁰. Organami BFG są Rada Funduszu i Zarząd Funduszu. Rada Funduszu składa się z sześciu członków, których na trzyletnią kadencję powołują i odwołują różne instytucje (przewodniczącego i dwóch członków – minister finansów, dwóch – prezes NBP, jednego – przewodniczący KNF). Rada sprawuje kontrolę i nadzór nad działalnością Funduszu, m.in. określa wysokość stawek obowiązkowej opłaty rocznej, opłat ostrożnościowych. Zarząd Funduszu (trzy–pięć osób) jest powoływany przez Radę Funduszu również na trzyletnią kadencję, kieruje BFG i reprezentuje go na zewnątrz (prezes Zarządu jest członkiem KSF).

organizacja BFG

¹²⁸ Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji, Dz.U. 2020, poz. 842. Ustawa o BFG wprowadziła do krajowego porządku prawnego przepisy dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/49/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie systemów gwarancji depozytów oraz dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/59/UE z dnia 15 maja 2014 r. ustanawiającej ramy na potrzeby prowadzenia działań naprawczych oraz restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji w odniesieniu do instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych.

¹²⁹ Gdy w 2014 r. zawieszono działalność dwóch SKOK, BFG dokonał wypłat gwarantowanych depozytów na kwotę ponad 3 mld zł.

¹³⁰ Ustawa z dnia 14 grudnia 1994 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, t.j. Dz.U. 2009, nr 84, poz. 711 z późn. zm.

Biorąc pod uwagę poszerzony zakres działalności BFG, jego aktywność koncentruje się na następujących obszarach:

- gwarantowaniu depozytów w bankach i kasach,
- udziale w procesach restrukturyzacji banków i kas,
- planowaniu i realizowaniu funkcji przymusowej restrukturyzacji.

**gwarantowanie
depozytów**

Gwarantowanie depozytów jest najbardziej tradycyjną funkcją systemów ochrony, w największym stopniu dostrzeganą przez uczestników rynku, zapobiegającą masowym wypłatom depozytów z instytucji kredytowych. Działania w tym obszarze były w Polsce w największym stopniu realizowane w pierwszych latach działalności systemu gwarantowania depozytów – w 1995 r. (funkcja gwarancyjna realizowana od 17 lutego od momentu rozpoczęcia działalności funduszu) i 1996 r.¹³¹ W tych dwóch latach upadły aż 3 banki komercyjne oraz 78 banków spółdzielczych, przy czym łącznie w trakcie 25 lat funkcjonowania BFG wypłacono gwarantowane depozyty klientom: pięciu banków komercyjnych, 92 banków spółdzielczych oraz 11 spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych. Funkcjonowanie systemu gwarantowania ma więc ścisły związek z działalnością i decyzjami innych instytucji centralnych systemu bankowego (m.in. łagodnym podejściem do udzielania licencji bankowych przez NBP w pierwszych latach po transformacji). Od 2010 r. przesłanką spełnienia warunku gwarancji depozytów jest zawieszenie działalności banku lub kasy, szerzej temat zakresu gwarancji i trybu wypłat zostanie omówiony w podrozdziale 1.4.4.

**finansowanie
gwarancji BFG**

Koszty działalności gwarancyjnej BFG ponoszą instytucje, których klienci korzystają z ochrony – banki i kasy, przy tym obciążenia z tytułu gwarancji są proporcjonalne do skali środków pozyskanych przez te instytucje z rynku. Do 2016 r. środki na wypłaty kwot gwarantowanych były w największym stopniu pozyskiwane od pozostałych instytucji sektora już po upadłości lub zawieszeniu działalności problemowej instytucji, gdy w jakimś okresie żadna instytucja

¹³¹ Pierwszy system gwarantowania depozytów powstał w USA w 1933 r. W krajach Unii Europejskiej najwcześniej system gwarantowania depozytów powstał w Niemczech (1966 r.), jednak był to system dobrowolny, stworzony przez niemieckie banki komercyjne, nie regulowany ustawowo. Pod koniec lat 60. XX w. system gwarantowania depozytów powstał w Finlandii, w latach 70. w Austrii, Belgii i Hiszpanii. Pod koniec lat 80. ubiegłego stulecia powstawanie takich instytucji nabrało tempa, a wynikało to z wydania przez Wspólnotę Europejską zalecenia, a następnie dyrektywy dotyczącej systemów gwarantowania depozytów (94/19/WE). M. Iwanicz-Drozdowska, *Europejska sieć bezpieczeństwa finansowego. Rozwiązania pokryzysowe*, „Studia BAS” 2018, nr 1(53), s. 13.

nie była niewypłacalna, banki nie ponosiły kosztów¹³². Banki były zobligowane do „rezerwowania” środków pieniężnych w postaci zdefiniowanego funduszu uśpionego, tzw. funduszu ochrony środków gwarantowanych (fośg) ulokowanego w bezpiecznych papierach wartościowych. Finansowanie systemu gwarancji odbywało się *ex post*. Warto nadmienić, że nadal (do końca 2024 r.) banki są obowiązane tworzyć i utrzymywać fundusze ochrony środków gwarantowanych, lecz fundusze te mogą być wykorzystane na wypłaty środków gwarantowanych dopiero po wyczerpaniu innych środków. Od 2017 r. finansowanie gwarancji odbywa się poprzez tworzony **fundusz gwarancyjny** (odrębny dla banków i kas), finansowanie ma zatem charakter *ex ante* – z wpłat dokonywanych każdego roku przez banki. Docelowy poziom funduszu gwarancyjnego ustalono na poziomie 2,6% środków gwarantowanych (minimalny zaś w wysokości 0,8%), wartość ta ma zostać uzyskana do 2030 r. Każdego roku Rada Funduszu ustala łączną kwotę składek na rzecz funduszu gwarancyjnego, a indywidualne składki każdego banku zależą od: wartości środków gwarantowanych, profilu ryzyka oraz przynależności do systemu ochrony instytucjonalnej (w odniesieniu do banków spółdzielczych).

Na koniec 2020 r. fundusz gwarancyjny banków wynosi 17,39 mld zł, a fundusz gwarancyjny kas 27,83 mln zł, wskaźnik pokrycia kwot gwarantowanych w bankach 1,81%, w kasach 0,32%¹³³. Ponieważ fundusze zgromadzone w systemach gwarantowania depozytów stanowią jedynie niewielką część środków gwarantowanych, w sytuacji dodatkowych potrzeb finansowych regulacyjnie ustala się dodatkowe źródła finansowania. Na przykład w 2000 r. upadłość jednego banku komercyjnego, Banku Staropolskiego, spowodowała wykorzystanie funduszy ochrony środków gwarantowanych banków aż w 48,4%. BFG może poza składkami uzyskać środki z: dotacji z budżetu państwa, kredytu krótkoterminowego udzielonego przez Narodowy Bank Polski, pożyczek udzielonych z budżetu państwa, zaciągniętych pożyczek, kredytów i emisji obligacji.

Poza gwarantowaniem depozytów Bankowy Fundusz Gwarancyjny przez wiele lat realizował działania polegające na udzielaniu pomocy finansowej w celu przeciwdziałania upadłościom. Zasadą

**BFG w procesach
restrukturyzacji**

¹³² Taka sytuacja występowała w latach 2002–2014, kiedy to nie było upadłości w sektorze bankowym w Polsce.

¹³³ Jednak tylko w 2020 r. banki zostały zobligowane do wpłat aż 1575 mln zł, a kasy 27 mln zł. *Raport roczny BFG za 2020 r.*, BFG, Warszawa 2021, s. 47; <https://www.bfg.pl/o-nas/niktore-fundusze-bfg/> [dostęp: 2 grudnia 2021].

jest ograniczenie wartości udzielonej pomocy w skali jednego banku do sumy środków gwarantowanych, które byłyby wykorzystane w sytuacji spełnienia warunków gwarancji. Według obowiązujących regulacji utrzymano możliwość korzystania z pomocy finansowej instytucji będących w stanie niebezpieczeństwa niewypłacalności na samodzielnej sanację w odniesieniu do instytucji sektora kas. Pomoc taka może być udzielona w formie: pożyczek, gwarancji, poręczeń. Banki nie mają możliwości uzyskania wsparcia samodzielnej sanacji, mogą jednak pozyskać finansowanie w sytuacji zapobiegania upadłości poprzez przejmowanie zagrożonych podmiotów. Jeśli w takim wypadku KNF podejmie decyzję o przejęciu (banku, kasy przez bank lub kasę), BFG może udzielić wsparcia poprzez: objęcie akcji banku przejmującego, udzielenie pożyczki, gwarancji, gwarancji pokrycia strat wynikających z ryzyka związanego z przejmowanymi prawami majątkowymi lub przejmowanymi zobowiązaniami, dotacje na pokrycie różnicy między wartością przejmowanych praw majątkowych i przejmowanych zobowiązań z tytułu środków gwarantowanych na rachunkach deponentów banku przejmowanego.

W latach 2013–2019 najczęściej wykorzystywanym instrumentem były dotacje związane z przejmowaniem zagrożonych upadłością kas o łącznej wartości 681,5 mld zł, np. w 2019 r. Alior Bank otrzymał 110 mln dotacji z tytułu przejęcia SKOK Jaworzno, a Millennium Bank SA 67,5 mln zł dotacji w związku z przejęciem SKOK Piast. O pomoc finansową BFG mogą ubiegać się również wypłacalne banki spółdzielcze, które ponoszą koszty związane z procesami konsolidacyjnymi w sektorze lub przystępowaniem do spółdzielczych systemów ochrony. BFG dysponuje środkami utworzonego w 2001 r. funduszu restrukturyzacji banków spółdzielczych, który na koniec 2019 r. wynosił ponad 19 mln zł.

przymusowa restrukturyzacja

Przymusowa restrukturyzacja (również restrukturyzacja i uporządkowana likwidacja, ang. *special resolution regime*) jest narzędziem w sposób zasadniczy ingerującym w działalność instytucji finansowych (w Polsce tym instrumentem objęto banki, kasy oraz największe domy maklerskie), najczęściej pozbawiając majątku i innych uprawnień właścicieli zagrożonych upadłością instytucji ze względu na ważny interes publiczny. W efekcie światowego kryzysu przyjęto, że kosztów ryzykownych zachowań systemowo ważnych uczestników rynku finansowego (ratowanych ze względu na zagrożenie stabilności finansowej) nie powinny ponosić rządy korzystające z pieniędzy podatników (często osób niezamożnych). Wielkie banki muszą być ratowane, ale skutki złego zarządzania powinny

spadać na właścicieli, ponieważ to akcjonariusze mają prawo i obowiązek kontrolowania poczynąń zarządu¹³⁴. Założenia przymusowej restrukturyzacji są więc następujące:

- dotyczy ona największych, najważniejszych instytucji finansowych, których upadłość mogłaby mieć poważny negatywny wpływ na jej klientów, funkcjonowanie rynków finansowych lub gospodarki,
- odpowiedzialność za straty restrukturyzowanej instytucji spoczywa w pierwszej kolejności na akcjonariuszach oraz wierzycielach (w tym posiadaczach dłużnych papierów wartościowych, natomiast posiadacze gwarantowanych depozytów są chronieni),
- celem przymusowej restrukturyzacji jest minimalizacja negatywnych skutków wywołanych stanem zagrożenia upadłością.

Przymusowa restrukturyzacja może być wszczęta wobec banku zamiast postępowania upadłościowego i w odróżnieniu od sądowego postępowania upadłościowego, wszczęcie przymusowej restrukturyzacji nie powoduje konieczności wypłaty środków objętych ochroną gwarancyjną. Jednym z elementów rozpatrywanego narzędzia jest wymiana organów zarządzających zagrożoną upadłością instytucją. Przesłanką wszczęcia procedury jest spełnienie trzech warunków:

- podmiot jest zagrożony upadłością,
- dostępne działania nadzorcze lub działania podmiotu nie pozwalają na usunięcie tego zagrożenia we właściwym czasie,
- podjęcie działań jest ważne w interesie publicznym¹³⁵.

W ramach przymusowej restrukturyzacji Fundusz może zastosować jeden lub kilka instrumentów: przejście przedsiębiorstwa, instytucję pomostową, umorzenie lub konwersję zobowiązań restrukturyzowanego podmiotu, wydzielenie praw majątkowych (tylko łącznie z innym instrumentem). Zastosowanie przymusowej restrukturyzacji powoduje jednak zawsze dokonanie umorzenia lub konwersji instrumentów kapitałowych.

*instrumenty
przymusowej
restrukturyzacji*

¹³⁴ W 2010 r. państwa należące do G20 przyjęły, że ważne systemowo banki będą poddawane przymusowej restrukturyzacji. W Unii Europejskiej szczegółowe regulacje w tym zakresie wprowadzono dyrektywą z 2014 r.

¹³⁵ Działania są podejmowane w interesie publicznym, jeśli są konieczne do realizacji co najmniej jednego z celów przymusowej restrukturyzacji: utrzymanie stabilności finansowej, ograniczenie wykorzystania funduszy publicznych lub zapewnienie kontynuacji realizowanych przez bank funkcji krytycznych – usług finansowych o kluczowym znaczeniu dla klientów, a których szybko nie są w stanie przejąć inne instytucje.

**przejęcie przed-
siębiorstwa**

Instrument **przejęcia przedsiębiorstwa** umożliwia przeniesienie części lub całości działalności zagrożonego podmiotu do innej „zdrowej” instytucji finansowej albo sprzedaż jego akcji nowemu inwestorowi. Przeniesienie działalności odbywa się poprzez „sprzedaż” praw majątkowych zagrożonej instytucji, za które nabywca płaci poprzez przejęcie zobowiązań podmiotu w restrukturyzacji. W przypadku, gdyby wartość nabywanych praw majątkowych była niższa niż wartość zobowiązań z tytułu środków gwarantowanych, BFG może pokryć tę różnicę z odpowiedniego funduszu gwarantowania dla zapewnienia, aby wszystkie depozyty objęte ochroną gwarancyjną zostały przeniesione do „zdrowego” podmiotu.

**instytucja
pomostowa**

Instytucję pomostową stosuje się w przypadku, gdy konieczne jest zapewnienie kontynuacji realizacji funkcji krytycznych lub ochrona stabilności finansowej, a znalezienie nabywcy chętnego na przejęcie działalności podmiotu w restrukturyzacji jest niemożliwe. Nabywcą praw majątkowych podmiotu w restrukturyzacji, w zamian za przejęcie jego zobowiązań, jest specjalnie utworzony w tym celu przez BFG podmiot: bank lub dom maklerski. Cały proces „sprzedaży” praw majątkowych podmiotu w restrukturyzacji odbywa się na zasadach analogicznych do przypadku przejęcia przedsiębiorstwa. Po ustabilizowaniu sytuacji BFG powinien dążyć do zbycia akcji instytucji pomostowej (inwestorowi strategicznemu lub poprzez giełdę) lub zbycia jego działalności, tak jak w przypadku instrumentu przejęcia przedsiębiorstwa.

**umorzenie
lub konwersja
zobowiązań**

BFG może również zastosować mniej restrykcyjny instrument – umorzyć część zobowiązań zagrożonego podmiotu lub zamienić je na akcje (lub udziały) w celu pokrycia strat i odbudowy funduszy własnych. Dokonując **umorzenia lub konwersji zobowiązań**, należy przestrzegać hierarchii zaspokajania wierzytelności określonej w ustawie Prawo upadłościowe. Najczęściej akcje (lub udziały) dotychczasowych właścicieli są umarzane (właściciele tracą swój wkład kapitałowy), natomiast instrumenty dłużne, np. obligacje, są zamieniane na akcje (lub udziały). Mechanizm pokrywania strat podmiotu w pierwszej kolejności ze środków jego akcjonariuszy lub członków, a w dalszej przez jego wierzycieli, jest określany mianem tzw. **bail-in** lub **debt write down**.

**wydzielenie
praw
majątkowych**

Wydzielenie praw majątkowych stanowi środek o charakterze niesamodzielnym i pomocniczym. Środek wydzielenia praw majątkowych może być bowiem zastosowany tylko w połączeniu z innym środkiem przymusowej restrukturyzacji. Wydzielenie praw majątkowych polega na przeniesieniu wybranych praw majątkowych i po-

wiązanych z nimi zobowiązań podmiotu w restrukturyzacji albo instytucji pomostowej do specjalnego podmiotu utworzonego przez BFG. Do takiej instytucji mogą zostać „sprzedane” w szczególności te prawa majątkowe, dla których wiarygodne ustalenie wartości w danej sytuacji jest trudne lub które mają obniżoną jakość (tzw. aktywa toksyczne), a także wszystkie inne, których nagła jednorazowa sprzedaż mogłaby mieć niekorzystny wpływ na rynek finansowy.

W 2020 r. BFG po raz pierwszy trzykrotnie zastosował przymusową restrukturyzację. 15 stycznia 2020 r. wydał decyzję o restrukturyzacji Podkarpackiego Banku Spółdzielczego z siedzibą w Sanoku (wówczas drugiego co do wielkości banku spółdzielczego w Polsce, mającego około 2,5 mld zł depozytów) z wykorzystaniem banku pomostowego Banku Nowego BFG SA (instytucji o kapitale 100 mln zł). Obsługa jednostek samorządu terytorialnego (JST) uznana została przez Fundusz za funkcję krytyczną PBS, ze względu na wysoką wartość depozytów do nich należących. W ocenie BFG podjęcie przymusowej restrukturyzacji było konieczne, aby zapewnić kontynuację funkcji krytycznej. Depozyty jednostek samorządu terytorialnego nie są objęte gwarancjami Funduszu i zgodnie z wykonanym oszacowaniem jednostki te straciłyby je w całości w przypadku upadłości PBS. W związku z przymusową restrukturyzacją banku PBS 34 samorządy w regionie straciły 43% depozytów (ok. 80 mln zł) nieprzeniesionych do banku pomostowego. W ramach przymusowej restrukturyzacji zostały umorzone udziały członkowskie w PBS oraz wyemitowane przez PBS obligacje (posiadacze obligacji utracili ok. 100 mln zł).

Druga przymusowa restrukturyzacja została rozpoczęta 30 kwietnia 2020 r. i dotyczyła Banku Spółdzielczego w Przemkowie, wobec którego BFG zastosował instrument przejęcia przedsiębiorstwa. 2 maja bank i jego zobowiązania, z pewnymi wyłączeniami, zostały przejęte przez SGB-Bank, do którego przeniesiono m.in. środki klientów w pełnej wysokości z wyłączeniem zobowiązań podporządkowanych, a także udziałów, które zostały umorzone. Bank Spółdzielczy w Przemkowie stał się oddziałem SGB Banku. W ocenie BFG i KNF przymusowa restrukturyzacja Banku Spółdzielczego w Przemkowie pozwoliła uniknąć upadłości i związanych z nią potencjalnych negatywnych skutków dla klientów tej instytucji.

Trzecia przymusowa restrukturyzacja rozpoczęta 31 grudnia 2020 r. dotyczyła Idea Banku SA i polegała również na przejęciu przedsiębiorstwa przez Pekao SA, jednak z wyłączeniem części zobowiązań restrukturyzowanego banku (w tym z tytułu obligacji, ale

np. również roszczeń z tytułu dystrybucji obligacji GetBack). Jako wymaganą trzecią przesłankę rozpoczęcia przymusowej restrukturyzacji wskazano kwestie stabilności sektora finansowego i ograniczenie zaangażowania funduszy publicznych.

BFG opracowuje szczegółowy plan przymusowej restrukturyzacji dla każdego podmiotu, który może być nią objęty. Jest to szczegółowy plan działań, jakie podejmie BFG na wypadek, gdyby podmiot stał się zagrożony. Dzięki planom, regularnym ich przeglądom oraz aktualizacjom organ przymusowej restrukturyzacji ma możliwość szybkiego podjęcia działań w razie konieczności. Każda instytucja finansowa, dla której sporządzono plan przymusowej restrukturyzacji, zna streszczenie swojego planu. W 2019 r. BFG przyjął plany przymusowej restrukturyzacji dla: 218 banków spółdzielczych, dwóch banków zrzeszających, 11 SKOK, 14 banków komercyjnych oraz 10 firm inwestycyjnych. Dla finansowania rozpatrywanego narzędzia utworzone zostały specjalne fundusze przymusowej restrukturyzacji (jeden dla banków i domów maklerskich, drugi dla kas), na które składają się wszystkie podmioty objęte zakresem podmiotowym. Fundusz przymusowej restrukturyzacji co roku zasilany jest składkami instytucji poszczególnych podmiotów (podobnie jak dla funduszu gwarancyjnego co roku Rada BFG podejmuje decyzje o łącznej kwocie wpłat). Minimalny określony ustawowo poziom tego funduszu wynosi 1% środków gwarantowanych (ma zostać osiągnięty do końca 2024 r.), docelowy zaś wynosi 1,2% środków gwarantowanych (ma zostać osiągnięty do końca 2030 r.). W 2020 r. środki bankowego funduszu wyniosły 5,6 mld zł, a wskaźnik 0,59% (dla kas wskaźnik ten wyniósł zaledwie 0,05%)¹³⁶.

1.5. Rzecznik Finansowy

W efekcie światowego kryzysu finansowego nastąpiła zmiana podejścia nie tylko do kwestii nadzoru nad rynkiem finansowym, ale również podważono model racjonalnego i świadomego konsumenta, stąd ochrona klientów rynku finansowego wyłącznie poprzez wypełnienie wobec nich obowiązków informacyjnych stała się niewystarczająca¹³⁷. Nowe podejście w tym zakresie zakła-

¹³⁶ <https://www.bfg.pl/o-nas/nietore-fundusze-bfg/> [dostęp: 2 grudnia 2021].

¹³⁷ Na marginesie warto zaznaczyć, że po kryzysie na popularności zaczęły zyskiwać model nadzoru dwóch szczytów (tzw. *twin peaks*). Jeden z nich odpowiada za nadzór ostrożnościowy (*prudential supervision*), a drugi za relacje z uczestnika-

da konieczność ustanawiania specjalistycznych instytucji ochrony klientów (w tym konsumentów) oraz dodatkowych regulacji, bezpośredniej ingerencji państwa na rynku finansowym. Dodatkowo dużego znaczenia nabierają różnego rodzaju działania edukacyjne prowadzone dla zwiększenia świadomości przysługującej klientom instrumentów ochrony prawnej. Ponadto, w Polsce niejednokrotnie identyfikowano problem nieuczciwych praktyk instytucji finansowych wobec klientów (np. w zakresie umów kredytu hipotecznego denominowanych lub indeksowanych we frankach szwajcarskich, polis oszczędnościowych czy nieuczciwej sprzedaży, ang. *misselling*¹³⁸, innych produktów finansowych), usługi finansowe zaś charakteryzują się wyraźnie zwiększonym ryzykiem w stosunku do innych usług. Stanowiło to również uzasadnienie dla dodatkowych działań państwa w zakresie relacji między oferującymi i korzystającymi z różnych instrumentów finansowych.

W 2015 r. w Polsce wprowadzono instytucję **Rzecznika Finansowego** – jego celem stały się działania na rzecz ochrony klientów podmiotów rynku finansowego, których interesy reprezentuje¹³⁹. Wcześniej na polskim rynku w zakresie ubezpieczeń funkcjonował Rzecznik Ubezpieczonych, Rzecznik Finansowy przejął obszar jego

**Rzecznik
Finansowy**

mi rynku (*conduct of business*). Rozdzielenie tych dwóch funkcji miało wzmocnić nadzór w obu sferach, a zatem nie powodować, że organ nadzoru więcej uwagi poświęca którejs z nich, łagodniej traktując drugą, jak to mogłoby mieć miejsce w przypadku instytucji nadzoru zintegrowanego. Został on wprowadzony w następujących państwach: Holandia – 2002; Belgia – 2010; Francja – 2010; Wielka Brytania – 2013. M. Iwanicz-Drozdowska, *Europejska sieć bezpieczeństwa finansowego...*, s. 11-12.

¹³⁸ Missellingiem określa się proponowanie konsumentom nabycia usług finansowych, które nie odpowiadają potrzebom tych konsumentów ustalonym z uwzględnieniem dostępnych przedsiębiorcy informacji w zakresie cech tych konsumentów lub proponowanie nabycia usług finansowych w sposób nieadekwatny do charakteru tych usług.

¹³⁹ Rzecznika Finansowego powołuje prezes Rady Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw instytucji finansowych. Jego kadencja trwa cztery lata i rozpoczyna się z dniem powołania. Rzecznikiem Finansowym może być wyłącznie osoba wyróżniająca się wiedzą w zakresie funkcjonowania rynku finansowego i regulacji prawnych tworzących jego otoczenie oraz posiadająca co najmniej siedmioletnie doświadczenie zawodowe w tym obszarze, mająca wyższe wykształcenie, korzystająca z pełni praw publicznych, posiadająca obywatelstwo polskie oraz nieskazana prawomocnym wyrokiem za przestępstwo umyślne. Koszty działalności rzecznika i jego biura ponoszą podmioty rynku finansowego. Instytucję Rzecznika Finansowego wprowadzono ustawą z dnia 5 sierpnia 2015 r. o rozpatrywaniu reklamacji przez podmioty rynku finansowego i o Rzeczniku Finansowym, Dz.U. poz. 1348 z późn. zm. Weszła ona w życie 11 października 2015 r.

kompetencji, a dodatkowo zakres aktywności rozszerzono na cały rynek finansowy. Do podmiotów rynku finansowego zaliczono: podmioty sektora ubezpieczeniowego (krajowe zakłady ubezpieczeń, zagraniczne zakłady ubezpieczeń, główne oddziały i oddziały, fundusze emerytalne i towarzystwa emerytalne, Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny oraz Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych), bankowego (banki krajowe i zagraniczne oraz oddziały banków zagranicznych, instytucje finansowe, oddziały instytucji kredytowych, SKOK-i, instytucje pożyczkowe), usług płatniczych (instytucje płatnicze, biura usług płatniczych, instytucje pieniądza elektronicznego, oddziały zagranicznych instytucji pieniądza elektronicznego) oraz rynku kapitałowego (firmy inwestycyjne, towarzystwa funduszy inwestycyjnych, fundusze inwestycyjne oraz zarządzający alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi [ASI i alternatywne spółki inwestycyjne]).

Rzecznik Finansowy dba o interes określonego w ustawie klienta podmiotów rynku finansowego. Klientami, zgodnie z ustawą, są wyłącznie osoby fizyczne, niezależnie czy prowadzą działalność gospodarczą (obejmuje zatem również konsumentów, jednak do nich nie ogranicza swojej działalności)¹⁴⁰.

zadania
Rzecznika
Finansowego

Podstawowym zadaniem rzecznika jest reprezentowanie indywidualnych klientów, podczas gdy Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK) podejmuje działania w związku z naruszeniem zbiorowych interesów konsumentów (są to np. naruszanie obowiązku udzielania konsumentom rzetelnej informacji, nieuczciwe praktyki rynkowe czy czyny nieuczciwej konkurencji)¹⁴¹. Wraz z wprowadzeniem instytucji Rzecznika Finansowego w sposób jednolity uregulowano rozpatrywanie reklamacji przez podmioty rynku finansowego, a także w sposób kompleksowy pozasądowe postępowanie w sprawie sporów między klientem a podmiotem rynku finansowego.

Rzecznik Finansowy jest szczególnego rodzaju instytucją odwoławczą w trybie rozpatrywania reklamacji przez podmioty rynku finansowego¹⁴². Podmiot rynku finansowego jest zobowiązany

¹⁴⁰ Nie podejmuje więc działań w zakresie spółek prawa handlowego, fundacji, stowarzyszeń, kościołów i związków wyznaniowych, Skarbu Państwa, organów administracji publicznej i wszelkich innych osób prawnych oraz jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej.

¹⁴¹ Regulacje prawne zawierają otwarty katalog praktyk naruszających zbiorowy interes konsumentów.

¹⁴² A. Jurkowska-Zeidler, *Rzecznik Finansowy. Nowa instytucja ochrony klienta na rynku usług finansowych*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, nr XXXVIII, s. 356.

udzielić odpowiedzi na reklamację bez zbędnej zwłoki, jednak nie później niż w terminie 30 dni od jej otrzymania¹⁴³, w przypadku niedotrzymania terminu reklamację uważa się za rozpatrzoną zgodnie z wolą klienta. Do Rzecznika Finansowego można się zwrócić, gdy podmiot finansowy nie udzielił w terminie odpowiedzi na reklamację albo też nie wykonał czynności wynikających z reklamacji uwzględnionej zgodnie z wolą klienta, jak również wtedy, gdy podmiot ten nie dopełnił innych obowiązków wynikających z ustawy o rozpatrywaniu reklamacji (np. nie zamieścił w umowie informacji dotyczących procedury składania i rozpatrywania reklamacji czy nie przekazał wymaganych informacji w odpowiedzi na reklamację). Po zbadaniu sprawy rzecznik może uznać naruszenie interesu klienta i zwrócić się do podmiotu finansowego o ponowne rozpatrzenie sprawy w ramach postępowania interwencyjnego. W 2020 r. wpłynęło do rzecznika 20,3 tys. wniosków o indywidualną interwencję od klientów, spośród których rzecznik podjął interwencję w 16,4 tys. sprawach. Spośród 9,2 tys. spraw interwencyjnych zamkniętych w 2020 r. 2,5 tys. zakończono pozytywnie dla klienta lub częściowo pozytywnie, w sektorze bankowo-ubezpieczeniowym ponad 40% spraw skończyło się pozytywnie (lub częściowo pozytywnie) dla klienta¹⁴⁴.

Duże znaczenie dla klientów ma możliwość skorzystania z prowadzonego przy rzeczniku postępowania polubownego, które stanowi szybsze i tańsze rozwiązanie wobec postępowania sądowego. Do wniesienia wniosku o wszczęcie postępowania pozasądowego przed rzecznikiem jest konieczne wyczerpanie drogi postępowania reklamacyjnego. Jest to zatem postępowanie całkowicie niezależne i odrębne od postępowania interwencyjnego. W zakresie pozasądowego postępowania w sprawie rozwiązania sporu z podmiotem rynku finansowego rzecznik może działać na dwa sposoby, tj. podejmuje czynności zmierzające do zbliżenia stanowisk stron mające na

¹⁴³ Jeżeli podmiot finansowy potrzebuje więcej czasu na rozpatrzenie reklamacji, musi klientowi wcześniej przestać uzasadnienie. Jeżeli tak się stanie, termin odpowiedzi wydłuża się o kolejne 30 dni.

¹⁴⁴ Podmioty rynku finansowego są zobowiązane raportować do Rzecznika Finansowego informacje na temat m.in. liczby złożonych przez klientów reklamacji. W 2020 r. było to ponad 2 mln reklamacji, przy czym 1,7 mln dotyczyło podmiotów rynku bankowo-kapitałowego. Aż 60,9% reklamacji na rynku bankowym zostało w całości lub części uznane (w porównaniu do 26% na rynku ubezpieczeniowym). Zob. https://rf.gov.pl/wp-content/uploads/2021/04/30.03.2021_Sprawozdanie-Rzecznika-Finansowego-za-2020-rok-wersja-konco...-1.pdf [dostęp: 12 sierpnia 2021].

celu pomoc stronom w osiągnięciu porozumienia lub przedstawia stronom propozycję rozwiązania sporu. Jeśli nie uda się osiągnąć porozumienia, rzecznik przygotowuje oficjalną opinię z oceną prawną sprawy.

Jeżeli sporu pomiędzy klientem a podmiotem rynku finansowego nie da się rozwiązać polubownie, rzecznik może przedstawić na etapie postępowania sądowego istotny pogląd wyrażony w oświadczeniu, gdzie przedstawia argumenty i poglądy ważne dla danej sprawy, opierając się na określonym stanie faktycznym i prawnym. W ten sposób wspiera on profesjonalnie klientów podmiotu rynku finansowego na etapie postępowań sądowych. Rzecznik Finansowy może również występować do Sądu Najwyższego z pytaniami w celu wyeliminowania występujących w orzecznictwie rozbieżności. Przekazywane do wiadomości publicznej poglądy stanowią istotną wskazówkę interpretacyjną dla uczestników rynku finansowego.

W 2020 r. do Rzecznika Finansowego wpłynęło łącznie 2329 wniosków o rozwiązanie sporu klienta podmiotu rynku finansowego z podmiotem rynku finansowego (przy czym wszczęto 1889 postępowań), aż 70% postępowań dotyczyło sektora ubezpieczeniowego, a jedynie 30% sektora bankowo-kapitałowego¹⁴⁵. Postępowanie polubowne przed Rzecznikiem Finansowym to jedyne tego typu postępowanie, do którego instytucja finansowa musi przystąpić. Obligatoryjność uczestnictwa odróżnia je jednak w sposób istotny od innych polubownych postępowań, gdzie udział jest fakultatywny. Rzecznik Finansowy jest członkiem sieci FIN-NET, do której należą inne sądy polubowne funkcjonujące w sektorze bankowym: Arbiter Bankowy przy Związku Banków Polskich (ZBP) oraz Sąd Polubowny przy KNF. Sieć FIN-NET została założona przez Komisję Europejską, łączy instytucje pozasądowego rozstrzygania sporów ponadgranicznych pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą (podmiotem rynku finansowego) w zakresie usług finansowych.

Z punktu widzenia podmiotów finansowych na szczególną uwagę zasługują dwa uprawnienia rzecznika. Po pierwsze może on wytoczyć powództwo na rzecz klientów w sprawach dotyczących nieuczciwych praktyk rynkowych, jak również za zgodą klientów wziąć udział w postępowaniu sądowym. Po drugie może nałożyć karę pieniężną (do wysokości 100 tys. zł) w sytuacji braku wymaganej informacji i współpracy z instytucjami finansowymi.

¹⁴⁵ https://rf.gov.pl/wp-content/uploads/2021/04/30.03.2021_Sprawozdanie-Rzecznika-Finansowego-za-2020-rok-wersja-konco...-1.pdf [dostęp: 12 sierpnia 2021].

Zadaniem Rzecznika Finansowego jest również opiniowanie projektów aktów prawnych dotyczących funkcjonowania rynku finansowego. Monitorując wnioski zgłaszane przez klientów podmiotów rynku finansowego, w przypadku dostrzeżenia jakichkolwiek nieprawidłowości mających charakter powtarzalny, może wystąpić z wnioskami o podjęcie inicjatywy ustawodawczej. W przypadku stwierdzonych nieprawidłowości w działalności podmiotów rynku finansowego ma zadanie, aby informować właściwe organy o dostrzeżonych nieprawidłowościach.

Istotną kompetencją Rzecznika Finansowego jest inicjowanie i organizowanie działalności edukacyjnej i informacyjnej w dziedzinie ochrony interesów klientów podmiotów rynku finansowego. W tym zakresie należy podkreślić znaczenie strony internetowej rzecznika – www.rf.gov.pl. Ważną formą jego działalności są eksperckie dyżury telefoniczne (a także udzielanie porad w innych formach), stanowiące często wstępny etap postępowań reklamacyjnych.

1.6. Inne instytucje systemu bankowego

Wśród pozostałych instytucji systemu bankowego warto zwrócić uwagę na instytucje samorządowe – izby gospodarcze dobrowolnie zrzeszające banki, których zadaniem jest reprezentowanie i ochrona interesów członków. W Polsce funkcjonują dwie izby będące swoistym „głosem sektora bankowego” – Związek Banków Polskich oraz Krajowy Związek Banków Spółdzielczych (KZBS).

Związek Banków Polskich zrzesza wszystkie rodzaje banków – komercyjne, spółdzielcze oraz oddziały instytucji kredytowych. Działalność Krajowego Związku Banków Spółdzielczych przeznaczona jest dla sektora spółdzielni kredytowych, zrzesza więc banki spółdzielcze, banki zrzeszające oraz związki rewizyjne banków spółdzielczych¹⁴⁶.

Kluczową rolę w polskim sektorze bankowym odgrywa Związek Banków Polskich powołany w 1991 r. W 2021 r. jego członkami było 49 banków komercyjnych i oddziałów instytucji kredytowych oraz 52 banki spółdzielcze. Do zadań Związku należy w szczególności:

*izby
gospodarcze*

*Związek Banków
Polskich*

*ZBP –
działalność*

¹⁴⁶ Zgodnie z Prawem spółdzielczym związek rewizyjny jest instytucją przeprowadzającą lustrację spółdzielni. Związki rewizyjne świadczą również różnego rodzaju usługi finansowe dla zrzeszonych w nich banków, np. badanie sprawozdań finansowych, analizy sytuacji ekonomiczno-finansowej banków, audyty podatkowe.

- 1) tworzenie sprzyjających warunków organizacyjnych i prawnych rozwoju sektora bankowego poprzez współdziałanie z organami państwa,
- 2) organizowanie współdziałania banków na rzecz rozwoju sektora bankowego i infrastruktury międzybankowej, w tym zwłaszcza w zakresie:
 - rozliczeń pieniężnych, obrotu czekowego i kartowego,
 - standaryzacji instrumentów rynków finansowych,
 - zbierania, przetwarzania i wymiany informacji bankowej i gospodarczej,
 - kształcenia kadr bankowych i upowszechniania wiedzy bankowej (pod patronatem Związku Banków Polskich opracowano System Standardów Kwalifikacyjnych w Bankowości Polskiej; jest to system certyfikacji służący stałemu podnoszeniu kwalifikacji zawodowych kadr finansowych),
 - bezpieczeństwa banków i przeciwdziałania wykorzystaniu banków w działalności przestępczej,
 - prowadzenia działalności informacyjnej i promocyjnej, tworzenia forum dyskusji i spotkań środowiska bankowego,
 - kształtowania zasad dobrej praktyki bankowej (określonych w Kodeksie Etyki Bankowej [Zasadach Dobrej Praktyki Bankowej]),
- 3) podejmowanie działań na rzecz tworzenia i rozwoju instytucji obsługujących sektor bankowy, zwłaszcza w zakresie:
 - rozliczeń pieniężnych,
 - organizacji izb rozliczeniowych,
 - wymiany informacji bankowej i gospodarczej,
 - podpisu elektronicznego i certyfikacji,
 - szkolnictwa bankowego i badań nad bankowością,
 - postępowania pojednawczego i sądownictwa polubownego,
 - arbitrażu bankowego na rzecz klientów banków (konsumentów).

Przy ZBP funkcjonuje sąd polubowny, który rozpatruje w postępowaniu dwuinstancyjnym sprawy z zakresu prawa cywilnego, bankowego, gospodarczego, instrumentów finansowych i papierów wartościowych zgłaszane nie tylko przez przedstawicieli banków. Z kolei dla rozstrzygania sporów między konsumentami a bankami powołano Bankowy Arbitraż Konsumentcki (BAK),

w którym organem jest Arbiter Bankowy. Do BAK kierowane mogą być sprawy, w których przedmiot sporu nie przekracza 12 tys. zł (lub 20 tys. w przypadku sporu w sprawie kredytu hipotecznego) i były już przedmiotem postępowania reklamacyjnego.

Jednym z kluczowych działań Związku Banków Polskich jest jego wkład w unowocześnianie procesów wymiany informacji, tworzenie różnorodnych elektronicznych baz danych mających na celu monitorowanie procesów gospodarczych, w tym bazy o charakterze wczesnego ostrzeżenia. Kluczowe bazy to: System Bankowy Rejestr, System Dokumenty Zastrzeżone, System zastrzegania kart.

System Bankowy Rejestr umożliwia wymianę informacji identyfikujących klientów niewywiązujących się ze swych zobowiązań wobec banków, gdy łączna wartość zobowiązań przekracza 200 zł w przypadku konsumentów i 500 zł w przypadku przedsiębiorców, a świadczenia powstałe w wyniku tych zobowiązań są wymagalne od co najmniej 60. dnia. Za pośrednictwem Systemu BR banki wymieniają się informacjami o klientach, których zobowiązania zostały zakwalifikowane do należności „wątpliwych” bądź „straconych”, roszczenia dochodzone są w procesie windykacji, stwierdzono posłużenie się fałszywym dokumentem lub złożenie nieprawdziwego oświadczenia. W 2019 r. baza liczyła 1,6 mln podmiotów (od początku funkcjonowania największą liczbę podmiotów zanotowano w 2015 r. – 2,3 mln).

System Dokumenty Zastrzeżone służy do eliminowania z obrotu gospodarczego różnego rodzaju wyłudzeń dokonywanych przez osoby posługujące się skradzionymi lub fałszywymi dokumentami (np. dowód osobisty, paszport, prawo jazdy) oraz cudzą tożsamością. System nie jest przeznaczony wyłącznie dla banków, dla zabezpieczenia prowadzonej działalności jest udostępniony także tysiącom innych podmiotów (np. operatorom telefonii komórkowych, hotelom, wypożyczalniom samochodów). Każdego dnia blokowanych jest kilkadziesiąt przypadków działań przestępczych (np. wyłudzenia kredytów i pożyczek, unikanie opłat, kradzieży wyposażenia – w związku z wynajmem mieszkań i pokoi hotelowych), kradzieży wynajętych samochodów, zakładania fikcyjnych firm. W połowie 2021 r. zaś baza liczyła 2,1 mln dokumentów, w roku poprzedzającym udaremniono 7,5 tys. wyłudzeń kredytów na łączną kwotę 288,2 mln zł, kwota największej udaremnionej próby wyłudzenia kredytu w ciągu roku to 20 mln zł.

System zastrzegania kart to rozwiązanie pozwalające na szybkie zastrzeżenie karty płatniczej, nawet jeśli posiadacz nie zna numeru telefonu do swojego banku. Kluczowym elementem systemu jest

Bazy ZBP

zautomatyzowana infolinia IVR wykorzystująca technologię rozpoznawania mowy – portal głosowy i działająca w trybie 365/7/24. Celem działania systemu jest umożliwienie posiadaczowi karty szybkiego przekierowania rozmowy do infolinii wydawcy.

Dodatkowymi bazami o charakterze analitycznym są: AMRON oraz ZORO. AMRON (System Analiz i Monitorowania Obrotu Nieruchomościami) – ogólnopolska baza danych o cenach transakcyjnych nieruchomości (zawierająca w 2019 r. blisko 1,5 mln danych transakcyjnych przy 3,2 rekordach bazy). ZORO (System Zdarzeń z Obszaru Ryzyka Operacyjnego) – jest bazą stanowiącą pomocnicze narzędzie i zewnętrzną bazą danych wspomagającą banki w szacowaniu ryzyka operacyjnego gromadzącą informacje o zdarzeniach wynikających z ryzyka operacyjnego lub pogranicza ryzyka operacyjnego oraz kredytowego, na skutek których bank poniósł straty finansowe bądź był narażony na straty.

Oprócz tego ZBP oraz wybrane banki powołały Biuro Informacji Kredytowej SA (którego ZBP jest akcjonariuszem). Związek Banków Polskich jest również jednym z właścicieli biura informacji gospodarczej – Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor SA (szerzej podrozdział 6.5.2), które jako jedyne ma dostęp do baz BIK oraz ZBP.

KIR – działalność

Instytucją odgrywającą zasadniczą rolę w funkcjonowaniu polskiego systemu bankowego w obszarze wykonywania płatności jest Krajowa Izba Rozliczeniowa SA (KIR). Instytucja ta powstała (w 1992 r.) z inicjatywy ZBP, a także 16 największych banków oraz NBP. KIR pełni kluczową funkcję w obszarze rozliczeń międzybankowych, jest odpowiedzialna za bezpieczny i prawidłowy ich przebieg oraz za niezawodną elektroniczną wymianę informacji w tym obszarze. W ramach KIR funkcjonują elektroniczne systemy rozliczeniowe: Elixir, Euro Elixir i Express Elixir (szerzej podrozdział 5.3.2).

Obok udostępniania systemów rozliczeniowych dla banków KIR oferuje również usługi wspierające różne instytucje finansowe w bardziej efektywnej i sprawnej wymianie informacji pomiędzy nimi (system Ognivo). Ognivo umożliwia tym instytucjom szybką i bezpieczną elektroniczną wymianę informacji, która wcześniej odbywała się w formie papierowej, między innymi przekazywanie zapytań do banków o istnienie rachunków, przenoszenie rachunków klienta pomiędzy bankami oraz obsługa zgód i odwołań poleceń zapłaty¹⁴⁷. KIR jest akredytowanym partnerem systemu SWIFT¹⁴⁸

¹⁴⁷ Z systemu Ognivo korzystają: banki, centrala i oddziały ZUS, Poczta Polska, urzędy skarbowe, izby celne, urzędy miast oraz komornicy sądowi.

¹⁴⁸ Szerzej na temat SWIFT zob. podrozdział 5.3.2.

w Polsce. Ponadto, w ofercie KIR znajdują się także rozwiązania mające na celu wspieranie rozwoju rynku płatności bezgotówkowych w Polsce, m.in. Paybynet – system gwarantowanych, bezpośrednich i szybkich płatności internetowych.

KIR świadczy usługi związane z podpisem elektronicznym Sza-fir. Jest kwalifikowanym podmiotem prowadzącym usługi certyfikacyjne w zakresie wydawania certyfikatów kwalifikowanych oraz znaczników czasu. Innym produktem w ofercie KIR jest mojeID, pozwalające na potwierdzanie tożsamości online w usługach zarówno komercyjnych, jak i publicznych.

Rozdział 2

WPROWADZENIE DO USŁUG BANKOWYCH

2.1. Istota usług bankowych i ich rodzaje

*usługi
finansowe*

Działalność banków polega na wykonywaniu różnego rodzaju usług finansowych, takich których przedmiotem są zobowiązania finansowe podejmowane przez banki wobec klientów. Są to więc swoiste przyrzeczenia wykonania pewnych działań o charakterze pieniężnym, do których zobowiązują się banki względem klientów.

Aby prowadzić działalność bankową, niezbędne jest przekonanie klientów o „pewności” wykonywania przez bank usług oraz posiadanie zaufania do banku jako instytucji (np. w zakresie lokowania oszczędności w bankach czy korzystania z usług płatniczych).

*cechy usług
finansowych*

Usługi świadczone przez banki mają charakter niematerialny (nie można ich dotknąć) i niejednorodny (różna jest ich jakość w związku ze świadczeniem usług przez personel bankowy), ich jakość wynika nie tyle z zewnętrznych fizycznych elementów (np. wizerunek karty płatniczej), ile z jakości obsługi¹⁴⁹ związanej z kompetencjami pracowników oraz niezawodnością i bezpieczeństwem systemów informatycznych.

Rodzaje usług wykonywanych przez banki powiązane są z istotą działalności bankowej. Jako pośrednicy finansowi zbierają one środki pieniężne z rynku, aby później z pozyskanych funduszy udzielać kredytów. Wskazane funkcje banków w zakresie gromadzenia oszczędności oraz finansowania działalności i potrzeb innych uczestników rynku¹⁵⁰,

¹⁴⁹ Dodatkowo wskazuje się nierozdzielność (nie jest możliwe oddzielenie fazy produkcji od fazy konsumpcji) i nietrwałość (świadczone w określonym momencie) usług. Cechy te tworzą tzw. 4N usług.

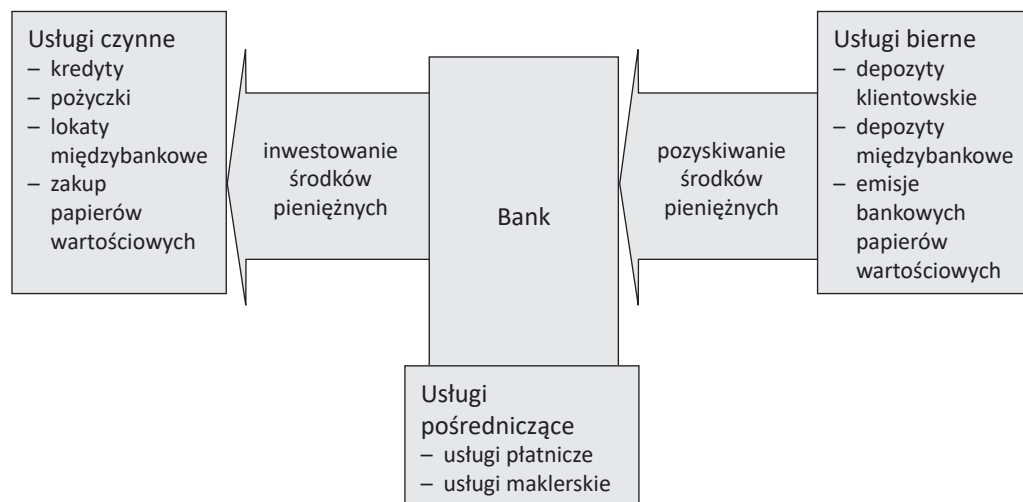
¹⁵⁰ Dokonywanie transformacji pozyskanych od tzw. podmiotów nadwyżkowych środków pieniężnych w kredyty i inne inwestycje banku dla podmiotów deficytowych nazywa się pośrednictwem finansowym banków.

a także wykonywania innych usług finansowych pozwalają na wyodrębnienie podstawowych rodzajów usług bankowych: biernych, czynnych i pośredniczących. Tradycyjnie podział ten odnosi się również do konstrukcji bilansu. W konsekwencji wykonywania przez bank usług biernych powstają zobowiązania, które występują w pasywach bilansu banku, dlatego usługi te określane są jako pasywne. Usługi czynne skutkują powstaniem znajdujących się w aktywach bilansu banku różnych kategorii należności (stąd usługi aktywne). Tego rodzaju odniesienie nie jest w pełni precyzyjne, ponieważ wiele operacji ma charakter aktywno-pasywny i nie uwzględnia wielu usług banków o charakterze warunkowym (np. otwarcie akredytywy, przyznanie limitu kredytowego, wystawienie gwarancji, poręczenia).

Usługi bierne polegają na pozyskiwaniu środków pieniężnych z rynku. Są to zatem różnego rodzaju depozyty bieżące (a vista, na żądanie) oraz terminowe gromadzone przez banki od gospodarstw domowych, przedsiębiorstw i innego rodzaju instytucji, emitowane przez banki bankowe papiery wartościowe, depozyty międzybankowe czy kredyty z banku centralnego. Z tytułu usług biernych bank ponosi koszty odsetkowe, są to usługi „zakupu pieniądza” na rynku (zob. schemat 3).

usługi bierne

Schemat 3. Rodzaje usług bankowych

Źródło: opracowanie własne.

usługi czynne

Pozyskane za pomocą usług biernych środki pieniężne są przez bank lokowane, inaczej mówiąc inwestowane, na rynku w formie **usług czynnych**, a z punktu widzenia klientów banków nazywanych również usługami finansującymi. Do usług czynnych zalicza się: udzielanie kredytów i pożyczek, wykup wierzytelności, faktoring, leasing, dyskonto weksli, udzielanie gwarancji i poręczeń, zakup papierów wartościowych na własny rachunek banku (np. obligacji, bonów skarbowych, bonów pieniężnych, akcji, listów zastawnych itp.) oraz lokaty międzybankowe. Z tytułu tego rodzaju usług bank uzyskuje przychody odsetkowe, są to jednocześnie usługi obarczane tzw. ryzykiem kredytowym, czyli ryzykiem niespłacenia zobowiązania (zarówno udostępnionego kapitału, jak i odsetek oraz innych opłat i prowizji) przez dłużnika banku, w odróżnieniu od usług biernych, w których tego rodzaju ryzyko ponosi klient banku.

usługi pośredniczące

Usługi pośredniczące są usługami wykonywanymi przez banki na ryzyko i rachunek klienta. Bank w tym przypadku jest jedynie pośrednikiem, „agentem klienta” w relacjach z innymi uczestnikami życia gospodarczego. Większość klientów korzysta z tego rodzaju usług świadczonych przez banki; są to różne usługi płatnicze (rozliczeniowe) czy pośrednictwo w dokonywaniu zakupu lub sprzedaży papierów wartościowych.

inne usługi banków

Ostatnią grupą są tzw. inne usługi banków, np. usługi doradztwa finansowego, dostarczania informacji gospodarczo-finansowych. Usługi z tej grupy regulacyjnie nie są zaliczane do czynności bankowych. W tej grupie usług występują również usługi przechowywania depozytów rzeczowych (usługi kustodialne), np. klejnotów, numizmatów, papierów wartościowych i innych dokumentów, dzieł sztuki oraz zapewnienia bezpieczeństwa zdeponowanym przedmiotom. W przypadku depozytów rzeczowych zamkniętych czynności bankowe sprowadzają się jedynie do przechowywania określonych rzeczy (bez podejmowania innych czynności), natomiast w ramach depozytów rzeczowych otwartych bank jest upoważniony do administrowania depozytem, np. realizowania kuponów odsetkowych od obligacji czy dywidend z akcji. Osoby zamierzające przechowywać w banku rzeczy wartościowe, mogą zawrzeć z bankiem umowę najmu sejfów, czyli kasety lub skrytki służącej do przechowywania nieznanymi bankowi wartościowych przedmiotów.

W odniesieniu do rozpatrywanego podziału usług bankowych w literaturze ekonomicznej często używa się równoważnego pojęcia „operacje bankowe” (z łac. *operatio* – działanie).

2.2. Czynności bankowe i inne usługi banków

W ramach polskich regulacji prawnych klasyczne, nazywane też „naturalnymi” usługi banków nazywane są **czynnościami bankowymi**.

*czynności
bankowe*

Lista usług, które mogą być świadczone przez banki, została określona w Prawie bankowym. Zalicza się do nich czynności bankowe oraz inne usługi banków. W ich ramach wyróżnia się czynności bankowe¹⁵¹:

- sensu stricto (podstawowe, rdzenie bankowe) – zastrzeżone wyłącznie do banków i obejmujące: przyjmowanie wkładów pieniężnych płatnych na żądanie lub z nadejściem oznaczonego terminu, prowadzenie rachunków bankowych, udzielanie kredytów, udzielanie i potwierdzanie gwarancji bankowych oraz otwieranie i potwierdzanie akredytyw, emitowanie bankowych papierów wartościowych, przeprowadzanie bankowych rozliczeń pieniężnych, wykonywanie innych czynności przewidzianych wyłącznie dla banku w odrębnych ustawach,
- sensu largo (dodatkowe) – które wykonują nie tylko banki, ale również inne instytucje niebankowe, jak np. udzielanie pożyczek pieniężnych, nabywanie i zbywanie wierzytelności pieniężnych, operacje czekowe i wekslowe, udzielanie i potwierdzanie poręczeń.

*czynności
bankowe
sensu stricto*

*czynności
bankowe
sensu largo*

Czynności bankowych dotyczy obowiązek zachowania poufności informacji przez bank (tajemnica bankowa), nie obejmuje innych usług oferowanych przez banki, tj. usług o charakterze finansowym, ze wskazaniem na działalność inwestycyjną.

Obok czynności bankowych banki wykonują również inne usługi, takie jak np. zaciąganie zobowiązań w związku z emisją papierów wartościowych, dokonywanie obrotu papierami wartościowymi, świadczenie usług konsultacyjno-doradczych w sprawach finansowych (szerzej zob. tab. 11).

Określony w Prawie bankowym katalog usług oferowanych przez banki ma charakter uniwersalny, poszczególne instytucje świadczą jednak usługi w ramach uzyskanych, określonych w statucie banku uprawnień.

¹⁵¹ Art. 5, ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, Dz.U. nr 140, poz. 939, z późn. zm.

Tabela 11. Katalog usług banków według Prawa bankowego

Czynności bankowe		Inne usługi banków
sensu stricto	sensu largo	
<ul style="list-style-type: none"> – przyjmowanie wkładów pieniężnych płatnych na żądanie lub z nadejściem oznaczonego terminu oraz prowadzenie rachunków tych wkładów – prowadzenie innych rachunków bankowych – udzielanie kredytów – udzielanie i potwierdzanie gwarancji bankowych oraz otwieranie i potwierdzanie akredytyw – emitowanie bankowych papierów wartościowych – przeprowadzanie bankowych rozliczeń pieniężnych – wykonywanie innych czynności przewidzianych wyłącznie dla banku w odrębnych ustawach 	<ul style="list-style-type: none"> – udzielanie pożyczek pieniężnych – operacje czekowe i wekslowe oraz operacje, których przedmiotem są warranty – świadczenie usług płatniczych oraz wydawanie pieniędzy elektronicznego – terminowe operacje finansowe – nabywanie i zbywanie wierzytelności pieniężnych – przechowywanie przedmiotów i papierów wartościowych oraz udostępnianie skrytek sejfowych – prowadzenie skupu i sprzedaży wartości dewizowych – udzielanie i potwierdzanie poręczeń – wykonywanie czynności zleconych, związanych z emisją papierów wartościowych – pośrednictwo w dokonywaniu przekazów pieniężnych oraz rozliczeń w obrocie dewizowym – pośrednictwo w zawieraniu umów lokaty strukturyzowanej – doradztwo w odniesieniu do lokat strukturyzowanych 	<ul style="list-style-type: none"> – obejmowanie lub nabywanie akcji, udziałów innej osoby prawnej, jednostek uczestnictwa w funduszach inwestycyjnych – zaciąganie zobowiązań związanych z emisją papierów wartościowych – dokonywanie obrotu papierami wartościowymi – dokonywanie zamiany wierzytelności na składniki majątku dłużnika – nabywanie i zbywanie nieruchomości – świadczenie usług konsultacyjno-doradczych w sprawach finansowych – świadczenie usługi zaufania oraz wydawanie środków identyfikacji elektronicznej w rozumieniu przepisów o usługach zaufania – świadczenie innych usług finansowych – wykonywanie innych usług, jeżeli przepisy odrębnych ustaw uprawnniają banki do tego

Źródło: art. 5 i 6 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, Dz.U. nr 140, poz. 939 z późn. zm.

outsourcing

Banki zgodnie z regulacjami prawnymi w drodze pisemnej umowy mogą powierzać innym przedsiębiorcom wykonywanie określonych czynności bankowych¹⁵² – dokonywać outsourcingu.

¹⁵² Są to wymienione w ustawie Prawo bankowe czynności polegające na: a) zawieraniu i zmianie umów rachunków bankowych według wzoru zatwierdzonego przez bank, b) zawieraniu i zmianie umów kredytów i pożyczek pieniężnych udzielanych osobom fizycznym, w tym kredytu konsumenckiego, c) zawieraniu i zmianie umów kredytów i pożyczek pieniężnych dla mikroprzedsiębiorców i małych przedsiębiorców, d) zawieraniu i zmianie umów ugody w sprawie spłaty kredytów i pożyczek, e) zawieraniu i zmianie umów dotyczących ustanowienia prawnego zabezpieczenia kredytów i pożyczek, f) zawieraniu i zmianie umów o kartę płatniczą, których stroną jest konsument oraz mikroprzedsiębiorca i mały przedsiębiorca w rozumieniu ustawy, g) przyjmowaniu wpłat, dokonywaniu

Przedsiębiorcy ci wykonują usługi bankowe (w tym również sensu stricto) w imieniu i/lub na rzecz swoich zlecających, których zakres odpowiedzialności w przypadku niewykonania bądź nienależytego wykonania umowy wobec klientów nie może być wyłączony. Niekiedy klienci, korzystający z usług bankowych poprzez innego przedsiębiorcę, mogą wręcz nie zauważyć, że korzystają z tzw. placówki partnerskiej banku, w innych zaś przypadkach pośrednicy finansowi mają własne marki lub/i oferują dodatkowo usługi doradztwa finansowego, np. Open Finance, Expander.

2.3. Produkty bankowe i warunki ich sprzedaży

Usługi finansowe banków oferowane są klientom w formie **produktów bankowych**. Nie wszystkie usługi banków są produktami, ponieważ banki wykonują również własne usługi, które nie stanowią elementu oferty bankowej (np. kredyt lombardowy w NBP, zakup obligacji skarbowych na własny rachunek banku). Produktem bankowym będzie wyraźnie wyodrębniony pod względem formalnym i cenowym składnik oferty bankowej (np. Konto Jakiego Chcesz Santander Bank Polska).

*produkty
bankowe*

Produkt bankowy, który może mieć nazwę własną (markę), obejmuje najczęściej pakiet usług finansowych, z których część ma charakter podstawowy (usługa główna, której zadaniem jest zaspokojenie podstawowych potrzeb finansowych klienta), pozostałe są ich uzupełnieniem, tzw. usługi towarzyszące¹⁵³. Dla przykładu, klientowi zaciągającemu kredyt hipoteczny stanowiący produkt podstawowy oferowana jest karta kredytowa czy pro-

wypłat oraz obsłudze czeków związanych z prowadzeniem rachunków bankowych przez ten bank, h) dokonywaniu wypłat i przyjmowaniu spłat udzielonych przez ten bank kredytów i pożyczek pieniężnych, i) przyjmowaniu wpłat na rachunki bankowe prowadzone przez inne banki, j) przyjmowaniu dyspozycji przeprowadzania bankowych rozliczeń pieniężnych związanych z prowadzeniem rachunków bankowych przez ten bank, k) wykonywaniu czynności związanych z emitowaniem i przechowywaniem bankowych papierów wartościowych oraz innych papierów wartościowych, a także wykonywaniu innych czynności zleconych związanych z emisją i obsługą papierów wartościowych, l) windykacji należności banku, m) wykonywaniu innych czynności, po uzyskaniu zezwolenia Komisji Nadzoru Finansowego.

¹⁵³ Wskazuje się również, że oferowane klientom tzw. pakiety usług mogą łączyć usługi dla banku deficytowe (dla banku) i rentowne, a ponadto produkty tworzące przychód odsetkowy są tak modyfikowane, aby ich świadczenie łączyło się ze wzrostem przychodów pozaodsetkowych.

wadzenie rachunku bankowego jako usługi uzupełniającej. Część usług uzupełniających może nie mieć charakteru finansowego, np. usługi *concierge*¹⁵⁴.

Sprzedaż klientom wielu produktów finansowych, z których jeden (np. rachunek bieżący) ma charakter produktu podstawowego, określa się sprzedażą krzyżową (ang. *cross-selling*, sprzedażą wiązaną).

Ogólne warunki świadczonych przez banki usług określone są w wydawanych przez banki¹⁵⁵ regulaminach, szczegółowe postanowienia dotyczące wykonywanych przez bank usług doprecyzowują zawierane przez banki umowy, ceny świadczonych usług określone są zaś w taryfach opłat i prowizji, tabelach oprocentowania oraz tabelach kursowych.

Na cenę (lecz również przychód odsetkowy dla usług biernych) usług bankowych składają się następujące kategorie:

cena usług bankowych

oprocentowanie

– **oprocentowanie** – jest to uwzględniająca ryzyko cena dysponowania pieniędzem w czasie, w ujęciu standardowym w ciągu roku; jest to więc koszt/przychód z tytułu określonego ujemnego lub dodatniego salda w banku,

prowizja

– **prowizje** – koszty świadczonych przez bank usług wyrażone procentowo do ich wartości (np. prowizja za przyznanie kredytu – 2% kwoty kredytu),

opłata

– **opłaty** – koszty świadczonych przez bank usług wyrażone kwotowo (np. opłata za wysłanie monitu do klienta, opłata za prowadzenie rachunku bankowego).

Łączne koszty lub przychody zależą od określonych w regulaminach liczb tytułów powyższych warunków finansowych, ich nominalnych wartości, ale również od sposobu naliczania (np. wpływ kapitalizacji czy sposobu spłaty kredytu).

Ponieważ banki oferują oprócz usług realizowanych w walucie krajowej także usługi walutowe, na łączny koszt/przychód, wartość należności/zobowiązań z tytułu usług walutowych wpływają także

¹⁵⁴ Usługi *concierge* – różnego rodzaju pomoc świadczona przez pracowników banków o charakterze organizacyjnym i informacyjnym, np. organizowanie transportu, rezerwacja biletów lotniczych, samochodów, rezerwacja hoteli, udzielanie informacji o podróżach, zamawianie kwiatów, wysyłanie prezentów w imieniu klienta, rezerwacja biletów na wydarzenia kulturalne, pomoc w zorganizowaniu opieki nad dzieckiem, pomoc w organizacji wypoczynku, wykonanie tłumaczeń tekstów, udzielanie informacji sportowych.

¹⁵⁵ Postanowienia regulaminów bankowych oraz ogólnych warunków umów są dla stron umowy wiążące, o ile w umowie nie zostaną określone odmiennie ich prawa i obowiązki.

określone w tabelach kursowych banku podlegające codziennym zmianom kursy walut obcych. Banki najczęściej mają w ofercie usługi w euro, dolarach amerykańskich, frankach szwajcarskich i funtach brytyjskich. Zobowiązane są do ogłaszania w miejscu wykonywania usług stosowanych stawek oprocentowania rachunków bankowych, kredytów i pożyczek, stawek prowizji i opłat.

Większość usług bankowych banki przeprowadzają według jednakowych standardów. Produkty standardowe (ang. *off-the-shelf* – z półki) oferowane w identycznej formie wielu klientom, niezmiennie pozostają w nich wszystkie parametry, tj. regulamin, wzór umowy, zasady księgowania, czas, sposób realizacji usługi. Produkty standardowe banków (np. polecenie przelewu) sprzedawane są jednak różnym grupom klientów w różnej cenie. Niekiedy zostają one poddane przeróbkom lub tworzony jest unikalny produkt specjalnie dostosowany do potrzeb konkretnego klienta (ang. *taylor-made* – „szyty na miarę”). Najczęściej tego rodzaju działania banków dotyczą zamożnych klientów lub dużych przedsiębiorstw dysponujących ogromnymi kwotami środków pieniężnych, w związku z czym domagającymi się specjalnych warunków umownych, np. kredyty inwestycyjne, prowadzenie rachunków bankowych.

Oferowane przez banki produkty są najczęściej przeznaczone dla określonego **segmentu klientów**. Segment stanowi wyodrębnioną grupę klientów ze względu na jednorodne potrzeby i możliwość jednolitego sposobu oddziaływania za pomocą narzędzi marketingowych (np. reklamy). Tradycyjnie produkty banku dzieli się na następujące grupy:

- bankowość detaliczną (*retail banking*) – w ramach której oferowane są usługi dla osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej i ją prowadzących oraz firm z sektora mikro i małych przedsiębiorstw, segment też bywa utożsamiany jedynie z konsumentami, jednak najczęściej jest definiowany szerzej, z uwzględnieniem małych podmiotów gospodarczych,
- bankowość korporacyjną (*corporate banking*) – są to usługi dla klientów instytucjonalnych – podmiotów gospodarczych (niekiedy jedynie większych) oraz innych jednostek i organizacji.

Zaprezentowana klasyfikacja jest zgodna z wyodrębnianymi kategoriami banków, jednak należy podkreślić różne podejścia do stosowanych podziałów klientów banków. Termin klient detaliczny

**produkty
standardowe
i „szyte
na miarę”**

**segmenty
klientów**

najczęściej jest wykorzystywany wyłącznie w odniesieniu do osób prywatnych – konsumentów. Z kolei pojęcie gospodarstwa domowego w sprawozdawczości banku centralnego (oraz innych instytucji sektora bankowego) obejmuje szerszą grupę podmiotów: osoby prywatne (konsumentów), przedsiębiorców indywidualnych prowadzących działalność na własny rachunek i zatrudniających do 9 osób oraz rolników indywidualnych.

Bankowość detaliczna odgrywa znaczącą rolę w działalności banku ze względu na jej wpływ na wynik finansowy (w Polsce to ok. 60% przychodów¹⁵⁶) oraz zaangażowanie zasobów banku (np. pracowników, placówek itp.). W ramach pionu detalicznego wyodrębniane są względnie jednorodne pod względem potrzeb kategorie klientów – segmenty. Grupom tym mogą być proponowane określone programy obsługi. Każdy bank stosuje własne kryteria klasyfikacji do programów obsługi, przy czym mniejsze instytucje mogą tego rodzaju grup nie wyodrębniać. Dla przykładu, produkty dla osób prywatnych mogą uwzględniać ofertę dla osób małoletnich, studentów, seniorów oraz ze względu na zamożność i znaczenie dla banku – ofertę standardową oraz prestiżową, w tym bankowość osobistą i bankowość prywatną.

bankowość prywatna

Warto zwrócić uwagę na segment najbogatszych klientów, w bankowości nazywany bankowością prywatną (*private banking*). *Private banking* jest zindywidualizowanym i kompleksowym systemem finansowej obsługi zamożnego klienta indywidualnego. Uznaje się, że grupa klientów dysponująca aktywami finansowymi o ponadprzeciętnej wartości wymaga szczególnej obsługi przez instytucję finansową, z reguły przez doświadczonych i bardziej wykwalifikowanych doradców (opiekunów) bankowych w ramach specjalnie przygotowanych programów. Kryterium zamożności ustalane jest przez bank indywidualnie – na świecie najczęściej jest to milion dolarów w aktywach finansowych, w Polsce do segmentu *private banking* w większości banków oferujących tego rodzaju program kwalifikowani są klienci posiadający milion złotych¹⁵⁷. W odróżnieniu od standardowo oferowanych, stosunkowo nielicznych usług bankowych dla klientów masowych, w ramach bankowości prywatnej proponowanych jest wiele zróżnicowanych usług

¹⁵⁶ Według szacunków R. Płókarza. Zob. R. Płókarz, *Bankowość osobista. Personal banking, premium banking*, CeDeWu, Warszawa 2017, s. 33.

¹⁵⁷ Są jednak instytucje oferujące usługi bankowości prywatnej klientom z majątkiem finansowym o wartości ponad 500 tys. złotych.

zarówno finansowych, jak i pozafinansowych¹⁵⁸. Obok klasycznych usług bankowych zamożni klienci mogą korzystać z usług doradztwa finansowego, ze szczególnym uwzględnieniem zarządzania majątkiem (ang. *wealth management*), a ponadto usług maklerskich, doradztwa podatkowego, transakcji walutowych, doradztwa spadkowego. Oprócz usług finansowych mogą korzystać z tych umożliwiających inwestowanie m.in. w nieruchomości, metale i kamienie szlachetne, sztukę (ang. *art banking*), numizmatykę czy wina (ang. *wine banking*), a także innych usług oferowanych przez indywidualnego doradcę, jak np. usługi *concierge*.

Bankowość osobista (ang. *personal banking*, bankowość indywidualna, VIP) to zindywidualizowany program obsługi dla klientów zamożniejszych, ale niespełniających kryterium bankowości prywatnej w określonej instytucji. Do grupy tej zalicza się również klientów w inny sposób istotnych dla banku, np. osoby wpływowe lub/i bardziej znane czy pozwalające na uzyskiwanie przez bank wyższej dochodowości albo ze względu na występujące powiązania z innymi obszarami działalności banku (np. równoległe obsługiwanie firmy klienta przez bank).

Klientom bankowości osobistej przypisani są, podobnie jak w bankowości prywatnej, określeni doradcy, jednak w przypadku tej grupy programów obsługi pracownikom banków przypisanych jest wielu klientów w ramach danej placówki (warto nadmienić, że usługi bankowości prywatnej najczęściej są zarządzane z poziomu centrali, a liczba obsługiwanych klientów to ok. 100 osób). Kluczowe cechy typowych programów obsługi klientów detalicznych zawarto w tabeli 12.

**bankowość
osobista**

¹⁵⁸ Polska bankowość prywatna powstała dzięki wydzieleniu z bankowości korporacyjnej jednostek zajmujących się kierowaniem oferty do majątnych osób prywatnych. Zupełnie nowa w tamtych czasach usługa została wprowadzona po raz pierwszy w roku 1993 przez Bank Handlowy w Warszawie, działający obecnie pod marką Citi Handlowy. Dwa lata później, w roku 1995, *private banking* wprowadził BRE Bank, aktualnie funkcjonujący jako mBank. Jako trzeci dołączył do tego grona Bank Pekao SA w roku 1997. Nieco później bankowość prywatną zaczęły oferować inne banki uniwersalne, a w drugiej połowie lat 90. z ofertą *private banking* wyszły filie zagranicznych banków (największą aktywność wykazywały Citibank, Millennium, ING, Raiffeisen Bank, Deutsche Bank, Fortis Bank oraz BNP Paribas), a następnie międzynarodowych banków prywatnych (Credit Suisse, UBS czy Dresdner Bank). W 2006 r. powstała pierwsza polska instytucja finansowa specjalizująca się w usługach dla zamożnych klientów Noble Bank S.A. D. Bednarska-Olejniczak, *Private banking – marketing, jakość, sprzedaż*, CeDeWu, Warszawa 2010, s. 37.

Tabela 12. Porównanie cech programów obsługi osób prywatnych w bankach w Polsce

Wyszczególnienie	Klient masowy (detaliczny)	Bankowość osobista (<i>personal banking</i>)	Bankowość prywatna (<i>private banking</i>)
Szerokość i elastyczność oferty produktowej	mała	średnia	duża
Zaawansowane i „szyte na miarę” produkty lokacyjno-inwestycyjne	brak	w ograniczonym zakresie	tak
Negocjowalność cen	mała	średnia	duża
Dyspozycyjność doradcy wobec klienta, także poza bankiem	mała	średnia	duża
Liczba obsługiwanych klientów przez doradcę	duża (nielimitowana)	średnia (kilkuset)	mała (ok. 100)
Znaczenie wpływów na konto/ wielkości aktywów finansowych przy kwalifikacji do programu	brak/małe	duże/średnie	małe/duże
Kryteria objęcia programem w Polsce	standardowe warunki, bez progów dochodowych	miesięczne wpływy $\geq 5-15$ tys. zł lub aktywa $\geq 100-200$ tys. zł	aktywa $\geq 0,5-1$ mln zł
Szacowany udział segmentu w liczbie klientów – osób prywatnych w bankach	90%	9–10%	0,5–1%
Szacowany udział segmentu w wartości aktywów finansowych banków	60%	30%	10%

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Piókarz, *Bankowość osobista. Personal banking, premium banking*, CeDeWu, Warszawa 2017, s. 37-40.

W ramach oferty produktów banku dla instytucji wyróżnia się segment małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) i korporacyjny, choć również w części banków wszystkie podmioty gospodarcze mogą korzystać ze sformułowanej jednolicie oferty banku. Jeśli jednak wskazane segmenty są wyróżniane, oferta dla segmentu MSP charakteryzuje się większą standaryzacją (np. oferowane są określone pakiety usług), mniejszym zakresem oferowanych usług, ceny są określone w ofercie, w mniejszym zakresie negocjowane, w odróżnieniu od oferty dla korporacji: niestandardowej, indywidualnie dopasowanej do potrzeb instytucji, świadczonej przez wyspecjalizowany personel banku, w ramach której warunki cenowe są ustalane również indywidualnie. Część banków wyróżnia w swojej ofercie niektóre grupy klientów, np. rolników w wielu bankach spółdzielczych czy podmioty niekomercyjne.

Usługi bankowe w różny sposób „docierają” do klientów. Dystrybucja jest procesem dostarczania klientom usług i ma na celu podej-

mowanie takich działań i zastosowanie instrumentów, które pozwalają na jak najbardziej efektywne dotarcie do nabywcy. Dystrybucja odbywa się poprzez **kanały dystrybucji**. Kanały dystrybucji usług bankowych mogą być bezpośrednie (gdy usługi są świadczone w ramach sieci bankowej, tj. poprzez placówki banku) lub pośrednie (gdy świadczenie usług bankowych jest powierzane innemu podmiotowi gospodarczemu (w ramach outsourcingu). Klienci mogą wówczas korzystać z usług banku poprzez podmioty pośredniczące (pośredników), np. agencje sprzedaży ratalnej, sieć supermarketów, dealerów samochodowych, pośredników kredytowych, pośredników finansowych czy innych podmiotów gospodarczych – placówek partnerskich.

Placówki partnerskie banków (tzw. sieć kontraktowa) działają, opierając się na zawartych z przedsiębiorcami umowach franczyzy. Bank oddaje do dyspozycji franczyzobiorcy swoje logo, nazwę, warunki świadczenia, wyposaża placówkę partnerską w sprzęt i meble, dostarcza jej materiały promocyjne itp., dzięki czemu najczęściej placówki partnerskie banków wizualnie wyglądają tak jak placówki własne. Placówka partnerska wykorzystuje takie same druki i formularze co oddział banku, jednak zakres oferowanych usług jest nieznacznie ograniczony w porównaniu do placówek bankowych, nie obejmuje bardziej zaawansowanych usług bankowych. W statystykach banki obok placówek własnych podają liczbę placówek partnerskich (w 2020 r. najwięcej takich jednostek posiadały: Alior Bank – 515, PKO BP – 492, Santander Consumer Bank – 242, Bank Millenium – 225).

Kanały dystrybucji usług bankowych można również podzielić na: tradycyjne (klasyczne, stacjonarne, *face to face*) i nowoczesne (elektroniczne).

W przypadku sprzedaży produktów w sposób tradycyjny banki wykorzystują sieć placówek, w ramach których wyróżnia się oddziały oraz mniejsze jednostki obsługi klienta: filie (filia jest jednostką mniejszą od oddziału, podporządkowaną w strukturze organizacyjnej określone oddziałowi), ekspozytury, inne jednostki. Szczegółowe nazwy jednostek, ich kompetencje są różne, dla przykładu w niektórych sieciach banków są oddziały regionalne, które koordynują i zapewniają wsparcie podlegającym im oddziałom. Wszystkie jednostki organizacyjne banków podporządkowane są centrali. Niekiedy również w centrali banku ma miejsce sprzedaż produktów, takie rozwiązanie stosuje się do usług o dużym stopniu skomplikowania, zasadniczo w centrali ulokowane są jednostki zapewniające wsparcie dla działalności operacyjnej banków. Biorąc pod uwagę ogół kanałów dystrybucji usług bankowych, należy nadmienić, że

**kanały
dystrybucji**

**placówki
partnerskie**

sprzedaż usług banku może odbywać się również poprzez niestałe punkty, poprzez sprzedaż bezpośrednią u klienta lub przez ruchome (samochodowe) punkty sprzedaży. Ze względu na wzrost zakresu obsługi elektronicznej sieć bankowa zmniejsza się, np. jedynie w 2020 r. liczba oddziałów banków w Polsce zmniejszyła się z 6120 do 5551, a liczba filii i innych jednostek z 3268 do 2902. Zmiany zachowań klientów bankowych (w tym odchodzenie od korzystania z pieniądza gotówkowego) powodują również restrukturyzację sieci bankowej i przekształcanie tradycyjnych placówek w jednostki bez tradycyjnej obsługi kasowej, w 2021 r. były już 572 takie oddziały (najwięcej w ING aż 165).

Obok kanałów stacjonarnych banki dysponują nowoczesnymi kanałami dystrybucji usług bankowości elektronicznej (szerzej na ten temat w kolejnej części książki). Choć banki mogą świadczyć usługi bankowości elektronicznej w ramach organizacyjnie wydzielonej jednostki, zdecydowana większość instytucji w Polsce wybrała model integrowania (ale również uzupełniania, komplementarności) różnych kanałów dystrybucji w ramach jednego podmiotu, tzw. **wielokanałowość dystrybucji usług bankowych** (lub multikanałowość). Dla określenia stacjonarnych kanałów dostępu do usług bankowych wykorzystuje się również termin angielski *only bricks*, kanały elektroniczne to *only clicks*, a *clicks and bricks* oznacza właśnie multikanałowość.

W oddziałach banków, systemach bankowości internetowej oraz mobilnej itp. klienci banków mogą korzystać nie tylko z oferty określonych instytucji (zawieranych na ich rachunek i ryzyko), ale również z innych możliwości finansowych, w odniesieniu do których sieć placówek bankowych czy elektroniczne kanały dystrybucji pełnią funkcje dystrybucyjne (banki pośredniczą w ich sprzedaży). Do najczęściej oferowanych zaliczyć należy usługi ubezpieczeniowe, możliwość kupna sprzedaży jednostek uczestnictwa funduszy inwestycyjnych, papierów wartościowych. Ponadto można zaobserwować, że różnorodne kategorie usług finansowych różnych podmiotów rynku są łączone i oferowane klientom w formie określonego produktu. Zjawisko „zacierania granic” działalności różnych instytucji finansowych, określane również jako amalgamacja usług finansowych, dotyczy przede wszystkim usług bankowo-ubezpieczeniowych (np. ubezpieczenia kredytów hipotecznych czy kart płatniczych)¹⁵⁹.

¹⁵⁹ Jest to jeden z przejawów koncepcji *bancassurance* polegającej na procesach integracji banków i towarzystw ubezpieczeniowych. Oprócz tworzenia oferty produktów bankowo-ubezpieczeniowych oraz ich dystrybucji poprzez banki proces ten obejmuje tworzenie bankowo-ubezpieczeniowych grup kapitałowych.

2.4. Bankowość elektroniczna

bankowość elektroniczna

Upowszechnienie internetu oraz telefonii komórkowej przyczyniło się do zasadniczych zmian w obsłudze klientów banków w związku z wykorzystaniem również przez sektor bankowy zdalnych kanałów dostępu, wskazuje się nawet, że zmieniło oblicze bankowości. Dla banku transakcje dokonywane drogą elektroniczną są szybsze, tańsze, mniej podatne na błędy ludzkie, a pozyskiwane dane dotyczące klientów i ich aktywności sprzyjają zarządzaniu procesami sprzedaży. Dla klientów brak konieczności wizyty w placówkach jest wygodniejsze i pozwala zaoszczędzić czas i pieniądze.

Pojęcie bankowości elektronicznej od 2013 r., kiedy to uchylono ustawę z dnia 12 września 2002 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych¹⁶⁰, nie jest formalnie definiowane w aktach prawnych. Rozstrzygnięcie, czym jest bankowość elektroniczna, mimo że zapewne większość osób poprawnie ją rozumie, może sprawiać pewną trudność. Najczęściej **bankowość elektroniczna** (*electronic banking, e-banking*) definiuje się jako zdalne korzystanie z usług bankowych za pomocą urządzeń informatycznych lub (z perspektywy banku) formę świadczenia usług bankowych przy wykorzystaniu mediów elektronicznych – urządzeń, takich jak: komputer, telefon, bankomaty, terminale czy kioski multimedialne¹⁶¹. To wąskie podejście do definiowania bankowości elektronicznej akcentuje zdalne (elektroniczne) kanały dystrybucji standardowych usług bankowych. Warto również podkreślić, że zdalne kanały oferowania usług mogą być również impulsem do rozwoju oferty banku, zarówno w zakresie pakietów usług tradycyjnie przypisanych do banków (np. oferta lokaty mobilnej), jak i innych usług świadczonych przez banki (np. automatyczne płatności za parkingi czy autostrady z rachunku bankowego, e-kantory).

Usługi bankowości elektronicznej są ponadto świadczone w określonym środowisku informatycznym (systemie) w wymiarze wewnątrzbankowym oraz zewnętrznym – polegającym na komunikacji z innymi podmiotami (np. w systemach płatności) w ramach ban-

¹⁶⁰ Ustawa z dnia 12 września 2002 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych, Dz.U. nr 169, poz. 1385.

¹⁶¹ Taką definicję bankowości elektronicznej podaje również Główny Urząd Statystyczny. Dla celów statystyki narodowej przyjmuje się, że bankowość elektroniczna to: „forma usług oferowanych przez banki polegająca na dostępie do rachunku za pomocą urządzeń elektronicznych, takich jak bankomat, komputer, terminal POS i linii telekomunikacyjnych, w tym internetu”, <https://stat.gov.pl/metadatainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1755,pojcie.html> [dostęp: 7 sierpnia 2021].

kowych systemów automatycznej obsługi klientów. Dla korzystania z usług bankowych niezbędne jest dysponowanie przez klientów nie tylko określonym urządzeniem (np. komputerem, smartfonem), łączyłem komunikacji (głównie internet, ale również sieć telefoniczna), ale również posłużenie się oferowanym przez bank oprogramowaniem (na przykład PKO BP oferuje klientom dwa systemy bankowości internetowej iPKO i Inteligo oraz aplikację mobilną IKO, ING Bank Śląski ma system bankowości internetowej Moje ING i aplikację mobilną Moje ING Mobile, Pekao – Pekao 24 i aplikację PeoPay).

Systemy bankowości elektronicznej mogą funkcjonować off-line lub on-line. W ramach systemu off-line klienci mogą przeprowadzać operacje bez dostępu do sieci, a dokonywać ich transferu przez internet (lub inne łącze) podczas krótkiej chwili łączności, zlecenia są wykonywane jednak z opóźnieniem. Natomiast on-line to system bezpośredniego dostępu, w którego ramach wszelkie operacje dokonywane są w czasie rzeczywistym, wpływając na zasób środków pozostających w dyspozycji klienta. Dominującą formą dostępu jest łączność on-line.

***pasywny
i aktywny
dostęp***

Biorąc pod uwagę rozwój usług bankowości elektronicznej, podkreśla się również różne poziomy dostępu do usług bankowych. W ramach usług oferowanych w internecie instytucje finansowe w pierwszej kolejności zaoferowały klientom tzw. pasywny (informacyjny) dostęp – mogli oni jedynie uzyskiwać informacje o stanie rachunku oraz historii operacji (komunikacja jednostronna), bez możliwości wykonywania zleceń. Bardziej przyjazny klientom stał się dostęp półaktywny, w którym użytkownicy określonego systemu bankowości elektronicznej mogą wykonywać usługi na rachunkach (np. zakładać lokaty), jednak aktywności polegające na obciążaniu rachunków są wykonywane, ale jedynie na wcześniej zadeklarowane rachunki (tzw. ograniczony dostęp). Rozwiązania te sprzyjają bezpieczeństwu i są stosowane np. podczas nieautoryzowanych później zleceń płatniczych. Dostęp aktywny polega na możliwości wykonywania wszelkich operacji na rachunku bankowym w oferowanym systemie danego banku. W tym trybie stosowane są rozwiązania mające na celu autoryzację operacji. Do kluczowych form autoryzacji operacji należą: hasła wysyłane SMS-em, tokeny, listy haseł jednorazowych czy podpis elektroniczny. Współcześnie usługi bankowości elektronicznej oferowane są w formie aktywnej lub półaktywnej, ale użytkownicy mogą korzystać z wielu informacji jedynie „dostarczanych” w systemach informatycznych. Posiadacze rachunków bankowych w aplikacjach mobilnych najczęściej korzystają z usługi sprawdzania salda rachunku i jego historii.

Tak jak tradycyjnie w placówkach bankowych, okazując dowód tożsamości, klient banku „przedstawił się”, również w ramach bankowości elektronicznej niezbędne jest sprawdzenie tożsamości osoby korzystającej z określonego systemu – czyli jej **uwierzytelnienie**. Stosowane są różne sposoby uwierzytelniania korzystających:

- proste uwierzytelnianie poprzez identyfikator (login) oraz hasło (stałe lub maskowane),
- silne (wieloczynnikowe) uwierzytelnianie poprzez zastosowanie: haseł SMS, tokenów kryptograficznych (który co 60 sekund zmienia hasło numeryczne), tokenów sprzętowych, tokenów wirtualnych (w formie aplikacji na urządzenia mobilne), podpisu cyfrowego.

Uwierzytelnianie silne wymaga również posiadania jakiegoś przedmiotu lub cechy, które dodatkowo są od siebie niezależne. Ewentualne naruszenie bezpieczeństwa jednego elementu nie może wpływać na drugi element. Dodatkowo wymaga się, aby jeden z elementów zabezpieczających miał charakter jednorazowy, niemożliwy do skopionowania i ponownego użycia. Zgodnie z dyrektywą PSD2¹⁶² w zdalnym korzystaniu z usług banki są zobligowane stosować silne uwierzytelnianie (ang. *Strong Customer Authentication* – SCA, silna autentykacja) polegające na dwuetapowym procesie weryfikacji tożsamości użytkownika, wykorzystując co najmniej dwie z trzech kategorii:

- wiedzę – coś, co użytkownik wie (np. PIN w aplikacji mobilnej, hasło, login, PIN do karty płatniczej),
- posiadanie – coś, co użytkownik ma (np. komputer, aplikacja mobilna banku na konkretnym urządzeniu, numer telefonu [kody SMS], numer telefonu przypisany do kodów autoryzacyjnych SMS),
- cechy klienta – coś, co jest charakterystycznego dla klienta (np. odcisk palca, skan twarzy w aplikacji mobilnej, biometria głosu¹⁶³, biometria naczyń krwionośnych palca lub dłoni¹⁶⁴).

¹⁶² PSD2 (ang. *Payment Services Directive 2*) to Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2366 z dnia 25 listopada 2015 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego.

¹⁶³ Użytkownik bankowości elektronicznej, który złoży próbkę głosu, tworzy „pieczęć” praktycznie niemożliwą do podrobienia. Systemy weryfikujące głos potrafią wykryć, czy dany głos jest naturalny czy odtworzony z taśmy. Istnieją algorytmy, które potrafią rozpoznać zmiany w głosie, które są spowodowane chrypką lub kaszlem. Możliwe też jest wykrycie, czy dana próbka głosu była już wcześniej wykorzystana do identyfikacji danego klienta.

¹⁶⁴ Wzór naczyń krwionośnych nie zmienia się przez całe życie człowieka, dlatego stał się uniwersalną metodą biometryczną przydatną też dla banków. Wzór

uwierzytelnienie
proste i silne

Weryfikacja tożsamości klienta odbywa się w dwóch niezależnych od siebie etapach, zapewniających ochronę poufności danych podczas wykonywania operacji związanych z płatnościami elektronicznymi. Zgodnie z dyrektywą silne uwierzytelnienie wymagane jest, gdy klient:

- uzyskuje dostęp do swojego rachunku w bankowości elektronicznej (logowanie),
- inicjuje elektroniczną transakcję płatniczą (transakcja kartą, przelew),
- przeprowadza czynność za pomocą kanału zdalnego (płatność przez internet), która może wiązać się z ryzykiem oszustwa płatniczego lub innych nadużyć.

W regulacjach przewidziano jednak wyjątki od wskazanego obowiązku, np. dla niskokwotowych transakcji zbliżeniowymi kartami płatniczymi, transakcji powtarzających się czy też płatności na rzecz zaufanych odbiorców¹⁶⁵.

Tradycyjnie w bankowości elektronicznej wyodrębnia się następujące formy, bankowości¹⁶⁶ (schemat 4): internetową, modemową, telefoniczną, terminalową, telewizyjną, mobilną.

W przedstawionym ujęciu do bankowości telefonicznej zalicza się możliwość bezpośredniego kontaktu klienta z bankiem, tzw.

ten jest pobierany poprzez naświetlenie palca światłem bliskiej podczerwieni i w ten sposób pozyskiwany jest unikalny wzorec biometryczny, który następnie już może być wykorzystany jako mechanizm uwierzytelniający.

¹⁶⁵ Wyjątki niepodlegające zasadom silnego uwierzytelniania dotyczą transakcji:

- o obniżonym ryzyku – możliwe tylko dla banków lub agentów rozliczeniowych (np. eService), którzy notują bardzo niski procent transakcji oszukańczych. Dla transakcji poniżej 100 EUR jest to 0,13%,
- poniżej 30 EUR, które są określane jako *Low Value* (niska wartość). Są one wykluczone z SCA do chwili, kiedy łączna kwota transakcji następujących po sobie od ostatniej weryfikacji zgodnie z SCA przekroczy 100 EUR lub kartą wykonano pięć następujących po sobie transakcji niskiej wartości – bez użycia PIN,
- powtarzających się – cyklicznych transakcji eCommerce. Jeżeli kwota nie ulega zmianie, to każda kolejna transakcja (wykonana po drugiej transakcji) nie będzie podlegała weryfikacji SCA. Jeżeli kwota transakcji zostanie zmieniona, to do autoryzacji transakcji konieczne będzie zastosowanie zasad silnego uwierzytelnienia,
- realizowanych przez zaufanych beneficjentów (handlowcy z tzw. białej listy),
- bezpiecznych płatności korporacyjnych,
- MOTO (*mail order/telephone order*) – nie podlegają wymogom SCA, ponieważ nie są traktowane jako transakcje online,
- międzynarodowych realizowanych poza UE.

¹⁶⁶ A. Borcuch, *Rozwój rynku płatności mobilnych w Polsce. Perspektywa konsumentów, dostawców i akceptantów płatności mobilnych*, CeDeWu.pl, Warszawa 2016, s. 58.

infolinię. Z reguły w pierwszej kolejności klient jest kierowany do automatycznych systemów komunikacyjnych, w których otrzymuje komunikaty głosowe i wybiera polecenia poprzez odpowiednie przyciski na klawiaturze telefonu (IVR – *Interactive Voice Response*), w dalszej zaś zostaje przekierowany do konsultanta. W sytuacji jednak, gdy coraz częściej banki oferują inne internetowe kanały komunikacji, jak np. czat czy wideorozmowy, oznaczenie tej formy kontaktu nie jest w pełni precyzyjne. Gdyby włączyć w zakres bankowości elektronicznej kontakty klientów z bankami poprzez tradycyjną sieć telefoniczną, jej historia byłaby znacznie dłuższa. Ponadto pojęcie bankowości telefonicznej i mobilnej może być traktowane jako tożsame, w sytuacji gdy większość klientów posługuje się telefonem komórkowym również w zakresie prowadzonych rozmów telefonicznych.

Schemat 4. Tradycyjna klasyfikacja bankowości elektronicznej według kanałów dystrybucji usług

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Borcuch, *Rozwój rynku płatności mobilnych w Polsce. Perspektywa konsumentów, dostawców i akceptantów płatności mobilnych*, CeDeWu.pl, Warszawa 2016, s. 58.

Bankowość telewizyjna (*TV banking*) nie zyskała w Polsce popularności. Komunikacja w ramach tej formy odbywała się poprzez teletekst przeglądany na ekranie telewizora. Dostęp do rachunku następuje poprzez dekodery telewizji cyfrowej, pilota do telewizora i modem. Taką formę kontaktu w 2000 r. zaproponował Invest-Bank, ale usługa się nie przyjęła – skorzystało z niej kilkadziesiąt tysięcy osób i 5 lat później została zawieszona. Również BZ WBK w 2013 r. po wprowadzeniu telewizorów smart TV Samsung zaproponował swoim klientom dostęp do rachunków przy wykorzystaniu telewizji, w tym wypadku łączność była zapewniona przez sieć internetową i zainstalowaną w telewizorze specjalną aplikację, jednak w 2015 r. została wycofana z oferty¹⁶⁷.

Pojęcie bankowości modemowej wynika ze sposobu połączenia komputera z siecią z wykorzystaniem modemu. Historycznie wyróżnienie tej formy kontaktu miało znaczenie, ponieważ klient banku łączył się z siecią jedynie w momencie wysyłania zleceń czy odbierania informacji, współcześnie sposób łączenia klientów z siecią nie jest tak istotny, cechą wyróżniającą tej formy bankowości elektronicznej jest specjalistyczne oprogramowanie zainstalowane na komputerze, stąd w dalszej części ta forma będzie określana jako *home banking* (bankowość desktopowa lub *corporate banking*).

W przypadku bankowości terminalowej komunikacja z bankiem odbywa się za pomocą terminali – urządzeń elektronicznych, np. bankomatów, elektronicznych terminali do akceptacji kart płatniczych (ang. *Points of Sale* – POS). Dość powszechnie jest utożsamiana z usługami wykonywanymi za pomocą kart płatniczych – stąd również określenie bankowość kartowa. Jednak karty są także instrumentem płatności w ramach płatności mobilnych i wykorzystywane również w płatnościach internetowych.

Podział bankowości elektronicznej według tradycyjnego ujęcia współcześnie nie w pełni znajduje zastosowanie, można dostrzec „przenikanie się” wyodrębnionych form, np. uwzględnia również zdalny dostęp do usług bankowych poprzez tradycyjną sieć telefoniczną, której wyodrębnienie nie ma już znaczenia; w ramach zdalnych kanałów dostępu do usług należałoby uwzględniać procedury bankowe korzystania z usług ze wsparciem pracowników. Powszechne wykorzystanie stałego dostępu do internetu oraz swoista „rewolucja” w zakresie płatności mo-

¹⁶⁷ R. Piórkarz, *Bankowość osobista...*, s. 272.

bilnych sprawia, że proponuje się podział bankowości elektronicznej na następujące grupy¹⁶⁸:

- bankowość internetową,
- bankowość terminalową,
- płatności mobilne.

Podział ten również nie jest w pełni rozbieżny, ponieważ w płatnościach mobilnych wykorzystuje się dostęp do internetu, a produkty płatności mobilnych są oferowane w ramach systemów bankowości internetowej czy mobilnej (np. BLIK), jednak zakres innowacyjności tego wymiaru bankowości elektronicznej i skala wzrostu sprawiają, że należy go wyróżnić. Ponadto warto podkreślenia jest wzajemnie „nakładanie” się różnych nowoczesnych form świadczenia usług bankowych.

2.4.1. Bankowość internetowa

Cechą bankowości internetowej jest wykorzystanie internetu do zdalnego świadczenia usług zarówno tych transakcyjnych, jak i jedynie informacyjnych. W ramach usług oferowanych przez banki są usługi: tradycyjnie bankowe (depozyty, płatności i kredyty), finansowe – w których bank świadczy usługi dystrybucji lub są to produkty finansowe banku (np. produkty ubezpieczeniowe, jednostki uczestnictwa funduszy inwestycyjnych, papiery wartościowe), pozafinansowe – np. związane z funkcjonowaniem banku w przestrzeni cyfrowej (np. weryfikacja tożsamości klienta w serwisie internetowym).

Ze względu na zestaw środków technicznych umożliwiających klientom dostęp do usług zdalnych bankowość internetową dzieli się na¹⁶⁹:

- bankowość desktopową (*home banking*),
- bankowość internetową (webową),
- bankowość mobilną.

Wyróżnikiem bankowości desktopowej, najczęściej określanej jako **home banking** (lub *office banking*), jest konieczność zainstalowania specjalnego oprogramowania na komputerze. Nazwa ta wywodzi się z początkowych form umożliwiających klientom prywatnym i małym przedsiębiorcom komunikację z bankiem za pomocą

home banking

¹⁶⁸ Zbliżone ujęcie zaproponował E. Ślązak w rozdziale: *Bankowość elektroniczna* [w:] *Świat bankowości*, red. M. Zaleska, Difin, Warszawa 2018, s. 266.

¹⁶⁹ Tablet może być więc wykorzystany w ramach bankowości webowej (jeśli klient wykorzysta dostęp do usług bankowych poprzez stronę WWW) lub mobilnej – jeśli zastosuje specjalną aplikację banku na urządzenia mobilne.

komputera i zainstalowanego na nim specjalnego oprogramowania pozwalającego na przygotowanie zleceń oraz operacje pasywne bez podłączenia do sieci – tylko w celu wysłania zlecenia łączono się za pomocą łączy telekomunikacyjnych z bankiem. Zaletą bankowości desktopowej jest możliwość korzystania równocześnie przez wielu użytkowników, ustalenia zakresów uprawnień i limitów, możliwości zatwierdzania zleceń przez przełożonych. Ta forma daje znaczne możliwości zarządzania płynnością oraz integracji z innymi programami księgowo-płacowymi.

W Polsce bank zaoferował klientom korzystanie z home bankingu w 1992 roku. Był to Bank Rozwoju Eksportu (poprzednik mBanku SA), którego system BRESOK, w unowocześnionej formie, nadal funkcjonuje. Bankowość desktopowa oferowana jest w Polsce jedynie podmiotom korporacyjnym i ze względu na wyższe koszty dla użytkowników, konieczność aktualizacji oprogramowania, ograniczenie korzystania tylko w urządzeniach z programem oraz rozwojem usług webowych traci na znaczeniu (znajduje się głównie w ofercie banków spółdzielczych).

bankowość internetowa

W **bankowości internetowej** (rozumianej wąsko, webowej) nie instaluje się specjalnego oprogramowania, ale występuje konieczność nawiązania łączności internetowej z serwerem banku w czasie rzeczywistym poprzez okno przeglądarki internetowej. Klient banku może wybrać dowolne urządzenie do nawiązania łączności z bankiem (komputer PC, laptop, tablet), poprawność i szybkość wykonywania operacji zależy w tym wypadku od jakości i przepustowości łącza internetowego. Zlecenie usług w trybie on-line nie oznacza również, że są one realizowane w trybie natychmiastowym, zależy to od systemu banku, systemu płatności czy też kategorii wykorzystanego instrumentu.

Za początek bankowości internetowej w Polsce należy uznać rok 1998, kiedy Powszechny Bank Gospodarczy w Łodzi (obecnie bank Pekao S.A.) dał swoim klientom możliwość dostępu do rachunku bankowego przez internet. Przez kolejne pięć lat podążyła za nim większość polskich banków. Kolejnym ważnym wydarzeniem początków polskiej bankowości internetowej było utworzenie w 2000 r. mBanku, pierwszego banku wirtualnego, który odniósł znaczący sukces, stając się w ciągu roku liderem bankowości internetowej pod względem liczby użytkowników. W 2021 r. zdecydowana większość banków oferowała swoim klientom dostęp do usług w ramach bankowości webowej. W pierwszym kwartale 2021 r. liczba klientów indywidualnych mających umowę na korzystanie z tej

formy bankowości sięgnęła 38,3 mln, a blisko 20 mln przynajmniej raz w miesiącu loguje się na swoim koncie. Według raportu Związku Banków Polskich wśród małych i średnich przedsiębiorstw blisko 3 mln osób (2,99 mln) ma dostęp do bankowości internetowej, wśród których aktywnie korzysta 2,1 mln¹⁷⁰.

Bankowość mobilna umożliwia dostęp do rachunku bankowego i innych usług banku poprzez różne urządzenia mobilne, takie jak: smartfony, tablety i inne. Rozwój tej formy bankowości elektronicznej wynika z rosnącego znaczenia urządzeń przenośnych. Ze względu na różne zastosowania urządzenia mobilne są stale dostępne (są rzadko wyłączane), dlatego to właśnie smartfony (i inne urządzenia) zapewniają najszybszy dostęp do rachunku bankowego, a niejednokrotnie, z uwagi na zastosowania biometrii, również najbardziej wygodny dla użytkowników. Bankowość mobilna jest często utożsamiana z zastosowaniem specjalnej aplikacji, jednak do tej formy należy zaliczyć również: usługi SMS oraz serwisy internetu mobilnego (tzw. strony WWW light)¹⁷¹.

W ramach usług SMS bank komunikuje się z klientem poprzez proste wiadomości tekstowe, które dzielą się na dwie kategorie:

- *push*, w których bank przekazuje bieżące informacje o operacjach (np. zmianie salda) oraz jednorazowe kody autoryzacyjne do potwierdzania operacji w innych kanałach bankowości elektronicznej,
- *pull*, w ramach których to klient wysyła bankowi SMS-em określone informacje, zlecając określone czynności, aktualnie w zasadzie ta opcja została zastąpiona przez inne formy kontaktu.

Witryny internetowe *light* są pozbawione wielu elementów grafiki i maksymalnie uproszczone tak, aby przy stosunkowo małym ekranie smartfonów oraz ograniczonej szybkości internetu dać możliwości korzystania nie tylko w sposób pasywny, ale również zlecenia wykonania usług. Korzystanie z tej formy bardzo przypomina bankowość internetową, jednak zakres oferowanych usług jest zróżnicowany i zależy od serwisu określonego banku, ponadto zaś nawigacja w ramach tego rodzaju serwisów jest mało wygodna.

¹⁷⁰ https://www.zbp.pl/getmedia/ec6ee95e-9ca2-4e0c-a297-7f886cf7698e/2-Raport-Netbank_Q1-2021 [dostęp: 20 sierpnia 2021].

¹⁷¹ Do bankowości mobilnej można również zaliczyć responsywne strony internetowe (ang. *Responsive Web Design* – RWD), jednak ze względu na ich wyłącznie informacyjną funkcję pominięto je w charakterystyce. E. Ślązak, *Bankowość elektroniczna*, s. 275.

*bankowość
mobilna*

Większy komfort w zakresie korzystania z usług banków dają aplikacje mobilne, ponieważ po zainstalowaniu na urządzeniu przeznaczone do konkretnego oprogramowania, użytkownicy nie muszą szukać witryny banku, usługi aplikacji mobilnej są zintegrowane z innymi funkcjami telefonu (np. geolokalizacji, wykorzystania numeru telefonu odbiorcy zlecenia płatniczego), podstawowe dane niezbędne do wykonywania usług są wgrane w dane urządzenie, stąd komunikacja z bankiem polega na przesyłaniu najważniejszych informacji (co ogranicza koszty komunikacji). Z perspektywy banków aplikacje mobilne nie są uniwersalne, są one obligowane do przygotowywania kilku wersji aplikacji na różne systemy operacyjne telefonów (głównie Android, iOS).

Za początek bankowości mobilnej w Polsce można uznać rok 2000, kiedy to Bank Zachodni WBK SA (obecnie Santander Bank Polska SA) jako pierwszy uruchomił serwis w standardzie WAP, a w ślad za nim w tym samym roku poszedł mBank SA, uruchamiając serwis aktywny w technologii SMS. Z biegiem lat takie rozwiązania udostępniały kolejne banki¹⁷², przy czym na szeroką skalę ta forma świadczenia usług została udostępniona po 2010 r. W połowie 2021 r. liczba aktywnych użytkowników aplikacji mobilnych w Polsce wyniosła 17,2 mln osób, z których ponad połowa jest aktywnymi użytkownikami korzystającymi z usług bankowych wyłącznie poprzez aplikację mobilną (tzw. *mobile only*) – jest ich aż 8,9 mln osób¹⁷³.

pay-by-link

W przypadku płatności za zakupy w internecie i korzystania z rachunku poprzez bankowość internetową, dość popularną formą dokonywania zapłaty jest płatność **pay-by-link** (e-płatność, bramka płatnicza). Są to płatności, w których oprócz odbiorcy i płatnika uczestniczy dodatkowy podmiot (pośrednik w usłudze płatniczej), jednak link w sklepie internetowym może być również udostępniany przez bank. Sklep oferuje płatności z wykorzystaniem usług instytucji płatniczej. Instytucja ta dostarcza oprogramowania, które umożliwia automatyczne wypełnienie formularza płatności (co eliminuje ryzyko błędów), przesłanie zaszyfrowanej informacji do banku, w którym dokonywana jest płatność (z wykorzystaniem różnych instrumentów, np. przelewów, karty, płatności mobilnych). Popularnymi dostawcami usługi *pay-by-link* są: Dotpay (usługa Dotpay),

¹⁷² T. Hassa, *Stan i perspektywy rozwoju bankowości mobilnej dla klientów indywidualnych w Polsce*, „Studia i Prace. Kolegium Zarządzania i Finansów” 2013, nr 131, s. 42.

¹⁷³ <https://www.cashless.pl/10444-klienci-mobilni-mobile-only-2-kw-2021> [dostęp: 20 listopada 2021].

PayPro SA (usługa Przelewy24), PayU (PayU), Krajowy Integrator Płatności (tpay). Koszt korzystania z usług operatora usługi *pay-by-link* ponosi sklep internetowy, może się jednak zdarzyć, że drobną kwotą będzie musiał zapłacić również klient. Środki ze sprzedaży trafiają na konto sprzedawcy zgodnie z postanowieniami umowy zawartej z operatorem. Niektórzy operatorzy szybkich przelewów przesyłają je w ciągu kilku, kilkunastu minut lub do godziny, inni oferują system dwudziestoczterogodzinny lub kwotowy.

2.4.2. Bankowość terminalowa

Bankowość terminalowa (bankowość samoobsługowa lub *self-banking*) stanowi najstarszą formę bankowości elektronicznej. Polega ona na samoobsługowym korzystaniu przez użytkownika z określonego terminala, którym może być: bankomat, kiosk multimedialny, elektroniczny terminal płatniczy.

Bankomaty to najprostszy rodzaj terminali wykorzystywanych w bankowości terminalowej. Są to samoobsługowe urządzenia, umożliwiające dokonywanie operacji bankowych pierwotnie jedynie przy użyciu kart płatniczych, aktualnie również transakcje zbliżeniowe czy BLIK. Pierwszy bankomat pojawił się w latach 60. XX w. w Stanach Zjednoczonych i należał do First Pennsylvania Bank. W Polsce bankomaty pojawiły się kilkadziesiąt lat później, w latach 90. XX w. (pierwszy z nich został uruchomiony przez Bank Pekao SA w 1987 r.).

Pierwotnie bankomat należał do urządzeń jednofunkcyjnych (*Cash Dispenser*), które pozwalały jedynie na wypłatę gotówki. Jego głównym celem było ograniczenie wypłat w placówkach banku. Takie bankomaty zlokalizowano w placówkach banków, a ich dostępność była ograniczona ze względu na godziny ich otwarcia. Rozwój technologiczny i chęć wprowadzenia nowych funkcji pozwoliły na pojawienie się bankomatów funkcjonujących w trybie on-line – wielofunkcyjnych urządzeń ATM (*Automated Teller Machine*). Wraz z ich wprowadzeniem pojawiły się nowe funkcje, tj. sprawdzenie stanu konta, zakładanie lokat i zlecenie przelewu. W późniejszych czasach do użytku zaczęto wprowadzać również wpłatomaty, czyli urządzenia umożliwiające wpłatę gotówki na własny rachunek bankowy. Bankomaty i wpłatomaty są urządzeniami będącymi własnością banków, ale również niezależnych sieci, w połowie 2021 r. największymi sieciami bankomatów dysponowały Euronet (7125 urządzeń) oraz ITCard/Planet Cash (4206), nieco mniej urządzeń ma PKO BP (2909). Łącznie w Polsce w 2021 r. było 21,1 tys. bankomatów, przy czym ich liczba nieznacznie

bankomaty

*funkcje
bankomatów*

się zmniejsza. Zwiększa się natomiast liczba wpłatomatów, w 2021 r. było ich już 8,7 tys., jest to wynikiem rosnącej popularności innych usług (przede wszystkim wpłat), udział wypłat gotówki w liczbie transakcji w bankomatach stanowił 87,5% (2020 r.), podczas gdy w 2010 r. było to 99,5% (z kolei udział wypłat w wartości transakcji zmniejszył się do 70,8% w 2020 r. również z poziomu prawie 100%).

Terminalem różniącym się od bankomatów i dającym większe możliwości jest samoobsługowy **kiosk multimedialny**. Jest on urządzeniem elektronicznym, które wyglądem przypomina bankomat i służy do realizacji operacji bankowych (często z pominięciem wypłaty pieniędzy). Kioski multimedialne stosuje się najczęściej w miejscach publicznych, jak np. lotniska, supermarkety, jednak zdarza się, że są one instalowane w niewielkich pomieszczeniach przy tradycyjnych oddziałach bankowych.

elektroniczne terminale płatnicze

Kolejną formą bankowości terminalowej są **elektroniczne terminale płatnicze** (terminal POS, ang. *point of sale* – POS), które umożliwiają dokonywanie zapłaty za transakcje w punktach usługowo-handlowych posiadających elektroniczne czytniki kart płatniczych. Funkcjonalność elektronicznych punktów sprzedaży ogranicza się jednak tylko do autoryzacji płatności (weryfikacji karty płatniczej i jej posiadacza) oraz do sprawdzenia dostępności środków na rachunku klienta. POS dokonują autoryzacji tylko tych transakcji, w których limit nie został przekroczony. Wszystkie dane sprawdzane są w bazie zawierającej odpowiednie informacje o kartach wydanych przez bank. Jeśli wszystkie są zgodne (kwota transakcji jest także zaakceptowana), to zostaje wysłana odpowiedź pozytywna autoryzująca transakcję. W Polsce w 2020 r. funkcjonowało 737,4 tys. punktów handlowo-usługowych wyposażonych w terminale POS, a łączna sieć terminali przekroczyła milion. Notowano stały wzrost tych liczb, było to również wynikiem rosnącej popularności płatności kartami płatniczymi i mobilnych¹⁷⁴. Od 2019 r. wszystkie terminale działające w Polsce są przystosowane do płatności zbliżeniowych (największą siecią dysponuje e-Service – 268,5 tys. urządzeń, First Data – 190 tys., kolejną pozycję zajmuje firma Polskie ePłatności – 167 tys.). Dodatkowo warto nadmienić, że część placówek handlowych (stacje benzynowe, supermarkety, hotele itp.) przyjmujących płatności oferuje również usługę wypłaty sklepowej tzw. **Cash Back**

Cash Back

¹⁷⁴ Do wzrostu sieci akceptacji kart płatniczych przyczyniła się również działalność Fundacji Polska Bezgotówkowa, dzięki której od 2018 r. do Programu Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego przystąpiło 250 tys. przedsiębiorców (u których zainstalowano 350 tys. terminali POS).

przy okazji dokonywania płatności za zakupy. Posiadacze debetowych kart płatniczych mogą skorzystać z wypłaty do określonego limitu (maksymalna wypłata dla kart Mastercard to 500 zł, zaś Visa – 300 zł). W 2020 r. można było skorzystać z takiej wypłaty w ponad 1/3 punktów (263,5 tys. jednostek).

2.4.3. Płatności mobilne

Coraz większą popularność zyskują **płatności mobilne** (m-płatności), w których dane o płatności oraz zlecenie jej dokonania są inicjowane, przekazywane lub potwierdzane za pośrednictwem telefonu komórkowego lub innego urządzenia przenośnego. Płatności mobilne obejmują zatem część usług oferowanych w ramach opisanej już bankowości mobilnej, np. gdy klient płaci za pomocą karty wirtualnej lub poleceniem przelewu, jednak płatności tego rodzaju są często „obudowane” dodatkowymi usługami świadczonymi przez inne instytucje (FinTechy) w ramach oferowanych przez nie schematów płatności.

Płatności mobilne dzielą się na zbliżeniowe (bezstykowe) oraz zdalne. W przypadku płatności zbliżeniowych wykorzystuje się transfer danych NFC (ang. *Near Field Communication*) lub kody QR (ang. *Quick Response*), płatności dokonywane są na zasadzie zbliżenia urządzenia, stąd występuje konieczność osobistego kontaktu między stronami. Z kolei płatności zdalne mają miejsce, gdy płatnik i odbiorca odpowiednio zlecają i potwierdzają transakcje bez konieczności bezpośredniego kontaktu (wykorzystują sieć internetową, różne sposoby uwierzytelniania i autoryzacji), ich lokalizacja nie ma więc znaczenia dla wykonywania płatności.

Wśród m-płatności najczęściej wyróżnia się płatności mobilne kartowe i niekartowe. Do pierwszych zalicza się płatność urządzeniem mobilnym z zapisaną na nim kartą HCE (ang. *Host Card Emulation*)¹⁷⁵. Jest to technologia umożliwiająca przechowywanie wrażliwych danych w sposób bezpieczny w chmurze obliczeniowej, z którą przy płatnościach łączy się zainstalowana na telefonie aplikacja, do której „podpięte” są karty płatnicze. Banki i inne organizacje wykorzystują

*płatności
mobilne*

*zbliżeniowe
i zdalne
płatności
mobilne*

*kartowe
i niekartowe
m-płatności*

¹⁷⁵ W przeszłości na polskim rynku działały tzw. płatności NFC w modelu simcentrycznym, które również opierały się na module NFC w smartfonie, jednak do działania wymagały specjalnej karty SIM, wydawanej przez konkretnego operatora komórkowego (sieci T-Mobile i Orange). Wyróżnikiem modelu simcentrycznego było miejsce przechowywania informacji na temat karty, którą była karta SIM (stąd pochodzi nazwa SIM-centric).

HCE do oferowania mobilnych płatności zbliżeniowych smartfonami wyposażonymi w anteny NFC. Płatności w takim modelu odbywają się poprzez określone aplikacje bankowe lub aplikacje innego podmiotu (tzw. e-portfele), wśród których najbardziej popularne są: Google Pay, Apple Pay oraz podmioty oferujące płatności mobilne w zegarkach Garmin Pay czy Fitbit Pay. W ramach jednej aplikacji może zostać zapisana większa liczba kart różnych rodzajów (np. debetowe, przedpłacone), również wydanych przez różne banki (i inne instytucje). Kartowe płatności mobilne są coraz częściej wykorzystywane w płatnościach. Choć płatności mobilne HCE w Polsce pojawiły się w 2014 roku (był to bank Pekao, który wprowadził takie rozwiązanie do aplikacji PeoPay), w połowie 2021 r. według serwisu Cashless.pl już 6 mln kart płatniczych zostało dodanych do aplikacji mobilnych¹⁷⁶.

BLIK

Najpopularniejszy spośród funkcjonujących w Polsce niekartowych płatności mobilnych jest system płatności mobilnych **BLIK**, który obsługiwany jest przez Polski Standard Płatności Sp. z o.o. (podmiot ten został utworzony jako wspólne przedsięwzięcie sześciu banków)¹⁷⁷. System płatności mobilnych BLIK skierowany jest do użytkowników smartfonów z zainstalowaną aplikacją banku, obsługującego ten system płatniczy (w połowie 2021 r. było to 16 banków). BLIK umożliwia wygenerowanie jednorazowego, sześciocyfrowego kodu, który jest aktywny przez 2 minuty. Za pomocą tego kodu można wykonywać różne operacje, wpisując go do właściwego urządzenia i potwierdzając transakcję w aplikacji mobilnej (z wyjątkiem przelewów na numer telefonu). BLIK umożliwia swoim użytkownikom przeprowadzanie:

- płatności internetowych,
- płatności z terminali POS,
- wypłat i wpłat gotówki w bankomatach,
- przelewów na numer telefonu (płatności mobilnych P2P),
- innych usług¹⁷⁸.

Płatności internetowe są najbardziej popularną usługą BLIK obejmującą aż 3/4 wszystkich transakcji BLIK. W 2020 r. można było dokonywać płatności BLIK w 122,3 tys. sklepów, przy tym warto zauważyć, że liczba ta jest dwukrotnie wyższa od liczby sklepów przyjmujących płatności kartami płatniczymi. Aby dokonać płatności BLIK w sklepie,

¹⁷⁶ <https://www.cashless.pl/10455-liczba-uzytkownikow-apple-pay-google-pay-w-polsce-2-kw-2021> [dostęp: 20 sierpnia 2021].

¹⁷⁷ W 2020 r. aż 16,9 mln osób było aktywnymi uczestnikami tego systemu w Polsce.

¹⁷⁸ Wśród nich чеки BLIK, które zostały opisane w podrozdziale 5.4.4.

należy poinformować sprzedawcę o wyborze tej opcji, przejść do aplikacji mobilnej, wygenerować kod, wprowadzić go na terminal, a następnie zatwierdzić transakcję w aplikacji banku. Płatności w terminalach płatniczych nie są aż tak popularne wśród korzystających (stanowiły w 2020 r. 8,8% wszystkich transakcji BLIK), jednak systematycznie wzrasta liczba tych urządzeń, które przyjmują zapłatę BLIK (w 2020 r. 70% terminali akceptowało te płatności).

Klient, który chce dokonać wypłaty BLIK z bankomatu, powinien znaleźć bankomat obsługujący ten system (ok. 90% oferuje BLIK), wybrać opcję wypłaty BLIK, równocześnie w aplikacji wygenerować kod BLIK i przepisać go na klawiaturze urządzenia. Następnie należy potwierdzić transakcję na ekranie smartfona, korzystając z jednego ze zdefiniowanych sposobów autoryzacji. Transakcje bankomatowe stanowią 5,8% transakcji BLIK.

Kolejną usługą BLIK są przelewy w segmencie P2P na numer telefonu, w ramach których w przeciwieństwie do tradycyjnych przelewów środki przesłane na urządzenie mobilne błyskawicznie trafiają na konto adresata, nadawca nie musi znać jego numeru rachunku bankowego¹⁷⁹. Transakcje tego rodzaju mają limit kwotowy (w większości banków 500 zł), realizowane są w systemie płatności Express Elixir, stąd możliwość wykonania płatności w dowolnym czasie i bezzwłocznie. Transakcje tego rodzaju stają się coraz bardziej popularne, w 2020 r. stanowiły 11,5% płatności BLIK.

Innowacyjność systemu BLIK w porównaniu do innych systemów płatności polega na możliwości wykonywania przez klientów transakcji jedynie z wykorzystaniem telefonu z zainstalowaną aplikacją mobilną. Zwiększa to bezpieczeństwo płatności, ponieważ nie podaje się nigdzie numeru konta ani danych karty płatniczej. Kod, który wpisuje się podczas płatności, jest jednorazowy, co oznacza, że zostaje automatycznie wykorzystany po dokonaniu transakcji.

Inne niekartowe systemy płatności nie zyskały takiego zainteresowania jak BLIK. Warto jednak zauważyć, że w związku ze zmianami technologicznymi oraz regulacyjnymi na rynku funkcjonują różne, bardzo innowacyjne formy płatności, np. oferowane są płatności mobilne rozwijane przez akceptantów, np. Lidl Pay, Żabka Pay czy Orlen Pay.

¹⁷⁹ Kolejną nową funkcją oferowaną przez system BLIK jest prośba o przelew na telefon. Polega ona na przesłaniu prośby do innego użytkownika aplikacji o wykonanie transakcji. W aplikacji bankowej należy wybrać opcję prośba o przelew na telefon, uzupełnić numer telefonu, kwotę, tytuł oraz przesłać do odbiorcy. Odbiorca natychmiastowo otrzymuje prośbę o wykonanie transakcji, którą powinien zrealizować w ciągu 72 godzin.

Rozdział 3

RACHUNKI BANKOWE

3.1. Istota rachunku bankowego

rachunek bankowy

Najważniejszym produktem bankowym, a także podstawowym narzędziem ewidencjonowania stanu należności lub zobowiązań klienta wobec banku jest rachunek bankowy (inaczej konto bankowe). Stanowi on podstawę współpracy klienta z bankiem, ponieważ posiadanie rachunku bankowego umożliwia korzystanie z wielu różnych usług bankowych, np. kart płatniczych, poleceń przelewu, kredytu odnawialnego.

Na rachunku bankowym, czyli koncie księgowym w zależności od charakteru operacji dokonywane są zapisy po stronie debetowej lub kredytowej:

- wpłaty na rachunek (uznanie rachunku) na skutek np. wpłaty wynagrodzenia, zapłaty należności przez kontrahenta, kapitalizacje odsetek dokonywane są po stronie Credit (Ma),
- wypłaty z rachunku (obciążenia rachunku) na skutek np. zapłaty faktury, spłaty zobowiązania kredytowego, płatności raty kredytu ratalnego dokonywane są po stronie Debet (Winien),
- stan środków pieniężnych na rachunku bankowym w określonym momencie (np. na określony dzień) nazywa się saldem rachunku.

saldo rachunku bankowego

Saldo kredytowe (dodatnie) występuje wtedy, gdy suma salda początkowego oraz wpłat jest większa niż wypłaty. Z kolei saldo debetowe (ujemne) występuje wtedy, gdy wypłaty są większe niż wpłaty i saldo początkowe.

Od salda środków pieniężnych na rachunku bankowym naliczane jest oprocentowanie. Jeśli więc saldo jest dodatnie (kredytowe),

klient otrzymuje oprocentowanie z tytułu wkładu pieniężnego w banku, natomiast saldo ujemne (debetowe) świadczy o korzystaniu przez klienta z kredytu w rachunku bieżącym i z tego tytułu ponosi on koszt odsetkowy. Do obliczania odsetek przyjmuje się, że rok liczy 365 dni, chyba że umowa stanowi inaczej.

W odróżnieniu od pojęcia salda rachunku bankowego **dostępne środki pieniężne** na rachunku bankowym mogą mieć wartość wyższą o kwotę przyznanego limitu zadłużenia lub niższą pomniejszoną o kwoty środków pieniężnych zablokowane z tytułu nierozliczonych transakcji płatniczych.

Banki dokonują księgowania na rachunku bankowym na podstawie różnego rodzaju dokumentów, przede wszystkim rozliczeniowych, w tym poleceń przelewu, wpłat gotówkowych. Zmiany stanu rachunku bankowego mogą być dokonywane z inicjatywy: posiadacza rachunku (np. wpłaty, polecenia przelewu), osób trzecich (np. wpłata wynagrodzenia, dyspozycja polecenia zapłaty), banku (różnego rodzaju opłaty i prowizje, kapitalizacja oprocentowania) oraz na podstawie tytułów wykonawczych (sądowych i prokuratorских). Banki informują posiadaczy rachunków, dla których zawarto umowy na czas nieoznaczony, o każdej zmianie stanu rachunku, a przynajmniej raz w miesiącu mają obowiązek bezpłatnego przesłania wyciągu z rachunku z informacją o zmianach stanu rachunku i ustaleniem salda, chyba że posiadacz rachunku wyraził zgodę na inny sposób informowania go o zmianach stanu rachunku (np. w formie elektronicznej). Posiadacz rachunku bankowego jest zaś obowiązany zgłosić bankowi niezgodność zmian stanu rachunku lub salda w ciągu czternastu dni od dnia otrzymania wyciągu z rachunku.

Przykład 1

Pan Przemysław Wiarygodny ma rachunek bankowy w Banku X. Saldo tego rachunku na koniec stycznia 2021 r. wynosiło 500 zł. Na rachunku miało miejsce kilka operacji:

- 1) 31 stycznia 2021 r. – zrealizowano polecenie przelewu w ciężar rachunku 200 zł,
- 2) 31 stycznia 2021 r. – przyznano panu Wiarygodnemu kredyt w rachunku bieżącym 5000 zł,
- 3) 31 stycznia 2021 r. – naliczono prowizję od przyznanego kredytu 1% wartości kredytu,
- 4) 31 stycznia 2021 r. – zapłacono za fakturę – polecenie przelewu – kwotę 2300 zł,
- 5) 10 lutego 2021 r. – wpłynęło wynagrodzenie 3000 zł,

- 6) 28 lutego 2021 r. – naliczono odsetki od wykorzystanego kredytu, stopa procentowa wynosi 5% w skali roku.

Dodatkowo zakłada się, że:

- nie dokonano innych operacji na rachunku do końca lutego,
- stopa procentowa dla środków na rachunku wynosi 0%,
- polecenia przelewu są darmowe,
- rok liczy 365 dni.

Dla pana Wiarygodnego istotne jest, ile wynosi saldo jego rachunku na koniec lutego. Do jakiej kwoty bank będzie realizować jego zobowiązania na koniec lutego?

Rozwiązując przypadek pana Wiarygodnego, w pierwszej kolejności należy ustalić, że celem zadania jest wyznaczenie salda rachunku oraz dostępnych środków na koniec lutego.

Dla obliczeń można posłużyć się tabelą pomocniczą, w której należy wyznaczyć wielkości po każdej z operacji. Numerem „0” oznaczono saldo początkowe.

Nr	Saldo rachunku [zł]	Dostępne środki [zł]
0	500	500
1	$300 = 500 - 200$	$300 = 500 - 200$
2	300	$5300 = 300 + 5000$
3	$250 = 300 - 50$	$5250 = 5300 - 50$
4	$-2050 = 250 - 2300$	$2950 = 5250 - 2300$
5	$950 = -2050 + 3000$	$5950 = 2950 + 3000$
6	$947,19 = 950 - 2,81$	$5947,19 = 5950 - 2,81$

Pierwsza operacja obniża saldo rachunku (oraz dostępne środki) o 200 zł. Udzielenie kredytu w rachunku bieżącym zwiększa jedynie dostępne środki o 5000 zł. Prowizja wynosząca 50 zł = $1\% \times 5000$ zł obniża środki na rachunku (oraz dostępne środki) o 50 zł. W wyniku 4 operacji na koncie występuje ujemne saldo, jednak nadal pan Wiarygodny może wykonywać zlecenia płatnicze na kwotę 2950. Wpływ wynagrodzenia (5. operacja) w jednakowym zakresie zmienia wartości salda i dostępnych środków. W ramach 6. operacji bank nalicza odsetki od faktycznie wykorzystanych środków kredytów (jedynie salda debetowego za liczbę dni z ujemnym saldem). Ile dni było saldo ujemne? Od 31 stycznia do 10 lutego, czyli 10 dni.

$$\text{Odsetki} = 2050 \times \frac{0,1 \times 10}{365} = 2,81 \text{ zł}$$

Saldo rachunku na koniec lutego wyniesie 947,19 zł, a pan Przemysław może regulować rachunki do kwoty 5947,19 zł.

Od 2004 r. w Polsce rachunki bankowe posiadają tworzone według ustalonych standardów numery:

- NRB – numer rachunku bankowego, BBAN (ang. *basic bank account number*) – jeśli rachunek wykorzystywany jest do rozliczeń krajowych,
- IBAN (ang. *international bank account number*) – międzynarodowy numer rachunku bankowego, jeśli rachunek jest używany w rozliczeniach transgranicznych.

Numer rachunku bankowego zawiera 26 znaków i składa się z trzech członów:

- sumy kontrolnej obejmującej – dwie pierwsze cyfry – służy do weryfikacji poprawności numeru rachunku bankowego,
- numeru jednostki organizacyjnej banku prowadzącej rachunek bankowy – osiem kolejnych cyfr, przy czym pierwsze cztery identyfikują bank,
- numeru porządkowego rachunku klienta w jednostce organizacyjnej banku – szesnaście cyfr.

Numer rachunku bankowego zapisywany jest bez spacji i innych znaków rozdzielających. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy NRB zapisywany jest na nośniku papierowym niemającym kratek do wpisywania kolejnych cyfr, wówczas spacjami oddzielana jest cyfra kontrolna oraz sześć kolejnych grup czterocyfrowych.

Numer IBAN składa się z identycznych cyfr co NRB, poprzedzonych jednak kodem kraju, którym w Polsce jest „PL”.

Suma (liczba) kontrolna numeru rachunku bankowego nadawana zgodnie z określonym algorytmem pozwala kontrolować poprawność wykorzystywanych w rozliczeniach numerów rachunków¹⁸⁰. Liczba kontrolna obliczona dla NRB i IBAN identyfikujących ten sam rachunek jest taka sama.

Standard IBAN został pierwotnie przyjęty przez Europejski Komitet Standardów Bankowych (ECBS), jednak obecnie funkcjonuje jako międzynarodowa norma ISO-13616 i jest stosowany w ponad

¹⁸⁰ W najprostszy sposób algorytm wyliczania liczb kontrolnych polega na następujących działaniach:

1. Należy stworzyć numer konta składający się z kodu kraju, dwóch cyfr 0, a następnie numeru konta.
2. Następnie należy przenieść 4 pierwsze znaki numeru konta na jego koniec.
3. Kolejną czynnością jest zamiana liter w numerze konta na ciąg cyfr, zamieniając A na 10, B na 11 itd. aż do Z na 35; dla PL – 2521.
4. Dla otrzymanego ciągu znaków należy wyliczyć resztę z dzielenia przez 97.
5. Wynik odejmuje się od 98, jeśli jest to liczba jednocyfrowa, dodaje się na początku zero. Otrzymana liczba jest sumą kontrolną.

60 państwach świata. IBAN zawiera: dwucyfrowy kod kraju, dwucyfrową liczbę kontrolną oraz składający się z maksymalnie 30 znaków alfanumerycznych charakteryzujących numer konta bankowego (BBAN). Decyzja o długości tego bloku należy do poszczególnych krajów, z tym że dany kraj musi mieć jedną, określoną długość.

3.2. Funkcje rachunku bankowego

*umowa
rachunku
bankowego –
istota*

Banki otwierają rachunki bankowe na podstawie pisemnie zawartej umowy. Regulacje dotyczące umów rachunku bankowego zawarte są w Kodeksie cywilnym oraz Prawie bankowym. W umowie rachunku bankowego bank zobowiązuje się względem posiadacza rachunku, na czas oznaczony lub nieoznaczony, do przechowywania środków pieniężnych oraz, jeżeli umowa tak stanowi, do przeprowadzania na jego zlecenie rozliczeń pieniężnych. W związku z powyższym, rachunek bankowy dla klienta jest istotny ze względu na pełnione funkcje:

*funkcja
depozytowa
rachunku
bankowego*

- depozytową (lub oszczędnościową)¹⁸¹ – bank przechowuje dla niego środki pieniężne, rachunek służy do gromadzenia wolnych środków pieniężnych klienta, bank zaś może nimi obracać z obowiązkiem ich zwrotu w całości lub w części na każde żądanie, chyba że umowa uzależnia obowiązek zwrotu środków od wypowiedzenia¹⁸²; z punktu widzenia klienta funkcja ta związana jest z gromadzeniem oszczędności,
- rozliczeniową¹⁸³ (płatniczą) – za pośrednictwem rachunku dokonywane są rozliczenia pieniężne; bank zobowiązany jest do realizacji dyspozycji płatniczych zleconych przez posiadacza rachunku bez zbędnej zwłoki, ale w ramach dostępnych środków na rachunku. Każdy rachunek bankowy dający możliwość wykonywania płatności (transakcji płatniczych) jest jednocześnie **rachunkiem płatniczym** zgodnie z ustawą o usługach płatniczych (szerzej podrozdział 5.2).

*funkcja
rozliczeniowa
rachunku
bankowego*

Banki w regulaminach dodatkowo przewidują możliwość świadczenia innych usług, w tym często dają klientom możliwość uzyskania kredytu w rachunku, stąd do klasycznych funkcji rachunku

¹⁸¹ Szerzej na temat funkcji depozytowej w czwartym rozdziale książki.

¹⁸² Klient może wycofać wkład pieniężny również przed terminem płatności. Jeżeli więc bank chce ograniczyć prawo do podejmowania środków na każde żądanie, powinien zastrzec konieczność wypowiedzenia umowy. Rachunki tego rodzaju są nazywane lokatami *call*, podrozdział 4.2.

¹⁸³ Szerzej na temat funkcji rozliczeniowej w piątym rozdziale pracy.

bankowego zalicza się również funkcję kredytową. W ramach oferty produktowej rachunków bankowych klasyczne funkcje rachunku bankowego wzbogacane są funkcjami dodatkowymi, np. automatyczne inwestowanie dodatniego salda rachunku, usługi bankowości inwestycyjnej.

Umowa rachunku bankowego może zostać zawarta na określony termin lub na czas nieoznaczony. Jeśli jednak przez dwa lata nie dokonywano na rachunku żadnych obrotów, z wyjątkiem okresowego dopisywania odsetek, a stan środków pieniężnych nie przekraczał kwoty minimalnej określonej w umowie oraz nie zawarto odmiennych postanowień w umowie, bank rozwiązuje umowę rachunku bankowego.

Od 2016 r. istnieje w Polsce rozwiązanie pozwalające dość łatwo pozyskać informacje o zapomnianych lub poszukiwanych rachunkach – o rachunkach osób zmarłych, „zapomnianych” rachunkach osób fizycznych, rachunkach osób wskazanych przez sąd, komornika, policję lub inne uprawnione organy. Zamiast poszukiwać takich rachunków, składając zapytania do różnych banków (również SKOK i oddziałów instytucji kredytowych), osoba mająca tytuł prawny do spadku po właścicielu rachunku albo poszukująca własnych rachunków czy też uprawniony podmiot może złożyć jeden wniosek w dowolnym banku (lub SKOK-u) działającym w Polsce, który jest kierowany do Centralnej informacji o rachunkach prowadzonej przez KIR SA (w ramach systemu Ognivo). Na tej podstawie generowana jest zbiorcza informacja zawierająca:

- wskazanie podmiotów, które prowadzą albo prowadziły rachunek, numer rachunku,
- informację, czy rachunek jest nadal prowadzony,
- informację, czy jest to rachunek wspólny,
- informację o umowach rachunku bankowego rozwiązanych lub wygasłych z powodu śmierci posiadacza rachunku albo braku dyspozycji dotyczących rachunku przez okres 10 lat.

Informacja taka jest przekazywana również w zakresie rachunków bankowych osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą¹⁸⁴.

¹⁸⁴ Zmarły przedsiębiorca mógł posiadać rachunki w różnych bankach, o czym może nie wiedzieć nawet jego najbliższa rodzina. W związku z tym zarządca sukcesyjny uzyska informacje o wszystkich kontaktach bankowych (i rachunkach w SKOK-ach) zmarłego. Dzięki temu będzie mógł ustalić konta i środki na nich zgromadzone, które będą mogły zostać wykorzystane w prowadzeniu przedsiębiorstwa. Bank ma obowiązek udostępnienia zarządcy sukcesyjnemu informacji o rachunkach bankowych. Samo uzyskanie informacji o rachunkach nie oznacza jednak, że zarządca

Choć usługa ta w poszczególnych bankach jest obciążona opłatą, w praktyce niweluje uciążliwości związane z poszukiwaniem rachunków bankowych.

3.3. Rodzaje rachunków bankowych

W zależności od znaczenia funkcji depozytowych i rozliczeniowych rachunków bankowych, a także kategorii podmiotów, dla których są one prowadzone, ustawowo wyróżnia się następujące rodzaje rachunków bankowych (zob. tab. 13):

- rachunki rozliczeniowe, w tym bieżące i pomocnicze, rachunki VAT,
- rachunki lokat terminowych,
- rachunki oszczędnościowe, rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe (ROR), rachunki terminowych lokat oszczędnościowych.

Rachunki rozliczeniowe, lokat terminowych oraz rachunki VAT mogą być prowadzone wyłącznie dla podmiotów gospodarczych: osób prawnych (np. spółki akcyjne), jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej, o ile posiadają zdolność prawną (np. spółki jawne, komandytowe, wspólnoty mieszkaniowe), osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.

Tabela 13. Rodzaje rachunków bankowych według podmiotów oraz dominującej funkcji

Podstawowa funkcja rachunku dla klienta	Podmioty gospodarcze	Osoby fizyczne (oraz SKO i PKZP)
Rozliczeniowa	rachunki rozliczeniowe, w tym bieżące i pomocnicze, rachunki VAT	rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe (ROR)
Depozytowa	rachunki lokat terminowych	rachunki oszczędnościowe, rachunki terminowych lokat oszczędnościowych

Źródło: opracowanie własne.

Rachunki oszczędnościowe, oszczędnościowych lokat terminowych i rachunki terminowych lokat oszczędnościowych banki prowadzą dla osób fizycznych, szkolnych kas oszczędności (SKO) oraz pracowniczych kas zapomogowo-pożyczkowych (PKZP).

otrzymuje do nich dostęp. Prawo dostępu dotyczy tylko rachunków wykorzystywanych do prowadzenia działalności gospodarczej.

Rachunki rozliczeniowe podmiotów gospodarczych służą do pieniężnego regulowania zobowiązań. Rachunek bieżący jest dla określonego podmiotu gospodarczego podstawowym rachunkiem bankowym ze względu na określone zadania (np. wypłaty wynagrodzeń, realizacja określonego projektu) lub z uwagi na rozwiniętą sieć oddziałów (np. rachunki oddziałów danego przedsiębiorstwa prowadzących działalność w różnych miejscowościach) może zostać otwarty kolejny rachunek bankowy, tzw. rachunek pomocniczy. Rachunki pomocnicze mogą być prowadzone w jednym lub kilku bankach.

W związku z wprowadzaniem w Polsce mechanizmu podzielonej płatności (*split payment*) od 2018 r. przedsiębiorcy stali się posiadaczami dodatkowego powiązanego z podstawowym rachunkiem bankowym **rachunku VAT**¹⁸⁵. Taki rachunek jest tworzony przez bank automatycznie do rachunku rozliczeniowego (dotyczy rachunków prowadzonych w złotych). Zapłata za wystawioną fakturę zostaje podzielona, kwota faktury netto jest wpłacana na zwykły rachunek rozliczeniowy, kwota podatku VAT wynikająca z faktury jest wpłacana na specjalny rachunek VAT. Środki pieniężne zgromadzone na rachunku VAT mogą być wykorzystane do płatności podatków (w tym z tytułu VAT od otrzymanych faktur), składek ZUS i innych wskazanych w regulacjach świadczeń na rzecz państwa, na wniosek przedsiębiorcy mogą być również wypłacone. W rozliczeniach podmiotów gospodarczych z kontrahentami musi zostać zastosowany mechanizm podzielonej płatności, jeśli spełnione są trzy warunki:

- należność ogółem, która wynika z faktury, przekracza 15 tys. zł,
- choćby jedna pozycja na fakturze dotyczy towarów lub usług wrażliwych (określonych w załączniku 15. ustawy o VAT),
- sprzedawca i nabywca są podatnikami VAT.

Oprocentowanie środków pieniężnych zgromadzonych na rachunkach rozliczeniowych jest często zerowe, dlatego przedsiębiorcy korzystają z rachunków lokat terminowych. Na tego rodzaju rachunkach banki oferują wyższe oprocentowanie w zamian za zobowiązanie posiadacza do utrzymywania środków pieniężnych w banku przez czas określony w umowie.

¹⁸⁵ Otwarcie i prowadzenie rachunku VAT nie wymaga zawarcia odrębnej umowy. Bank nie wydaje do rachunku VAT instrumentu płatniczego. Otwarcie i prowadzenie rachunku VAT jest wolne od dodatkowych prowizji i opłat dla banku. Środki pieniężne zgromadzone na rachunku VAT mogą być jednak oprocentowane.

rachunki dla osób fizycznych

Przymiotnikiem „oszczędnościowy” wyodrębnia się rachunki przeznaczone przede wszystkim dla konsumentów nieprowadzących działalności gospodarczej:

- rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe (ROR) z uwagi na minimalne lub zerowe oprocentowanie środków pieniężnych wykorzystywane są przede wszystkim do celów rozliczeniowych,
- rachunki terminowych lokat oszczędnościowych służą do gromadzenia nadwyżek wolnych środków pieniężnych w określonym czasie w celach oszczędnościowych,
- rachunki oszczędnościowe charakteryzują się brakiem określenia terminu dysponowania przez bank środkami pieniężnymi, służą celom oszczędnościowym¹⁸⁶.

Bank może wydać posiadaczowi rachunku oszczędnościowego lub rachunku oszczędnościowych lokat terminowych imienną książeczkę oszczędnościową lub inny dokument potwierdzający zawarcie umowy, w nazwie dokumentu powinien być wyraz „oszczędnościowy”¹⁸⁷.

rachunki oszczędnościowe – uprawnienia posiadaczy

Rachunki dla osób fizycznych podlegają szczególnym regulacjom prawnym, nadającym dodatkowe uprawnienia dla ich posiadaczy:

- możliwość dokonania dyspozycji wkładem na wypadek śmierci (tzw. zapis bankowy) – posiadacz rachunku może polecić bankowi wypłatę środków pieniężnych¹⁸⁸ po śmierci wskazanej osobie (małżonkowi, zstępnym, wstępnym lub rodzeństwu), przy czym wypłacona kwota nie wchodzi do spadku po posiadaczu rachunku,
- pokrycie kosztów pogrzebu – bank zobowiązany jest wypłacić kwotę wydatkowaną na koszty pogrzebu posiadacza rachunku osobie, która przedstawi rachunki stwierdzające wysokość poniesionych przez nią kosztów,
- środki pieniężne zgromadzone na tych rachunkach są wolne od zajęcia na podstawie sądowego lub administracyjnego tytułu wykonawczego, w każdym miesiącu kalendarzowym, w którym obowiązuje zajęcie, do wysokości 75% minimalnego wynagrodzenia za pracę (tzw. przywilej egzekucyjny).

¹⁸⁶ Szerzej patrz podrozdział 4.2.

¹⁸⁷ Wydanie takiego dokumentu zwalnia bank z obowiązku przesyłania wyciągu bankowego.

¹⁸⁸ Wypłacona kwota w ramach dyspozycji nie może przekroczyć dwudziestokrotności przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw ogłaszanego przez prezesa GUS.

Szczególnymi kategoriami rachunków oszczędnościowo-rozliczeniowych są rachunki rodzinne, rachunki podstawowe oraz rachunki dla małoletnich.

Pomimo szczególnych uprawnień w zakresie egzekucji dla rachunków oszczędnościowych występowały sytuacje zajęcia przez komornika środków pieniężnych uzyskanych ze świadczeń społecznych. **Rachunek rodzinny** jest kategorią rachunku bankowego, na który wpłacane są świadczenia społeczne niepodlegające zajęciu przez komornika, np. zasiłki, świadczenia z pomocy społecznej, świadczenia wychowawcze z programu Rodzina 500+. Osoby uprawnione do świadczeń nie mają obowiązku otwierania rachunków rodzinnych, jednak oprócz wyłączenia w egzekucji, zgodnie z regulacjami są one prowadzone nieodpłatnie.

*rachunki
rodzinne*

Podobnie darmowy charakter mają **rachunki podstawowe** (podstawowe rachunki płatnicze), które są oferowane dla osób nieubankowionych – niemających rachunku płatniczego w złotych w momencie składania wniosku o taki rachunek (banki mogą zweryfikować fakt niekorzystania z innego rachunku poprzez Centralną informację o rachunkach). Rachunek podstawowy stanowi uproszczoną wersję standardowych kont osobistych – zapewnia darmowy dostęp do podstawowych transakcji płatniczych, jednak liczba bezpłatnych operacji jest ściśle ograniczona¹⁸⁹. Są to następujące usługi:

*rachunki
podstawowe*

- otwarcie i prowadzenie rachunku oraz wydanie karty płatniczej i jej obsługa,
- pięć darmowych przelewów w miesiącu (w tym zleceń stałych),
- nielimitowane darmowe operacje w bankomatach i wpłatomatach należących do banku,
- pięć darmowych wypłat gotówki z bankomatów obcego dostawcy (czyli innego banku lub sieci).

Wszystkie operacje ponad wyznaczony limit oraz inne usługi do rachunku mogą być obciążone opłatami (zgodnie z taryfą opłat i prowizji do rachunku), których wysokość nie może być wyższa od tych standardowo pobieranych przez bank. Obowiązek oferowania rachunków podstawowych (od 2018 r.) wynika z Dyrektywy UE, podobnie w innych państwach UE tego rodzaju rachunki są oferowane osobom nieposiadającym konta bankowego w danej walucie.

¹⁸⁹ Ponadto posiadacze tego typu rachunków mają zamknięty dostęp do niektórych produktów i usług banku.

***rachunki dla
małoletnich***

Banki prowadzą również **rachunki bankowe dla osób małoletnich**, powyżej 13. roku życia. Posiadacz takiego rachunku (szczęśliwy rodzaj rachunku ROR) ma prawo do dysponowania środkami znajdującymi się na rachunku, a więc dokonywania wypłat, korzystania z kart płatniczych, dokonywania płatności do wysokości salda na rachunku, o ile nie sprzeciwi się tym czynnościom na piśmie przedstawiciel ustawowy (rodzic, opiekun). Małoletni nie może jednak korzystać z usług kredytowych banku.

***rachunki
wspólne***

Prawo do posiadania **rachunków wspólnych** mają m.in. osoby fizyczne (np. małżonkowie) oraz jednostki samorządu terytorialnego. Jednostki samorządu mogą mieć tego rodzaju rachunek w związku z wykonywaniem zadań publicznych, w tym przedsięwzięć współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej. Każdy ze współposiadaczy rachunku może dysponować samodzielnie środkami pieniężnymi zgromadzonymi na rachunku, wypowiedzieć umowę rachunku. Współposiadacze upoważniają siebie nawzajem do dysponowania bez ograniczeń pełnym saldem rachunku.

***rachunki
powiernicze***

Innym, wyodrębnionym ustawowo, specyficznym rodzajem rachunku bankowego, jednocześnie stanowiącym szczególną formę zabezpieczenia transakcji jest **rachunek powierniczy**¹⁹⁰. Na rachunku powierniczym gromadzone są pieniądze powierzone posiadaczowi takiego rachunku na podstawie odrębnej umowy przez osobę trzecią. Umowę rachunku powierniczego zawiera bank z posiadaczem rachunku, zwanym powiernikiem, natomiast środki na rachunek wpłacają osoby trzecie, najczęściej klienci powiernika. Powiernik zaś może dysponować środkami pieniężnymi z rachunku i wykorzystać je w płatnościach po spełnieniu warunku (lub warunków) określonych w umowie rachunku.

Blokada środków pieniężnych na rachunku powierniczym zwiększa bezpieczeństwo obrotu gospodarczego szczególnie w transakcjach charakteryzujących się wyższym ryzykiem. Zabezpiecza obie strony transakcji handlowej:

- powiernika przed ryzykiem odstąpienia klienta od umowy,
- klienta powiernika, dlatego że środki pieniężne zostają przekazane powiernikowi wtedy, gdy spełni on wszystkie warunki

¹⁹⁰ Alternatywną kategorią rachunków są tzw. rachunki zastrzeżone, w których w umowie rachunku bankowego ogranicza się swobodę dysponowania środkami pieniężnymi przez posiadacza. Przy podobnym zakresie zwiększania bezpieczeństwa umów rachunki tego rodzaju nie dają takiej ochrony klientom uiszczającym płatności, jaka występuje dla rachunków powierniczych (w sytuacji upadłości posiadacza rachunku, jego śmierci lub wszczęcia przeciw niemu postępowania egzekucyjnego).

określone w umowie, a także zabezpiecza przed wykorzystaniem pieniędzy klienta w innych celach niż uzgodnione między stronami.

W praktyce rachunki powiernicze stosowane są przez podmioty gospodarcze, obligatoryjnie wykorzystywane są na rynku nieruchomości przez deweloperów dla zapewnienia bezpieczeństwa środków pieniężnych powierzonych przez nabywców mieszkań, a także przez sprzedawców mieszkań na wtórnym rynku nieruchomości, kiedy uwolnienie środków pieniężnych następuje po przedstawieniu w banku aktu notarialnego. Rachunek powierniczy może też spełniać funkcję gwarancyjną, np. dla przedpłat w różnego rodzaju umowach dostawy, szczególnie dla transakcji o dużych wartościach w odniesieniu do produktów o małej płynności¹⁹¹.

Wadą rachunku powierniczego jest „zamrożenie” określonej kwoty środków pieniężnych, co może powodować konieczność korzystania przez powiernika z alternatywnych źródeł finansowania (np. kredytu bankowego), a występujące w związku z tym dodatkowe koszty (np. koszty odsetkowe, prowizje) podwyższą cenę dobra lub usługi uiszczaną przez odbiorcę.

Środki znajdujące się na rachunku powierniczym są z punktu widzenia klienta bezpieczne, ponieważ podlegają wyłączeniom w przypadku upadłości posiadacza rachunku, jego śmierci lub wszczęcia przeciw niemu postępowania egzekucyjnego:

- są wyłączone z masy upadłości posiadacza rachunku,
- nie wchodzi do masy spadkowej,
- nie podlegają zajęciu w postępowaniu egzekucyjnym przeciw powiernikowi.

W praktyce wyróżnia się rachunki powiernicze:

- zamknięte – dające możliwość jedynie jednokrotnego uwolnienia środków pieniężnych dla powiernika, np. dla deweloperów środki pieniężne na tego rodzaju rachunku są odblokowane po zakończeniu inwestycji,
- otwarte – umożliwiające zwalnianie środków pieniężnych po zamknięciu określonych etapów inwestycji, np. gdy nadzór budowlany potwierdzi, że kolejny etap inwestycji został wykonany.

***rachunki
powiernicze
zamknięte
i otwarte***

¹⁹¹ Rachunek powierniczy może służyć jako jedna z form (obok gwarancji ubezpieczeniowych lub bankowych bądź umowy ubezpieczenia) zabezpieczenia płatności klientów w sytuacji niewypłacalności przedsiębiorcy świadczącego usługi turystyczne. Wcześniej jednak występuje obowiązek złożenia do marszałka województwa oświadczenia o przyjmowaniu wpłat od klientów w tej formie.

**rachunki
skonsolidowane**

W ramach oferty produktowej rachunków bankowych dla dużych podmiotów instytucjonalnych występują **rachunki skonsolidowane**. Bank prowadzi wówczas większą liczbę rachunków w ramach indywidualnie zaprojektowanej struktury, rachunkowi głównemu (skonsolidowanemu, koncentrycznemu, zintegrowanemu, zbiorczemu) podporządkowane są wówczas rachunki pomocnicze (subkonta). Struktura rachunków konstruowana specjalnie na potrzeby określonego przedsiębiorstwa może być tworzona według:

- sieci placówek podmiotu gospodarczego,
- tytułów wydatków/kosztów, np. wynagrodzenia,
- realizowanych projektów, rodzajów działalności.

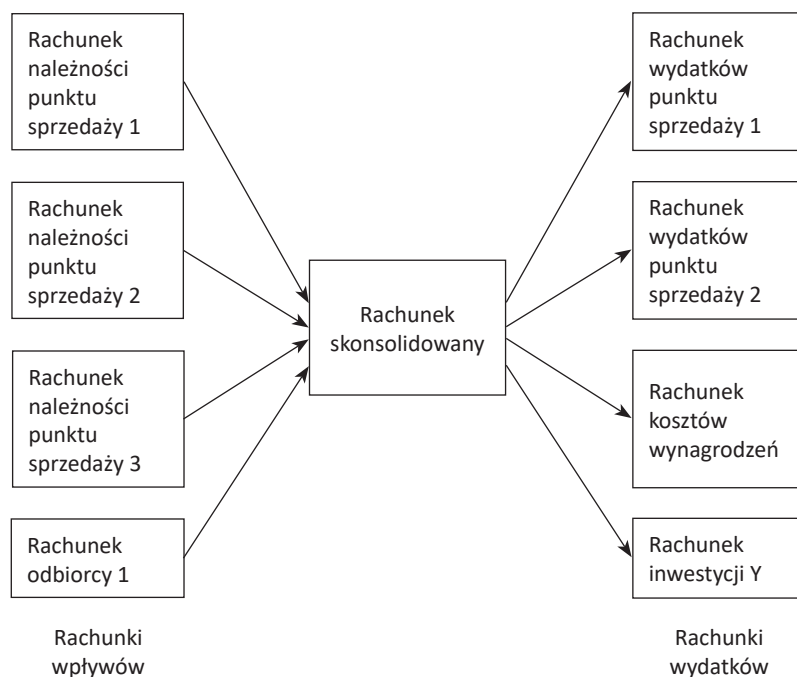
O ustalonej w umowie rachunku godzinie nadwyżki środków pieniężnych zgromadzone na rachunkach pomocniczych (całe saldo, ustalona kwota powyżej określonego salda albo ustalona kwota) są przekazywane na rachunek główny albo w przypadku braku środków na rachunkach pomocniczych są one zasilane środkami z rachunku głównego. Usługa rachunku skonsolidowanego umożliwia optymalizację wykorzystania środków będących w dyspozycji przedsiębiorstwa, ponieważ może eliminować konieczności płacenia odsetek od salda debetowego (np. gdy podmiot gospodarczy korzysta z kredytu w rachunku bieżącym), a także umożliwia ulokowanie na określony termin (lub zainwestowanie w inny sposób) wolnych środków zgromadzonych na różnych rozliczeniowych rachunkach bankowych, zapewnia więc korzyści odsetkowe.

Przykład 2¹⁹²

Przedsiębiorstwo handlowe ADA sp. z o.o., posiadające ogólnopolską sieć sprzedaży, korzysta z rachunku skonsolidowanego. Każdy z punktów sprzedaży dysponuje odrębnym rachunkiem bankowym, służącym do inkasowania należności oraz oddzielny rachunek wydatków. Środki pieniężne, które „sptywają” na rachunki należności oddziałów sprzedaży są na koniec dnia przeksięgowywane na rachunek główny. Rachunki kosztów oddziałów sprzedaży są z kolei automatycznie zasilane z rachunku głównego. Dla poszczególnych rodzajów kosztów centrala przedsiębiorstwa wydzieliła odrębne rachunki. Rachunki pomocnicze podmiotu gospodarczego mają salda zerowe (lub ustalone na poziomie minimalnym); z kolei środki pozyskane na rachunku głównym powyżej ustalonego salda są automatycznie inwestowane w lokaty terminowe (zob. schemat 5).

¹⁹² Przykład zmodyfikowany za: *Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFCB. Część I*, Gdańska Akademia Bankowa, Gdańsk–Katowice–Warszawa 2007, s. 386.

Schemat 5. Struktura rachunków przedsiębiorstwa handlowego
ADA sp. z o.o.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFCB. Część I*, Gdańska Akademia Bankowa, Gdańsk–Katowice–Warszawa 2007, s. 386.

Usługą zbliżoną do rachunku skonsolidowanego, ale przeznaczoną dla różnych podmiotów prawnych działających w ramach grup kapitałowych jest **cash pooling**. Podobnie jak w przypadku przedsiębiorstw o rozproszonej strukturze, również w grupie kapitałowej może pojawiać się potrzeba krótkoterminowego przekazywania nadwyżek finansowych do podmiotów z niedoborami środków pieniężnych. W zależności od występowania faktycznych transferów środków pieniężnych wyróżnia się:

- konsolidację rzeczywistą, w której proces konsolidacji polega na zautomatyzowanych faktycznych transferach środków pieniężnych na rachunek główny, na początku następnego dnia roboczego mają miejsce transfery odwrotne,
- konsolidację wirtualną, w której ustalane jest jedynie saldo rachunku skonsolidowanego na określony moment bez fak-

cash pooling

tycznych transferów środków pieniężnych (na rachunkach poszczególnych podmiotów grupy kapitałowej stan środków pieniężnych nie ulega zmianie), w przypadku której korzyści odsetkowe w praktyce są niższe, nie występują jednak w tym przypadku koszty przeprowadzania transferów, a także nie występują problemy łączenia i rozdzielania środków pieniężnych należących do różnych podmiotów prawnych.

W systemach tzw. inteligentnego zarządzania saldami poszczególnym rachunkom przypisuje się limity minimalnych bądź maksymalnych sald, a braki lub nadwyżki są uzupełniane (bądź odprowadzane) z rachunku głównego (lub na niego).

Przykład 3

Podmioty gospodarcze W, X, Y, Z tworzą grupę kapitałową Alfa. Przedsiębiorstwa W i Y wykazują niedobór środków pieniężnych i korzystają z kredytów w rachunku bieżącym. Średnie saldo debetowe dla W wynosiło w kwietniu –15 tys. zł, zaś podmiotu gospodarczego Y –27 tys. zł. Z kolei pozostałe przedsiębiorstwa grupy X i Z wykazują nadwyżki na rachunkach bieżących na średnim poziomie odpowiednio 17 tys. zł i 43 tys. zł. Zakładając, że oprocentowanie środków pieniężnych na rachunkach bankowych dla wszystkich podmiotów gospodarczych wynosi 1%, z kolei oprocentowanie kredytu w rachunku bieżącym kształtuje się na poziomie 15%, można sprawdzić, jakie korzyści w okresie miesięcznym mogłaby odnieść grupa kapitałowa przy wykorzystaniu cash pooling (zob. tab. 14).

Tabela 14. Kalkulacja odsetek dla grupy kapitałowej Alfa bez cash pooling

Podmiot gospodarczy	Saldo rachunku bankowego [w zł]	Odsetki (dla okresu miesięcznego)[w zł]
W	–15 000	–187,50
X	17 000	14,17
Y	–27 000	–337,50
Z	43 000	35,83
Razem	18 000	–475,00

Źródło: opracowanie własne.

Grupa Alfa bez wykorzystania cash pooling ponosi koszty odsetkowe na poziomie 475 zł miesięcznie. Średnie saldo wszystkich podmiotów grupy jest dodatnie i wynosi 18 tys. zł. Gdyby więc grupa skorzystała

z możliwości bilansowania sald rachunków bankowych, nie poniosłaby kosztów odsetkowych, ale uzyskałaby przychód odsetkowy z tytułu dodatniego salda na rachunku skonsolidowanym w wysokości 15 zł $\left(15 = 18\,000 \times \frac{1\%}{12}\right)$.

Scentralizowanie systemów informatycznych banków umożliwiło odmiejszczenie rachunków bankowych, co oznacza, że klienci banków mogą składać dyspozycje płatnicze w każdym oddziale danej instytucji z takim samym skutkiem dla rachunku bankowego.

Korzystanie z rachunku bankowego jest na tyle istotne dla pozostałych usług oferowanych przez banki, że na podstawie zakresu korzystania z rachunków bankowych przez osoby prywatne definiuje się **wskaźnik ubankowienia**. Jest to wskaźnik określający liczbę osób mających rachunek w banku (lub SKOK) do ogółu dorosłych Polaków, w Polsce wskaźnik ten wzrósł z 48% (w 2006 r.) do 88,5% (2020 r.)¹⁹³. W najmniejszym zakresie z usług bankowych korzystają osoby starsze (w wieku 65 i więcej lat – w grupie tej współczynnik ubankowienia wynosi 71,4%), z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym lub bez wykształcenia (wskaźnik – 55,7%). Osoby, które nie korzystają z usług banków, zaliczane do grupy „wykluczonych finansowo”, mogą mieć problemy z funkcjonowaniem w społeczeństwie, ponieważ „odcięcie” od usług finansowych uniemożliwia pełne uczestnictwo w życiu gospodarczym i społecznym, brak rachunku bankowego staje się problemem społecznym.

Obowiązek posiadania rachunku bankowego oraz wykonywania za jego pośrednictwem płatności bezgotówkowych nałożono na podmioty gospodarcze. Zgodnie z regulacjami ustawowymi przedsiębiorcy są zobligowani do dokonywania płatności za pośrednictwem rachunku bankowego (rachunku płatniczego) w przypadku, gdy stroną transakcji, z której wynika płatność, jest inny przedsiębiorca oraz jednorazowa wartość transakcji, bez względu na liczbę wynikających z niej płatności, przekracza 15 tys. zł¹⁹⁴. Ponadto podmioty gospodarcze zobligowane są wykorzystywać rachunek bankowy w rozliczeniach podatkowych oraz wobec Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

¹⁹³ *Zwyczaje płatnicze w Polsce w 2020 r. Podstawowe wyniki badania*, NBP, Warszawa 2021, s. 7; T. Koźliński, *Zwyczaje płatnicze Polaków*, NBP, Warszawa 2013, s. 9.

¹⁹⁴ Ustawa z dnia 6 marca 2018 roku Prawo przedsiębiorców, Dz.U. poz. 646 z późn. zm.

*rachunki
bankowe
odmiejszczone*

*wskaźnik
ubankowienia*

Według danych NBP na koniec I kwartału 2021 r. banki komercyjne prowadziły 92,5 mln rachunków, w tym¹⁹⁵:

- 81,8 mln rachunków dla osób prywatnych, z tego 39,8 mln rachunków płatniczych w złotych,
- 6,9 mln rachunków dla rolników i przedsiębiorców indywidualnych, z tego 6,6 mln w złotych (w tym 3,3 mln rachunków płatniczych),
- 3,4 mln rachunków dla pozostałych instytucji finansowych, przedsiębiorstw niefinansowych i instytucji niekomercyjnych (w tym 1,84 mln rachunków płatniczych złotych i 0,34 mln rachunków płatniczych walutowych),
- 0,39 mln rachunków dla instytucji rządowych i samorządowych (w tym 0,23 mln rachunków płatniczych w złotych).

¹⁹⁵ Nieopisane rodzaje rachunków obejmują rachunki depozytowe oraz bieżące bez funkcji rozliczeniowej. „Biuletyn Informacyjny NBP” 2021, nr 3, s. 32.

Rozdział 4

DEPOZYTY BANKOWE

4.1. Pojęcie depozytów bankowych

Depozyt bankowy (wkład bankowy) pojawia się na rachunku bankowym zawsze, gdy występuje na nim saldo kredytowe, będące konsekwencją wykonywania przez bank czynności bankowych, niezależnie od tego, czy środki pieniężne gromadzone są wyłącznie w celach płatniczych, czy też w celach oszczędzania¹⁹⁶. Z perspektywy banku kwoty pieniężne pozyskane, przyjęte od innych uczestników rynku, są depozytami, z kolei klient lokuje, inwestuje środki pieniężne w banku, stąd pojęcie lokat bankowych (gdy klient zakłada lokatę terminową w kwocie 10 tys. zł, te same środki pieniężne są dla banku depozytem terminowym). Banki mogą oferować również inne usługi umożliwiające gromadzenie oszczędności przez klientów, np. możliwość kupna jednostek uczestnictwa funduszy inwestycyjnych, dodatnie saldo jednostek nie jest jednak depozytem bankowym.

W ujęciu prawnym depozyt pieniężny jest stosunkiem prawnym polegającym na zobowiązaniu się deponenta (klienta) do oddania na przechowanie depozytariuszowi (bankowi) określonej ilości środków pieniężnych, a depozytariusz, który może nimi rozporządzać, zobowiązuje się do ich zwrotu deponentowi lub osobie przez niego wyznaczonej w warunkach przewidzianych w przepisach prawa lub warunkach kontraktowych. Depozyty bankowe są depozytami nie-

*depozyty
bankowe –
istota*

¹⁹⁶ Oprócz motywu transakcyjnego – gromadzenia środków pieniężnych dla dokonywania bieżących rozliczeń i regulowania zobowiązań płatniczych – wyróżnia się następujące motywy oszczędzania: przezornościowy – pieniądź na pokrycie nieprzewidzianych wydatków w przyszłości i zabezpieczenia się na przyszłość oraz portfelowy (spekulacyjny) – chęć uzyskania dodatkowych dochodów.

prawkowymi, ponieważ bank nie zwraca tych samych środków pieniężnych oznaczonych co do tożsamości (jak np. miałyby to miejsce w przypadku obrazów, klejnotów, samochodów), a jedynie ich ekwiwalent, rzeczy zamienne, oznaczone co do gatunku w tej samej ilości i jakości. Deponent ponosi koszty przechowywania środków pieniężnych, depozytariusz zaś zobowiązuje się do strzeżenia rzeczy z najwyższą starannością, zapewnienia ich bezpieczeństwa oraz do zwrotu identycznych pod względem ilościowym i jakościowym środków pieniężnych w każdym wybranym przez deponenta czasie.

Depozytem można również nazwać usługę bankową polegającą na przyjmowaniu i przechowywaniu papierów wartościowych, dokumentów, biżuterii czy numizmatów, z tym jednak, że nie będzie to depozyt pieniężny, a depozyt rzeczowy prawidłowy (bank zwraca wówczas dokładnie te same rzeczy).

*wąskie
i szerokie ujęcie
depozytów
bankowych*

W wąskim ujęciu depozytami bankowymi są wyłącznie środki zgromadzone na rachunkach bankowych, będące zobowiązaniem banku wobec różnych grup podmiotów, jednostek gospodarczych, gospodarstw domowych, innych instytucji. Szczególną kategorią zobowiązań banków spełniającą istotną funkcję dla uzupełniania ich płynności stanowią depozyty przyjęte od innych banków – depozyty międzybankowe. W szerszym ujęciu pojęcie depozytów bankowych obejmuje również wyemitowane przez banki bankowe papiery wartościowe¹⁹⁷. Depozyty bankowe obejmują więc fundusze złożone na kontach bankowych i dodatnie stany rachunków wynikające z bieżących transakcji rozliczeniowych, a także długi banku potwierdzone wydanymi dokumentami dłużnymi.

*cechy
depozytów
bankowych*

Do podstawowych cech depozytów bankowych jako instrumentów gromadzenia oszczędności należy zaliczyć:

- zabezpieczenie wartości ulokowanego kapitału,
- możliwość upłynnienia lub wykorzystania środków pieniężnych w trakcie trwania umowy,
- względnie pewny dochód odsetkowy,
- brak lub niewielkie ograniczenia w zakresie gromadzonych kwot oszczędności oraz terminów oszczędzania.

W odróżnieniu od inwestycji w inne instrumenty finansowe posiadacz depozytu w banku, za cenę utraty lub znacznego obniżenia dochodów odsetkowych, ma możliwość ich wycofania w dowolnym momencie, nawet przed upływem ustalonego terminu wymagalno-

¹⁹⁷ Takie podejście stosowane jest przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny, który w 2021 r. gwarantował również bankowe papiery wartościowe imienne, ale wyemitowane do 2014 r.

ści, a upłynnienie tak zgromadzonych oszczędności nie jest związane z opóźnieniami w czasie i dodatkowymi kosztami.

W porównaniu do innych instrumentów finansowych produkty depozytowe banków dają możliwość oszczędzania nawet stosunkowo niewielkich kwot kapitału. Choć dla większości produktów depozytowych wprowadzane są minimalne kwoty lokowanych funduszy, jedynie w odniesieniu do nielicznych produktów stanowią one istotne ograniczenie dla potencjalnych deponentów.

4.2. Rodzaje depozytów bankowych

Depozyty bankowe nie stanowią jednolitej grupy produktów, można dokonać ich podziału na podstawie różnych kryteriów (zob. tab. 15). Ze względu na czas trwania depozytu wyróżnia się depozyty *a vista* (bieżące, na żądanie, awista) oraz depozyty terminowe.

Posiadacz depozytu bieżącego może bez ograniczeń dysponować zgromadzonymi w banku środkami pieniężnymi (np. regulować swoje zobowiązania). W związku z kosztami obsługi zleceń płatniczych klientów tego rodzaju depozyty są bardzo nisko oprocentowane lub nieoprocentowane. Depozyty terminowe obejmują środki pieniężne zdeponowane w banku na z góry określony termin, przy czym banki ustalają minimalne kwoty lokat terminowych. Wypłata środków przed tym terminem (zerwanie lokaty) powoduje obniżenie lub utratę oprocentowania. Banki w regulaminach umożliwiają klientom automatyczne przedłużanie terminu ulokowania środków na kolejny okres. Depozyty terminowe najczęściej zawierane są na miesiąc, trzy, sześć lub dwanaście miesięcy, niekiedy dłuższy. Wybranym segmentom klientów, np. dużym podmiotom gospodarczym, klientom zamożnym oferują lokaty na inne, niekiedy bardzo krótkie terminy, np. jednodniowe, weekendowe.

Choć jeszcze na początku XXI w. udział depozytów bieżących w depozytach osób prywatnych w Polsce wynosił ok. 20%, w kolejnych latach znaczenie tej kategorii wrasta (w 2019 r. depozyty na żądanie to ok. 80%). Jedynie około 13% depozytów stanowią depozyty walutowe¹⁹⁸. W 2020 r. wartość depozytów sektora niefinansowego wynosiła 1405,2 mld zł (co stanowiło aż 63,4% pasywów sektora bankowego).

Jeśli klient banku korzysta z **lokaty call** (za wypowiedzeniem umowy), nie deklaruje okresu utrzymywania środków pieniężnych,

*bieżące
i terminowe
depozyty
bankowe*

lokaty call

¹⁹⁸ *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2019 r.*, s. 109.

może swoje fundusze podjąć z banku, dokonując wypowiedzenia umowy, po okresie wypowiedzenia środki są dla niego dostępne.

**lokaty
automatyczne**

W ramach oferty rachunków bankowych banki umożliwiają klientom automatyczne tworzenie lokat terminowych, tzw. **lokat automatycznych**. Klient ustala z bankiem minimalne saldo rachunku (np. 5 tys. zł), powyżej którego nadwyżki środków pieniężnych są automatycznie blokowane, a bank za ich utrzymanie nalicza wyższe oprocentowanie.

Ze względu na konstrukcję produktu specjalnymi formami lokat terminowych są lokaty:

**lokaty
rentierskie**

– **rentierskie** – umożliwiają dysponowanie odsetkami, które są wypłacane deponentowi, stanowiąc swego rodzaju rentę, z reguły nie są kapitalizowane; adresowane są do osób dysponujących znacznymi środkami pieniężnymi, minimalna kwota takiej lokaty jest z reguły wyższa (np. 10 tys. zł),

**lokaty
dynamiczne**

– **dynamiczne** (inaczej progresywne, narastające) – nominalne oprocentowanie rośnie wraz z wydłużaniem okresu utrzymywania na lokacie środków pieniężnych,

lokaty progowe

– **progowe** – oprocentowanie na niej zależne jest od depozowanej w banku kwoty, po przekroczeniu określonego w ofercie progu (np. 10 tys. zł) oprocentowanie jest znacznie wyższe.

Tabela 15. Podstawowe rodzaje depozytów bankowych

Kryterium	Rodzaje depozytów
Termin	depozyty bieżące
	depozyty terminowe
Waluta	depozyty złotowe
	depozyty walutowe
Zmienność stopy procentowej	depozyty ze stałą stopą procentową
	depozyty ze zmienną stopą procentową
Kapitalizacja	depozyty niekapitalizowane
	depozyty z kapitalizacją po terminie
	depozyty z kapitalizacją śródtreminową
Sposób zakończenia umowy	depozyty zamykane automatycznie w określonym terminie
	depozyty zamykane za wypowiedzeniem
Możliwość negocjowania warunków lokowania środków pieniężnych	depozyty standardowe
	depozyty negocjowane

Źródło: opracowanie własne.

W dobie powszechnego korzystania z elektronicznego zapisu różnorodnych informacji finansowych stosowanego przez banki oraz klientów tradycyjną i sporadycznie występującą w ofertach bankowych formą gromadzenia oszczędności przez klientów indywidualnych są książeczki oszczędnościowe¹⁹⁹. Na stanowiących dla klientów fizyczne potwierdzenie posiadania wkładów pieniężnych – książeczkach oszczędnościowych – gromadzone są zarówno wkłady płatne na żądanie (tzw. książeczki obiegowe), jak i terminowe (tzw. książeczki terminowe).

Tabela 16. Porównanie cech depozytu terminowego, rachunku oszczędnościowego i ROR

Cecha	Depozyt terminowy (gromadzony na rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej)	Depozyt bieżący	
		rachunek oszczędnościowy	ROR
Kwota depozytu	ustalona	zmienna	zmienna
Termin	określony	nieokreślony	nieokreślony
Wypłata w trakcie okresu oszczędzania	powoduje znaczne obniżenie lub utratę dochodu odsetkowego	możliwa, dochód odsetkowy zależy od oprocentowania i utrzymywanego salda środków pieniężnych	możliwa, dochód odsetkowy zależy od oprocentowania i utrzymywanego salda środków pieniężnych
Możliwość wykonywania zleceń płatniczych	brak	występuje, w praktyce banki umożliwiają ograniczoną liczbę zleceń bezpłatnych (najczęściej jedno), kolejne są obciążone opłatami	występuje
Oprocentowanie	najwyższe	nieznacznie niższe od lokat terminowych	niskie
Warunki naliczania odsetek	kapitalizowane lub (rzadziej) niekapitalizowane	kapitalizowane lub niekapitalizowane	kapitalizowane
Opłata za prowadzenie	brak	z reguły brak; może występować, gdy np. saldo jest niższe niż minimalne	z reguły występuje

Źródło: opracowanie własne.

Depozyty bankowe osób nieprowadzących działalności gospodarczej mogą być gromadzone również na rachunkach oszczędnościowych, które są również odrębnym produktem depozytowym

rachunki oszczędnościowe

¹⁹⁹ Tego rodzaju produkty oszczędnościowe oferowane są przez niektóre banki spółdzielcze.

banków (zob. tab. 16). Rachunki oszczędnościowe umożliwiają lokowanie środków pieniężnych w formie depozytów bieżących – na dowolny termin i uzyskiwanie dochodów odsetkowych na poziomie zachęcającym klientów do lokowania oszczędności w banku. Zaletą gromadzenia środków na rachunku oszczędnościowym jest nieutracona, choć ograniczona (warunkami ekonomicznymi w postaci dość kosztownych dyspozycji poleceń przelewu, poza najczęściej jedną bezpłatną dyspozycją płatniczą w miesiącu) możliwość swobodnego dysponowania środkami ulokowanymi w banku, możliwość dokonywania dopłat do posiadanego rachunku, a przy tym możliwość uzyskania oprocentowania na poziomie zbliżonym do oferty lokat terminowych. Tego rodzaju rachunek może być powiązany z rachunkiem oszczędnościowo-kredytowym i oferowany wyłącznie posiadaczom ROR jako produkt dodatkowy²⁰⁰, coraz częściej jest jednak oferowany jako odrębny produkt oferty depozytowej.

Rachunek oszczędnościowy, stanowiąc formę pośrednią między depozytem terminowym a rachunkiem oszczędnościowo-rozliczeniowym, ma cechy rachunku, m.in. bezterminowość, zmienność salda, oraz depozytu terminowego – umożliwia uzyskiwanie zwiększonego dochodu odsetkowego²⁰¹.

Ponadto oferta produktowa banków w zakresie lokat obejmuje depozyty złotowe i walutowe, standardowe oraz negocjowane.

Obok nowych rozwiązań w zakresie konstrukcji produktów depozytowych banki udoskonalają wykorzystywane kanały ich dystrybucji. Coraz częściej w ofertach banków wyróżnia się produkty oferowane w internecie (np. lokaty mobilne, e-lokaty), ponieważ z uwagi na niższe koszty sprzedażowe w porównaniu z usługami wykonywanymi w oddziałach banki mogą oferować je na korzystniejszych warunkach finansowych. Produkty depozytowe oferowane są również poprzez inne podmioty rynku, w ramach usług pośrednictwa finansowego, jak np. lokaty w Open Finance. W ramach internetowego kanału dystrybucji niektóre

**kanaly
dystrybucji
depozytów
bankowych**

²⁰⁰ Niekiedy kwota powyżej ustalonego przez posiadacza rachunku salda ROR jest automatycznie przenoszona na rachunek oszczędnościowy. M. Skopowski, *Sektor bankowy w Polsce [w:] Pośrednictwo finansowe w Polsce*, red. W. Przybylska-Kapuścińska, CeDeWu, Warszawa 2009, s. 40.

²⁰¹ Pierwszym bankiem, który w 2004 r. do swojej oferty wprowadził rachunki oszczędnościowe był ING Bank. W 2010 r. wszystkie banki w Polsce będące dużymi depozytariuszami oferują rachunki oszczędnościowe, jednak w mniejszych instytucjach, jak np. banki spółdzielcze, ten rodzaj produktu depozytowego nie jest jeszcze standardem.

instytucje zaoferowały możliwość zdalnego założenia lokat bez konieczności otwierania rachunku ROR czy wizyty w oddziale. Klient zobligowany jest do złożenia elektronicznego wniosku oraz przelewu środków pieniężnych na wskazany rachunek, po zakończeniu terminu lokaty pieniądze „wracają” na rachunek, z którego były przesłane²⁰².

Inną interesującą formą sprzedaży usług depozytowych są internetowe aukcje lokat bankowych. Jako że warunki finansowe lokat bankowych najczęściej mają charakter standardowy (z wyjątkiem oferty dla segmentu *private banking*), aukcje są próbą uelastycznienia relacji klient – bank. Cena wywoławcza określona jest w postaci maksymalnego oprocentowania lokaty, a uczestnicy składają oferty mieszczące się w przedziale od minimum do maksimum. Każdy z biorących udział w aukcji może złożyć za pośrednictwem serwisu internetowego ofertę finansową, a pula wygrywających ofert określana jest na podstawie dwóch kryteriów, wysokości zaproponowanego oprocentowania (jak najniższego) oraz kolejności składania ofert.

Banki w ramach oferty depozytowej proponują swoim klientom również różnego rodzaju instrumenty, które choć wykorzystują termin „lokata”, związane są z ryzykiem klienta dotyczącym uzyskiwanego dochodu oraz kapitału. Lokaty tego rodzaju w odróżnieniu od lokat tradycyjnych nazywa się strukturyzowanymi. Lokatą strukturyzowaną jest przyjmowany przez bank depozyt terminowy, w którym wpłacony kapitał jest w całości zwracany, a wypłata odsetek lub świadczeń dodatkowych oraz ich wysokość są uzależnione od uprzednio określonych warunków, obejmujących takie czynniki, jak: indeks lub połączenie indeksów, instrument finansowy lub połączenie instrumentów finansowych, towar lub połączenie towarów czy inne aktywa lub ich połączenie, kurs walutowy lub połączenie kursów walutowych. Warunki oferowania lokat strukturyzowanych zostały określone w Prawie bankowym. Mają one na celu ochronę klientów nieprofesjonalnych, którzy nie mają wiedzy i doświadczenia pozwalających na podejmowanie właściwych decyzji w zakresie lokat strukturyzowanych, jak również na właściwą ocenę ryzyka związanego z tymi decyzjami. Lokaty strukturyzowane są z reguły oferowane przez banki zamożniejszym klientom lub podmiotom gospodarczym, można założyć je

**lokaty
strukturyzowane**

²⁰² Tego rodzaju rozwiązania zaproponowały klientom m.in. Bank Pocztowy, Getin Bank, Noble Bank, mBank.

w określonych kwotach w ustalonych z góry okresach subskrypcji, na określony w umowie okres (np. 3 lata). Ze 100% środków pozyskanych ze sprzedaży lokaty wydzielana jest część bezpieczna – kapitał pracujący, który odpowiada za odtworzenie zainwestowanego kapitału na zakończenie okresu inwestycji, czyli gwarantowanej z góry całości kapitału, czasami również gwarantowanych (z reguły minimalnych) odsetek i inwestowana w bezpieczne papiery wartościowe (np. obligacje Skarbu Państwa). Natomiast pozostała pula pozyskanych środków pieniężnych przeznaczana jest na zakup opcji ustalonego instrumentu bazowego (kosztem zakupu opcji jest zapłacona premia), maksymalna strata inwestora jest ograniczona do ceny opcji. Przy tego rodzaju lokatach występuje konieczność „zamrożenia” środków pieniężnych na co najmniej rok (najczęściej 2–3 lata, ale czasami nawet do 10–12 lat), ponieważ zerwanie lokaty przed terminem oznacza utratę nie tylko odsetek gwarantowanych, ale także stratę części lokaty. Lokata strukturyzowana przynosi korzyści jej posiadaczowi w postaci:

- wyższej atrakcyjności ekonomicznej w porównaniu do lokaty tradycyjnej,
- pełnego bezpieczeństwa lokowanego kapitału,
- możliwości uczestniczenia w grze na giełdzie przy braku umiejętności lub doświadczenia.

4.3. Dochód deponenta

Klienci decydują się na lokowanie posiadanych nadwyżek środków pieniężnych w bankach z uwagi na korzyści materialne – dochody w postaci oprocentowania. Stopa procentowa jest ceną dysponowania pieniądzem w czasie, w ujęciu standardowym w ciągu roku (p.a. – *per annum*, rocznie). Stopy procentowe lokat terminowych z reguły rosną wraz z wydłużaniem okresu lokowania funduszy w banku i mogą być:

- **stałe** w czasie trwania umowy – nie zmieniają się, nawet w sytuacji znacznych wahań stóp procentowych na rynku; posiadanie lokat o stałej stopie procentowej jest korzystne dla klientów w okresach spadków rynkowych stóp procentowych,
- **zmiennie** w czasie trwania umowy – mogą ulegać zmianie, być podwyższone lub obniżane na skutek zmian stóp procentowych na rynku.

*stopa
procentowa*

*stałe i zmiennie
stopy
procentowe*

W umowach lokat o oprocentowaniu zmiennym określa się warunki, w których może nastąpić zmiana oprocentowania lokat. Zmiany stóp procentowych w banku wprowadzane są na podstawie decyzji zarządów najczęściej w następstwie zmian takich czynników, jak:

- ceny pieniądza na rynku międzybankowym (np. WIBOR 1M, WIBOR 3M, WIBID 1M itd.)²⁰³,
- stopy bazowe Narodowego Banku Polskiego (stopy lombardowej, redyskontowej, depozytowej, referencyjnej, depozytowej),
- stopy rezerw obowiązkowych,
- rentowność obligacji i innych papierów emitowanych lub gwarantowanych przez Skarb Państwa lub Narodowy Bank Polski (np. bonów skarbowych, obligacji skarbowych),
- stopy inflacji.

Kwota odsetek z tytułu depozytów jest najczęściej kapitalizowana (doliczana, dopisywana) do kwoty kapitału początkowego i wraz z nim podlega oprocentowaniu w kolejnym okresie naliczania odsetek, czasami odsetki są wypłacane (przelewane na inny, wskazany przez klienta rachunek). Tradycyjnie kapitalizacja lub wypłata odsetek dokonywana jest na koniec trwania umowy lokaty lub po roku dla rachunków, coraz częściej banki wypłacają dochody odsetkowe w czasie trwania lokaty (np. w okresach półrocznych, kwartalnych, miesięcznych, tygodniowych czy dziennych), zwiększając tym samym dochód uzyskiwany przez klienta, ponieważ przy kapitalizacji bank nalicza odsetki od odsetek, a przy jej braku ma wcześniej możliwość dysponowania uzyskanym dochodem. W ofertach banków pojawiają się również produkty depozytowe, z których tytułu odsetki wypłacane są w momencie wpłaty środków pieniężnych do banku.

Biorąc pod uwagę depozyty klientowskie, najczęściej w regulaminach wskazuje się, że środki pieniężne są oprocentowane od daty wpływu środków na rachunek do dnia poprzedzającego datę wypłaty środków z rachunku. Jeśli bank nalicza odsetki na koniec okresu umownego, wartość końcową lokaty oblicza się zgodnie ze wzorem na procent prosty (wzór 1). Wartość odsetek równa jest różnicy między wartością końcową lokaty a wpłaconą wartością początkową.

**przesłanki
zmian stóp
procentowych**

**kapitalizacja
odsetek**

²⁰³ Szerzej w podrozdziale 4.5.

Wzór 1. Procent prosty

$$K = K_0 \times \left(1 + \frac{r \times t}{365} \right),$$

gdzie:

K – wartość końcowa lokaty,

K_0 – wartość początkowa lokaty,

r – roczna nominalna stopa procentowa,

t – czas (liczba dni lokaty).

Jeśli w trakcie trwania lokaty nastąpiła zmiana oprocentowania, należy wykorzystać wzór 2.

Wzór 2. Procent prosty przy zmiennej stopie procentowej

$$K = K_0 \times \left(1 + \frac{r_1 \times t_1}{365} + \frac{r_2 \times t_2}{365} + \dots + \frac{r_n \times t_n}{365} \right),$$

gdzie:

$r_1 - r_n$ – zmienne nominalne stopy procentowe w danym okresie,

$t_1 - t_n$ – liczba dni obowiązywania stopy procentowej,

pozostałe oznaczenia jak we wzorze 1.

Dla wyznaczenia kwoty kapitału na koniec okresu lokaty przy dokonywaniu kapitalizacji w trakcie trwania umowy należy zastosować wzór na procent składany (wzór 3).

Wzór 3. Procent składany

$$K = K_0 \times \left(1 + \frac{r}{n} \right)^m,$$

gdzie:

n – liczba podokresów z kapitalizacją w ciągu roku (np. jeśli kapitalizacja odbywa się półrocznie $n = 2$, kwartalnie $n = 4$, miesięcznie $n = 12$),

m – liczba terminów, w których dokonuje się kapitalizacji, np. jeśli depozyt został złożony na pół roku z kapitalizacją miesięczną, $m = 6$, $n = 12$, dla dwuletniego depozytu i kapitalizacji miesięcznej $m = 24$, $n = 12$,

pozostałe oznaczenia jak we wzorze 1.

Innym wskaźnikiem oceny dochodowości depozytów, który pozwala ocenić faktyczny przychód z kapitału z uwzględnieniem kapitalizacji odsetek bez konieczności obliczania odsetek, jest efektywna roczna stopa procentowa.

**stopa
procentowa
efektywna**

Wzór 4. Efektywna roczna stopa procentowa

$$r_{ef} = \left(1 + \frac{r}{n}\right)^n - 1$$

gdzie:

r_{ef} – efektywna stopa procentowa,

r – nominalna stopa procentowa,

n – liczba podokresów z kapitalizacją w ciągu roku.

Przykład 4

Konstanty Skowronek zamierza ulokować w banku 10 tys. zł na roczną lokatę terminową w Banku Aksamitnym o oprocentowaniu stałym 6% z kapitalizacją po terminie. Znajomy poleca mu jednak lokatę z kapitalizacją kwartalną w Banku Nowatorskim, dla której oprocentowanie stałe jest niższe i wynosi 5,9%. Co doradzisz panu Konstantemu? Proszę pominąć kwestie opodatkowania.

I sposób

W Banku Aksamitnym wartość lokaty pana Konstantego wyniesie:

$$K = 10\,000 \times (1 + 0,06) = 10\,600 \text{ zł}$$

Natomiast w Banku Nowatorskim:

$$K = 10\,000 \times \left(1 + \frac{0,059}{4}\right)^4 = 10\,603,18 \text{ zł}$$

Oferta Banku Nowatorskiego jest minimalnie korzystniejsza dla pana Skowronka. Odejmując kwotę ulokowanego kapitału, można wyznaczyć wartość odsetek, która w Banku Nowatorskim jest wyższa o 3,18 zł.

II sposób

Końcową wartość lokaty w Banku Nowatorskim można wyliczyć, korzystając ze wzoru na odsetki proste, ale obliczając odsetki w każdym okresie kapitalizacji dla kapitału powiększonego o odsetki już wcześniej naliczone.

W pierwszym kwartale:

$$K_1 = 10\,000 \times \left(1 + \frac{0,059}{4}\right) = 10\,147,5 \text{ zł}$$

W drugim i kolejnych kwartałach otrzymuje się następujące wyniki:

$$K_2 = 10\,147,5 \times \left(1 + \frac{0,059}{4}\right) = 10\,297,18 \text{ zł}$$

$$K_3 = 10\,297,18 \times \left(1 + \frac{0,059}{4}\right) = 10\,449,06 \text{ zł}$$

$$K_4 = 10\,449,06 \times \left(1 + \frac{0,059}{4}\right) = 10\,603,18 \text{ zł}$$

III sposób

Nie obliczając wartości lokat na koniec okresu, można porównać efektywne roczne stopy procentowe obu lokat.

W Banku Aksamitnym $r_{ef} = 6\%$

$$r_{ef} = \left(1 + \frac{0,06}{1}\right)^1 - 1 = 6\%$$

Dla lokaty Banku Nowatorskiego:

$$r_{ef} = \left(1 + \frac{0,059}{4}\right)^4 - 1 = 6,03\%$$

Przykład 5

Biorąc pod uwagę każdorazowo tę samą kwotę kapitału początkowego ($K_0 = 100$ tys. zł) i stopę procentową $r = 7\%$ dla rocznego okresu oszczędzania oraz różnej częstotliwości kapitalizacji, różnice w wartości odsetek między lokatą z kapitalizacją po terminie a lokatą z kapitalizacją dzienną wynoszą 250,1 zł. Różnice te obrazuje również efektywna roczna stopa procentowa (zob. tab. 17).

Tabela 17. Zróżnicowanie wartości lokaty oraz efektywna stopa procentowa przy różnej częstotliwości kapitalizacji (bez uwzględnienia podatku dochodowego)

Częstotliwość kapitalizacji	Wartość lokaty 100 tys. złotych na koniec roku $r = 7\%$	Efektywna roczna stopa procentowa r_{ef} [%]
Roczna ($n = 1$)	107 000,00	7,00
Półroczna ($n = 2$)	107 122,50	7,12
Kwartalna ($n = 4$)	107 185,90	7,19
Miesięczna ($n = 12$)	107 229,01	7,23
Tygodniowa ($n = 52$)	107 245,77	7,25
Dzienna ($n = 365$)	107 250,10	7,25

Źródło: obliczenia własne.

Innym parametrem oceny dochodowości lokat terminowych jest realna roczna stopa procentowa (wzór 5). Stopa ta pozwala ocenić faktyczny dochód z lokat terminowych przy uwzględnieniu zmiany poziomu cen w gospodarce. Często realne dochody oszczędności ulokowanych w banku są bardzo niskie, a dla depozytów na rachunkach bieżących przyjmują wartości ujemne, co oznacza brak motywacji do oszczędzania i silne zachęty do wydawania pieniędzy w celu uniknięcia strat, ponieważ odsetki nie pokrywają wzrostu cen.

**stopa
procentowa
realna**

Wzór 5. Realna roczna stopa procentowa

$$r_{real} = \frac{r_{ef} - i}{1 + i},$$

gdzie:

r_{real} – realna roczna stopa procentowa,

i – stopa inflacji,

r_{ef} – efektywna roczna stopa procentowa.

Przykład 6

Dla nominalnej stałej stopy procentowej lokaty rocznej na 5%, kapitalizacji po terminie i inflacji na poziomie 3,5% rocznie, realna stopa procentowa bez uwzględnienia podatku dochodowego wyniesie jedynie 1,45%.

$$r_{real} = \frac{0,05 - 0,035}{1 + 0,035} = \frac{0,015}{1,035} = 1,45\%$$

Korzyści ekonomiczne posiadaczy depozytów w bankach ulegają pomniejszeniu, gdyż odsetki od wkładów są opodatkowane podatkiem dochodowym (tzw. podatkiem Belki). Podatek od dochodów kapitałowych pobierany jest od przychodu z odsetek bez jego pomniejszania o koszty uzyskania, w sposób zryczałtowany w wysokości 19%²⁰⁴. W związku z powyższym, stopy procentowe i odsetki przedstawione wyżej są stopami brutto, a stanowiącą faktyczny dochód klienta banku wartość odsetek netto można obliczyć, uwzględniając obowiązek podatkowy. Stąd do obliczeń faktycznych korzyści klienta banku należy korzystać ze stopy procentowej netto wyznaczonej zgodnie ze wzorem 6.

**stopa
procentowa
netto**

²⁰⁴ W przypadku kont walutowych bank przelicza wartość odsetek na złotego po kursie kupna z dnia naliczenia odsetek, od tak obliczonej wartości w złotych odprowadzany jest podatek.

Wzór 6. Stopa procentowa netto (dla dochodów z depozytów bankowych)

$$r_{netto} = (1 - 19\%) \times r_{brutto} = 0,81 \times r_{brutto}$$

gdzie:

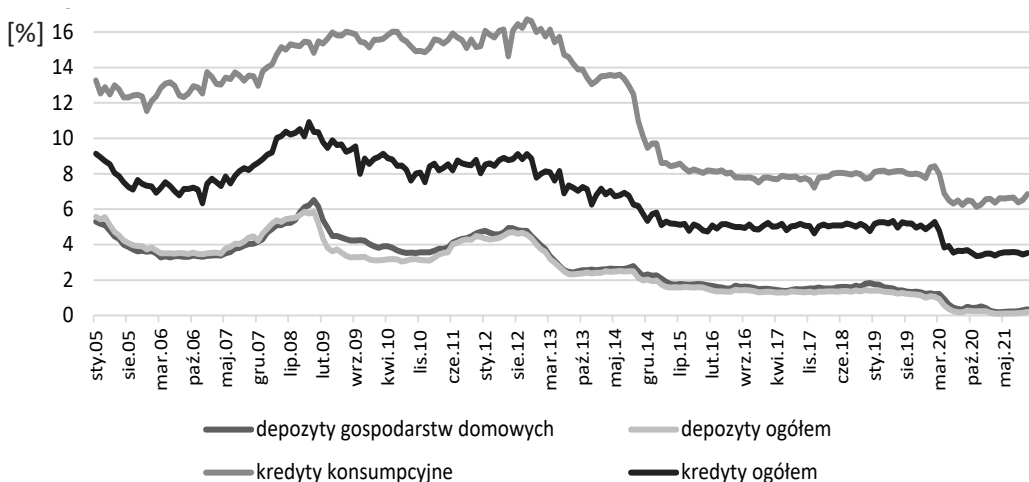
r_{netto} – stopa procentowa netto, wypłacana przez bank,

r_{brutto} – stopa procentowa brutto, w ofertach banków.

Płatnikami podatku Belki są banki, które każdorazowo przy wypłacie odsetek poprzez kapitalizację lub postawienie środków do dyspozycji podatnika naliczają i odprowadzają odpowiednie kwoty podatku do urzędów skarbowych. Deponent nie ma w związku z tym obowiązku samodzielnego rozliczania się z fiskusem.

W połowie 2021 r. średnie oprocentowanie depozytów dla gospodarstw domowych wynosiło 0,2% i było historycznie najniższe (zob. wykres 3). Biorąc pod uwagę, że stopa inflacji na koniec czerwca 2021 r. wyniosła 4,4%, pomijając kapitalizację i opodatkowanie, realna stopa procentowa depozytów gospodarstw domowych była ujemna i wyniosła $-4,02\%$ (stopy procentowe depozytów podmiotów gospodarczych są jeszcze niższe). Stopy procentowe nie zachęcają zatem do lokowania środków pieniężnych w depozyty, a raczej skłaniają do poszukiwania alternatywnych form inwestowania.

Wykres 3. Średnie oprocentowanie depozytów (w tym gospodarstw domowych) i kredytów (w tym konsumpcyjnych) w latach 2005–2021

Źródło: https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/oprocentowanie.html [dostęp: 10 grudnia 2021].

4.4. Bezpieczeństwo środków pieniężnych na rachunkach bankowych

Klient, wybierając spośród różnych instrumentów finansowych umożliwiających gromadzenie oszczędności, lokowanie środków pieniężnych powierza bankowi nie tylko z powodu dochodów odsetkowych, ale z przyczyn związanych z bezpieczeństwem środków pieniężnych. Źródłem zaufania do banków jako instytucji zaufania są w pierwszej kolejności różnego rodzaju regulacje prawne ograniczające ryzyka podejmowane przez te podmioty gospodarujące²⁰⁵. W tym zakresie duże znaczenie ma nadzór sprawowany nad bankami przez Komisję Nadzoru Finansowego.

Dla klienta banku z punktu widzenia bezpieczeństwa depozytów istotne są systemy gwarantowania depozytów, czyli regulacje prawne i instytucje, które gwarantują wypłaty środków zgromadzonych w banku, nawet jeśliby określona instytucja bankowa była niewypłacalna. Jak wskazano, w Polsce zadanie to wypełnia Bankowy Fundusz Gwarancyjny.

Zakres gwarancji (przedmiotowy i podmiotowy), procedury dokonywania wypłat, a nawet określenie momentu spełnienia warunków gwarancji od momentu wprowadzenia w Polsce systemu gwarantowania depozytów podlegały zmianom w czasie. W znacznym zakresie były one również konsekwencją dostosowywania polskich regulacji do dyrektyw UE w sprawie systemów gwarancji depozytów²⁰⁶. Dla przykładu, wielokrotnie podwyższana była wysokość gwarancji, a ponadto do 2008 r. deponenci nie korzystali ze 100% ochrony wkładów, ponieważ depozyty w kwocie przewyższającej tysiąc euro gwarantowane były w 90% (zob. tab. 18). Od końca 2010 r. spełnienie warunków gwarancji następuje już w momencie niedostępności środków pieniężnych (według ustawy jest to dzień zawieszenia działalności banku przez Komisję Nadzoru Finansowego i ustanowienia zarządu komisarycznego, o ile nie został on ustanowiony wcześniej,

²⁰⁵ Choć banki prowadzą działalność w określonych przez regulacje ostrożnościowe „bezpiecznych ramach”, nie przeciwdziałają one problemom finansowym pojedynczych instytucji.

²⁰⁶ Najpierw była to Dyrektywa 1994/19/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 30 maja 1994 r. w sprawie systemów gwarancji depozytów, później zmieniona Dyrektywą 2009/14/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 marca 2009 r. zmieniającą dyrektywę 94/19/WE w sprawie systemów gwarancji depozytów w odniesieniu do poziomu gwarancji oraz terminu wypłaty. W 2021 r. jest to Dyrektywa 2014/49/UE w sprawie systemów gwarancji depozytów (wersja przekształcona), https://www.bfg.pl/strefa_dokumentow/akty-prawne/ [dostęp: 23 sierpnia 2021].

oraz wystąpienia do właściwego sądu z wnioskiem o ogłoszenie upadłości), podczas gdy w latach wcześniejszych z gwarancji BFG korzystali deponenci dopiero po ogłoszeniu upadłości banku.

Tabela 18. Pułap ochrony depozytów w systemie gwarancji Bankowego Funduszu Gwarancyjnego

Kwota gwarantowana do:	Pułap ochrony [w euro]	Maksymalne kwoty wypłat z tytułu gwarancji [w euro]*
16 lutego 1995	0	0
30 czerwca 1997	3 000	2 800
31 grudnia 1997	4 000	3 700
31 grudnia 1998	5 000	4 200
31 grudnia 1999	8 000	7 300
31 grudnia 2000	11 000	10 000
31 grudnia 2001	15 000	13 600
31 grudnia 2002	18 000	16 300
27 listopada 2008	22 500	20 350
29 grudnia 2010	50 000	50 000
obecnie	100 000	100 000

* W systemie ochrony BFG do 27.11.2008 r. stosowano koasekurację. Kwoty depozytów powyżej równowartości 1000 EUR chronione były w 90%.

Źródło: BFG, informacje prasowe.

Gwarancje BFG obejmują depozyty ulokowane w bankach krajowych (mających siedzibę na terenie Rzeczypospolitej Polskiej) – bankach w formie spółki akcyjnej i spółdzielczych. W systemie tym nie uczestniczą oddziały instytucji kredytowych z państw UE (oddziały banków i kas oszczędności z krajów UE, które prowadzą działalność w Polsce), gdyż zgodnie z dyrektywą UE korzystają one z systemu gwarantowania depozytów w państwie macierzystym (np. w 2011 r. Polbank jako oddział greckiej instytucji kredytowej EFG Eurobank – Ergasias SA uczestniczył w greckim systemie gwarantowania depozytów). Tego rodzaju instytucje mogą jednak korzystać z polskiego systemu gwarancji depozytów w sytuacji, gdyby w ich macierzystym systemie zapewniony poziom ochrony był niższy lub oddział nie był uczestnikiem systemu gwarantowania²⁰⁷. Od 2013 r. z gwarancji BFG korzystają również klienci SKOK.

²⁰⁷ W 2021 r. jeden oddział instytucji kredytowej (FCE Bank Spółka Akcyjna Oddział w Polsce) był objęty systemem gwarancji BFG. Lista banków objętych polskim systemem gwarantowania dostępna jest na stronie internetowej BFG.

Przedmiotem gwarancji są należności klientów z tytułu czynności bankowych złotowy i walutowych (przy czym wypłata następuje w złotych), w tym:

- środki pieniężne zgromadzone na rachunkach bankowych,
- należności deponenta wynikające z przeprowadzania przez bank rozliczeń pieniężnych,
- kwoty wydatkowane na koszty pogrzebu posiadacza rachunku oraz dyspozycji wkładem na wypadek śmierci posiadacza rachunku, o ile stały się wymagalne przed dniem spełnienia warunku gwarancji,
- należności deponenta wynikające z bankowych papierów wartościowych, potwierdzone dokumentami imiennymi wystawionymi przez emitenta lub imiennymi świadectwami depozytowymi, o ile papiery te zostały wyemitowane przed 2 lipca 2014 r.

Gwarantowane są także należne deponentowi odsetki, które są naliczane do dnia spełnienia warunków gwarancji. Od 2016 r. ochronie gwarancyjnej nie podlegają, w szczególności:

- środki wpłacone do banku spółdzielczego tytułem udziałów, wpisowego i wkładów członkowskich,
- środki na tzw. rachunkach martwych o saldzie nieprzekraczającym równowartości w złotych 2,5 euro, jeżeli deponent nie posiada innych środków objętych ochroną gwarancyjną,
- pieniądź elektroniczny.

Nie podlegają gwarancjom należności na okaziciela lub niewynikające z czynności bankowych (np. środki pieniężne ulokowane na giełdzie za pośrednictwem banku, zakup jednostek uczestnictwa funduszy inwestycyjnych).

Z gwarancji Bankowego Funduszu Gwarancyjnego z zasady korzystają wszyscy klienci banków, tj. osoby fizyczne, osoby prawne, jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, o ile posiadają zdolność prawną, szkolne kasy oszczędności i pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe, jednak pewne grupy podmiotów zostały wyłączone spod gwarancji. Mianowicie uznaje się, że w przypadku tzw. świadomych uczestników rynku finansowego są oni w stanie samodzielnie dokonać oceny sytuacji finansowej banku (klienci profesjonalni). Podmiotami rynku, których depozyty nie są objęte gwarancjami BFG ze względu na skalę bądź charakter działalności, są m.in.:

- Skarb Państwa,
- Narodowy Bank Polski,
- banki, banki zagraniczne oraz instytucje kredytowe,

**zakres
przedmiotowy
gwarancji BFG**

**zakres
podmiotowy
gwarancji BFG**

- SKOK oraz KSKOK,
- instytucje finansowe (wg definicji UE),
- firmy inwestycyjne,
- zakłady ubezpieczeń i zakłady reasekuracji,
- fundusze inwestycyjne i towarzystwa funduszy inwestycyjnych,
- fundusze emerytalne i towarzystwa emerytalne,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- organy władz publicznych innych państw.

Do 2016 r. spod gwarancji wyłączone były również osoby posiadające bezpośredni lub pośredni wpływ na sytuację konkretnego banku (właściciele, kadra zarządzająca bankiem).

**wysokość
gwarancji BFG**

Maksymalna wysokość środków, która może być zwrócona jednemu deponentowi w ramach gwarancji BFG, wynosi **100% równowartości 100 tys. euro**, bez względu na liczbę umów rachunku bankowego zawartych przez deponenta z jednym bankiem, przy czym mogą to być środki pieniężne należne z tytułu różnych rachunków bądź innych czynności bankowych. Podstawą wyliczenia należnej kwoty jest suma należności od banku (suma środków zgromadzonych na wszystkich rachunkach oraz wierzytelności z innych czynności bankowych). Środki gwarantowane są wypłacane w złotych według kursu średniego publikowanego przez NBP z dnia spełnienia warunku gwarancji, niezależnie od tego, w jakiej walucie deponent posiadał środki pieniężne w banku.

W przypadku rachunków wspólnych prawo do kwoty gwarantowanej przysługuje każdemu współposiadaczowi rachunku, wówczas środki na rachunku dzielone są między współposiadaczy zgodnie z postanowieniami zawartymi w umowie rachunku, a jeżeli takich postanowień nie ma, to ustala się dla wszystkich współposiadaczy równe części. Również odrębne limity dla deponentów występują w odniesieniu do powierników rachunków powierniczych (w przypadku rachunku powierniczego każdemu z powierzających przysługuje odrębna kwota gwarancji) oraz inwestorów powierzających fundusze firmie inwestycyjnej (w przypadku rachunku firmy inwestycyjnej, na którym zdeponowane są środki pieniężne powierzone przez jej klientów, każdemu z nich przysługuje odrębna kwota gwarancji).

W szczególnych sytuacjach określonych w ustawie osoba fizyczna może uzyskać kwotę podwyższoną do 200 tys. euro, jeśli w ciągu trzech miesięcy przed spełnieniem warunku gwarancji otrzymała znaczące kwoty środków z tytułu spadku, wypłaty sumy ubezpieczenia, odprawy czy sprzedaży nieruchomości. Nie występuje limit

kwotowy dla wpłat środków pieniężnych, jeśli wpłynęły do trzech miesięcy przed spełnieniem warunku gwarancji, a zostały uzyskane jako wypłata za szkodę wyrządzoną przestępstwem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w określonych w regulacjach sytuacjach. Wypłata dodatkowej kwoty środków dokonywana jest jedynie na wniosek deponenta²⁰⁸, BFG ma zaś prawo weryfikacji, czy wskazane roszczenia są zasadne.

Środki na rachunkach, których wielkość przekracza limit gwarancji BFG, nie są gwarantowane, ale deponent może dochodzić swoich należności z masy upadłości banku w ramach postępowania upadłościowego.

Przykład 7

Jeśliby pan Euzebiusz Koniecpolski posiadał w banku, który ogłosił upadłość środki pieniężne o wartości 500 tys. zł (z uwzględnieniem odsetek), a średni kurs euro w NBP wynosił 1 euro = 4 zł, z tytułu gwarancji BFG otrzymałby 400 tys. zł (4 × 100 tys.), pozostałych 50 tys. może dochodzić w postępowaniu upadłościowym.

Gdyby zaś pan Koniecpolski miał rachunek wspólny z żoną Marią, również pani Maria byłaby uprawniona z tytułu gwarancji, maksymalne środki gwarantowane na rachunku obejmowałyby wartość 500 tys. zł. Państwo Koniecpolscy uzyskaliby pełną ochronę posiadanych oszczędności, depozyty zostałyby podzielone proporcjonalnie dla każdego z małżonków.

²⁰⁸ Dodatkowe środki pieniężne deponenta mogą pochodzić z:

- odpłatnego zbycia (o ile nie nastąpiło w ramach wykonywanej działalności gospodarczej): nieruchomości zabudowanej budynkiem mieszkalnym jednorodzinnym, jej części lub udziału w takiej nieruchomości, prawa użytkowania wieczystego gruntu zabudowanego budynkiem mieszkalnym jednorodzinnym, samodzielnego lokalu mieszkalnego, gruntu lub udziału w gruncie albo prawa użytkowania wieczystego gruntu lub udziału w takim prawie, związanych z tym lokalem, spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu o przeznaczeniu mieszkalnym lub udziału w takim prawie,
- wykonania na rzecz deponenta umownego lub sądowego podziału majątku po ustaniu małżeńskiej wspólności majątkowej,
- nabycia przez deponenta spadku, wykonania na jego rzecz zapisu lub otrzymania zachowku,
- wypłaty sumy ubezpieczenia z tytułu umowy ubezpieczenia na życie w związku ze śmiercią osoby ubezpieczonej lub dożyciem przez nią oznaczonego wieku,
- wypłaty sumy ubezpieczenia z tytułu umowy ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków w związku z uszkodzeniem ciała, rozstrojem zdrowia lub śmiercią osoby ubezpieczonej wskutek nieszczęśliwego wypadku,
- wypłaty odprawy pieniężnej na warunkach i w wysokości określonych w przepisach odrębnych,
- wypłaty odprawy emerytalnej lub rentowej.

Przykład 8

Pan Arkadiusz Kotek jako osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą – kilka sklepów odzieżowych – korzystał z usług Banku Staropolskiego S.A. W momencie ogłoszenia upadłości banku w 2000 r. miał w nim:

- a) rachunek bieżący, którego saldo łącznie z odsetkami do dnia upadłości banku wynosiło 158 000 zł,
- b) rachunek walutowy w euro, którego saldo łącznie z odsetkami do dnia upadłości wyniosło 5040 euro,
- c) lokatę 6-miesięczną złożoną 2 stycznia 2000 r. na kwotę 60 000 zł o oprocentowaniu 10%, kapitalizacja po terminie,
- d) bankowe bony oszczędnościowe Banku Staropolskiego na okaziciela na kwotę 10 000 zł.

W 2000 r. spełnienie warunków gwarancji następowało w dniu ogłoszenia upadłości (nie zaś tak jak obecnie – zawieszenia działalności) banku, również odsetki od rachunków naliczane były do dnia upadłości banku. Zakładając aktualny limit gwarancji BFG, a dodatkowo wiedząc, że średni kurs euro w NBP w dniu upadłości, tj. 11 lutego 2000 r., wynosił 1 euro = 4,0780 zł, obliczmy, jaka kwota z tytułu gwarancji BFG zostanie zwrócona panu Arkadiuszowi.

Niezależnie od liczby zawartych umów obliczana jest łączna wartość środków pieniężnych deponenta.

$$\text{Ad a) } S_1 = 158\,000 \text{ zł}$$

$$\text{Ad b) } S_2 = 5040 \times 4,0780 \text{ zł} = 20\,553,12 \text{ zł}$$

$$\text{Ad c) } S_3 = 60\,000 \times \left(1 + \frac{0,10 \times 40}{365} \right) = 60\,657,53 \text{ zł}$$

Ad d) bony oszczędnościowe na okaziciela nie są gwarantowane.

$$S = S_1 + S_2 + S_3$$

$$S = 239\,210,65 \text{ zł}$$

Suma sald wszystkich rachunków jest zatem niższa niż maksymalny limit gwarancji wynoszący $100\,000 \times 4,0780 = 407\,800$ zł. Pan Kotek otrzyma z tytułu gwarancji BFG kwotę 239 210,65 zł.

procedura wypłaty

Wypłata środków gwarantowanych jest dokonywana w ciągu siedmiu dni roboczych od dnia spełnienia warunku gwarancji²⁰⁹.

²⁰⁹ Powyższy termin nie obowiązuje dla wypłat środków gwarantowanych prowadzonych w przypadkach, gdy:

– istnieją uzasadnione wątpliwości co do danych deponenta lub jego uprawnienia do otrzymania środków gwarantowanych,

Zarząd komisaryczny banku sporządza listę osób uprawnionych do otrzymania środków gwarantowanych wraz z wyliczeniem należnych im kwot, tzw. listę deponentów, którą przekazuje do BFG w ciągu trzech dni roboczych. Fundusz otrzymuje również bazę danych osobowych deponentów i korzystając z systemu informatycznego (Systemu Realizacji Gwarancji) weryfikuje poprawność przygotowania listy. Zgodnie z ustawą, w zależności od decyzji Funduszu, środki gwarantowane mogą być wypłacane deponentom przez zarząd komisaryczny lub za pośrednictwem innego podmiotu, z którym Fundusz zawarł umowę o dokonanie wypłat. Przy wyborze właściwego podmiotu bierze się pod uwagę m.in. terminowość wypłat i poziom kosztów, w praktyce są to inne banki dysponujące dużą liczbą placówek, co pozwala na realizację wypłat na terenie całego kraju, umożliwiając deponentom łatwy dostęp do środków gwarantowanych. BFG podpisał umowy umożliwiające wypłaty z czterema bankami (banki-agenci).

W sytuacji wyboru banku/agenta BFG przekazuje stosowne kwoty na jego rachunek. Informacja o miejscu i czasie dokonywania wypłat ogłaszana jest w formie komunikatu. Jeśli jednak uprawniony nie zgłosi się w wyznaczonym czasie, gwarantowane środki pieniężne może odebrać (w tym przypadku bezpośrednio w BFG) do końca roku kalendarzowego, w którym upływa pięć lat od dnia zawieszenia działalności banku. W komunikacie nr 68 Bankowego Funduszu Gwarancyjnego z 9 września 2019 r. wskazano, że wypłaty środków gwarantowanych dla deponentów Banku Spółdzielczego w Grębowie były prowadzone w placówkach Santander Bank Polska S.A. od 22 lipca 2019 r. do 6 września 2019 r. Po tym terminie do końca roku, w którym upływa pięć lat od dnia spełnienia warunku gwarancji (tj. do 31 grudnia 2024 r.), wypłat dokonuje bezpośrednio Bankowy Fundusz Gwarancyjny. W komunikacie zawarto również informacje, jakie działania należy podjąć, aby otrzymać środki gwarantowane²¹⁰.

-
- środki gwarantowane są przedmiotem sporu sądowego,
 - środki gwarantowane wynikają z umowy rachunku IKE lub IKZE,
 - wypłata środków gwarantowanych dokonywana jest ponad limit równowartości w złotych 100 000 euro (szczególne przypadki),
 - wypłaty dokonywane są deponentom oddziału banku, który ulokowany jest poza Polską.

²¹⁰ <https://www.bfg.pl/informacja-dla-deponentow-bs-w-grebowie-wypłaty-srodkow-gwarantowanych-prowadzi-bezposrednio-fundusz/> [dostęp: 23 sierpnia 2021].

4.5. Pozostałe formy pozyskiwania przez banki kapitałów obcych

4.5.1. Depozyty międzybankowe

istota i cechy depozytów międzybankowych

Spośród innych rodzajów depozytów należy wyróżnić depozyty przyjęte od innych banków – depozyty międzybankowe. Są one elementem nieuregulowanego (ang. *over the counter* – OTC) rynku lokat międzybankowych, na którym banki, kontaktując się bezpośrednio między sobą, zarówno lokują nadwyżki środków pieniężnych (w sytuacji gdy pozyskały w określonym dniu więcej środków, niż mogą zainwestować w inne instrumenty), jak i przyjmują środki pieniężne od innych banków wówczas, gdy posiadają ich zbyt mało w stosunku do potrzeb. Pozyskiwanie środków od innych instytucji oraz lokowanie uznaje się za wtórne źródło zasilania banków w pieniądź oraz wtórną możliwość zagospodarowania środków. Rynek lokat międzybankowych wpływa na płynność poszczególnych uczestników rynku. W porównaniu do innych instrumentów finansowych:

- pieniądź pozyskany z rynku międzybankowego jest stosunkowo drogi,
- banki nie odprowadzają rezerw obowiązkowych od depozytów międzybankowych,
- transakcje zawierane są uzgadniane głównie w elektronicznym systemie konwersacyjnym Refinitiv lub telefonicznie,
- koszty własne banków są stosunkowo niskie,
- nie ustanawia się prawnych zabezpieczeń lokat międzybankowych, ich skala jest z punktu widzenia banku przyjmującego swoistym wskaźnikiem zaufania ze strony innych instytucji,
- transakcje zawierane są na bardzo wysokie kwoty i krótki czas (najczęściej jeden dzień, w 2019 r. było to 95% obrotów, lub kilka dni, maksymalne terminy do jednego roku), w Polsce z powodu podatku bankowego banki unikały zawierania transakcji, których termin końcowy przypadał w innym miesiącu niż termin rozpoczęcia.

terminy lokat międzybankowych

Terminami lokat międzybankowych (i depozytów) są:

- **O/N** (ON, *overnight*) – środki pieniężne są stawiane do dyspozycji w dniu zawarcia umowy, natomiast zwrot następuje w następnym dniu roboczym,
- **T/N** (TN, *tom next, tommorow next*) – w których klient oddaje środki pieniężne do banku kolejnego dnia roboczego

po dniu zawarcia transakcji, a ich zwrot następuje kolejnego dnia roboczego,

- **S/N** (SN, *spot next*) – w których klient oddaje innemu bankowi środki pieniężne drugiego dnia roboczego po dniu zawarcia transakcji, a ich zwrot następuje w kolejnym dniu roboczym,
- **SW** (1W, ang. *spot week, one week*) – lokaty/depozyty tygodniowe,
- **2W** (ang. *two weeks*) – lokaty/depozyty dwutygodniowe,
- **1M** (ang. *one month*) – lokaty/depozyty jednomiesięczne,
- **3M** (ang. *three months*) – lokaty/depozyty trzymiesięczne,
- **6M** (ang. *six months*) – lokaty/depozyty sześciomiesięczne,
- **9M** (ang. *nine months*) – lokaty/depozyty dziewięciomiesięczne,
- **1Y** (ang. *one year*) – lokaty/depozyty roczne.

Wszystkie lokaty dłuższe niż jednodniowe rozpoczynają się drugiego dnia roboczego (tzw. dnia *spot*) po zawarciu transakcji – jest to standardowa data waluty dla transakcji na rynku międzybankowym. Data waluty wskazuje moment w czasie, kiedy środki wpływają na rachunek lub są wypłacane z rachunku przez bank. W sytuacji gdy zakończenie lokaty przypada w dniu wolnym od pracy, jest ona przedłużana do kolejnego dnia roboczego. Faktyczne zakończenie lokaty może mieć miejsce później niż termin umowny.

data waluty

Choć każdy bank co pewien czas ma nadwyżki wolnych środków pieniężnych na jeden lub kilka dni, na rynku międzybankowym funkcjonują również instytucje, które ciesząc się dużym społecznym zaufaniem, pozyskują z rynku więcej środków niż inwestują w akcję kredytową. Tego rodzaju instytucje nazywane też nadwyżkowymi (w odróżnieniu od deficytowych) stają się źródłem zasilenia w pieniądze innych banków. Od 2008 r. niezabezpieczone lokaty międzybankowe tracą jednak na znaczeniu.

Rynek lokat międzybankowych pełni ważne funkcje nie tylko dla samych banków, ale dla całego rynku finansowego, ponieważ kształtujące się na tym rynku stopy procentowe są powszechnie traktowane jako rynkowe ceny złotego. Ograniczone ryzyko transakcji, a także codzienne dostosowywanie cen do aktualnych warunków rynkowych sprawia, że średnie stopy rynku międzybankowego WIBID/WIBOR są stawkami referencyjnymi (odniesienia) dla różnych instrumentów rynku finansowego, w tym przede wszystkim dla cen kredytów hipotecznych oraz finansowych instrumentów pochodnych.

WIBID

WIBID (ang. *Warsaw Interbank Bid Rate*) jest średnią stopą procentową, po której banki przyjmują depozyty na odpowiedni termin na polskim rynku międzybankowym.

WIBOR

Wskaźnik WIBOR (ang. *Warsaw Interbank Offered Rate*) jest średnią stopą procentową, po której banki udzielają lokat (inwestują/składają depozyty) na odpowiedni termin w innych bankach (ale uczestniczących w procesie ustalania wskaźnika).

Wskaźnik WIBOR jest kluczowym wskaźnikiem referencyjnym na polskim rynku. W praktyce występuje pakiet wskaźników, ponieważ WIBID/WIBOR ustalone są dla wielu terminów:

- 1 dzień roboczy – *overnight* (O/N),
- 1 dzień roboczy – *tomorrow/next* (T/N),
- 1 tydzień (SW),
- 2 tygodnie (2W),
- 1 miesiąc (1M),
- 3 miesiące (3M),
- 6 miesięcy (6M),
- 1 rok (1Y).

Wskaźniki te ustalone są codziennie (w każdym dniu roboczym) o godzinie 11.00 dla terminów SW–1Y oraz o godz. 17.00 dla terminów O/N i T/N. Wartości wskaźników są publikowane o godz. 23.00. Uczestnikami kalkulacji wskaźników są największe banki, ich lista jest publikowana przez instytucję będącą administratorem wskaźników GPW Benchmark SA (GPWB) (w 2020 r. instytucja ta uzyskała formalne zezwolenie KNF). W 2021 r. uczestnikami fixingu było 10 banków²¹¹. Biorą one udział w ustalaniu wartości wskaźników referencyjnych (fixingu) na podstawie danych, które są zobowiązane przekazywać. W każdym wskaźniku GPW Benchmark ustala wartość uśrednioną przekazanych przez określone banki kwotowań na dany termin według następujących zasad:

- po usunięciu czterech kwotowań skrajnych, tj. dwóch o wartości najmniejszej oraz dwóch o wartości największej w przypadku, gdy zgłoszono nie mniej niż 10 kwotowań,
- po usunięciu jednego najniższego i jednego najwyższego kwotowania w przypadku, gdy zgłoszono osiem lub dziewięć kwotowań,

²¹¹ Są to: Bank Gospodarstwa Krajowego, Bank Handlowy w Warszawie, Bank Millennium, Bank Polska Kasa Opieki, BNP Paribas Bank Polska, Deutsche Bank Polska, ING Bank Śląski, mBank, PKO Bank Polski oraz Santander Bank Polska. Aktywa uczestników to 75% aktywów sektora bankowego w Polsce, <https://gpwbenchmark.pl/kontrybutorzy> [dostęp: 23 sierpnia 2021].

- bez odrzucenia żadnego z kwotowań w przypadku zgłoszenia sześciu lub siedmiu kwotowań.

W przypadku przekazania pięciu lub mniej kwotowań na dany termin nie ustala się stawek na taki termin.

Przez wiele lat wyznaczanie wskaźników referencyjnych nie było w żaden sposób uregulowane przez państwo, a średnie stopy procentowe z różnych rynków pieniężnych miały charakter ofertowy²¹². Niestety kryzys z 2008 r. ograniczył zaufanie do banków nawzajem, skala transakcji zawieranych na rynkach międzybankowych znacząco spadła, a dodatkowo transakcje te koncentrują się na terminach jednodniowych. Ponadto, wskaźniki referencyjne obrazujące nie faktyczne transakcje, ale oferty stały się podatne na manipulacje szczególnie w sytuacjach, gdy określonego terminu lub waluty w praktyce nie wykorzystywano w transakcjach. Ujawnione sytuacje zniekształcania wskaźników referencyjnych²¹³ stały się przesłanką dla wprowadzenia ich znaczących reform na wielu rynkach (tzw. reforma IBOR dotycząca średnich stóp procentowych na rynkach międzybankowych). W UE zmieniono regulacje prawne, tak aby zwiększyć rzetelność i przejrzystość stosowanych stawek referencyjnych²¹⁴:

- dane wykorzystywane do obliczeń wskaźników muszą dokładnie i wiarygodnie odzwierciedlać dane rynkowe – administratorzy w pierwszej kolejności powinni korzystać z danych transakcyjnych, przy ich braku korzystać z danych powiązanych, w ostatniej kolejności sięgać do kwotowań eksperckich, jest to tzw. kaskada danych, wykorzystywana również do obliczania WIBOR-u²¹⁵,

²¹² Do 2017 r. przez niemal 25 lat administratorem wskaźników WIBID/WIBOR było Stowarzyszenie Rynków Finansowych ACI Polska.

²¹³ W zakresie kwotowania LIBOR za ujawnione niewłaściwe praktyki 10 globalnych banków musiało zapłacić kary oscylujące wokół dziewięciu mld USD.

²¹⁴ Aktem prawnym wprowadzającym reformę było Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1011 z 8 czerwca 2016 r. w sprawie indeksów stosowanych jako wskaźniki referencyjne w instrumentach finansowych i umowach finansowych lub do pomiaru wyników funduszy inwestycyjnych – określane jako BMR. Dz.Urz. UE L 171 z 29.06.2016 r. ze zm.

²¹⁵ W nowej metodyce opracowywania wskaźników referencyjnych zakłada się wykorzystywanie kaskady danych jako podstawy wyznaczania kwotowań banków. W pierwszej kolejności banki do fixingu wykorzystują dane z rynku bazowego, depozytów w złotych składanych między uczestnikami fixingu oraz między uczestnikami fixingu a innymi bankami na termin, dla którego wyznaczane są stawki (tzw. tenor fixingowy). Jeśli byłoby to niemożliwe, to stosowane byłyby procedury umożliwiające wykorzystanie danych o transakcjach zawieranych na

- występuje obowiązek podawania informacji o podmiocie dokonującym kalkulacji wskaźnika referencyjnego (dodatkowo podmiot taki podlega zatwierdzeniu przez właściwy organ nadzorujący),
- informacje o metodyce kalkulacji wskaźników są jawne, a istotne zmiany procedur kalkulacji wymagają konsultacji rynkowych,
- podmioty wykorzystujące wskaźniki referencyjne powinny uwzględniać w umowach z klientami procedury postępowania w sytuacji zaprzestania publikacji określonego wskaźnika, wskazując wskaźnik alternatywny²¹⁶.

W sektorze banków spółdzielczych funkcję wskaźnika alternatywnego pełni opracowywany przez Instytut Rynku Finansowego (IRF) **wskaźnik kosztu finansowania** (WKF). Jest to stawka terminowa (dla terminów od miesiąca do roku) wyznaczana na podstawie danych transakcyjnych przekazywanych przez grupę banków spółdzielczych (w czerwcu 2021 r. na liście banków panelistów było 21 instytucji). Dane te dotyczą oprocentowania depozytów składanych w tych bankach przez inne instytucje finansowe, przedsiębiorstwa oraz klientów detalicznych. Wskaźnik WKF jest stopą procentową kalkulowaną jako średnia ważona wolumenem faktycznie zawartych transakcji. IRF w listopadzie 2020 r. otrzymał zezwolenie na administrowanie tym wskaźnikiem²¹⁷.

POLONIA

Stopą referencyjną wyznaczaną i publikowaną przez bank centralny jest POLONIA (ang. *Polish Overnight Index Average*). Stawka POLONIA określa oprocentowanie depozytów złotych udzielonych lub przyjętych w terminie O/N, w wyznaczaniu stawki uczestniczą banki aktywne na rynku międzybankowym (w 2021 r. było to 19 banków²¹⁸). Różnica w stosunku do WIBOR/WIBID O/N po-

sąsiadujące okresy lub inne okresy. Przy braku wyżej wymienionych danych banki wykorzystują dane o transakcjach zawieranych na rynku depozytów składanych przez instytucje finansowe, po dokonaniu procedury ekstrapolacji tych danych na rynek bazowy. Na końcu administrator do kalkulacji będzie mógł wykorzystać tzw. kwotowania wiążące, wyznaczane na podstawie wewnętrznych algorytmów danego uczestnika fixingu.

²¹⁶ Od 2019 r. spółka GPW Benchmark rozpoczęła publikację takich wskaźników, są to np. stawka WIRF. Na polskim rynku kredytowym problemem jest jednak zaprzestanie publikacji LIBOR CHF po 2021 r. ze względu na niewystarczającą liczbę transakcji we frankach szwajcarskich na rynku londyńskim.

²¹⁷ Szerzej na temat tego wskaźnika oraz lista banków uczestniczących w kwotowaniu: <https://irf.org.pl/index.php/wkf/lista-panelistow> [dostęp: 26 sierpnia 2021].

²¹⁸ Od 6 maja 2019 r. lista uczestników fixingu stawki POLONIA obejmuje następujące podmioty: Alior Bank SA, Bank Gospodarstwa Krajowego, Bank Handlo-

lega również na tym, że stawka POLONIA jest średnią ceną pieniądza ważoną obrotami w danym dniu roboczym do godziny 16.30. Stawka POLONIA jest kalkulowana jako średnia ważona stopa oprocentowania depozytów przekazanych przez banki uczestniczące w fixingu, wagami stają się wartości zawartych transakcji. O ile więc w przypadku WIBOR ON wszystkie banki uczestniczące w fixingu w takim samym stopniu wpływają na kalkulowany wskaźnik, POLONIA odzwierciedla skalę zawieranych transakcji po ustalonej cenie, największe kwotowo transakcje będą zatem w największym stopniu wpływać na ten wskaźnik. Stawka POLONIA jest publikowana przez NBP na stronie serwisu informacyjnego Thomson Reuters (Refinitiv) (NBPS), Bloomberg (PZCFPLNI Index) oraz na stronie internetowej NBP każdego dnia około godziny 17.00.

Innymi wykorzystywanymi w wielu produktach finansowych wskaźnikami były: LIBOR (dla różnych walut) – wskaźnik publikowany do końca 2021 r., EURIBOR czy EONIA. W wyniku wprowadzanej reformy indeksów stóp procentowych pojawiły się spełniające warunki transakcyjności nowe wskaźniki:

- SONIA (ang. *Sterling Overnight Index Average* dla waluty GBP), którego administratorem jest Bank Anglii (Bank of England),
- SOFR (ang. *Secured Overnight Financing Rate* dla waluty USD), jego administratorem jest Bank Rezerwy Federalnej w Nowym Jorku (Federal Reserve Bank of New York),
- €STR (ang. *Euro Short-Term Rate* dla waluty EUR), który zastąpił EONIĘ, administratorem jest EMMI (ang. *European Money Markets Institute*),
- SARON (ang. *Swiss Averaged Rate Overnight* dla waluty CHF), który zastąpił CHF LIBOR, administratorem jest SIX Swiss Exchange,
- TONA lub TONAR (ang. *Tokyo Overnight Average Rate* dla waluty JPY), administratorem jest Bank Japonii,
- EURIBOR (ang. *Euro Interbank Offered Rate*) jako wskaźnik referencyjny dla euro został zmodyfikowany, jego administratorem jest EMMI.

wy w Warszawie SA, Bank Millennium SA, Bank Pocztowy SA, Bank Polska Kasa Opieki SA, Bank Polskiej Spółdzielczości SA, BNP Paribas Bank Polska SA, BNP Paribas SA Oddział w Polsce, Deutsche Bank Polska SA, DNB Bank Polska SA, Getin Noble Bank SA, ING Bank Śląski SA, mBank SA, Plus Bank SA, Powszechna Kasa Oszczędności Bank Polski SA, Santander Bank Polska SA, Santander Consumer Bank SA, SGB-Bank SA.

4.5.2. Emisja własnych dłużnych papierów wartościowych

Banki mogą pozyskiwać środki pieniężne z rynku również poprzez emisję własnych dłużnych papierów wartościowych: bankowych papierów wartościowych, obligacji własnych, listów zastawnych. Bank, emitując tego rodzaju papiery wartościowe, zaciąga dług wobec ich nabywców.

Podstawę prawną emisji bankowych papierów wartościowych stanowią regulacje Prawa bankowego. Określenie „bankowy papier wartościowy” wynika z regulacji prawnych i musi być stosowane w nazwie danego instrumentu, natomiast w ofercie handlowej banki posługują się również innymi nazwami, najczęściej definiując go jako certyfikat depozytowy.

certyfikaty depozytowe

Certyfikaty depozytowe pochodzą ze Stanów Zjednoczonych. Ich powstanie wiąże się z wprowadzeniem ograniczeń związanych z maksymalnym oprocentowaniem wkładów oszczędnościowych. Aby uniknąć tego ograniczenia, banki stworzyły certyfikaty depozytowe. Zabieg ten pozwolił im na dalsze efektywne zarządzanie bieżącą płynnością finansową. Z kolei dla inwestorów stały się bardzo atrakcyjnym rozwiązaniem, z uwagi na ich korzystne oprocentowanie oraz możliwość odsprzedaży przed terminem wykupu bez utraty prawa do odsetek. Certyfikaty depozytowe opiewają na większe kwoty, są papierami na okaziciela, oprocentowanie może być stałe i zmienne, postać materialna lub zdematerializowana. Ich najważniejszą zaletą jest możliwość zbywania przed terminem wykupu. Certyfikaty depozytowe są zaliczane do kategorii wierzytelności papierów wartościowych znajdujących się poza publicznym obrotem. W porównaniu do lokat terminowych tego rodzaju papiery wartościowe:

- mogą być wcześniej odkupione przez bank, ale tylko jeżeli w warunkach emisji bank ustalił możliwość przedterminowego zbycia,
- mogą być przedmiotem zastawu i obrotu,
- papiery nie są gwarantowane przez BFG (wyemitowane do 2016 r. mogły być gwarantowane, o ile miały charakter imienny).

Certyfikaty depozytowe są również podstawą prawną produktów strukturyzowanych.

Do innych obcych źródeł finansowania banków w formie papierów wartościowych należą emitowane przez banki hipoteczne listy zastawne (opisane w podrozdziale 1.2) oraz obligacje. Banki

mogą emitować obligacje zgodnie z przepisami ustawy o obligacjach²¹⁹ – emisja ta nie jest więc czynnością bankową, należy do pozostałych czynności wykonywanych przez banki. Obligacja jest papierem wartościowym, w którym emitent stwierdza, że jest dłużnikiem właściciela obligacji (obligatariusza) i zobowiązuje się wobec niego do spełnienia określonego świadczenia. Rodzaj świadczenia, sposób jego realizacji oraz związane z nim prawa i obowiązki określają warunki emisji.

Własne dłużne papiery wartościowe w Polsce są stosunkowo rzadko wykorzystywane przez banki do pozyskiwania środków. Dla przykładu, według danych za 2019 r. zobowiązania banków z tytułu emisji własnych papierów wartościowych wynosiły zaledwie 4,6% pasywów banków²²⁰, podczas gdy w niektórych krajach europejskich sięgały kilkudziesięciu procent²²¹.

²¹⁹ Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o obligacjach, Dz.U. poz. 238.

²²⁰ *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2019 r.*, s. 107.

²²¹ J. Świdorska, T. Galbarczyk, M. Klimontowicz, K. Marczyńska, *Bank komercyjny w Polsce. Podręcznik akademicki*, wyd. 2, Difin, Warszawa 2016, s. 112.

Rozdział 5

USŁUGI PŁATNICZE

5.1. Istota, formy rozliczeń pieniężnych i rodzaje płatności

istota rozliczeń pieniężnych

Rozliczenia pieniężne, inaczej płatności między dwoma stronami (dłużnikiem i wierzycielem) dokonywane są za pomocą instrumentów płatniczych z wykorzystaniem jednej z form pieniądza – gotówkowej, bezgotówkowej lub elektronicznej. Jedynie w sytuacji, gdy w wykonywaniu płatności wykorzystuje się gotówkę (banknoty i monety), staje się ona jednocześnie środkiem płatniczym oraz instrumentem płatniczym. W pozostałych przypadkach najczęściej płatnik (dłużnik) za pomocą różnego rodzaju instrumentów płatniczych (np. karty płatniczej) rozporządza depozytami w banku (pieniądem bezgotówkowym).

Tabela 19. Rodzaje pieniądza według statusu prawnego i formy

Wyszczególnienie		Forma pieniądza	
		fizyczna	cyfrowa
Status prawny	regulowany	pieniądz banku centralnego – banknoty i monety	pieniądz banku komercyjnego – depozyty w banku
	nieregulowany	waluty lokalne	pieniądz elektroniczny
			pieniądz wirtualny

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Tochmański, *Miejsce obrotu bezgotówkowego w systemie płatniczym* [w:] *Obrót bezgotówkowy w Polsce*, red. H. Żukowska, M. Żukowski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 26.

Z punktu widzenia realizacji płatności można posługiwać się pieniądzem regulowanym, uznanym środkiem płatniczym w przepisach prawa, tworzonym (emitowanym, kreowanym) przez zweryfikowanych

emitentów lub pieniądzem nieregulowanym, który formalnie nie ma statusu pieniądza (zob. tab. 19).

Regulowaną formą pieniądza, niestanowiącą jednak prawnego środka płatniczego i niezaliczaną przez bank centralny do podaży jest pieniądz elektroniczny (ang. *electronic money, e-money*). Pieniądz elektroniczny jest kategorią przedpłaconą w postaci impulsów wgranych najczęściej na kartę mikroprocesorową lub dysk komputera²²². Ta kategoria pieniądza może być tworzona wyłącznie przez wydawców pieniądza elektronicznego, banki, oddziały instytucji kredytowych, instytucje płatnicze, SKOK oraz instytucje pieniądza elektronicznego²²³. Zgodnie z ustawą **pieniądz elektroniczny** jest wartością pieniężną przechowywaną elektronicznie, w tym magnetycznie, wydawaną, z obowiązkiem jej wykupu, w celu dokonywania transakcji płatniczych, akceptowaną przez podmioty inne niż wyłącznie wydawca pieniądza elektronicznego. W praktyce jest to elektroniczny zasób wartości pieniężnych w urządzeniu technicznym, w tym z góry opłaconych kartach, który może być wykorzystywany do dokonywania płatności bez konieczności angażowania w transakcję rachunków bankowych, lecz funkcjonujący jednocześnie jako z góry opłacony instrument na okaziciela. Pierwszą w Polsce licencję instytucji pieniądza elektronicznego w 2019 r. otrzymał Billon Solutions Sp. z o.o. Aplikacja stworzona przez tę spółkę przeznaczona jest do wydawania pieniądza elektronicznego oraz wykonywania transakcji z udziałem pieniądza elektronicznego²²⁴.

Nieregulowany charakter mają waluty lokalne (alternatywne, komplementarne) emitowane przez różnych emitentów prywatnych, które mogą być akceptowane jako środek wymiany, jednak niebędące prawnym środkiem płatniczym²²⁵.

²²² Np. PayPal.

²²³ Pełen katalog podmiotów regulowanych uprawnionych do emisji zawarto w ustawie z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych, Dz.U. nr 199, poz. 1175 z późn. zm. Wydawanie pieniądza elektronicznego oraz świadczenie usług płatniczych w charakterze krajowej instytucji pieniądza elektronicznego wymaga uzyskania zezwolenia KNF.

²²⁴ System, na którym został oparty Billon, wykorzystuje technologię *block-chain*, umożliwiającą m.in. dokonywanie płatności z użyciem regulowanych walut oraz przesyłanie i przechowywanie danych.

²²⁵ Jedną z najstarszych jest stworzony w 1934 r. w Szwajcarii WIR. W USA do rozpowszechnionych walut tego rodzaju należą: Ithaca Hour, Liberty Dollars czy Lokalne Systemy Wymiany Handlowej (LETS). Do polskich walut lokalnych należy zaliczyć Piasta czy Zielonego. Szerzej https://pl.wikipedia.org/wiki/Waluta_lokalna [dostęp: 20 sierpnia 2021]; J. Górka, *Konkurencyjność form pieniądza i instrumentów płatniczych*, CeDeWu, Warszawa 2009, s. 15-16.

Nieregulowaną, cyfrową formą pieniądza jest ponadto pieniądz wirtualny obejmujący kryptowaluty oraz niektóre inne umowne jednostki akceptowane jako środek wymiany (dające się wymienić na „zwykłe” pieniądze, np. waluty w niektórych grach komputerowych)²²⁶. Najpopularniejszą grupą walut wirtualnych są kryptowaluty: Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), Ripple (XRP), Litecoin (LTC), Stellar (XLM) i wiele innych.

**platformy
barteru
wielostronnego**

Oprócz dominujących form rozliczeń z udziałem pieniądza nadal wykorzystywane są płatności barterowe, czyli bezpośrednio dokonywanie wymiany towaru (bądź usługi) za towar (lub usługę)²²⁷. Współcześnie przedsiębiorcy dla celów barterowych korzystają ze specjalnych **platform barteru wielostronnego**, których funkcjonowanie polega na rejestrowaniu kolejnych, wzajemnych transakcji kupna/sprzedaży barterowej pomiędzy uczestnikami obrotu. Każdy uczestnik społeczności barterowej powinien dokonywać transakcji zarówno kupna, jak i sprzedaży w sposób zrównoważony, dążąc do tego, aby zachowywać saldo swoich transakcji w ramach przyznanego limitu barterowego (wewnętrzne jednostki służące do wzajemnych rozliczeń mogą być również uznawane za waluty lokalne).

Nieregulowane formy pieniądza oraz płatności barterowe stanowią jednak jedynie margines płatności. Zasadniczo w regulowaniu zobowiązań i procesach wymiany wykorzystuje się pieniądz regulowany, a procesy te odbywają się w ramach obrotu bezgotówkowego lub gotówkowego.

**obrót
bezugotówkowy**

Bezugotówkowa forma rozliczeń – **obrót bezgotówkowy** występuje jedynie wówczas, gdy obie strony płatności posiadają rachunki bankowe (lub płatnicze) i na każdym etapie cyklu rozliczeniowego zarówno po stronie płatnika (dłużnika), jak i odbiorcy (wierzyciela)

²²⁶ Warto jednak nadmienić, że waluta wirtualna została zdefiniowana prawnie w ustawie z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, Dz.U. poz. 723 z późn. zm. Waluta wirtualna to cyfrowe odwzorowanie wartości, które nie jest: a) prawnym środkiem płatniczym emitowanym przez NBP, zagraniczne banki centralne lub inne organy administracji publicznej, b) międzynarodową jednostką rozrachunkową ustanawianą przez organizację międzynarodową i akceptowaną przez poszczególne kraje należące do tej organizacji lub z nią współpracujące, c) pieniądzem elektronicznym, d) instrumentem finansowym w rozumieniu ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi, e) wekslem lub czekiem oraz jest wymienne w obrocie gospodarczym na prawne środki płatnicze i akceptowane jako środek wymiany, a także może być elektronicznie przechowywane lub przeniesione albo może być przedmiotem handlu elektronicznego.

²²⁷ Strony transakcji uzgadniają wówczas wartość towarów lub usług i dążą do tego, żeby bilans między nimi był zerowy.

transfer środków przybiera formę zapisu na rachunkach bankowych (lub płatniczych), zatem na żadnym etapie rozliczeń strony nie pojawia się gotówka (schemat 6). Współcześnie dostępnych jest wiele instrumentów płatniczych związanych z obrotem bezgotówkowym. Płatność to inicjowana instrukcja (albo płatnika, albo beneficjenta skierowana bezpośrednio do swojego usługodawcy) dokonania przekazania środków pieniężnych z rachunku płatnika w jego instytucji finansowej na rachunek beneficjenta w innej lub tej samej instytucji finansowej.

W odróżnieniu od obrotu bezgotówkowego rozliczenia gotówkowe występują, gdy:

- płatnik płaci gotówką wierzycielowi lub przesyła pieniądze gotówką za pośrednictwem poczty lub innych wyspecjalizowanych instytucji, np. Western Union,
- odbiorca ma rachunek bankowy (lub płatniczy), a płatnik dokonuje przekazu pieniężnego na ten rachunek w różny sposób, w banku, na poczcie, w kasach supermarketów czy w biurach usług płatniczych,
- płatnik ma rachunek bankowy (lub płatniczy), z którego podejmuje środki pieniężne, aby dokonać płatności odbiorcy, np. wypłata za pomocą karty płatniczej gotówki z bankomatu, wypłata gotówki na podstawie zlecenia ustnego w banku czy też wręczenie czeku, z którego wypłata może nastąpić w formie gotówkowej.

**obróć
gotówkowy**

Schemat 6. Formy rozliczeń między płatnikiem a odbiorcą

Obrót	Płatnik	Instrument finansowy	Odbiorca
Bezgotówkowy	(-) pieniądź bezgotówkowy	→ polecenie przelewu, czek rozrachunkowy, polecenie zapłaty itd.	(+) pieniądź bezgotówkowy
Gotówkowy	(-) gotówka	→ gotówka, przekaz pocztowy	(+) gotówka
	(-) gotówka	→ przekaz pieniężny złożony w różnych instytucjach, wpłata na rachunek w banku	(+) pieniądź bezgotówkowy
	(-) pieniądź bezgotówkowy	→ wypłata z bankomatu, czek gotówkowy	(+) gotówka

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Górski, *Rynkowy system finansowy*, wyd. 2, PWE, Warszawa 2009, s. 126-127.

Choć sposoby dokonywania rozliczeń mogą być różne, rozliczenia pieniężne przeprowadzane są za pośrednictwem banków, jeżeli przynajmniej jedna ze stron rozliczenia (płatnik lub odbiorca) ma rachunek bankowy. Bankowe rozliczenia pieniężne obejmują zatem większość rozliczeń bezgotówkowych, a także część gotówkowych (np. przy płatności czekiem gotówkowym bądź wpłatą gotówkową na rachunek).

segmenty rynku płatności

Biorąc pod uwagę strony rozliczeń pieniężnych, wyróżnia się specyficzne segmenty płatności, dla których można wskazać najczęściej wykorzystywane sposoby dokonywania płatności (zob. tab. 20). W segmentach rynku płatności, w których stronami rozliczeń są podmioty gospodarcze oraz instytucje publiczne, tj. B2B, B2G, G2B, G2G występuje przede wszystkim obrót bezgotówkowy. Wśród przedsiębiorców obrót bezgotówkowy nie jest jednak regułą, ponieważ zgodnie z regulacjami prawnymi podmiot gospodarczy w segmencie B2B jest zobowiązany do korzystania z rozliczeń bezgotówkowych dopiero wtedy, gdy kwota transakcji przekracza równowartość 15 tys. zł. W pozostałych segmentach, dla których jedną ze stron stanowi konsument, występuje zarówno obrót gotówkowy, jak i bezgotówkowy. W tabeli 20 nie ujęto instytucji finansowych, które rozliczają się praktycznie wyłącznie w pieniądzu bezgotówkowym.

Tabela 20. Segmenty rynku płatności

Podmioty		Odbiorcy		
		konsumenci (ang. <i>C – Consumers</i> lub <i>P – Persons/Peers</i>)	podmioty gospodarcze (ang. <i>Business</i>)	instytucje publiczne (ang. <i>Government</i>)
Płatnicy	konsumenci (ang. <i>C – Consumers</i> lub <i>P – Persons/Peers</i>)	P2P (np. pożyczki darowizny, zapłata za usługę itp.)	C2B (np. płatności w sklepie, płatności masowe, spłaty kredytów, składki ubezpieczeniowe)	C2G (np. płatności podatkowe, płatności składek ZUS)
	podmioty gospodarcze (ang. <i>Business</i>)	B2C (np. wynagrodzenia za pracę)	B2B (np. zapłata za dobra i usługi, inne rozliczenia między podmiotami gospodarczymi)	B2G (np. płatności podatkowe, płatności składek ZUS)
	instytucje publiczne (ang. <i>Government</i>)	G2C (np. emerytury, renty, zasiłki)	G2B (np. zwroty podatków, zapłata za dobra i usługi, dotacje)	G2G (np. płatności z budżetu państwa dla jednostek samorządowych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Górka, *Konkurencyjność form pieniądza i instrumentów płatniczych*, CeDeWu, Warszawa 2009, s. 58 oraz *Diagnoza stanu rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce*, NBP, Warszawa 2013, s. 5.

W segmentach płatności, w których stroną inicjującą rozliczenie jest konsument (P2P, C2B czy C2G) oraz przy niskich kwotach płatności, bardzo często przez uczestników rozliczeń wykorzystuje się wręczenie gotówki. Rozliczenie dokonywane jest wówczas poza systemem bankowym (a szerzej płatniczym), jednak banki oferują wiele usług o charakterze pomocniczym dla obsługi tego rodzaju płatności, tj. przyjmowanie wpłat gotówkowych na rachunki i dokonywanie wypłat gotówki z rachunków, a także dokonywanie skupu i sprzedaży walut obcych. Banki mogą przyjmować wpłaty gotówkowe w formie:

- otwartej – wówczas gdy odebranie gotówki następuje bezpośrednio w jednostkach banku w obecności kasjera, który natychmiast dokonuje przeliczenia wpłacanych środków pieniężnych,
- zamkniętej – kiedy klient banku, deklarując określoną kwotę środków pieniężnych, wkłada gotówkę do zamkniętego opakowania (koperty, portfela, pojemnika), którego otwarcie jest niemożliwe bez widocznego uszkodzenia, a przeliczenie zawartości przez pracowników banku następuje kolejnego dnia.

*wpłaty otwarte
i zamknięte*

Wpłaty zamknięte są przyjmowane o dowolnej porze dnia, przy wykorzystaniu: wrzutni nocnych (inaczej nazywanych trezorami, skarbcami nocnymi), bankomatów bądź innych urządzeń umożliwiających dokonywanie wpłat.

Wpłaty środków pieniężnych przez klientów banków dokonywane są:

- bezpośrednio w kasach banków,
- z wykorzystaniem kart płatniczych w bankomatach lub podczas dokonywania płatności kartami płatniczymi za towary lub usługi w określonych punktach handlowych.

Banki oferują przedsiębiorcom również (najczęściej sklepom, jednostkom budżetowym, restauracjom) usługi transportowe, tzw. inkaso samochodowe związane z odbieraniem, a niekiedy również dostarczaniem określonych kwot gotówki. Wpłaty zamknięte odbierane są w punktach usługowych i dostarczane do banku, gdzie oddawane są za pokwitowaniem pracownikom banku lub pozostawiane we wrzutni nocnej.

Wysokie koszty obrotu gotówkowego dla uczestników życia gospodarczego, instytucji publicznych, a pośrednio również dla konsumentów, pozytywne efekty wykorzystania pieniądza bezgotówkowego dla wzrostu gospodarczego, a także dążenia do eliminacji

szarej strefy przyczyniają się do podejmowania działań przez różne instytucje dla promowania bezgotówkowych instrumentów płatności i wojny z gotówką (ang. *war on cash*)²²⁸. W ostatnich latach w zakresie płatności dokonywanych przez konsumentów można zaobserwować znaczące zmiany w sposobie dokonywania rozliczeń. Jeszcze w roku 2005 według badań NBP 98% płatności dokonywanych było w formie gotówkowej, w kolejnych latach zwiększał się udział płatności bezgotówkowych (biorąc pod uwagę liczbę transakcji), w 2015 r. tych płatności było 31%, w 2018 – 43%, a w 2020 po raz pierwszy został przekroczony próg 50% – 53,6%²²⁹. Biorąc pod uwagę wartość transakcji, transakcje bezgotówkowe stanowią 70,8%. Jeśli więc innowacje technologiczne będą wykorzystywane przez większość Polaków, najprawdopodobniej znaczenie gotówki w płatności będzie nadal się zmniejszało.

5.2. Ustawowe uwarunkowania usług płatniczych

Postępujące zmiany technologiczne, ale przede wszystkim obowiązek dostosowania polskiego prawa do wspólnych regulacji UE spowodował zasadnicze zmiany na rynku usług płatniczych, również w zakresie warunków świadczenia usług płatniczych. Rynek usług płatniczych w Polsce został kompleksowo uregulowany wraz z wejściem w życie ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych²³⁰. W ramach tego podrozdziału zostaną opisane podstawowe kwestie dotyczące ustawowych uwarunkowań usług płatniczych w Polsce. Ustawą przede wszystkim: ustalono katalog dostawców usług płatniczych, zdefiniowano pojęcia i określono ramy prawne świadczenia usług płatniczych, wprowadzono w Polsce wspólne regulacje UE dla rynku usług płatniczych²³¹. Zmiany regulacji europejskich, a przede wszystkim Dyrektywy PSD2 (Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2366 z dnia 25 listopada 2015 r.

²²⁸ Z inicjatywy ZBP w 2007 r. powstała Koalicja na rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności, której celem jest rozwój i upowszechnienie elektronicznych instrumentów płatniczych i przyspieszenie elektronizacji gospodarki.

²²⁹ *System płatniczy w Polsce*, NBP, Warszawa 2019, s. 41; *Zwyczajne płatnicze w Polsce w 2020 r...*, s. 10.

²³⁰ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych, Dz.U. nr 199, poz. 1175 z późn. zm.

²³¹ Ustawa ta wdrożyła do polskiego prawa postanowienia Dyrektywy 2007/64/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 13 listopada 2007 r. Payment Services Directive (tzw. Dyrektywa PSD).

w sprawie usług płatniczych) są wprowadzane do polskiego porządku prawnego właśnie poprzez nowelizacje ustawy o usługach płatniczych²³². Celem regulacji europejskich jest stworzenie jednolitego rynku płatności w UE oraz zwiększenie bezpieczeństwa dla korzystających z usług płatniczych.

W rozliczenia pieniężne z reguły zaangażowanych jest wiele podmiotów. Oprócz płatnika i odbiorcy, do których ogranicza się rozliczenie przy płatnościach gotówką, w procesie dokonywania płatności bezgotówkowych (ale również tych gotówkowych, w których jedna ze stron korzysta z rachunku) występują banki, ale również podmioty, które nie są bankami, a oferują usługi płatnicze, np. SKOK, agenci rozliczeniowi kart, podmioty przyjmujące przekazy pieniężne. Przed wprowadzeniem regulacji usług płatniczych usługi polegające na przyjmowaniu wpłat od ludności mógł prowadzić dowolny podmiot i w związku z tym, w sytuacji jego niewypłacalności nie realizował przyjętych od konsumentów zleceń płatniczych²³³. W celu ochrony interesów klientów ustawowo ustalono zamknięty katalog instytucji uprawnionych do wykonywania usług płatniczych. Podmiotami uprawnionymi do świadczenia usług płatniczych są **dostawcy usług płatniczych**, którymi mogą być: banki, NBP, instytucje kredytowe, instytucje pieniądza elektronicznego, SKOK, Poczta Polska, instytucje płatnicze, biura usług płatniczych²³⁴. Świadczenie usług płatniczych ma charakter działalności regulowanej i jest objęte nadzorem KNF. Na rynku usług płatniczych, podobnie jak w klasycznych usługach bankowych, obowiązuje zasada jednolitej licencji. Jeśli uprawniony dostawca usług płatniczych ma licencję uzyskaną w państwie macierzystym, może prowadzić działalność na terenie Polski. Sektor usług

*dostawcy usług
płatniczych*

²³² PSD2 (ang. *Payment Services Directive 2*) Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2366 z dnia 25 listopada 2015 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego zmieniająca dyrektywy 2002/65/WE, 2009/110/WE, 2013/36/UE i rozporządzenie (UE) nr 1093/2010 oraz uchylająca dyrektywę 2007/64/WE, Dz.U. UE L337/35 z 23.12.2015.

²³³ Dla przykładu, w 2007 r. ogłoszono upadłość Okienka Kasowego SA, które z ponad 400 oddziałami w całym kraju było jedną z największych na rynku firm pośredniczących w płaceniu rachunków. „Okienka” były konkurencyjne, bo tańsze niż banki i poczta: klienci płacili w nich rachunki za prąd, czynsz, gaz, wodę, telefony, raty kredytów, podatki, ZUS. Poszkodowanych było kilka tysięcy klientów rozsianych po całym kraju. Zob. <http://www.gloswielkopolski.pl/artukul/3857969,okienko-kasowe-wyroki-skazujace-dla-prezesa-i-wiceprezesow,id,t.html?cookie=1> [dostęp: 20 sierpnia 2021].

²³⁴ Dodatkowymi podmiotami są: podmioty zagraniczne świadczące usługi pocztowe, KSKOK, Narodowy Bank Polski, banki centralne innych państw członkowskich UE, EBC, organ administracji publicznej.

płatniczych obejmuje dość znaczną grupę podmiotów, oprócz banków, które tradycyjnie oferowały usługi płatności, działają inne instytucje mające zgody polskiego nadzoru, ale również instytucje uprawnione posiadające zgody uzyskane w innych państwach UE. Liczba tych instytucji jest znaczna, zestawienia notyfikacji o podjęciu działalności w Polsce – transgranicznie, poprzez oddział lub za pośrednictwem agentów są dostępne na stronie internetowej KNF. Szczególną instytucją, która miała w Polsce w 2021 r. ponad milion klientów, jest Revolut – działający początkowo (od 2015) jako instytucja pieniądza elektronicznego z licencją brytyjskiego organu nadzoru (FCA), w 2018 uzyskał licencję bankową na Litwie i od 2020 r. jako litewska instytucja kredytowa oferuje w Polsce usługi bankowe transgranicznie.

Dostawcami usług płatniczych, którzy funkcjonują jedynie na rynku płatności, opierając się na polskich regulacjach, są biura usług płatniczych i krajowe instytucje płatnicze.

*biuro usług
płatniczych*

Biuro usług płatniczych (BUP) może świadczyć usługi płatnicze w ograniczonym zakresie (jedynie przekazy pieniężne), na ograniczoną skalę (obroty nie większe niż 500 tys. euro miesięcznie) bez pośrednictwa rachunku płatniczego, nie korzysta też z uprawnienia świadczenia usług w innym państwie UE. Świadczenie usług płatniczych w formie biura usług płatniczych nie wymaga zezwolenia, ale należy uzyskać wpis do rejestru, który prowadzi KNF²³⁵. Biuro usług płatniczych jest obowiązane w swojej działalności zabezpieczać środki pieniężne klientów (występuje obowiązek posiadania polisy ubezpieczeniowej, gwarancji bankowej lub ubezpieczeniowej) oraz informować KNF o liczbie i wartości wykonywanych transakcji. W 2020 r. w Polsce funkcjonowało 1350 biur usług płatniczych.

*instytucja
płatnicza*

Krajowa **instytucja płatnicza**, aby rozpocząć działalność, powinna uzyskać zezwolenie wydane przez KNF i może prowadzić działalność tylko w takim zakresie, jaki określono w zezwoleniu²³⁶. Po jego uzyskaniu może świadczyć klientom usługi płatnicze, określone

²³⁵ Elektroniczny Rejestr Usługodawców Płatniczych (eRUP) prowadzony jest na stronach WWW przez KNF. Wpisowi do niego podlegają: krajowe instytucje płatnicze, biura usług płatniczych, agenci oraz oddziały tych podmiotów, a także spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe oraz ich oddziały.

²³⁶ Aby uzyskać zezwolenie, instytucja płatnicza powinna: posiadać odpowiedni poziom funduszy własnych oraz kapitału założycielskiego dostosowany do rodzaju i skali prowadzonej działalności (od 20 tys. euro w przypadku prostych usług płatniczych do 125 tys. euro przy najbardziej skomplikowanych), zatrudnić kompetentną kadre, przestrzegać wymogów zarządzania ryzykiem i przeciwdziałania praniu pieniędzy, zapewniać zabezpieczenie środków pieniężnych przyjmowanych od klientów.

w ustawie, w tym także te, które wcześniej świadczyły tylko banki (m.in. prowadzenie rachunków płatniczych, realizację przelewów lub poleceń zapłaty). Działalność instytucji płatniczych podlega nadzorowi KNF²³⁷. Od 2018 r. wprowadzono kategorię małych instytucji płatniczych (MIP), w odniesieniu do których wymogi regulacyjne są łagodniejsze (np. brak wymogów kapitałowych, jedynym warunkiem dla osób zarządzających jest niekaralność, MIP mogą prowadzić jednoosobowe działalności gospodarcze), co pozwala większej liczbie zainteresowanych na pozyskanie licencji, jednak mogą prowadzić działalność wyłącznie na terenie Polski. W 2020 r. w Polsce funkcjonowało 55 małych instytucji płatniczych.

Do krajowych instytucji płatniczych stosuje się zasadę jednolitego paszportu UE.

W 2020 r. w Polsce funkcjonowało 38 krajowych instytucji płatniczych. KNF dzieli je na:

- instytucje oferujące usługi *acquiringu*²³⁸ – 25 instytucji, np. First Data Polska S.A., PayU S.A., PayPro S.A., Dotpay sp. z o.o., eCard S.A., Centrum Elektronicznych Usług Płatniczych eService sp. z o.o., PayTel S.A., CashBill S.A., mPay S.A., Blue Media S.A.,
- instytucje świadczące jedną usługę płatniczą (inną niż *acquiring*) lub kilka usług płatniczych, np. Kantor Polski S.A., Currency One S.A., Dom Maklerski TMS Brokers S.A., Zrzutka.pl sp. z o.o.,
- instytucje świadczące wyłącznie usługę przekazu pieniężnego – 6 instytucji, np. Monetia sp. z o.o., BillBird S.A., Grupa Finansowa Expert sp. z o.o. Transfer24 sp. z o.o.

Dodatkowo zgodnie z dyrektywą PSD2 wprowadzono nową kategorię podmiotów, tzw. zewnętrznych usługodawców (określanych jako TPP, ang. *Third Party Providers*), którzy mogą świadczyć następujące usługi:

²³⁷ Instytucja płatnicza może jedynie świadczyć usługi płatnicze (tzw. czysta instytucja płatnicza), może jednak również: 1) świadczyć usługi dodatkowe (w tym: usługi wymiany walut, usługi bezpiecznego przechowywania środków pieniężnych w celu wykonywania transakcji płatniczej, usługi przechowywania i przetwarzania danych), 2) prowadzić system płatności, 3) prowadzić inną działalność gospodarczą jako tzw. hybrydowa instytucja płatnicza.

²³⁸ Działanie to umożliwia wykonanie transakcji płatniczych, które zainicjowane zostały przez akceptanta lub za jego pośrednictwem, za pomocą instrumentu płatniczego płatnika. Proces ten polega w szczególności na obsłudze autoryzacji, przesyłaniu do wydawcy karty płatniczej lub systemu płatności zleceń akceptanta lub płatnika, których celem jest przekazanie akceptantowi należnych mu środków.

- dostęp do informacji o rachunku, AIS (ang. *Account Information Service*) umożliwia zewnętrznemu podmiotowi uzyskanie informacji o rachunkach w różnych bankach; usługa może być przydatna, ponieważ np. umożliwi dostęp do różnych rachunków z jednego miejsca,
- inicjowanie płatności, PIS (ang. *Payment Initiation Service*) pozwala na realizację płatności z rachunku bankowego – na wniosek posiadacza rachunku zewnętrzny dostawca usług (TPP) będzie mógł zainicjować zlecenie przelewu w określonej kwocie do określonego odbiorcy,
- potwierdzanie dostępności środków pieniężnych, CAF (ang. *Confirmation of the Availability of Funds*) umożliwia zewnętrznemu dostawcy usług sprawdzenie, czy na rachunku bankowym jest wystarczająca kwota niezbędna do wykonania płatności kartą.

Ponadto instytucje, które świadczą wyłącznie usługi dostępu do informacji o rachunku, stały się odrębną kategorią dostawców usług płatniczych i podlegają wpisowi do rejestru prowadzonego przez KNF (nie jest wymagane zezwolenie; jest to również działalność, która może być świadczona w wielu państwach UE na zasadzie jednego paszportu).

rachunek płatniczy

Dostawcy usług płatniczych w ich świadczeniu wykorzystują **rachunki płatnicze**, na których przechowują środki pieniężne, dokonują księgowania środków wpływających na rachunek, jak i z niego wypływających. Rachunek taki daje możliwość składania zleceń, jednak środki pieniężne na takim rachunku nie mogą być oprocentowane oraz nie mogą przynosić korzyści użytkownikowi. Posiadacze rachunków płatniczych mają możliwość korzystania z kredytu płatniczego, jednak na okres nie dłuższy niż 12 miesięcy i pod warunkiem, że zostanie udzielony ze środków własnych instytucji. Do rachunków płatniczych zaliczane są również rachunki bankowe oraz rachunki członków SKOK, jeżeli rachunki te służą wykonywaniu transakcji rozliczeniowych.

usługi płatnicze regulowane

W porównaniu do tradycyjnego rozumienia usług płatniczych rozpatrywana regulacja prawna z jednej strony wprowadza pewne ograniczenia ujęcia tych usług, z drugiej zaś obejmuje również czynności, które nie mieściłyby się w jej ramach.

Według ustawy przez pojęcie usług płatniczych należy rozumieć:

- prowadzenie rachunków płatniczych oraz przyjmowanie gotówkowych wpłat i dokonywanie wypłat gotówkowych z użyciem tych rachunków oraz wszelkie działania niezbędne do prowadzenia rachunku,

- wykonywanie transakcji płatniczych: w formie polecenia zapłaty, polecenia przelewu (w tym zleceń stałych), przy użyciu karty płatniczej lub podobnego instrumentu płatniczego,
- wydawanie instrumentów płatniczych (np. kart płatniczych, emitowanie pieniądza elektronicznego),
- zawieranie umów z przedsiębiorcami o przyjmowanie zapłaty przy użyciu instrumentów płatniczych (tzw. *acquiring*),
- świadczenie usług przekazu pieniężnego,
- świadczenie usługi inicjowania transakcji płatniczej,
- świadczenie usługi dostępu do informacji o rachunku.

Tradycyjnie do usług płatniczych zalicza się jedynie usługi polegające na transferze środków pieniężnych od płatnika do odbiorcy oraz wykonywanie usług przekazu pieniężnego.

Usługa przekazu pieniężnego oznacza usługę płatniczą świadczoną bez pośrednictwa rachunku płatniczego prowadzonego dla płatnika i polegającą na:

- transferze do odbiorcy lub do innego dostawcy przyjmującego środki pieniężne dla odbiorcy środków pieniężnych otrzymanych od płatnika, np. przy płatnościach za prąd,
- przyjęciu środków pieniężnych dla odbiorcy i ich udostępnieniu odbiorcy, np. gdy w jednym mieście biuro przyjmuje środki pieniężne od klientów określonej instytucji i je udostępnia temu podmiotowi.

W ustawie o usługach płatniczych z grupy usług płatniczych wyłącza się m.in. usługi rozliczeniowe za pomocą czeków, weksli, voucherów, przekazu pocztowego czy wyłącznie za pomocą gotówki. Ponadto, zasięg rozpatrywanej regulacji został ograniczony zasadami terytorialności i walutowości. Po pierwsze, ustawą obejmuje się usługi płatnicze świadczone na terytorium Polski oraz w obrocie z państwami UE (a także z Islandią, Norwegią, Liechtensteinem) – terytorialność. Po drugie, dotyczy płatności jedynie w złotych, euro oraz walucie innego państwa członkowskiego obejmujących nie więcej niż jedno przeliczenie waluty (zasada walutowości).

Transakcje płatnicze, czyli zainicjowane przez płatnika lub odbiorcę wpłaty, transfery lub wypłaty środków pieniężnych mogą być świadczone jako pojedyncze transakcje lub mieć charakter powtarzalny i być wykonywane z wykorzystaniem rachunku płatniczego – są wówczas objęte umową, tzw. umową ramową. Do transakcji płatniczych objętych umową ramową regulacje przewidują większy zakres obowiązków informacyjnych.

**przekaz
pieniężny**

5.3. Systemy płatności

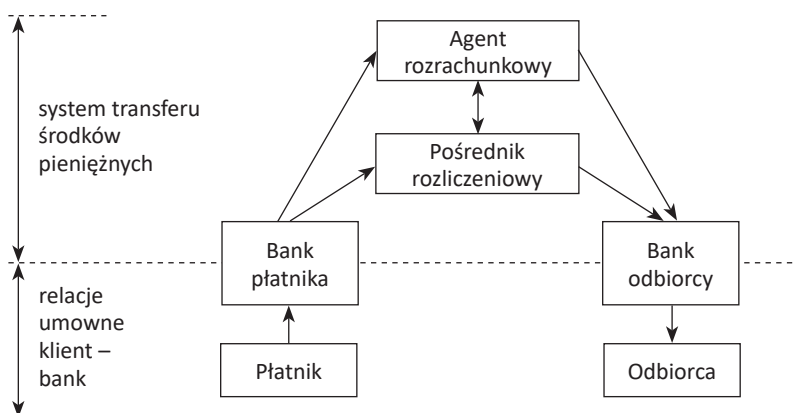
5.3.1. Istota systemów płatności

Jeśli płatności są realizowane z wykorzystaniem banków, na sposób, szybkość oraz koszt realizowanego zlecenia będzie wpływać skorzystanie przez bank z określonego systemu płatności. Jego wybór najczęściej leży w kompetencji banku, niekiedy jednak to klient poprzez określenie rodzaju instrumentu może podjąć decyzję o systemie płatności (np. polecenie przelewu Sorbnet).

*cykl
rozliczeniowy*

Cechą cyklu rozliczeniowego różnych instrumentów płatności jest uzupełnianie sfery relacji umownych banku z klientem (płatnikiem i odbiorcą) przez systemy transferu środków pieniężnych, czyli systemy płatności (schemat 7).

Schemat 7. Cykl rozliczeniowy dla uznaniowych instrumentów płatności

Źródło: *Obrót bezgotówkowy – zalety i korzyści wynikające z jego upowszechnienia*, NBP, Warszawa 2008, s. 10.

W dokumentach banków szczegółowo zostają sprecyzowane terminy przekazywania do rozrachunku złożonych wcześniej dyspozycji płatniczych, cykl rozliczeniowy zależy jednak również od wykorzystanego systemu płatności i możliwości technologicznych instytucji finansowych.

system płatności

Systemy płatności są oparte na formalnych i znormalizowanych regułach oraz wspólnych zasadach dotyczących przetwarzania, rozliczeń lub rozrachunku transakcji płatniczych. Inaczej mówiąc, system płatności to porozumienie między trzema lub więcej uczestnikami

rozliczeń, bazujące na umowach oraz wspólnych zasadach, mające na celu rozliczenie, kompensatę oraz rozrachunek. Do zadań systemów płatności należą: wydawanie i otrzymywanie zleceń płatniczych, zarządzanie obiegiem informacji o płatnościach, przekazywanie zleceń płatniczych, wyliczanie wzajemnych zobowiązań (kompensowanie) między uczestnikami rozliczeń, rozrachunek – przekazanie środków pieniężnych pomiędzy dwoma lub więcej bankami.

Proces dokonywania płatności składa się z dwóch podstawowych funkcji:

- rozliczeniowej (ang. *clearing*), obejmującej przekazywanie różnego rodzaju informacji dotyczących płatności, w tym również kompensowania wzajemnych zobowiązań,
- rozrachunkowej (ang. *settlement*), w której następuje faktyczny przepływ środków pieniężnych między instytucją wysyłającą dyspozycję płatniczą a odbierającą.

*funkcje
systemów
płatności*

5.3.2. Rodzaje systemów płatności

W ramach systemu płatniczego określonego kraju banki najczęściej korzystają z kilku systemów płatności wyodrębnionych ze względu na rodzaj przetwarzanych płatności, sposób rozrachunku oraz walutę, w której dokonywane są płatności. Biorąc pod uwagę sposób rozliczania pojedynczych transakcji, wyróżnia się systemy płatności z rozrachunkiem brutto (typu brutto) oraz systemy z rozrachunkiem netto (typu netto, z kompensatą). W systemach płatności typu brutto każdemu zleceniu płatniczemu towarzyszy rozrachunek, jeśli bank A jest zobowiązany przekazać 20 mln zł bankowi B, a jednocześnie bank B przyjął zlecenie przekazania 5 mln bankowi A, to w systemie rozrachunku brutto bank A przekazuje 20 mln zł bankowi B, a bank B przekazuje 5 mln zł bankowi A. Dyspozycje między bankami przekazywane są każdorazowo do agenta rozrachunkowego.

*systemy
płatności
z rozrachunkiem
brutto i netto*

W systemach płatności z rozrachunkiem netto wykorzystywana jest kompensata polegająca na wyznaczeniu różnicy między należnościami a zobowiązaniami w gronie podmiotów uczestniczących w kompensacie (proces ten nazywa się też *nettingiem*, kompensowaniem, saldowaniem, *clearingiem*). Kompensata powoduje zmniejszenie lub ewentualną likwidację wartości należności lub zobowiązań, gdy jeden i ten sam uczestnik jest jednocześnie wierzycielem i dłużnikiem.

kompensata

Wyliczanie sald dla poszczególnych uczestników przeprowadzać można w dwojaki sposób, w formie:

- kompensaty dwustronnej (bilateralnej), gdy następuje kompensowanie należności i zobowiązań dwustronnych między każdą parą banków uczestników, np. w powyżej opisanym przykładzie bank A przekazuje bankowi B różnicę, tj. 15 mln zł,
- kompensaty wielostronnej (macierzowej), gdy obliczone zostaje jedno zobowiązanie (lub należność) każdego banku wobec wszystkich pozostałych uczestników rozrachunku; kompensata wielostronna dokonywana jest w izbach rozliczeniowych.

Przykład 9

Porównując systemy płatności brutto, netto na zasadzie kompensaty dwustronnej oraz netto na zasadzie kompensaty wielostronnej, weźmy pod uwagę trzy banki: 1, 2 i 3. Wartości zleceń indywidualnych klientów zostały określone na schemacie, np. klienci banku 1 płacą na rzecz klientów banku 2 kwotę 50 zł, a klienci banku 3 na rzecz klientów banku 2 kwotę 200 zł.

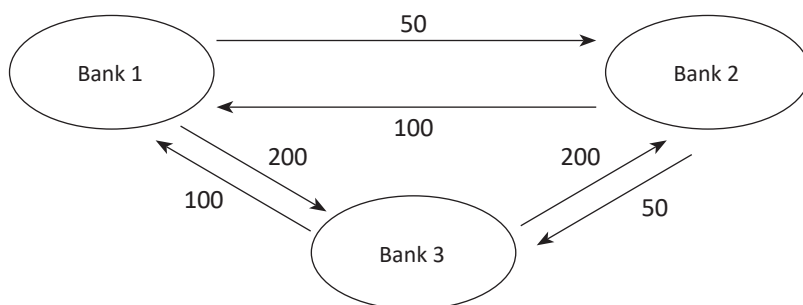

Tabela 21. Wartość zaangażowanych środków pieniężnych w rozrachunek międzybankowy oraz liczba transakcji na przykładzie różnych rodzajów systemów płatności

Bank	System płatności z rozrachunkiem brutto		System płatności z rozrachunkiem netto – kompensata dwustronna		System płatności z rozrachunkiem netto – kompensata wielostronna	
	wartość środków na rachunkach banków (zł)	liczba transakcji	wartość środków na rachunkach banków (zł)	liczba transakcji	wartość środków na rachunkach banków (zł)	liczba transakcji
1	250	2	100	1	50	1
2	150	2	50	1	0	0
3	300	2	150	1	50	1
Suma	700	6	300	3	100	2

Źródło: opracowanie własne na przykładzie M. Górski, *Rynkowy system finansowy*, s. 144-145.

System płatności z rozrachunkiem brutto wymagałby aż sześciu operacji płatniczych, a wartość zaangażowanych środków pieniężnych banków wyniosłaby aż 700 zł, dla systemu netto z kompensatą dwustronną wartość zaangażowanych środków pieniężnych zmniejszyłaby się do 300 zł, a operacje do trzech. Najmniejsze środki finansowe są angażowane w kompensacie wielostronnej – jedynie 100 zł przy dwóch transakcjach płatniczych (zob. tab. 21).

W systemach płatności z rozrachunkiem netto w ramach kompensaty wielostronnej wyznaczana jest tzw. pozycja netto. Jeśli pozycja netto jest ujemna, są to zobowiązania banku względem innych uczestników, jeśli dodatnia – należności banku od innych uczestników rozliczeń.

Rozrachunek pozycji netto następuje w trakcie sesji rozliczeniowych, dlatego słabą stroną systemów netto jest, konieczne dla przeprowadzenia kompensaty, opóźnienie w realizacji dyspozycji klientowskich. Systemy z rozrachunkiem netto wykorzystywane są do rozliczeń płatności detalicznych.

W systemach z rozrachunkiem brutto, które dodatkowo umożliwiają wykonywanie zleceń w czasie rzeczywistym, tj. bez opóźnień (systemy tego rodzaju nazywa się RTGS – ang. *Real Time Gross Settlement Systems*), wykonywane są tzw. płatności wysokokwotowe. W Polsce płatnościami wysokokwotowymi są m.in.: operacje banków z NBP, operacje dokonywane na międzybankowym rynku pieniężnym lub walutowym, jak również operacje przeprowadzane w międzybankowym obrocie instrumentami finansowymi, płatności w kwocie miliona złotych lub wyższej, dokonywane przez klientów banków²³⁹, kompensowanie zleceń płatniczych lub transakcji mających za przedmiot środki pieniężne w ramach systemów płatności w złotych.

Polskim systemem RTGS dla płatności w złotych jest **Sorbnet2** w Narodowym Banku Polskim. Zlecenia w systemie są realizowane natychmiast pod warunkiem posiadania przez bank odpowiedniej kwoty na rachunku bieżącym. System Sorbnet2 uruchomiono w 2013 r., zastąpił on wcześniejszą wersję systemu Sorbnet, który funkcjonował od 1996 r.²⁴⁰ Sorbnet2 umożliwia realizację transakcji

RTGS

Sorbnet2

²³⁹ Z wyjątkiem wpłat składek na ubezpieczenia społeczne, płatności na rzecz organów podatkowych oraz płatności dokonywanych na podstawie czeków i innych obciążeniowych zleceń płatniczych.

²⁴⁰ Pierwszym polskim systemem dla płatności wysokokwotowych był Sorb – system obsługi rachunków bankowych, funkcjonujący od 1993 r. Umożliwiał on realizację transakcji między bankami w ciągu kilkunastu minut, a nośnikiem informacji były dokumenty papierowe i dyskietki.

płatniczych w kilka minut i w odróżnieniu od systemu Sorbnet informacje są przesyłane poprzez SWIFT. System Sorbnet2 działa w pełnym wymiarze godzin pracy, tj. od 7.30 do 18.00, we wszystkie dni operacyjne od poniedziałku do piątku (z tym że zlecenia jako klientowskie są przyjmowane i realizowane jedynie do godziny 16.00 albo 16.15 w zależności od typu komunikatu, natomiast zlecenia międzybankowe do godziny 18.00). Uczestnikami rozliczeń w systemie Sorbnet2 w 2020 r. było 49 banków, NBP, KSKOK, KIR oraz KDPW, średnia dzienna wartość zleceń w II półroczu 2020 r. wynosiła 402,4 mld złotych, średnia dzienna liczba zleceń 16,8 tys., a przeciętna kwota pojedynczego zlecenia – 24,0 mln złotych.

Elixir

NBP jest również agentem rozrachunkowym dla płatności detalicznych, które banki przekazują do rozliczenia w izbie rozliczeniowej. Krajowa Izba Rozliczeniowa jako operator systemu **Elixir** – systemu z kompensatą wielostronną, w którym rozrachunek odbywa się w trakcie trzech sesji rozrachunkowych dziennie²⁴¹. Czas realizacji transakcji płatniczych to ok. trzy godziny. W systemie Elixir uczestniczyło w 2020 r. bezpośrednio 38 banków (w tym NBP). Są to banki, które mają niezbędny dla dokonywania rozrachunku rachunek bieżący w NBP, pozostałe mogą uczestniczyć w systemie płatności w sposób pośredni (np. banki spółdzielcze nie posiadają rachunków bieżących w NBP i dokonują rozliczeń poprzez rachunki banków zrzeszających). Dzięki zastosowaniu wielostronnej kompensaty transferów realizowanych pomiędzy bankami, system Elixir umożliwia redukcję płynności niezbędnej bankom do rozrachunku płatności nawet o 70%²⁴². To znacząco zmniejsza koszty kapitału i poszerza możliwości zarządzania płynnością finansową.

Do zadań KIR należy:

- rejestracja wiarygodności uczestników rozliczeń i potrącanie wzajemnych należności oraz zobowiązań wynikających z wymiany dokumentów rozliczeniowych,
- przysyłanie informacji do central banków o dokonanych rozliczeniach,
- składanie w NBP zleceń w zakresie zapłaty (w systemie Sorbnet2).

W systemie Elixir w 2020 r. średnia dzienna wartość zleceń wynosiła 22,9 mld złotych, średnia dzienna liczba zleceń 7,9 mln, a przeciętna kwota pojedynczego zlecenia 3,01 tys. złotych (zob. tab. 22).

²⁴¹ Niektóre komunikaty są rozliczane jedynie w ramach wybranych sesji.

²⁴² <https://www.banki.kir.pl/elixir/system-elixir/> [dostęp: 20 grudnia 2021].

Tabela 22. Harmonogram sesji w systemie Elixir w Krajowej Izbie Rozliczeniowej

Etap	Sesja nr 1	Sesja nr 2	Sesja nr 3
Otwarcie wejścia	16.00 (dzień poprzedni)	9.30 (dzień rozliczeniowy)	13.30 (dzień rozliczeniowy)
Zamknięcie wejścia	9.30	13.30	16.00
Przetwarzanie, rozliczenie	9.30–10.30	13.30–14.30	16.00–17.00
Rozrachunek	10.30–11.00	14.30–15.00	17.00–17.30
Wyjście	od 11.00	od 15.00	od 17.30
Raporty	po 11.00	po 15.00	po 17.30

Źródło: KIR.

Oprócz rozliczeń międzybankowych banki realizują rozliczenia międzyoddziałowe, obejmujące przesyłanie zleceń między jednostkami tego samego banku bez konieczności realizowania rozrachunku. Banki w takich sytuacjach wykorzystują wewnętrzne systemy rozliczeń bez udziału izby rozliczeniowej.

W 2012 r. Krajowa Izba Rozliczeniowa uruchomiła **Express Elixir** – system płatności detalicznych w trybie natychmiastowym, ponieważ umożliwia rozliczanie transakcji w czasie zbliżonym do rzeczywistego (kilkanaście sekund). W odróżnieniu od Elixiru system funkcjonuje w trybie 24/7/365. Express Elixir jest systemem brutto, na jego potrzeby w systemie Sorbnet2 został otwarty rachunek powierniczy dla KIR, na którym gromadzone są środki banków uczestników systemu stanowiące pokrycie finansowe płatności wymiennych między bankami. Każdy z banków uczestniczących w systemie musi najpierw dokonać wpłaty na wspomniany wyżej rachunek, natomiast w systemie Express Elixir prowadzone są tzw. konta wewnętrzne, na których znajdują się kwoty wynikające z przeprowadzanych transakcji (każda transakcja przechodząca do banku A zasila jego konto, a wychodząca – odwrotnie), na kwoty środków na rachunku wewnętrznym wpływają również same banki, dokonując wpłat bądź wypłat na koniec każdego dnia roboczego.

Jako system detaliczny Express Elixir obsługuje transakcje do określonego limitu kwoty, w praktyce maksymalną wartość pojedynczego przelewu ustala bank (nie może ona jednak przekraczać ustalonego limitu w KIR, który w 2020 r. wynosił 100 tys. zł). W 2020 r. uczestnikami systemu było 17 banków (oraz NBP), aktualna liczba banków oferujących transakcje płatnicze w ramach tego systemu wraz z zestawieniem dni i godzin funkcjonowania systemu

Express Elixir

w poszczególnych instytucjach jest dostępna na stronie internetowej KIR²⁴³. Znaczącą część zleceń rozliczanych przez system stanowiły płatności P2P z systemu BLIK. Express Elixir dziennie rozlicza już 194,8 tys. zleceń (przy czym w II półroczu 2020 r. nastąpił wzrost o 53%), średnia wartość pojedynczego zlecenia to 996 zł.

BlueCash

Innym, prowadzonym za zgodą NBP detalicznym systemem płatności, którego operatorem jest pozabankowa instytucja płatnicza Blue Media SA, jest system **BlueCash**. Przed uruchomieniem systemu BlueCash w ramach wcześniejszego systemu Blue Media, mając rachunki w różnych bankach, dokonywało zamiany przelewu międzybankowego na dwa przelewy wewnątrzbankowe (pierwszy od klienta A do Blue Media w banku klienta A, kolejny od Blue Media do klienta B już w banku docelowym). W ramach obowiązującego systemu płatności banki w nim uczestniczące korzystają z określonych rachunków prowadzonych w poszczególnych instytucjach, rozliczenie zaś odbywa się na centralnym rachunku rozliczeniowym w Blue Media (obciążenia są realizowane w ramach ustalonego limitu). Dostęp do systemu jest możliwy z poziomu zewnętrznych stron internetowych typu *pay-by-link* (pomiędzy dowolnymi uczestnikami, nie tylko klientami banków uczestniczących w tym systemie płatności) oraz przelewem bankowym z poziomu bankowości elektronicznej (pomiędzy uczestnikami systemu). Czas realizacji wynosi 15 sekund, system funkcjonuje w trybie 24/7/365. W praktyce dostępność banków najczęściej z przyczyn technologicznych podlega ograniczeniom²⁴⁴. Limit kwotowy pojedynczych zleceń jest ustalony przez banki, jednak nie może być wyższy niż 20 tys. zł. Na koniec 2020 r. aktywnymi uczestnikami systemu było 113 banków (w tym 107 spółdzielczych). Średnia dzienna liczba zleceń w drugim półroczu 2020 r. w tym systemie wyniosła 25,8 tys. sztuk, a wartość przeciętnej transakcji 1073 zł. Ograniczeniem dla systemów natychmiastowych jest liczba banków uczestniczących w danym systemie płatności, stąd dla potencjalnych użytkowników ważna jest weryfikacja liczby i zakresu dostępności uczestników (banki wprowadzają ograniczenia ze względu np. na konieczność aktualizacji systemów informatycznych).

systemy

płatności w euro

Dotychczasowe rozważania obejmowały systemy płatności w złotych. Od 2005 r. banki mają możliwość korzystania z polskich systemów płatności w euro. Systemy te w przypadku zleceń w euro,

²⁴³ <http://www.expresselixir.pl/tabela-dostepnosci> [dostęp: 20 sierpnia 2021].

²⁴⁴ https://bluecash.pl/info/obslugiwane_banki [dostęp: 8 sierpnia 2021].

w porównaniu do płatności w innych walutach, umożliwiają bankom sprawniejsze dokonanie rozliczeń i rozrachunku przede wszystkim na obszarze UE, a zatem również płatności transgranicznych dla płatności: detalicznych – system z rozrachunkiem netto Euro Elixir w KIR, wysokokwotowych z rozrachunkiem brutto – Target2-NBP w NBP. Bezpośrednimi uczestnikami systemu są banki, które mają rachunek bieżący w euro w NBP, poprzez który dokonywany jest rozrachunek płatności.

W ramach systemu **Euro Elixir** rozliczane są różne kategorie transakcji w euro:

- krajowe – obejmują transakcje pomiędzy uczestnikami systemu Euro Elixir,
- międzysystemowe (transgraniczne) – zaliczają się do nich transakcje, w których wyłącznie jedna strona jest uczestnikiem systemu Euro Elixir (do zewnętrznych systemów rozliczeniowych należą: system STEP2 oraz systemy izb partnerskich EACHA²⁴⁵).

Realizacja zleceń transgranicznych dominuje w Euro Elixirze, mają udział ok. 91% w liczbie transakcji oraz wartości transakcji (drugie półrocze 2020 r.). Bezpośrednimi uczestnikami SEPA *Credit Transfer* (SCT)²⁴⁶ w Euro Elixir w 2020 r. było 19 banków, pośrednimi zaś jedna instytucja. Euro Elixir rozlicza dziennie ok. 135 tys. zleceń.

System Euro Elixir obsługuje płatności w schemacie SEPA Credit Transfer (SCT), a rozrachunek odbywa się bezpośrednio na Single Shared Platform systemu TARGET2.

W systemie Euro Elixir funkcjonuje sześć sesji rozliczeniowych dziennie.

Euro Elixir jest izbą rozliczeniową zleceń płatniczych europejskiego międzybankowego programu **SEPA** (ang. *Single Euro Payments Area* – Jednolity Obszar Płatności w Euro). To koncepcja, której celem jest budowa zintegrowanego rynku usług płatniczych w euro. SEPA obejmuje m.in. budowę infrastruktury obsługi płatności, wprowadzanie wspólnych praktyk biznesowych, zharmonizowanych podstaw prawnych, jednolitych instrumentów płatniczych. W zakresie instrumentów są to: polecenie przelewu (*SEPA Credit Transfer* – SCT), polecenie zapłaty (*SEPA Direct Debit* – SDD) oraz płatności kartowe (*SEPA Card Framework* – SCF).

Systemem RTGS dla płatności wysokokwotowych, krajowych i transgranicznych w euro był od 2005 r. jedynie Sorbnet Euro.

Euro Elixir**SEPA**

²⁴⁵ Stowarzyszenie Europejskich Izb Rozliczeniowych.

²⁴⁶ Rodzaj polecenia przelewu – szerzej w podrozdziale 5.4.1.

System ten umożliwił rozrachunek z innymi europejskimi systemami płatności tworzącymi system Target (ang. *Trans-European Automated Real-Time Gross Settlement Express Transfer System* – Transeuropejski zautomatyzowany błyskawiczny system rozrachunku brutto w czasie rzeczywistym) w sposób pośredni, poprzez Bank Włoch.

Target2-NBP

W 2008 r. NBP przystąpił do nowego paneuropejskiego systemu płatności RTGS – Target2²⁴⁷ i uruchomił nowy system płatności w euro – Target2-NBP, system Sorbnet Euro został zaś zamknięty (w 2011 r. przez pewien okres systemy funkcjonowały równolegle). Pod względem prawnym system Target2 składa się z wielu systemów RTGS będących odrębnymi systemami płatności, działającymi zgodnie z prawem poszczególnych krajów, prowadzonymi przez banki centralne. Na koniec 2020 r. bezpośrednimi uczestnikami Target2-NBP było 16 banków (oraz NBP, KIR, KDPW), dziennie rozlicza się ok. 7,3 tys. transakcji (drugie półrocze 2020 r.).

Zlecenia płatnicze wykonywane w ramach systemów płatności mają charakter masowy, przy tym największa liczba zleceń jest wykonywana w systemach płatności detalicznych (realizujących płatności detaliczne), przede wszystkim Elixir (choć Express Elixir znacząco zwiększa liczbę realizowanych płatności), z kolei największe wartości zleceń są wykonywane w ramach systemów płatności wysokokwotowych (realizujących zlecenia wysokokwotowe). Ze-stawienie systemów płatności wraz z informacjami za drugie półrocze 2020 r. zawarto w tabeli 23.

bankowość korespondencka

Uzupełnieniem systemów płatności są możliwości bezpośredniego składania zleceń między bankami i przeprowadzania rozrachunku poprzez rachunki bankowe prowadzone na rzecz innych banków. Tego rodzaju rozwiązania tradycyjnie wykorzystywane są w płatnościach w obrocie międzynarodowym, w bankowości korespondenckiej²⁴⁸.

²⁴⁷ TARGET2 uruchomiono w 2007 r. i oparto go na wspólnej, jednolitej platformie technicznej o nazwie Single Shared Platform (SSP), zbudowanej przez trzy banki centralne, Francji, Niemiec i Włoch. Wyjątkowość tej platformy polega na jej nowoczesności, efektywności i bezpieczeństwie działania, m.in. jednolitej strukturze cenowej, zaawansowanych mechanizmach zarządzania płynnością. Uczestnikami Target2 jest 15 państw strefy euro, 5 państw, które nie przyjęły jeszcze euro oraz EBC. Jest to systemem systemów, tworzony przez połączenie zdecentralizowanych narodowych systemów rozliczeń brutto w czasie rzeczywistym (RTGS) w euro i mechanizmu płatności EBC.

²⁴⁸ W związku z tym, że banki współpracowały ze sobą w zakresie wymiany informacji, np. wzorów podpisów, świadczenia usług oraz prowadzenia rachunków.

Tabela 23. Porównanie systemów płatności w Polsce

Nazwa systemu płatności	Rodzaj systemu płatności	Średnia dzienna liczba zleceń (drugie półrocze 2020 r.) [tys.]	Średnia wartość zleceń (drugie półrocze 2020 r.)
Elixir	detaliczny/netto	7910,0	3010 zł
BLIK	detaliczny/brutto	1360,8	133 zł
Express Elixir	detaliczny/brutto	194,8	996 zł
Euro Elixir	detaliczny/netto	134,8	4613 euro
KSR*	detaliczny/netto	134,4	257 zł
BlueCash	detaliczny/netto	25,8	1073 zł
Sorbnet2	wysokokwotowy/brutto	16,8	24 mln zł
Target2-NBP	wysokokwotowy/brutto	7,3	790 tys. euro

*Krajowy System Rozliczeń – system płatności dla kart płatniczych, szerzej w podrozdziale 5.4.3.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.

Bank, który nawiązuje z określonym bankiem zagranicznym bliższą współpracę, nazywany jest bankiem korespondentem, a rozrachunki między bankami wynikające z rozliczeń klientów dokonywane są poprzez rachunek bankowy otwierany przez jeden z banków w drugim. W praktyce bankowej wyróżnia się rachunki:

- *nostro* (wł. *nostro* – nasze dobro) – rachunek danego banku w innym banku, np. rachunek polskiego banku w banku zagranicznym,
- *loro* (wł. *loro* – wasze dobro) – rachunek innego banku w danym banku, np. rachunek banku zagranicznego w banku krajowym.

Przekazanie środków pieniężnych odbywa się poprzez obciążenie rachunku *nostro* banku dłużnika w banku wierzyciela bądź uznanie rachunku *loro* banku wierzyciela w banku dłużnika. W przypadku, gdy banki uczestniczące w rozliczeniu nie prowadzą nawzajem swoich rachunków, muszą skorzystać z pośrednictwa jednego lub więcej innych podmiotów finansowych. Dłuższa lista banków korespondentów określonej instytucji, choć dla niej samej oznacza wyższe koszty obsługi rachunków, sprzyja klientom, którzy szybciej (bez pośrednictwa innych banków) mogą przekazać płatności swoim kontrahentom.

Informacje o zleceniach płatniczych za granicę przekazywane są za pośrednictwem dostępnego na całym świecie systemu SWIFT (ang. *Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*)²⁴⁹.

***rachunki
nostro i loro***

SWIFT

²⁴⁹ Tradycyjną formą komunikacji między bankami pozostaje list oraz telefaks.

Cechą SWIFT jest standaryzacja przekazywanych informacji. Każdy bank dokonujący transakcji tego rodzaju ma indywidualny, służący do jego identyfikacji **kod SWIFT**, tzw. **BIC** (ang. *Bank Identifier Code*)²⁵⁰, np. kod banku PKO BP SA, to BPKOPLPW, Raiffeisen Bank Polska – RCBWPLPW, Pekao SA – PKOPPLPW. Informacje o różnych zleceniach płatniczych przekazywane są w postaci komunikatów (np. polecenie wypłaty MT 103, akredytywa dokumentowa MT 700), w ramach poszczególnych komunikatów banki uzupełniają standardowe pola oznaczone symbolami liczbowymi. Część z pól danego komunikatu jest obowiązkowa, inne mogą mieć charakter fakultatywny (w każdym polu można dokonać wpisu określoną liczbą znaków).

Za pośrednictwem SWIFT codziennie dochodzi do finalizacji blisko 14 milionów operacji bankowych w całej Europie, co stanowi 65% wszystkich transakcji. Z systemu przelewów zagranicznych SWIFT korzysta ponad osiem tysięcy różnych instytucji finansowych z 208 krajów na całym świecie.

Banki w różnym stopniu realizują płatności z zakresu rozliczeń transakcji zagranicznych. Część mniejszych instytucji, nie mając upoważnienia banku centralnego do dokonywania czynności obrotu dewizowego, może w ogóle nie przeprowadzać tego rodzaju transakcji. W innych zaś zależy to od posiadanej infrastruktury technicznej, przynależności bezpośredniej lub pośredniej do systemów płatności, a także od sieci banków korespondentów.

5.4. Instrumenty płatnicze

Płatności dokonywane są za pomocą instrumentów płatniczych, których wybór zależy od stron rozliczenia. Należy zwrócić uwagę na fakt, że interesy stron rozliczeń są w tym względzie rozbieżne²⁵¹:

- dłużnik preferuje rozliczenia, które dają możliwość dokonania zapłaty po sprawdzeniu wszystkich warunków umowy

²⁵⁰ Numer banku BIC składa się z trzech (niekiedy czterech) części: BBBB CC LL AAA, gdzie:

- BBBB – oznacza czterocyfrowy kod banku,
- CC – oznacza dwuznakowy kod kraju (w przypadku Polski PL),
- LL – oznacza kod lokalizacji jednostki (oddziału) banku; identyfikuje miasto, w którym dana placówka ma siedzibę,
- AAA – oznacza nieobowiązkowy kod oddziału banku.

²⁵¹ M. Górski, *Rynkowy system finansowy*, wyd. 2, PWE, Warszawa 2009, s. 129-130.

(np. ilości i jakości towaru), wydłużają okres od powstania zobowiązania do momentu zapłaty oraz minimalizują koszty rozliczenia,

- wierzyciel preferuje rozliczenia, które minimalizują ryzyko nieuzyskania zapłaty od dłużnika, minimalizują okres od powstania należności do momentu uzyskania zapłaty oraz minimalizują koszty rozliczenia,
- bank dłużnika preferuje rozliczenia, które minimalizują ryzyko kredytowe polegające na tym, że zostanie obciążony jego rachunek w banku centralnym, a on nie będzie mógł obciążyć rachunku dłużnika, maksymalizują jego przychody prowizyjne i minimalizują koszty obsługi operacji,
- bank wierzyciela preferuje rozliczenia, które minimalizują ryzyko kredytowe polegające na tym, że zostanie uznany rachunek wierzyciela i nie zostanie uznany jego rachunek w banku centralnym, maksymalizują jego przychody prowizyjne i minimalizują koszty obsługi operacji,
- bank centralny preferuje rozliczenia, które maksymalizują bezpieczeństwo rozliczeń, nie powodują zatorów płatniczych w sytuacji utraty płynności przez wierzycieli na skutek braku płynności ich dłużników, skracają czas i minimalizują koszty rozliczeń.

Obok instrumentów gotówkowych, tj. czeku gotówkowego oraz wpłaty gotówkowej w rozliczeniach wykorzystywane są instrumenty bezgotówkowe. Wśród bezgotówkowych instrumentów wyróżnić można:

**gotówkowe
i bezgotówkowe
instrumenty
płatnicze**

- instrumenty spełniające wyłącznie funkcje płatnicze, wyodrębnione w sprawozdawczości Europejskiego Banku Centralnego i Banku Rozrachunków Międzynarodowych²⁵²: polecenie przelewu, polecenie zapłaty, czek, pieniądz elektroniczny i karta płatnicza,
- instrumenty, które oprócz funkcji płatniczej pełnią również inne dodatkowe funkcje, jak np. weksel – funkcję kredytową, akredytywa – funkcję gwarancyjną; są to: bankowe inkaso finansowe i dokumentowe, akredytywa pieniężna i dokumentowa, weksel²⁵³.

²⁵² W polskich statystykach dotyczących instrumentów płatniczych nie uwzględnia się instrumentów, które nie „przechodzą” przez izbę rozliczeniową, np. zleceń w ramach jednego banku.

²⁵³ W literaturze wyróżnia się dodatkowo: bankowe inkaso faktur, rozliczenie planowe, okresowe kompensacyjne rozliczenie saldami.

**uwarunkowane
i nieuwarun-
kowane
instrumenty
rozliczeń**

Instrumenty z drugiej grupy mogą być oferowane przez banki jako odrębne produkty rozliczeniowe, mogą jednak być również wykorzystywane do rozliczeń między kontrahentami w obrocie pozabankowym (np. poprzez wręczenie weksla).

Wśród drugiej kategorii instrumentów bezgotówkowych występują również tzw. uwarunkowane instrumenty rozliczeń, w których dokonanie zapłaty jest uzależnione od spełnienia przez wierzyciela określonych warunków (np. przedstawienia dokumentów handlowych i przewozowych), np. akredytywa dokumentowa, inkaso dokumentowe. W odróżnieniu od nich nieuwarunkowane instrumenty płatności stanowią jedynie polecenie dokonania zapłaty bez jakichkolwiek dodatkowych warunków.

Wymienione instrumenty tworzą zatem szerszą grupę narzędzi niż te, które są wskazane w ustawie o usługach płatniczych.

**uznaniowe
i obciążeniowe
instrumenty
rozliczeń**

Z punktu widzenia samej procedury rozliczeń w krajowym systemie płatności detalicznych wyodrębnia się **zlecenia uznaniowe i obciążeniowe**. Instrumenty uznaniowe, tj. polecenia przelewu, wpłaty gotówkowe są inicjowane przez dłużnika, a transfer dokumentów prezentowanych do rozliczenia dokonywany jest w takim samym kierunku co płatność. W instrumentach płatności obciążeniowych, tj. czeku gotówkowym i rozrachunkowym, poleceniu zapłaty czy GOBI, stroną inicjującą bankowe rozliczenie jest odbiorca, a kierunek transferu środków pieniężnych jest odwrotny w stosunku do przepływu dokumentów. Cechą charakterystyczną polskiego systemu płatniczego jest dominacja instrumentów uznaniowych, których liczba w obrotach (w ramach systemu Elixir) przekracza 99% zleceń.

**transakcje
inicjowane
przez płatnika,
odbiorcę i za
pośrednictwem
odbiorcy**

Transakcje płatnicze w ustawie o usługach płatniczych ze względu na osobę składającą dyspozycję (inicjującą transakcję) podzielone zostały na transakcje inicjowane:

- przez płatnika (ang. *push*), w których polecenie dokonania transakcji przekazywane jest przez płatnika do jego dostawcy usług płatniczych, np. polecenie przelewu,
- przez odbiorcę (ang. *pull*) jako transakcje, przed których wykonaniem płatnik udzielił upoważnienia odbiorcy do za inicjowania transakcji; inicjacja transakcji następuje przez odbiorcę, bez udziału płatnika, na podstawie wcześniej udzielonej przez płatnika zgody, np. polecenie zapłaty,
- za pośrednictwem odbiorcy (ang. *pull*) – transakcje, w których polecenie ich dokonania „wychodzi” od płatnika, ale jest przekazywane za pośrednictwem odbiorcy, np. zapłata

kartą płatniczą – posiadacz karty dokonuje autoryzacji i inicjuje transakcje w punkcie sprzedaży poprzez terminal płatniczy akceptanta (odbiorcy).

W kolejnych częściach książki zostaną przybliżone różne usługi płatnicze, w pierwszych trzech podrozdziałach będą to przede wszystkim transakcje uregulowane ustawą o usługach płatniczych, w dalszej części omówione zostaną inne usługi płatnicze.

5.4.1. Polecenie przelewu

Polecenie przelewu stanowi udzieloną bankowi (lub instytucji płatniczej) dyspozycję płatnika przekazania określonej kwoty z rachunku bankowego (lub płatniczego) na wskazany przez niego inny rachunek bankowy (lub płatniczy) odbiorcy (zob. schemat 8). Bank wykonuje dyspozycję dłużnika w trybie przewidzianym w umowie rachunku bankowego i tylko wówczas, gdy na rachunku znajduje się odpowiednia ilość środków pieniężnych. Transakcja może być wykonywana również w ciężar środków udostępnionych użytkownikowi z tytułu kredytu lub pożyczki, np. w ramach kredytu odnawialnego w ROR.

*polecenie
przelewu*

W odniesieniu do wszystkich transakcji płatniczych (które są objęte ustawą o usługach płatniczych) inicjowanych przez płatnika obowiązuje **zasada D+1**. Oznacza ona, że rachunek odbiorcy środków pieniężnych powinien być uznany kwotą transakcji nie później niż do końca następnego dnia roboczego po otrzymaniu zlecenia. Termin ten może zostać przedłużony o jeden dzień roboczy, jeżeli płatnik złożył swoje zlecenie płatnicze w postaci papierowej (D+2).

zasada D+1

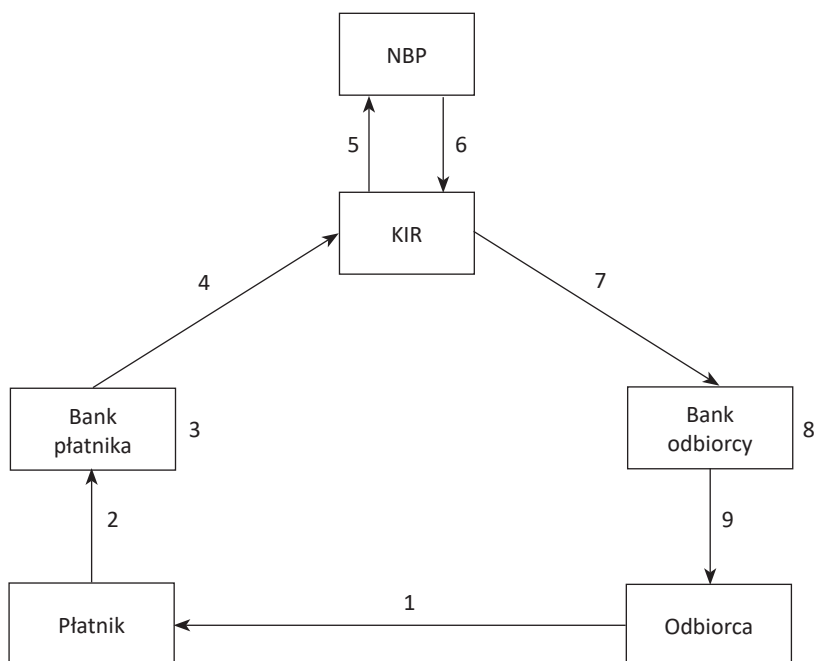
Momentem otrzymania zlecenia płatniczego jest faktyczny czas, w którym otrzymał je dostawca prowadzący rachunek płatnika, przy czym, jeśli był to dzień niebędący dniem roboczym, uznaje się, że zlecenie zostało złożone pierwszego dnia roboczego po tym dniu. Dostawca usług płatniczych może jednak ustalić nieprzekraczalny, przypadający pod koniec dnia roboczego moment, po którym otrzymane zlecenia płatnicze uznaje się za otrzymane pierwszego dnia roboczego po tym dniu (np. złożone po godz. 17.00), tzw. **godzinę graniczną** (ang. *cut off time*).

*godziny
graniczne*

Zlecenie powinno zawierać wszelkie informacje potrzebne do jego wykonania, w tym unikatowy identyfikator odbiorcy. Jest to kombinacja liter, liczb lub symboli określona przez dostawcę w celu zidentyfikowania użytkowników transakcji, odrębnie dla płatnika

i odbiorcy. W praktyce może nim być jedynie numer rachunku. Przy generalnej zasadzie odpowiedzialności dostawcy za należyte i terminowe wykonanie transakcji według regulacji ustawowej dostawca jest zwolniony z odpowiedzialności za nienależyte wykonanie, jeśli wykona usługę zgodnie z unikatowym identyfikatorem podanym przez użytkownika.

Schemat 8. Rozliczenie za pomocą polecenia przelewu

- 1 – przekazanie faktury przez odbiorcę, powstanie zobowiązania finansowego,
- 2 – złożenie w banku dyspozycji polecenia przelewu,
- 3 – zaksięgowanie dyspozycji, obciążenie rachunku płatnika,
- 4 – przekazanie zlecenia do Krajowej Izby Rozliczeniowej,
- 5 – dyspozycja obciążenia rachunku banku płatnika i uznania rachunku banku odbiorcy kwotą zlecenia,
- 6 – potwierdzenie dokonania rozrachunku międzybankowego,
- 7 – przekazanie informacji dotyczącej zlecenia,
- 8 – zaksięgowanie dyspozycji płatnika na rachunku odbiorcy, uznanie rachunku odbiorcy,
- 9 – poinformowanie wierzyciela o uznaniu rachunku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Iwańczuk, G. Kotliński, *Bankowe rozliczenia pieniężne*, Materiały dydaktyczne 216, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008, s. 155.

Zróźnicowanie ceny zleceń polecenia przelewu w bankach wynika z:

- wykorzystanego przez klienta kanału dystrybucji, najczęściej droższe są dyspozycje złożone w oddziale, tańsze poprzez telefon stacjonarny, komórkowy, *home banking*, najtańsze zaś przez internet,
- kategorii beneficjenta, w zależności od tego, czy polecenie przelewu jest realizowane w ramach danego banku (wewnętrzne), czy na rachunek innego banku, ponadto odmienny charakter (jak również inne formularze) mają zlecenia na rzecz organów podatkowych oraz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych,
- trybu realizacji zdefiniowanego przez klienta – klient może nadać zleceniu charakter pilny bądź standardowy, a zróźnicowanie zleceń z tego punktu widzenia związane jest z możliwością złożenia zlecenia bezpośrednio do systemu Sorbnet2 lub wykorzystania podmiotu pośredniczącego w płatnościach bez pośrednictwa KIR, np. BlueCash.

Tryb realizacji polecenia przelewu zależy od wybranego przez klienta systemu płatności, jeśli zaś system płatności nie został zadeklarowany, a zlecenie nie jest wewnątrzbankowe, zostanie wykonane w ramach podstawowego systemu płatności dla płatności detalicznych Elixir. Z uwagi na obowiązek niezwłocznej realizacji złożonych przez klientów dyspozycji banki w komunikatach ustalają godziny graniczne dla zleceń wysyłanych na określone sesje rozliczeniowe w KIR (sesje wychodzące) oraz dla otrzymywanych i dostępnych w rachunkach środków pieniężnych w wyniku rozliczeń i rozrachunków międzybankowych (sesje przychodzące). Godziny te są różne dla poszczególnych banków.

Jeśli dyspozycja składana jest przez klienta w formie dokumentu papierowego, przygotowywana jest na standardowym formularzu polecenia przelewu/wpłaty gotówkowej określonym przez Polską Normę PN-F-01101 Bankowość i pokrewne usługi finansowe – wzór formularza polecenia przelewu/wpłaty gotówkowej.

Wierzycielom masowym obsługującym bardzo duże liczby płatności, np. zakłady energetyczne, banki oferują specjalny format poleceń przelewu, tzw. MPS – Mass Payment System, umożliwiający automatyczne księgowanie przelewów przychodzących dzięki zakodowanej informacji znajdującej się w polu tytułu płatności.

Ponadto, banki mają w swojej ofercie oparte na poleceniu przelewu zlecenia stałe, w których posiadacz rachunku zleca bankowi

stałe zlecenie

stałe dokonywanie okresowych, powtarzających się poleceń przelewu na rachunek odbiorcy.

**wpłaty
gotówkowe**

Podobną do polecenia przelewu, a różniącą się jedynie pierwszą fazą jest dyspozycja wpłaty gotówkowej na rachunek bankowy. Inicjując płatność, płatnik operacji dokonuje do banku wpłaty środków pieniężnych w gotówce, które mają być przekazane odbiorcy i w związku z tym może to zrobić w dowolnym banku, a nie tylko w tym, w którym ma rachunek. W ustawie o usługach płatniczych wpłaty gotówkowe przyjmowane przez banki oraz inne podmioty są definiowane jako przekazy pieniężne, instytucja przekazu obejmuje jednak również transakcje, w których przyjmowana gotówka jest przekazywana odbiorcy.

**polecenie
wyłaty**

Rozróżnienie poleceń przelewu w obrocie krajowym oraz zagranicznym staje się coraz mniej precyzyjne, biorąc pod uwagę włączenie Polski do europejskich systemów płatności w euro, możliwości składania krajowych dyspozycji płatniczych w euro, a także w perspektywie wejście Polski do strefy euro. Zlecenia tego rodzaju nazywane w bankach poleceniami wyłaty za granicę są jednak realizowane nie tylko w granicach Unii Europejskiej, lecz w dowolne miejsce na świecie.

Funkcjonowanie polecenia wyłaty jest zbliżone do polecenia przelewu, z tym że:

- banki umożliwiają korzystanie z tej usługi nie tylko swoim klientom, w związku z tym środki pieniężne niezbędne do wykonania zlecenia mogą zostać wpłacone przez klienta (w złotych lub walucie) lub też obciążyć rachunek bankowy,
- wyłata środków pieniężnych beneficjentowi najczęściej następuje w formie uznania rachunku, ale może polegać na przekazaniu gotówki.

**przelew
zagraniczny**

Jeśli polecenie wyłaty polega na obciążeniu rachunku płatnika i transferze środków na rachunek odbiorcy, nazywane jest przelewem zagranicznym. Przelew zagraniczny jest najtańszą, najszybszą i najprostszą nieuwarunkowaną formą rozliczenia transakcji w handlu zagranicznym.

spot

Standardowo polecenie wyłaty realizowane jest z datą waluty **spot** – na drugi dzień roboczy po dacie złożenia dyspozycji, zlecenia mogą być jednak wykonywane w trybie pilnym – z datą waluty spot – 1 (realizowane w kolejnym dniu roboczym po dniu złożenia dyspozycji) lub w trybie ekspresowym – z datą waluty spot – 2. Dla poleceń wyłaty objętych ustawą o usługach płatniczych banki stosują krótsze terminy realizacji, dla trybu zwykłego (standardowego) – zgodnie z zasadą D+1, dla trybu ekspresowego – dzień złożenia dyspozycji D (spot – 2).

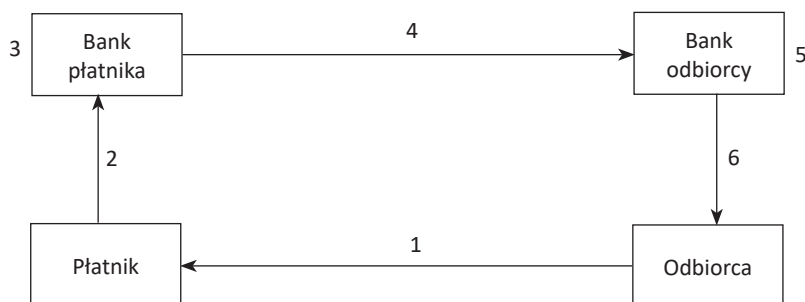
Obciążenie rachunku płatnika kwotą transakcji następuje z datą waluty nie wcześniejszą niż moment, w którym rachunek ten został faktycznie obciążony kwotą transakcji.

W praktyce bankowej wyróżnia się przelewy zagraniczne wychodzące za granicę i przychodzące z zagranicy (zob. schemat 9). W przeciwieństwie do krajowych poleceń przelewu, w których koszty operacji ponosi dłużnik, w odniesieniu do transakcji w obrocie zagranicznym zarówno dłużnik, jak i wierzyciel mogą być obciążeni opłatami bankowymi. Zależy to od ustalonych między stronami rozliczenia warunków i w poleceniach wypłaty przyjmuje postać klauzul:

- **SHA** – koszty banku wysyłającego pokrywa zleceniodawca, a koszty innych banków pokrywa beneficjent,
- **BEN** – koszty ponoszone są przez odbiorcę zlecenia, w praktyce kwota zlecenia pomniejszana jest o wszystkie koszty banków,
- **OUR** – koszty bankowe ponoszone są przez zleceniodawcę polecenia wypłaty.

**klauzule
kosztowe**

Schemat 9. Rozliczenie za pomocą polecenia wypłaty za granicę*

- 1 – powstanie zobowiązania finansowego,
- 2 – złożenie polecenia wypłaty za granicę,
- 3 – obciążenie rachunku płatnika lub wpłata gotówkowa,
- 4 – przekazanie dyspozycji do banku odbiorcy,
- 5 – uznanie rachunku odbiorcy,
- 6 – przekazanie informacji odbiorcy.

* Ze względu na różne sposoby rozliczeń międzybankowych w obrocie zagranicznym pominięto je na schematach.

Źródło: opracowanie własne.

Korzystanie z możliwości wpłaty lub wypłaty w formie gotówkowej polecenia wypłaty zbliża funkcjonowanie rozpatrywanego

instrumentu do przekazów pieniężnych oferowanych przez inne instytucje i często jest obciążone dodatkowymi opłatami.

Biorąc pod uwagę szczególne uwarunkowania dla poleceń wypłaty w euro oraz obszaru UE, banki w ofertach wyróżniają: polecenia wypłaty SEPA, polecenia wypłaty objęte ustawą o usługach płatniczych (tzw. regulowane) oraz inne polecenia wypłaty w ustalonych przez bank walutach.

polecenie przelewu SEPA

Polecenie przelewu SEPA (ang. *SEPA Credit Transfer, SCT*) jest to polecenie przelewu, którego koszty są z reguły niższe od innych poleceń wypłaty, a czas realizacji jest zgodny z zasadą D+1, musi ono spełniać następujące warunki:

- płatność jest wykonywana w euro,
- bank odbiorcy i bank zleceniodawcy muszą być uczestnikami SEPA w zakresie polecenia przelewu SEPA,
- zleceniodawca przy zleceniu płatności podaje numer rachunku odbiorcy w standardzie IBAN,
- klauzula kosztowa SHA,
- nie może zawierać jakichkolwiek dodatkowych instrukcji płatniczych,
- zlecenie płatności powinno zawierać kod BIC banku odbiorcy.

W 2020 r. polecenia przelewu SEPA oferowało 25 banków.

5.4.2. Polecenie zapłaty

polecenie zapłaty

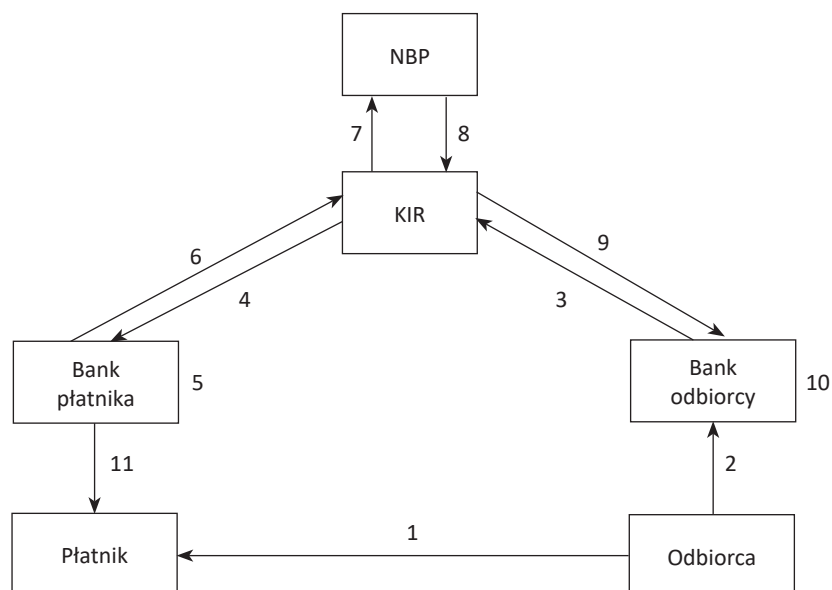
Polecenie zapłaty (ang. *direct debit*) jest to instrument płatności wprowadzony do polskiego sektora bankowego w 1998 r., stanowiący usługę płatniczą polegającą na obciążeniu określoną kwotą rachunku płatnika na skutek transakcji zainicjowanej przez odbiorcę, dokonywanej na podstawie zgody, której płatnik udzielił odbiorcy, dostawcy odbiorcy lub dostawcy płatnika (zob. schemat 10).

W wielu państwach UE, jak np. w Niemczech, Holandii czy Hiszpanii polecenie zapłaty jest jednym z podstawowych instrumentów płatności²⁵⁴, w Polsce instrument ten ma marginalny udział w rynku płatności. W 2020 r. udział polecenia zapłaty w liczbie bezgotówkowych transakcji płatniczych wyniósł 0,29%, podczas gdy polecenia przelewu stanowią 36,22%, a zapłaty kartami płatniczymi

²⁵⁴ Liczba poleceń zapłaty na jednego mieszkańca w 2019 r. wyniosła w Niemczech – 132, Austrii – 52,4, Holandii – 84,9, Wielkiej Brytanii – 67, Hiszpanii – 41,5, Francji – 64,8, w Polsce zaś jedynie 0,7. *Porównanie wybranych elementów polskiego systemu płatniczego z systemami innych krajów Unii Europejskiej za 2019 r.*, NBP, Warszawa 2020, s. 30.

63,48%²⁵⁵. Przeciętna liczba poleceń zapłaty na jednego mieszkańca w Polsce w 2019 r. wyniosła 0,7, podczas gdy średnia w UE 51,8, a w strefie euro 62,3²⁵⁶.

Schemat 10. Rozliczenie za pomocą polecenia zapłaty

- 1 – przekazanie faktury przez wierzyciela, powstanie zobowiązania finansowego,
- 2 – złożenie przez odbiorcę polecenia zapłaty,
- 3 – przekazanie zlecenia do KIR,
- 4 – zapytanie banku dłużnika o możliwość realizacji zlecenia,
- 5 – obciążenie rachunku płatnika,
- 6 – potwierdzenie zlecenia,
- 7 – dyspozycja obciążenia rachunku bieżącego banku dłużnika i uznania rachunku banku wierzyciela,
- 8 – potwierdzenie dokonania rozrachunku międzybankowego,
- 9 – przekazanie informacji dotyczącej realizacji zlecenia,
- 10 – uznanie rachunku odbiorcy,
- 11 – poinformowanie płatnika o dokonaniu płatności na rzecz odbiorcy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Iwańczuk, G. Kotliński, *Bankowe rozliczenia pieniężne*, Materiały dydaktyczne 216, s. 158.

²⁵⁵ Dla porównania w całym roku 2020 r. rozliczono jedynie 51 tys. czeków, co stanowi 0,001% udziału w liczbie transakcji bezgotówkowych. *Ocena funkcjonowania polskiego systemu płatniczego w II półroczu 2020 r.*, NBP, Warszawa 2021, s. 94.

²⁵⁶ *Porównanie wybranych elementów polskiego systemu płatniczego...*, s. 29.

Wskazuje się, że polecenie zapłaty jest wygodną dla płatnika formą regulowania powtarzających się płatności, niezależnie od ich kwot i częstotliwości – tzw. płatności masowych, czyli rachunków za energię elektryczną, gaz, czynsz, telefon czy opłata abonamentowa za usługi telekomunikacyjne (internet, telewizja).

Aby polecenie zapłaty mogło być wykonywane, musi zostać uruchomione przez płatnika, tzn. powinien on sprawdzić, czy jego odbiorca wyraża zgodę na płatności w tej formie oraz wyrazić zgodę na wykonywanie tego rodzaju transakcji płatniczych (standardowo zgoda udzielana jest w dwóch egzemplarzach – po jednym dla wierzyciela i banku; dopuszczalne jest stosowanie jednego egzemplarza, który w oryginale przekazywany jest dostawcy usługi). Realizacja poszczególnych płatności odbywa się z inicjatywy odbiorcy, z wykorzystaniem międzybankowego systemu płatności Elixir²⁵⁷, płatnik otrzymuje informacje wysokości powstających zobowiązań (faktury), może również weryfikować wykonywane polecenia zapłaty, w razie wątpliwości związanych z kwotą obciążenia płatnik może do wyjaśnienia sprawy anulować każdą wykonaną transakcję. Osoba prywatna może w ciągu 56 dni odwołać już zrealizowaną transakcję i domagać się zwrotu wypłaconej odbiorcy kwoty.

Główną zaletą polecenia zapłaty jest automatyczne inicjowanie płatności przez wierzyciela, „rachunki płacą się same” – dłużnik nie jest zobligowany do „pilnowania” terminów powtarzających się płatności (np. składek ubezpieczeniowych, rat pożyczek, zadłużenia w kartach kredytowych). Możliwą przyczyną małej popularności polecenia zapłaty i niskiego poziomu wykorzystania tego instrumentu wydaje się niechęć Polaków do bezwarunkowego i terminowego obciążania swojego rachunku przez osoby trzecie oraz skomplikowana procedura ustanawiania polecenia zapłaty, co w efekcie ma wpływ na klientów, którzy obawiają się upoważnić wierzyciela do obciążania rachunku bankowego.

GOBI

Operacją, która jest zbliżona do polecenia zapłaty, ale przeznaczona wyłącznie dla podmiotów gospodarczych, jest Gospodarcze Obciążenie Bezpośrednie (**GOBI**). Od polecenia zapłaty różni się tym, że zawiera klauzulę ostateczności, tzn. dłużnik nie ma możliwości odwołania wykonanego obciążenia.

²⁵⁷ Polecenie zapłaty jest obciążeniowym instrumentem płatniczym i w związku z tym w rozliczeniach międzybankowych wykorzystywana jest inna niż dla poleceń przelewu procedura rozliczeniowa. Zlecenie polecenia zapłaty składane jest przez bank wierzyciela na pierwszą sesję rozliczeniową, bank dłużnika może do godz. 16.00 odmówić zapłaty ze względu na brak środków na rachunku dłużnika, a rozrachunek następuje na wieczornej sesji rozliczeniowej.

**połączenie
zapłaty SEPA**

Polecenie zapłaty SEPA (ang. *SEPA Direct Debit, SDD*) tak jak inne polecenia zapłaty oparte jest na tym samym modelu pozwalającym odbiorcy pobrać środki z rachunku płatnika pod warunkiem posiadania podpisanej zgody płatnika. Rozliczenie polecenia zapłaty SEPA pomiędzy bankami odbywa się zawsze w euro, w przypadku rachunków prowadzonych w innych walutach nastąpi przewalutowanie transferowanych funduszy. Polecenie zapłaty SEPA funkcjonuje w dwóch formach:

- *SDD Core* – przeznaczona do rozliczeń pomiędzy firmami a konsumentami (B2C),
- *SDD B2B* – instrument przeznaczony do rozliczeń pomiędzy firmami (B2B).

W przypadku polecenia zapłaty typu B2C zgoda pozostaje u odbiorcy, nie musi być przekazywana do banku płatnika. W przypadku instrumentu B2B zgoda pozyskana przez odbiorcę musi być przekazana do banku płatnika i płatnik został pozbawiony możliwości odwołania zrealizowanego polecenia zapłaty (tak jak w GOBI). Różnice między standardem *SDD Core* oraz *SDD B2B* dotyczą również ustalonej procedury rozliczenia.

Ramy czasowe dla rozliczenia transakcji SDD są następujące:

- na 14 dni przed datą obciążenia płatnik musi otrzymać informację o planowanej kwocie obciążenia, tzw. zgłoszenie wstępne (np. faktura, rachunek),
- w *SDD Core* odbiorca za pośrednictwem swojego banku musi wcześniej przekazać zlecenie wykonania polecenia zapłaty na 5 dni (w przypadku pierwszego lub jednorazowego pobrania) lub na 2 dni (w przypadku kolejnych pobrań dotyczących danej zgody); czas ten może być wykorzystany przez bank płatnika (w zależności od oferowanych usług) na powiadomienie płatnika o zamiarze pobrania środków z jego rachunku; w przypadku *SDD B2B* komunikaty muszą być dostarczone do banku płatnika na jeden dzień przed datą wykonania,
- obciążenie rachunku płatnika następuje w dniu wskazanym w zleceniu,
- bank płatnika ma możliwość odwołania transferu (kiedy np. w wyniku pomyłki przekazano środki) w ciągu 5 dni od obciążenia dla *SDD Core* lub 2 dni przy *SDD B2B*,
- dla *SDD Core* płatnik ma prawo do bezwarunkowego zwrotu środków w ciągu 56 dni od daty obciążenia rachunku; takie żądanie przekazuje do swojego banku; polecenie zapłaty SEPA B2B nie może być odwołane po realizacji.

W 2020 r. jedynie cztery banki w Polsce uczestniczyły w płatnościach *SDD Core*.

5.4.3. Karta płatnicza

Pierwsze karty płatnicze w Polsce pojawiły się w latach 60. XX wieku. Karty emitowały banki zagraniczne, a do naszego kraju przyjeżdżali z nimi turyści. Transakcje kartami były ograniczone, początkowo płatności można było dokonać tylko w biurach podróży, ekskluzywnych hotelach i restauracjach²⁵⁸.

Rozwój kart płatniczych w Polsce nastąpił w latach 90., kiedy pojawiły się pierwsze karty płatnicze wydawane przez polskie banki. Pierwszą kartę bankomatową zaproponował swoim klientom Bank Polska Kasa Opieki S.A.²⁵⁹ Natomiast pierwsza międzynarodowa karta płatnicza Visa Business Card została wydana w 1991 roku przez Bank Inicjatyw Gospodarczych S.A. W 1993 roku Bank Pekao S.A. wypuścił na rynek pierwszą kartę Visa dla klientów indywidualnych.

**karta płatnicza –
istota**

Karta płatnicza jest to karta uprawniająca do wypłaty gotówki lub umożliwiająca złożenie zlecenia płatniczego za pośrednictwem akceptanta lub agenta rozliczeniowego, akceptowana przez akceptanta w celu otrzymania przez niego należnych mu środków.

**funkcje kart
płatniczych**

Jako instrument płatniczy karty dają możliwość dokonywania transakcji bezgotówkowych, ale oprócz tego są ważnym instrumentem w obrocie gotówkowym. Za pomocą karty płatniczej można dokonywać transakcji:

- 1) bezgotówkowych, realizowanych:
 - w urządzeniach akceptujących karty (bankowość terminalowa), płatności w terminalach POS oraz urządzeniach wielofunkcyjnych,
 - zdalnie w internecie, tzw. transakcje Card not present,
- 2) gotówkowych, realizowanych w formie:
 - wypłat w bankomatach,
 - wypłat w kasach banków,
 - wypłat w kasach sklepowych (Cash Back),
 - wpłat we wpłatomatach.

W Polsce dominują transakcje bezgotówkowe kartami płatniczymi, w drugiej połowie 2020 r. stanowiły one aż 92% wszystkich transakcji. Z punktu widzenia wartości transakcji kartami bezgotówkowe operacje nieznacznie przekroczyły połowę wartości (51% wartości transakcji), jednak znaczenie transakcji bezgotów-

²⁵⁸ Pierwsze karty akceptowane były również w takich sieciach sklepów, jak Pewex, Baltona, Cepelia. Za rozliczenia tych płatności odpowiadało biuro podróży Orbis. Karty, jakie pojawiły się w tamtym okresie, to Diners Club, American Express, Carte Blanche, BankAmericard oraz MasterCard, Access i JCB.

²⁵⁹ *Rynek kart płatniczych w Polsce*, NBP, Warszawa, 2003, s. 6.

kowych zarówno biorąc pod uwagę liczbę, jak i wartość transakcji z roku na rok wzrasta.

Na rynku funkcjonują również karty upoważniające wyłącznie do wypłat gotówki z bankomatu, jednofunkcyjne nazywane też kartami bankomatowymi, z kolei niektórymi kartami można wyłącznie dokonywać płatności, są to karty bez funkcji wypłaty z bankomatu. Najczęściej jednak klienci mogą korzystać z obu funkcji kart, bankomatowej oraz płatniczej. W 2021 r. (pierwsza połowa) w Polsce było 44,2 mln kart płatniczych, z tego 93,5% kart miało obie funkcje, 0,5% to karty bankomatowe²⁶⁰, pozostałą część stanowią karty wyłącznie z funkcją płatniczą. Warto nadmienić, że karta płatnicza może również pełnić inne funkcje, np. identyfikacyjne, rabatowe (lojalnościowe), niektóre karty ze względu na wzornictwo mogą mieć funkcję kolekcjonerską. Poza tym wydawane są różne karty tzw. wielofunkcyjne, np. karty kibica, miejskie, „eventowe” oraz partnerskie – gdy karty wydawane są wspólnie z innymi podmiotami: karty affinity wspierające określone cele społeczne i kart co-branded, w których dwa podmioty wydają karty „pod wspólnym szyldem”, np. banki z operatorami sieci komórkowej czy liniami lotniczymi.

Korzystanie z karty płatniczej angażuje następujące podmioty:

- posiadacza karty – użytkownika karty (płatnika),
- wydawcę karty płatniczej – najczęściej bank, choć wydawcami mogą być również inne podmioty, które pozostając właścicielami kart, są zobowiązane względem posiadacza do rozliczania operacji wykonywanych przy użyciu kart,
- akceptanta – punkt handlowy lub usługowy przyjmujący zapłatę kartą płatniczą; akceptantem jest przedsiębiorca, który zawarł z agentem rozliczeniowym umowę o przyjmowanie zapłaty kartami płatniczymi,
- agenta rozliczeniowego – bank lub inny podmiot gospodarczy zawierający z akceptantami umowy, m.in. w zakresie procedur i obowiązków akceptanta związanych z dokonywaniem płatności, terminu i sposobu zapłaty akceptantowi, przyczyn odmowy przyjęcia zapłaty.

Do najważniejszych cech kart płatniczych należy przynależność do określonej **organizacji kartowej** (organizacji wydawców kart, systemu kart), co zwiększa ich akceptowalność niezależnie od banku wydawcy, umożliwiając posiadaczom dokonywanie płatności w do-

*podmioty
rozliczeń
kartami
płatniczymi*

*organizacje
kartowe*

²⁶⁰ W latach 90. XX w. połowę kart płatniczych w Polsce stanowiły karty bankomatowe, bez funkcji płatniczej.

wolnych punktach usługowych akceptujących karty danej organizacji. Ustawowo organizacja kartowa jest to podmiot określający zasady wydawania i akceptowania kart płatniczych, zawierający umowy z wydawcami kart płatniczych lub agentami rozliczeniowymi. Organizacja kartowa buduje produkty i udziela licencji na ich wydawanie i obsługę, jak również zapewnia bardzo rozbudowany proces nadzoru nad uczestnikami rynku i nad bezpieczeństwem przeprowadzanych transakcji. Światowymi organizacjami kartowymi są:

- Visa International,
- MasterCard International,
- American Express,
- JCB International (Japan Credit Bureau International),
- Diners Club International.

W Polsce w 2020 r. najbardziej popularne są karty płatnicze wydawane w systemie Visa (51,07% kart), następnie MasterCard (48,47 kart), pozostałe organizacje wydają zaledwie 0,46% kart.

Biorąc pod uwagę znaczną różnorodność obrotu kartowego, nie zawsze wszystkie grupy podmiotów uczestniczą w transakcjach. Ze względu na liczbę uczestników wyróżnia się trzy modele biznesowe (schematy płatnicze) kart płatniczych:

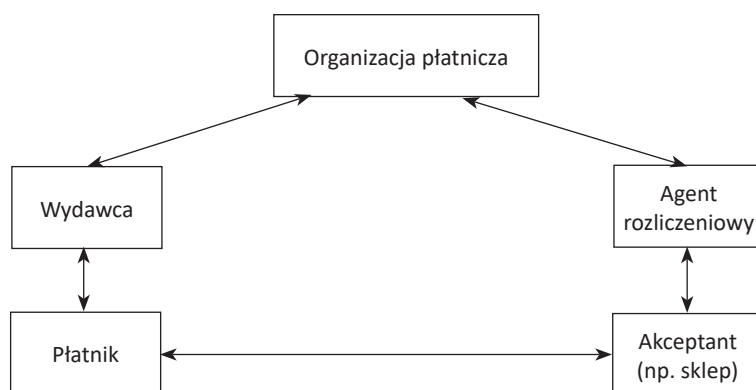
- model dwustronny, najprostszy i obecnie niszowy, w którym płatność wykonywana przez użytkownika karty jest akceptowana jedynie przez wydawcę, np. sieć hipermarketów, która jednocześnie przetwarza i rozlicza transakcję,
- model trójstronny, w którym oprócz posiadacza karty i akceptanta występuje instytucja centralna (bank lub organizacja płatnicza, która jest jednocześnie wydawcą i agentem rozliczeniowym; w ramach tego modelu funkcjonują karty American Express oraz Diners Club,
- model czterostronny (tzw. otwarty), najbardziej rozpowszechniony, według tego modelu poza organizacją płatniczą występują wydawcy działający na rzecz płatników oraz agenci rozliczeniowi świadczący usługę *acquiringu* na rzecz akceptantów, zatem wszystkie wymienione wyżej grupy instytucji, np. karty VISA oraz MasterCard.

acquiring

Zawieranie umów agentów rozliczeniowych z akceptantami w ustawie o usługach płatniczych zalicza się do usług płatniczych – **acquiring**, który według ustawy polega na umożliwianiu wykonania transakcji płatniczych, zainicjowanych przez akceptanta lub za jego pośrednictwem, instrumentem płatniczym płatnika, w szczególności na obsłudze autoryzacji, przesyłaniu do wydawcy karty płatniczej

lub systemów płatności zleceń płatniczych płatnika lub akceptanta, mających na celu przekazanie akceptantowi należnych mu środków. W Polsce funkcjonuje znaczna liczba podmiotów posiadających status agenta rozliczeniowego, formalnie zaliczanych do grupy A krajowych instytucji płatniczych (KIP)²⁶¹ (w 2020 r. – 25 instytucji; do najbardziej znanych należą: First Data Polska SA, eCard SA, Centrum Elektronicznych Usług Płatniczych eService S.A., Dotpay sp. z o.o.).

Schemat 11. Podmioty w ramach czterostronnego modelu kart płatniczych

Źródło: opracowanie własne.

Transakcja płatnicza w ramach czterostronnego schematu płatniczego przebiega następująco (zob. schemat 11):

- płatnik inicjuje transakcję płatniczą z wykorzystaniem instrumentu płatniczego, za pośrednictwem terminala płatniczego posiadanego przez akceptanta,
- akceptant, poprzez terminal płatniczy, przekazuje agentowi rozliczeniowemu zapytanie autoryzacyjne (sprawdza ważność instrumentu płatniczego, zgodność PIN, weryfikuje użytkownika, dostępność środków),
- agent rozliczeniowy przekazuje zapytanie autoryzacyjne do wydawcy, za pośrednictwem organizacji płatniczej,
- wydawca, za pośrednictwem organizacji płatniczej, informuje agenta rozliczeniowego o zgodzie (lub braku zgody) na wykonanie transakcji płatniczej,

***płatność kartą
płatniczą***

²⁶¹ Jak wskazano, w pierwszej grupie KIP znajdują się instytucje, które mają zgodę na oferowanie usługi acquiringu.

- agent rozliczeniowy poprzez terminal płatniczy informuje akceptanta o zgodzie (lub braku zgody) na wykonanie transakcji płatniczej; w przypadku zgody następuje blokada środków pieniężnych na rachunku powiązonym z instrumentem płatniczym płatnika,
- organizacja płatnicza pobiera od wydawcy kwotę należną za transakcję płatniczą, a następnie przekazuje środki pieniężne agentowi rozliczeniowemu,
- agent rozliczeniowy udostępnia środki pieniężne akceptantowi.

Karty płatnicze z funkcją zbliżeniową umożliwiają wykonywanie płatności zbliżeniowych do kwoty 100 zł bez potwierdzania transakcji PIN-em. Przy dokonywaniu kolejnych transakcji po sobie bez autoryzacji, realizacja szóstej płatności wymaga podania również PIN-u (banki mogą również stosować drugie ograniczenie – gdy łączna kwota następujących po sobie zbliżeniowych transakcji bez PIN-u przekracza 150 EUR, potrzebne jest potwierdzenie transakcji kodem PIN). W 2020 r. w Polsce 88,3% kart płatniczych miało funkcję zbliżeniową.

**systemy
rozliczeniowe
kart płatniczych**

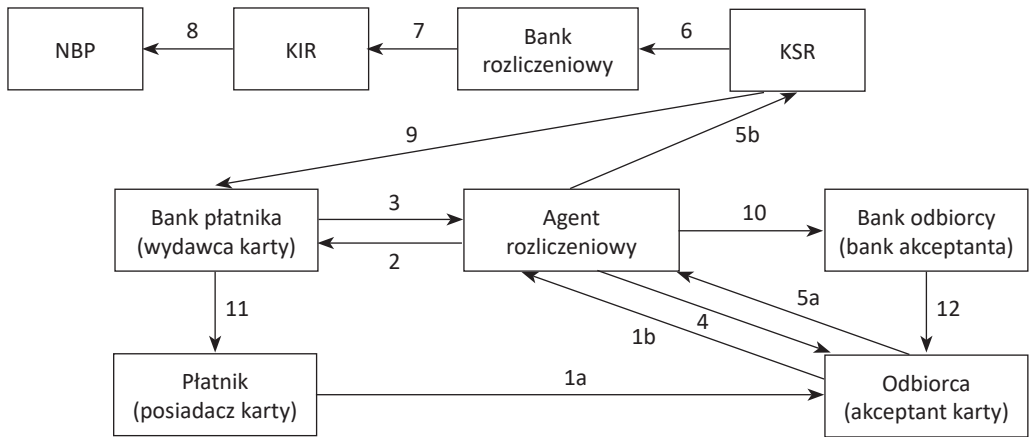
Rozliczenia kart płatniczych dokonywane są w ramach jednego z funkcjonujących w Polsce systemów rozliczeniowych kart:

- Krajowego Systemu Rozliczeń (KSR), którego właścicielem jest First Data Polska SA – rozliczający krajowe transakcje dokonane wszystkimi rodzajami kart płatniczych,
- *Europay Domestic Clearing and Settlement System* (EDCSS) prowadzony przez MasterCard Europe rozliczający wyłącznie karty MasterCard,
- *Visa National Net Settlement System* (VNNSS) będący własnością organizacji Visa International, rozliczający wyłącznie karty własnej organizacji.

Wszystkie systemy działają zgodnie z zasadą kompensaty wielostronnej i korzystają z tego samego pośrednika rozliczeniowego, którym jest jeden z banków komercyjnych, rozliczający otrzymane kwoty netto za pośrednictwem KIR²⁶². Rozrachunek dokonywany jest w NBP na sesjach rozrachunkowych KIR. Część transakcji kartami płatniczymi rozliczana jest w ramach rozliczeń dwustronnych między wydawcą karty a akceptantem, jeśli wydawca jest dla akceptanta również agentem rozliczeniowym. Autoryzację i rozliczenie kart płatniczych na przykładzie KSR przedstawia schemat 12.

²⁶² W KSR transakcje są przedstawiane do rozliczenia do godz. 6.00 (przez akceptantów lub wydawców kart), później następuje ich przetworzenie w sesji rozliczeniowej. KSR przeprowadza jedną sesję rozliczeniową dziennie.

Schemat 12. Autoryzacja i rozliczenie płatności kartą płatniczą w systemie KSR

- 1a – płatnik zgłasza chęć zapłaty kartą,
- 1b – za pośrednictwem akceptanta następuje rozpoczęcie transakcji płatniczej,
- 2 – zapytanie autoryzacyjne do banku wydawcy,
- 3 – zgoda na dokonanie zapłaty kartą,
- 4 – odpowiedź autoryzacyjna do akceptanta,
- 5a – informacje o przeprowadzonych transakcjach kartami płatniczymi (po godzinach pracy, w ciągu nocy),
- 5b – przesłanie informacji o dokonanych transakcjach do godz. 6.00,
- 6 – sesja rozliczeniowa do godz. 11.00 w KSR, raport wynikowy przekazywany jest do banku rozliczeniowego; po godz. 11.00 pliki z przetworzonymi w czasie sesji informacjami są udostępniane również uczestnikom KSR,
- 7 – informacja do KIR o pozycjach netto banków uczestników rozliczenia,
- 8 – przesłanie informacji na sesję rozrachunkową do NBP,
- 9 – informacja do banku wystawcy, na podstawie której bank obciąża rachunek klienta,
- 10 – agent rozliczeniowy uznaje rachunek akceptanta, faktyczna data uznania rachunku zależy od umowy między akceptantem a agentem rozliczeniowym i może nastąpić przed dokonaniem rozliczenia,
- 11 – informacja o obciążeniu rachunku dłużnika,
- 12 – informacja o uznaniu rachunku wierzyciela.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rynek kart płatniczych w Polsce*, NBP, Warszawa 2003, s. 11-14.

Współczesne systemy płatności kartami płatniczymi obejmują wiele różnych instytucji, których wspólnym celem jest realizowanie usług płatniczych i ich rozliczanie. Uczestniczą one również w obrocie ze względu na interes ekonomiczny. W modelu czterostronnym wydawca karty może uzyskiwać dochód z wydawania kart (jednorazową

opłatę za wydanie karty i/lub cykliczną opłatę za jej obsługę), ale również z transakcji realizowanych przez użytkowników, otrzymując od agentów rozliczeniowych prowizję od każdej transakcji, tzw. opłatę *interchange*. Agent rozliczeniowy z kolei wymaga od akceptantów, aby ci, realizując transakcje płatnicze, pokrywali ten koszt. Akceptanci od każdej transakcji zobowiązani są uiszczać opłatę akceptanta, na którą składa się: opłata *interchange*, opłata systemowa²⁶³ i marża agenta rozliczeniowego. Niestety wysokość omawianych wewnętrznych kosztów systemu kart, a przede wszystkim opłat *interchange*, ograniczała rozwój sieci akceptantów, szczególnie w sytuacji, gdy stawki te były wysokie (według badań NBP opłaty *interchange* w 2011 r. były jednymi z najwyższych w Europie, sięgając 1,5–1,6% wartości transakcji). W efekcie w zakres wysokości opłat *interchange* włączyło się państwo, wprowadzając maksymalne wysokości tej prowizji. Od 2015 r. opłaty *interchange* dla transakcji krajowych nie mogą być wyższe od 0,2% wartości transakcji dla płatności kartami debetowymi i 0,3% dla płatności kartami kredytowymi.

**ograniczona
odpowiedzial-
ność za nieauto-
ryzowane
transakcje
kartami**

Zgodnie z regulacjami posiadacz karty powinien podjąć niezbędne środki służące zapobieżeniu naruszeniom indywidualnych zabezpieczeń karty, w szczególności jest obowiązany do przechowywania jej z zachowaniem należytej staranności oraz nieudostępniania karty osobom nieuprawnionym. Jeśli jednak doszło do utraty, kradzieży, przywłaszczenia albo nieuprawnionego użycia karty płatniczej, jej użytkownik ma obowiązek zgłosić niezwłocznie ten fakt dostawcy usług płatniczych lub podmiotowi, który został przez niego wskazany w tym celu. W przypadku wystąpienia nieautoryzowanej transakcji płatniczej, gdy użytkownik powiadomił o niej dostawcę usług płatniczych, ten zobowiązany jest niezwłocznie zwrócić użytkownikowi karty kwotę nieautoryzowanej transakcji. Użytkownik karty odpowiada za nieautoryzowane transakcje płatnicze do wysokości równowartości w walucie polskiej 50 euro do czasu zgłoszenia dostawcy utraty, kradzieży, przywłaszczenia czy też nieuprawnionego skorzystania z karty.

Dla banków karty płatnicze są bardzo szczególnym produktem, bardzo często stanowiącym materialny atrybut współpracy klienta z daną instytucją. Karty płatnicze są znaczną grupą instrumentów, nie zawsze przyjmującą formę „plastikowego pieniądza” o określonych wymiarach. Należy zwrócić również uwagę, że karta płatnicza

²⁶³ Opłata systemowa – opłata z tytułu transakcji płatniczej wykonywanej przy użyciu karty płatniczej, stanowiąca przychód organizacji kartowej.

nie jest pieniądzem, ale instrumentem pozwalającym najczęściej na dokonywanie dyspozycji środkami pieniężnymi na rachunku płatniczym. Większość kart płatniczych w obrocie są to karty klientów indywidualnych, a jedynie 11% kart to karty firmowe wydane dla klientów biznesowych (zob. tab. 24).

Dokonując płatności kartą płatniczą, obciążenie rachunku może nastąpić w różnym momencie, dlatego wyróżnia się typy kart według sposobu rozliczania transakcji.

Za pomocą **kart debetowych** (ang. *debit* – obciążenie) wykonywane są transakcje płatnicze ze środków pieniężnych dostępnych na rachunku bankowym (płatniczym), są one nazywane też kartami *pay now*, choć rozliczenie płatności tego rodzaju kartą może nastąpić z pewnym opóźnieniem (np. jednodniowym). Są to najpopularniejsze karty w Polsce, w 2021 r. (pierwsza połowa) było ich ponad 36 mln (82,5% wszystkich kart płatniczych).

Karty kredytowe umożliwiają wykonywanie transakcji płatniczych w ciężar środków pieniężnych udostępnionych użytkownikowi z tytułu kredytu (typ kart *pay later*) na odrębnym rachunku kredytowym. W 2021 r. karty kredytowe stanowiły 12% kart w Polsce, szerzej na temat tego rodzaju kart w podrozdziale 6.2 o rodzajach kredytów.

Karty obciążeniowe (typu *charge*) są to karty powiązane z rachunkiem, ale nieobciążające go bezpośrednio, wszystkie transakcje dokonane kartą są rozliczane raz na miesiąc, co oznacza, że karty te związane są z krótkim, najczęściej maksymalnie miesięcznym kredytem, a na końcu każdego cyklu rozliczeniowego (np. na ostatni dzień miesiąca) bank sumuje wszystkie wydatki i pobiera odpowiednią kwotę z rachunku. W przeciwieństwie do kart kredytowych, których posiadacz może spłacić tylko części zadłużenia, w przypadku karty obciążeniowej jest zobligowany do spłaty całej kwoty zadłużenia w terminie wyznaczonym w umowie. Ten typ karty płatniczej traci w Polsce na znaczeniu, w 2021 r. takich kart było niespełna 200 tys. (0,4% wszystkich kart).

Karty przedpłacone są to karty funkcjonujące na zasadzie *pay before*. Dokonanie transakcji takimi kartami wymaga wcześniejszego ich zasilenia („elektronicznych portmonetek”) kwotami, do których wysokości następnie autoryzowane są transakcje. Takie karty nie są związane z rachunkami (są pieniądzem elektronicznym) i mogą być wydane na okaziciela, tzn. bez personalizacji karty jako np. karty podarunkowe. Karty te dzielą się na takie z możliwością doładowania i takie, które tej możliwości nie mają. W 2021 r. tego rodzaju karty stanowiły 5,1% kart (było ich 2,2 mln).

karty debetowe

karty kredytowe

karty obciążeniowe

karty przedpłacone

karty hybrydowe

Biorąc pod uwagę budowę kart płatniczych, w Polsce dominują (2021 r. 90% kart) **karty hybrydowe** wyposażone zarówno w pasek magnetyczny, jak i mikroprocesor (chip, procesor). Wzrost liczby kart płatniczych wyposażonych w mikroprocesor jest efektem dostosowywania rynku polskiego do określonego w ramach programu SEPA (SEPA Cards Framework, SCF) standardu EMV, który uznany został za platformę technologiczną służącą paneuropejskiej akceptacji płatności kartowych²⁶⁴. Banki wycofują się z **kart magnetycznych**, w których nośnikiem informacji jest pasek magnetyczny z zakodowanymi danymi dotyczącymi posiadacza karty i jego rachunku, w Polsce tego rodzaju kart jest blisko dwa miliony (4%). Karty magnetyczne mają istotne wady: liczba danych, które można zapisać na pasku, jest bardzo ograniczona, nie są trwałe, a dane z karty można łatwo skopiować. Na rynku obecne są również karty płatnicze wyposażone wyłącznie w mikroprocesor (**karty procesorowe**), który umożliwia zapisanie znacznie większej liczby danych niż na karcie magnetycznej. Ich budowa może być inna od standardowych kart, mogą przyjąć formę breloczka, naklejki, karty o innym kształcie lub wymiarze.

Wyłącznie do płatności wydawane są **karty wirtualne**, ich cechą jest brak standardowej postaci karty. Nawet jeśli wydana została karta w postaci „tradycyjnego plastiku” w kształcie prostokąta o standardowych wymiarach 54×86×1 mm, brakuje na nim wówczas takich elementów, jak pasek magnetyczny, chip oraz pasek do podpisu. Wydawca karty generuje jedynie zestaw informacji niezbędnej do dokonywania płatności, karta taka może przybrać formę wydruku papierowego wyposażonego w dane posiadacza, numer karty, datę ważności i kod weryfikujący CVC2/CVV2²⁶⁵. Karta tego rodzaju wykorzystywana jest do płatności zdalnych, tzw. MO/TO (*mail order/telephone order/internet order*), współcześnie głównie w internecie (należy jednak nadmienić, że inne rodzaje kart mogą być również stosowane do tej kategorii płatności). W przypadku płatności z wykorzystaniem karty należy wprowadzić dane z karty i potwierdzić operację za pomocą numeru CVV/CVC, znajdującego się na jej odwrocie, po czym zatwierdzić transakcję oraz potwierdzić płatności za pomocą kodu *3D-Secure* (jeżeli taka możliwość jest dostępna). Karta wirtualna może zostać wydana jako karta dostępna

²⁶⁴ Program EMV (Europay, MasterCard, Visa) umożliwia wdrożenie mikroprocesorów i zabezpieczeń PIN do tego typu transakcji.

²⁶⁵ Skrót dla kodu weryfikującego zależy od organizacji kartowej: karty płatnicze Visa – Card Verification Value 2 (CVV2), karty płatnicze MasterCard – Card Validation Code 2 (CVC2), płatnicze karty American Express – Card ID (CID).

jedynie w aplikacji banku (lub innego podmiotu) i służyć wówczas do dokonywania płatności zbliżeniowych, w tym wypadku przeznaczoną do tego celu kartą (bez wykorzystania plastiku, dlatego są one promowane jako karty eko). Liczba i znaczenie kart wirtualnych w Polsce wzrasta, w 2020 r. było ich już 2,2 mln, co stanowi 5,1% wszystkich kart płatniczych.

Tabela 24. Podstawowe rodzaje kart płatniczych

Kryterium	Rodzaje kart płatniczych
Posiadacz	Karty dla klientów indywidualnych
	Karty firmowe (<i>Business, Corporate</i>)
Sposób rozliczania transakcji	Karty debetowe (<i>debit</i>)
	Karty kredytowe (<i>credit</i>)
	Karty obciążeniowe (<i>charge</i>)
	Karty przedpłacone (<i>prepaid</i>)
Technologia zapisu danych	Karty hybrydowe (z paskiem magnetycznym i mikroprocesorem)
	Karty magnetyczne (z paskiem magnetycznym)
	Kredyty procesowe (z mikroprocesorem, w standardzie EMV)
	Karty wirtualne
Zastosowanie technologii NFC	Karty zbliżeniowe (bezstykowe)
	Karty stykowe (bez funkcji zbliżeniowej)
Segment zamożności klientów	Karty standardowe (Classic, Standard)
	Karty srebrne (Silver)
	Karty złote (Gold)
	Karty platynowe (Platinum)
	Karty czarne (np. Visa Infinite, World Signia, American Express Centurion)

Źródło: opracowanie własne.

Z punktu widzenia konieczności fizycznego kontaktu kart z terminalami, można wyróżnić karty wyłącznie stykowe i zbliżeniowe. W Polsce dominują karty zbliżeniowe, ich udział wyniósł 88% w 2020 r. Plastikowe karty mają wbudowany niewielki mikroprocesor, pamięć i antenę. Działanie kart wykorzystuje zjawisko indukcji elektromagnetycznej, więc nie trzeba wkładać ich do czytnika, a wystarczy zbliżyć do terminala na odległość 5 cm lub mniejszą. Technologia płatności zbliżeniowych dla kart: MasterCard to PayPass, a dla kart VISA – payWave.

Pierwsza karta zbliżeniowa w Polsce została wydana w 2007 roku przez Bank Zachodni WBK S.A.²⁶⁶ Była to karta przedpłacona Maestro PayPass prepaid (z czasem bank dodał do swojej oferty również kartę kredytową MasterCard PayPass oraz payWave Visa). Do końca 2008 r. Bank Zachodni WBK S.A. był jedynym emitentem kart zbliżeniowych. W kolejnym roku karty zbliżeniowe były wydawane również przez ING Bank Śląski, Alior Bank, mBank, MultiBank oraz Polbank EFG. Dzięki temu, że karty zbliżeniowej nie było trzeba umieszczać w terminalu, ich wydawcy rozpoczęli pracę nad produkcją narzędzi płatniczych w innym kształcie niż dotychczasowe karty. W 2009 r. innowacje zostały wprowadzone przez trzy banki. Bank Zachodni WBK zaoferował swoim klientom zegarek PayPass, ING Bank Śląski – naklejkę na telefon „Zbliżak”, a Polbank – mini-kartę Era PayPass.

5.4.4. Czek

W Polsce czek nigdy nie był powszechnie stosowany w funkcji rozliczeniowej, częściej służąc jako instrument wypłaty środków pieniężnych z rachunku bankowego, w ostatnim zaś czasie, wobec rozwoju innych elektronicznych form rozliczeń, jego znaczenie systematycznie maleje, zakres faktycznego wykorzystania w płatnościach można ocenić jako marginalny.

Czek jako instrument płatności wystawiany w formie tradycyjnego dokumentu papierowego podlega regulacjom ustawy z 1936 r. Prawo czekowe oraz Prawa bankowego. **Czek** jest papierem wartościowym, stanowiącym pisemne polecenie jego wystawcy (trasanta) skierowane do banku (trasata), aby ten bezwarunkowo wypłacił posiadaczowi czeku, tj. osobie wskazanej na czeku lub okazicielowi czeku (czek na okaziciela) odpowiednią sumę pieniędzy. Podmiotami występującymi na czeku są:

- trasant – wystawca czeku, posiadacz rachunku bankowego,
- trasat – dłużnik, bank prowadzący rachunek trasanta,
- remitent – beneficjent (wierzyciel), który posiada prawa z czeku.

W zależności od sposobu dokonania płatności wyróżnia się czeki:

- rozrachunkowe – gdy zapłata dokonywana jest poprzez uznanie rachunku posiadacza czeku, wystawca lub posiadacz czeku mogą zabronić wypłaty czeku w gotówce, pisząc

czek – istota

*czeki
rozrachunkowe
i gotówkowe*

²⁶⁶ *Obrót bezgotówkowy w Polsce*, red. H. Żukowska, M. Żukowski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 208.

w poprzek na przedniej stronie zastrzeżenie: „przełać na rachunek”, „do rozrachunku” czy „przekazać na rachunek”, w ten sposób ustalając rodzaj czeku,

- gotówkowe (zwykle lub kasowe) – gdy zapłata dokonywana jest w formie wypłaty gotówkowej.

Czek krajowy, zgodnie z regulacjami, jest przedstawiany do zapłaty do 10 dni od daty wystawienia. Prawo czekowe dopuszcza wystawienie czeku, który jest opatrzony datą późniejszą niż data rzeczywistego podpisania czeku (tzw. czek postdatowany). Czek tego rodzaju jest płatny już w dniu przedstawienia go trasatowi, nawet jeśli jest dzień wcześniejszy niż data wystawienia wpisana na czeku. Dłuższe są terminy płatności czeków w obrocie zagranicznym²⁶⁷:

- 20 dni, jeżeli miejsce wystawienia i płatności położone są w tej samej części świata²⁶⁸, a czek wystawiono w innym kraju niż kraj, w którym jest płatny,
- 70 dni, jeżeli miejsca płatności i wystawienia czeku znajdują się w różnych krajach w różnych częściach świata.

Na wniosek wystawcy czeku bank może potwierdzić czek rozrachunkowy, rezerwując jednocześnie na rachunku wystawcy odpowiednią kwotę na pokrycie czeku i dokonując na odwrocie czeku adnotacji o fakcie potwierdzenia czeku, a czek taki nazywa się potwierdzonym²⁶⁹.

**terminy
płatności
czeków**

**czeki
potwierdzone**

²⁶⁷ Terminy przedstawienia do zapłaty czeku zostały określone w konwencyjnym systemie czekowym (szerzej w dalszej części rozdziału). W państwach takich jak Wielka Brytania, USA czy Kanada nie obowiązują określone terminy ważności czeku, wskazuje się jedynie, że przedstawienie do zapłaty powinno być dokonane w terminie uzasadnionym, a zwyczajowo sześć miesięcy w USA i Kanadzie oraz trzy miesiące w Wielkiej Brytanii.

²⁶⁸ W Europie oraz pozaeuropejskich państwach basenu Morza Śródziemnego.

²⁶⁹ Innymi szczególnymi rodzajami czeków są:

- czeki zakreślone (krosowane) – czeki, na których zostały zamieszczone dwie równoległe linie ukośne lub poprzeczne na frontowej stronie, mają ograniczony obieg, wypłata następuje tylko na rzecz innego banku lub osoby wskazanej przez klienta w umowie z bankiem,

- czeki bankierskie – wystawiane przez banki, zawierające skierowane do innego banku polecenie wypłaty posiadaczowi czeku; uznawane za bardzo bezpieczne instrumenty stosowane w obrocie zagranicznym dają remitentowi możliwość uzyskania natychmiastowej zapłaty, ponieważ podlegają skupowi,

- czeki podróźnicze (turystyczne, podróźne) – są surogatem gotówki, emitują je renomowane banki lub biura podróży, z reguły w ustalonych nominałach; czeki tego rodzaju kupują osoby, które wybierają się w podróż w celu zabezpieczenia posiadacza przed kradzieżą lub zgubieniem gotówki, ponieważ można łatwo je zamienić na gotówkę lub dokonywać nimi zapłaty (np. czeki American Express).

**procedura
rozliczeń czeku**

W rozliczeniach za pomocą czeków można wyróżnić dwie fazy:

- pozabankową, podczas której następuje wręczenie czeku wierzycielowi, kiedy to dłużnik, nie kwestionując warunków umownych (np. jakości towaru), wręcza zapłatę czekiem, tzw. surogatem pieniądza (prawie pieniądzem, quasi-pieniądzem – środkiem płatniczym emitowanym poza systemem bankowym i skarbowym mającym postać najczęściej papieru wartościowego²⁷⁰, bezwarunkowość zapłaty czekiem daje względną pewność uzyskania zapłaty przez wierzyciela, choć obciążona większym ryzykiem niż np. płatność poleceniem przelewu (np. z uwagi na możliwy brak środków na rachunku dłużnika),
- bankową, w której wierzyciel podejmuje działania dla uzyskania zapłaty w formie uznania rachunku lub gotówki, tj. zamiany surogatu pieniądza w pieniądź.

**skup i inkaso
czeku**

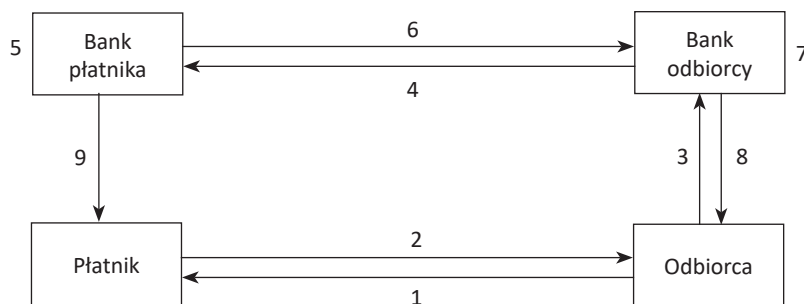
W fazie drugiej posiadacz czeku korzysta z usług instytucji bankowych. Osoba, która przyjęła już czek od swojego dłużnika, może przedstawić go do zapłaty bezpośrednio u trasata albo w innym banku (wówczas pojawia się konieczność dokonania rozliczenia zapłaty w systemie bankowym). W zależności od sytuacji, banki mogą:

- dokonać skupu czeków – wówczas posiadacz czeku otrzymuje zapłatę niezwłocznie, w trybie natychmiastowym; po złożeniu czeku do realizacji; przenosi on na bank skupujący prawa wynikające z czeku w zamian za zapłatę sumy czekowej; banki najczęściej skupują чеки własne oraz bankierskie (wystawione przez banki, z którymi polski bank wymienił wzory dokumentów i podpisów),
- dokonywać inkasa czeków – kiedy posiadacz czeku składa czek do banku²⁷¹, a wypłata za przyjęty do realizacji czek następuje dopiero po otrzymaniu od dłużnika czeku sumy czekowej, co wiąże się z opóźnieniem uzyskania środków pieniężnych (tryb wydłużony realizacji czeku, od trzech tygodni do trzech miesięcy) (zob. schemat 13); w praktyce również oferta tego rodzaju usługi jest ograniczana i jedynie nieliczne instytucje nadal ją oferują.

²⁷⁰ Typowym i najczęściej występującym surogatem pieniądza jest weksel.

²⁷¹ Czek taki jest opatrywany indosem pełnomocniczym, w którym posiadacz czeku czasowo i warunkowo przenosi prawa z czeku na oddział banku, który występuje do trasata o opłacenie czeku.

Schemat 13. Inkaso czeku rozrachunkowego

- 1 – powstanie zobowiązania finansowego,
- 2 – zapłata czekiem,
- 3 – przyjęcie czeku do inkasa,
- 4 – przesłanie czeku do banku płatnika,
- 5 – obciążenie rachunku płatnika,
- 6 – przesłanie środków pieniężnych,
- 7 – uznanie rachunku odbiorcy,
- 8 – informacja o uznaniu rachunku,
- 9 – informacja o obciążeniu rachunku.

Źródło: opracowanie własne.

W Polsce duże banki komercyjne zrezygnowały z wydawania swoim klientom blankietów czekowych, jako pierwszy był to w 2002 roku Bank Pekao, później BPH i ING Bank Śląski, a od początku 2006 roku przestał je wydawać PKO BP. Współcześnie jedynie część banków spółdzielczych wydaje swoim klientom blankiety czekowe.

Choć czeki papierowe wychodzą z użycia, pojawiły się **wirtualne czeki** (czeki BLIK) jako instrumenty w ramach bankowości mobilnej (w systemie BLIK). Czek tego rodzaju pozwala na przekazanie komuś zaufanemu pewnej kwoty pieniędzy bez gotówki, a osoba, której czek jest przekazywany, nie musi mieć karty płatniczej ani nawet konta w banku, a do spieniężenia czeku nie potrzeba telefonu ani internetu (taki czek ma zastosowanie w sytuacji osób off-line). Czek taki daje również możliwość realizowania: płatności w internecie, płatności w sklepach stacjonarnych, wypłaty gotówki z bankomatów. Użytkownik, który chce rozpocząć korzystanie z tej funkcjonalności, musi najpierw ustalić hasło, które będzie niezbędne do korzystania z czeku BLIK. Można je również zmieniać w późniejszym etapie, pamiętając o tym, że jeżeli ktoś chce w ten sposób przekazać

środki innej osobie, musi znać również ustalone hasło. Aby utworzyć czek BLIK, należy:

- otworzyć aplikację mobilną banku,
- w części poświęconej systemowi BLIK wybrać opcję „Czek BLIK”,
- po zdefiniowaniu hasła wybrać opcję utworzenia nowego czeku BLIK,
- wprowadzić informacje: wartość czeku, termin ważności czeku, tytuł czeku,
- zatwierdzić poprzez wybranie „Utwórz czek”.

Z utworzonego w ramach BLIK czeku można korzystać zarówno samodzielnie, jak i przekazać go osobom trzecim. Jest to o tyle wygodne rozwiązanie, że można korzystać z niego off-line. Osoba podejmująca środki musi znać jedynie wygenerowany kod oraz hasło. Wystawca czeku BLIK nie będzie musiał również zatwierdzać transakcji, a w chwili utworzenia czeku środki są blokowane na koncie, zostaną zwrócone, jeżeli czek BLIK nie zostanie wykorzystany w ustalonym okresie.

5.4.5. Weksel

Weksel, podobnie jak czek, jest instrumentem płatności wystawianym w formie tradycyjnego dokumentu papierowego, a obowiązująca ustawowa regulacja prawna tego instrumentu finansowego została przyjęta w okresie międzywojennym²⁷². Specyfika obrotu oraz charakterystyczne pojęcia dla czeku i weksla są zbliżone.

Biorąc pod uwagę funkcję płatniczą, weksel może stanowić nieuwarunkowany sposób płatności, gdy zostanie wręczony przy zakupie towarów lub jako zapłata za świadczone usługi bądź może być dokumentem finansowym w uwarunkowanych formach rozliczeń (w akredytywie dokumentowej czy inkasie dokumentowym). Wystawienie weksla związane jest ze skorzystaniem przez dłużnika wekslowego z kredytu kupieckiego, ponieważ obciążenie ich rachunku bankowego następuje w terminie późniejszym (funkcja kredytowa weksli)²⁷³. Współcześnie zastosowanie weksli w płatnościach jest stosunkowo rzadkie, biorąc pod uwagę częstotliwość

²⁷² Ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 r. Prawo wekslowe, Dz.U. nr 37, poz. 282.

²⁷³ Innymi funkcjami weksli są: funkcja obiegowa – możliwość nieograniczonego przenoszenia praw wekslowych z jednej osoby na inną, funkcja gwarancyjna – zabezpieczenie spłaty weksla przez wszystkie osoby na nim podpisane, funkcja refinansowa – możliwość złożenia weksla do dyskonta, czyli wykupienia przez bank przed terminem płatności.

wykorzystania, weksel jest głównie instrumentem zabezpieczającym umowy gospodarcze, w tym umowy kredytowe (funkcja gwarancyjna). W niniejszym podrozdziale zostanie przedstawiona charakterystyka funkcjonowania weksła, należy jednak podkreślić, że weksel jest instrumentem wielofunkcyjnym – stanowi zatem narzędzie kredytowania (w tym instrument polityki pieniężnej banku centralnego), instrument zabezpieczający, który może być stosowany w rozliczeniach, samodzielnie lub jako instrument finansowy w dokumentowych formach rozliczeń.

Weksel jest to papier wartościowy o określonej przez prawo wekslowe formie, charakteryzujący się tym, że złożenie na nim podpisu stanowi podstawę i przyczynę powstania zobowiązania wekslowego podpisującego. Jest dokumentem potwierdzającym zobowiązania osób, które go podpisały niezależnie od przyczyny ich powstania, tzw. abstrakcyjność zobowiązania wekslowego²⁷⁴, a jedyną osobą uprawnioną do realizacji praw majątkowych wskazanych na wekslu jest prawny posiadacz weksła.

Wyróżnia się dwa podstawowe rodzaje weksli:

- własne (sola) zawierające bezwarunkowe przyrzeczenia wystawcy zapłacenia określonej sumy pieniężnej remitentowi (wierzycielowi wekslowemu lub każdemu prawnemu posiadaczowi weksła) na warunkach określonych w wekslu,
- trasowane (traty, ciągnione), w których trasant (wystawca) poleca określonej osobie, najczęściej swojemu dłużnikowi zapłacić remitentowi (wierzycielowi lub każdemu prawnemu posiadaczowi weksła) sumę wekslową na warunkach określonych w wekslu (jeśli „ciągnie się traty na kogoś”, wystawia się weksel trasowany, w którym ten podmiot jest trasatem).

Weksel jest dokumentem w postaci pisanego tekstu²⁷⁵, zawierającym w momencie przedstawienia do zapłaty określone ustawowo określone elementy. W Polsce do końca 2006 r. występował wymóg uiszczania opłaty skarbowej od wystawianych weksli, stąd w obrocie najczęściej posługiwano się urzędowymi blankietami wekslowymi, których nabycie wiązało się z zapłatą wymaganej opłaty. Aktualnie takiego wymogu nie ma, stąd weksle wystawiane są na czystych kartkach papieru bądź na niesformalizowanych

weksel – istota

***weksle własne
i trasowane***

²⁷⁴ Charakterystyczna cecha weksła, z którą związana jest jego przydatność dla obrotu, oznaczająca, że sam dokument weksła nie jest związany z jakimikolwiek innymi czynnościami prawnymi (np. umową), a więc zapłata sumy wekslowej nie może być uzależniona od jakichkolwiek innych okoliczności czy warunków.

²⁷⁵ Nie występuje w wersji zdematerializowanej (elektronicznej).

ułatwiających wpisywanie wszystkich wymaganych prawem elementów na blankietach.

elementy weksla

Częściami składowymi dokumentu, które muszą się znaleźć w jego treści, by dokument ten można było uznać za weksel trasowany, są:

- nazwa weksel w treści dokumentu – może być użyta w jakimkolwiek przypadku (za ten weksel, po okazaniu weksla) i poprzedzona słowem określającym rodzaj weksla (trasowany), ale nie może być użyta przymiotnikowo (np. dokument wekslowy),
- bezwarunkowe polecenie zapłacenia oznaczonej sumy pieniężnej – wyrażone słowami „zapłacisz”, „zapłacicie” itp., oznaczenie sumy wekslowej obejmuje kwotę i walutę²⁷⁶,
- nazwisko osoby, która ma zapłacić (trasata) – trasatem musi być ściśle określona osoba, wymieniona na pierwszej stronie weksla w dowolnym miejscu, zwyczajowo w lewym dolnym rogu,
- oznaczenie terminu płatności – za okazaniem²⁷⁷, w pewien czas po okazaniu (np. w tydzień po okazaniu), w pewien czas po dacie (np. za miesiąc), w oznaczonym dniu,
- oznaczenie miejsca płatności – miejscowość, w której ma nastąpić zapłata,
- nazwisko osoby, na której rzecz lub na której zlecenie ma być dokonana zapłata (remitenta) – nabiera on prawa z weksla dopiero po wręczeniu; nie można wystawiać weksli na okaziciela (wpisanie zwrotu na okaziciela unieważnia weksel)²⁷⁸,

²⁷⁶ Wskazanie na wekslu samej tylko kwoty bez waluty powoduje nieważność weksla. Aby weksel był ważny, wystarczy, by suma została podana słownie. Gdy sumy podane cyfrowo i słownie różnią się, ważna jest suma napisana słownie. Jeżeli natomiast przy kwocie podanej cyfrowo i słownie podane są różne waluty, weksel jest nieważny.

²⁷⁷ Weksel płatny po przedstawieniu – na wekslu oznacza się zwrotami za okazaniem, a vista, każdego czasu itd. Weksel, na którym nie oznaczono terminu płatności, uważa się za płatny za okazaniem; weksel za okazaniem powinien być przedstawiony w ciągu roku od dnia wystawienia.

²⁷⁸ Wyróżnia się następujące formy oznaczenia remitenta:

- zapłaci pan na zlecenie Jana Kowalskiego lub zapłaci pan Janowi Kowalskiemu – do otrzymania zapłaty uprawniony jest Jan Kowalski, jednocześnie może on przenosić prawa z weksla,
- zapłaci pan Janowi Kowalskiemu, lecz nie na jego zlecenie – Jan Kowalski jest uprawniony do otrzymania zapłaty, ale nie może przenosić praw z weksla na inną osobę,
- zapłaci pan na zlecenie moje własne – weksel trasowany na zlecenie własne, wystawca jest równocześnie remitentem.

- oznaczenie daty i miejsca wystawienia weksla – data powinna składać się z dnia, miesiąca (słownie) i roku²⁷⁹,
- podpis wystawcy weksla (trasanta) – dla ważności weksla podpis musi być własnoręczny.

Treść weksla może być wydrukowana lub napisana ręcznie, z wyjątkiem podpisu, który musi być własnoręczny. Nie jest uważany za weksel trasowany dokument, któremu brak jednego lub kilku wymienionych elementów. Są jednak trzy wyjątki:

- gdy nie podano terminu płatności, weksel jest płatny za okazaniem („każdego czasu”, „na pierwsze żądanie”, „na każde żądanie”),
- gdy nie podano miejsca płatności, weksel jest płatny w miejscu podanym obok nazwiska trasata (dla weksla własnego – wystawcy weksla),
- gdy nie podano miejsca wystawienia, za miejsce wystawienia uważa się miejsce podane obok nazwiska wystawcy.

Większość elementów weksla własnego jest taka sama jak w wekslu trasowanym, podstawowe różnice dotyczą:

- liczby osób, w wekslu własnym nie ma trasata,
- zastąpienia polecenia bezwarunkowej zapłaty przyrzeczeniem bezwarunkowej zapłaty, jakie podejmuje wystawca weksla własnego.

Poza omówionymi elementami weksel może zawierać dowolną treść, najczęściej w formie klauzul wypracowanych w praktyce obrotu gospodarczego. Część klauzul wekslowych skutecznie wpływa na charakter zobowiązania wekslowego (np. oznaczenie domicyliata²⁸⁰, zwolnienie z protestu czy zakaz przedstawienia do przyjęcia przed określoną datą), inne mają charakter obojętny dla obrotu wekslowego (np. oznaczenie rodzaju weksla), są jednak również klauzule, których wpisanie powoduje nieważność zobowiązania (np. uwarunkowanie zapłaty).

Dla skorzystania przez remitenta z prawa z weksla trasowanego powinien on przedstawić weksel do przyjęcia przez trasata. Dopiero przez przyjęcie trasat zobowiązuje się do zapłacenia weksla w terminie płatności. Przyjęcie potwierdzone jest podpisem trasata, sam podpis trasata na przedniej stronie weksla oznacza przyjęcie. Jeżeli przyjęcie jest na odwrotnej stronie weksla, wówczas dla jego ważności niezbędne jest umieszczenie przy podpisie akceptanta słowa „przyjmuję” lub „akceptuję” itp.).

²⁷⁹ W przypadku nieokreślenia w sposób odrębny miejsca wystawienia za miejsce takie uważa się miejsce podane obok nazwiska wystawcy.

²⁸⁰ Domicyliat – osoba trzecia, u której weksel jest płatny, bardzo często bank.

Przykład 10

Dnia 15 grudnia 2020 r. pani Maria Stokrotka kupiła od Katarzyny Różyczki, poprzedniego najemcy biura przy ulicy Wspólnej 5 w Poznaniu jego wyposażenie (przede wszystkim wykonane na wymiar meble) wycenione na 7 tys. zł. W momencie finalizacji transakcji pani Stokrotka, nie dysponując wolnymi środkami w określonym czasie, ale wiedząc, że w ciągu tygodnia otrzyma zapłatę za wystawioną fakturę od swoich usługobiorców, wystawiła weksel własny, którego termin płatności został ustalony na 22 grudnia 2020 i wręczyła go pani Katarzynie.

Poznań, 15 grudnia 2020 r.
Dnia 22 grudnia 2020 r. zapłacę za ten własny weksel na zlecenie Katarzyny Różyczki kwotę 7000 złotych słownie siedem tysięcy złotych
<i>Maria Stokrotka</i> Maria Stokrotka PESEL 68122404156 ul. Wspólna 5 Poznań

Źródło: opracowanie własne.

W powyższej sytuacji mógłby zostać wykorzystany również weksel trasowany. Jeśli np. pani Katarzyna Różyczka nie chciałaby aż tydzień czekać na zapłatę (z uwagi na okres przedświąteczny i zbliżający się koniec roku), a termin płatności faktury wystawionej panu Cyrylowi Wierzbie na kwotę 7,5 tys. zł upływałby już 16 grudnia, termin płatności weksla trasowanego mógłby np. zostać określony na 17 grudnia 2020 r. (pozostałe 500 zł uiszczono zostałoby w inny sposób).

Prezentowany weksel został przyjęty przez trasata (widnieje na nim podpis Cyryła Wierzby) i będzie płatny w Poznaniu przy ulicy Akacjowej 15.

Przyjęto dnia 16 grudnia 2020 r. Cyryl Wierzba	Poznań, (miejsce wystawienia)	dnia 15 grudnia 2020 r. (data wystawienia)	Na 7000 zł (kwota cyframi)
	17 grudnia 2020 r. zapłacę za ten weksel trasowany (termin płatności)		
	na zlecenie Katarzyny Różyczki sumę złotych siedem tysięcy (remitent) (suma wekslowa słownie)		
	Cyryl Wierzba, ul. Akacjowa 15, Poznań (trasat i miejsca płatności)		
	Płatny w: ...		
			<i>Maria Stokrotka</i> 68122404156 (podpis wystawcy i jego numer PESEL)

Źródło: opracowanie własne.

Prawo wekslowe umożliwia uczestnikom obrotu udzielenie poręczenia wekslowego, tzw. awalu. Poręczenie wekslowe polega na przyjęciu odpowiedzialności za dług osoby podpisanej na wekslu. Poręczyć można za każdą osobę podpisaną na wekslu, a poręczenie może być udzielone w formie:

- złożenia samego podpisu na przedniej stronie weksla,
- umieszczenia na wekslu wyrażenia „ręczę”, „poręczam”, „awal” lub innego równoznacznego oraz podpisanie go przez poręczyciela.

Poręczenie powinno wskazywać, za kogo je dano; w razie braku takiej wskazówki uważa się, że poręczenia udzielono za wystawcę weksla własnego lub trasowanego.

Zaletą korzystania z weksla jest możliwość przenoszenia prawa do otrzymania określonej płatności na inne osoby w prosty, charakterystyczny dla tego instrumentu sposób²⁸¹, czyli indosowanie. Przeniesienie praw wekslowych w drodze indosu odbywa się poprzez napisanie na wekslu odpowiedniego oświadczenia i wręczenie weksla nowemu posiadaczowi. Indos umieszcza się na wekslu (najczęściej na jego odwrotnej stronie). Osoba, która przenosi weksel przez indos, nazywa się indosantem, a ta, która nabywa prawa przez indos, to indosatariusz. Pierwszym indosantem weksla jest zawsze remitent. Przez złożenie podpisu na wekslu indosant staje się osobą zobowiązaną z weksla, czyli odpowiada za przyjęcie i za zapłatę weksla, każdy indosant odpowiada wobec następnym indosatariuszy.

Wyróżnia się indosy:

- własnościowe – przenoszące własność weksla, mogą wskazywać osobę, na którą przenosi się weksel (indos imienny, np. „ustępuję na zlecenie Kleopatry Zajęc”), przenosić prawa na okaziciela (indos na okaziciela, np. „ustępuję na zlecenie okaziciela”) lub mieć charakter indosu in blanco, zawierający jedynie podpis indosanta,
- pełnomocnicze – na mocy tego indosu indosatariusz otrzymuje od indosanta pełnomocnictwo do wykonywania w jego imieniu praw wekslowych; „za nas na zlecenie”, *per procura* itp.; odmianą indosu pełnomocniczego jest indos inkasowy, stosowany wówczas, gdy weksel jest oddawany do wykupu.

*awal**indos**indosy
własnościowe
i pełnomocnicze*

²⁸¹ Choć należy nadmienić, że również prawa z czeku można przenosić w formie indosu.

Odmowa przyjęcia lub zapłaty weksła powinna być stwierdzona aktem publicznym, zwanym protestem. Protest dla swej ważności musi być zgłoszony we właściwym terminie.

Jeżeli trasat odmówi przyjęcia weksła trasowanego albo jeżeli akceptant lub wystawca weksła nie zapłaci w terminie sumy wekslowej, wówczas posiadacz weksła może wykonać zwrotne poszukiwanie. Oznacza to, że może zwrócić się do poprzedników podpisanych na wekslu, tzn. indosantów, poręczycieli oraz wystawcy weksła o zapłatę sumy wekslowej. Posiadacz weksła może wszcząć tzw. zwrotne poszukiwanie jedynie przeciwko osobom podpisanym na wekslu przed nim. Odpowiedzialność z tytułu zobowiązania wekslowego ma charakter solidarny, tzn. każda osoba odpowiada solidarnie za zobowiązanie, a uprawniony z weksła może dochodzić swoich praw według swego wyboru przeciw jednemu, kilku lub wszystkim dłużnikom podpisanym przed nim na wekslu bez potrzeby zachowania porządku, w jakim się zobowiązywali.

Rozliczenie weksłami między uczestnikami obrotu gospodarczego może mieć charakter pozabankowy. Wręczenie wierzycielowi zapłaty weksłem, który jest tak jak czek surogatem pieniądza, wiąże się z uznaniem przez dłużnika zobowiązania pieniężnego. Wierzyciel zaś w miejsce należności od kontrahenta posiada papier wartościowy, który stanowi abstrakcyjne zobowiązanie pieniężne trasata lub wystawcy. Podobnie jak w przypadku obrotu czekowego, w kolejnym etapie następuje rozliczenie pieniężne między uczestnikami obrotu wekslowego, w formie gotówkowej lub uznania rachunku remitenta.

**role banków
w obrocie
wekslowym**

Banki w obrocie wekslowym mogą odgrywać różne role:

- są instytucjami, u których weksle są płatne,
- w terminie płatności dokonują inkasa weksli (inkaso finansowe, zob. podrozdział 5.4.6),
- skupują weksle przed ich terminem płatności w formie kredytu dyskontowego (dyskonta weksli); weksel stanowi wówczas zabezpieczenie dla banku udzielającego kredytu, a klient posiadacz weksła, tzw. podawca weksła do dyskonta, otrzymuje sumę wekslową pomniejszoną o odsetki dyskontowe (za czas od terminu wykupu do terminu płatności) i prowizję,
- przyjmują na siebie funkcję trasata – w umowie kredytu akceptacyjnego bank zobowiązuje się do akceptowania ciągniętych na niego weksli przez osobę do tego upoważnioną; bank używa jedynie swojego podpisu, akceptując weksel,

w terminie płatności wystawca powinien dostarczyć kwotę niezbędną do wykupienia weksla; kredyt krótkoterminowy (zwyczajowo do 180 dni) przyjmuje formę albo doraźnych transakcji, albo linii kredytu akceptacyjnego,

- udzielają poręczeń wekslowych – awalizują weksle – zapłata weksla jest dodatkowo zabezpieczona udzielonym przez bank awalem, najczęściej w rozliczeniach zagranicznych awale są udzielane polskim importerom; zlecenie awalu powinno zawierać dyspozycję zapłaty przez akceptanta w terminie płatności weksla.

W trzech ostatnich wskazywanych wyżej przypadkach banki udzielają kredytu wekslowego. Inne zastosowanie weksli w bankach dotyczy tzw. weksli in blanco (weksli niezupełnych). Są to weksle celowo niezupełne w chwili wystawienia, a więc takie, które nie zostały wypełnione całkowicie lub nie mają niektórych cech, jakich dla jego ważności wymaga prawo wekslowe. Zobowiązanie z weksla in blanco jest związane z dodatkową umową między wystawcą weksla a remitentem. Jest to tzw. deklaracja wekslowa (porozumienie wekslowe), gdzie strony uzgadniają, w jaki sposób weksel in blanco powinien być wypełniony o brakujące elementy. Aby dokument mógł być uznany za weksel in blanco, musi spełniać dwa warunki:

- na dokumencie musi być umieszczony podpis któregośkolwiek z dłużników wekslowych, złożony w zamiarze zobowiązania się wekslowo,
- niezupełność treści weksla nie może być niezamierzona.

Weksle in blanco są w obrocie bankowym stosowane jako jedna z form zabezpieczenia kredytu. Mogą być jednak również stosowane jako zabezpieczenia w obrocie pozabankowym jako zabezpieczenia zapłaty za zakupione towary, usługi, wadium, zabezpieczenia zapłaty cła itp.

weksle in blanco

5.4.6. Instrumenty płatnicze w obrocie międzynarodowym

Wzrost mobilności, upowszechnianie internetu, internacjonalizacja działalności podmiotów gospodarczych powodują zwiększenie skali usług płatniczych w zakresie międzynarodowym, tzw. płatności transgranicznych. W tego rodzaju rozliczeniach standardowo wykorzystywane są opisane wcześniej instrumenty płatności (w tym polecenie wypłaty, karta płatnicza), z tym jednak, że rozliczenia oraz rozrachunek są realizowane albo na podstawie transgranicznych

systemów płatności (jak np. w krajach EOG), albo w inny sposób. W płatnościach w obrocie zagranicznym akcentuje się występujące między stronami umowy ryzyko pojawiające się szczególnie przy znacznych wartościach transakcji, możliwym późniejszym rozliczeniu stron oraz w rozliczeniach między podmiotami gospodarczymi (oraz podmiotami instytucjonalnymi).

Najczęściej wykorzystywanym instrumentem jest polecenie wypłaty (lub polecenie przelewu). Instrument ten pozwala stosunkowo szybko i względnie tanio dokonać płatności, a ryzyko rozliczeń między stronami będzie zależało, podobnie jak w płatnościach krajowych, od momentu realizacji płatności. Przy rozliczeniach:

- z góry – ryzyko ponosi nabywca (lub usługodawca), płatność jest wykonywana w formie przedpłaty, stąd nabywcy trudniej egzekwować ewentualne terminowość, jakość itp.,
- z dołu – ryzyko leży po stronie sprzedawcy, usługobiorcy; niekiedy strony zgadzają się na prolongowanie terminu zapłaty, np. o 30, 60 dni, tzw. płatność na rachunku otwartym; w tego rodzaju sytuacjach sprzedawca może mieć trudność w uzyskaniu zapłaty, gdy np. nabywca kwestionuje jakość towaru lub usługi.

Oprócz tych nieuwarunkowanych sposobów rozliczeń stron transakcji banki oferują tzw. uwarunkowane formy zapłaty, w których samo ich dokonanie jest wykonywane, ale w sytuacji spełnienia przez strony ustalonych wcześniej wobec banków warunków. Banki zgadzają się zatem brać na siebie ryzyko związane z realizacją kontraktu i płatności, z kolei dla eksporterów i importerów wykorzystanie płatności uwarunkowanych zwiększa bezpieczeństwo transakcji. Do uwarunkowanych form płatności należą:

- akredytywa dokumentowa – najbezpieczniejszy instrument płatności z perspektywy eksportera,
- inkaso dokumentowe.

**akredytywa –
istota**

Akredytywa jest to zobowiązanie banku do dokonania beneficjentowi zapłaty ustalonej kwoty pieniężnej, po spełnieniu przez beneficjenta określonych wcześniej warunków.

Wyróżnia się akredytywę:

**akredytywa
pieniężna**

- pieniężną – jeśli bank, działając na zlecenie klienta, ale we własnym imieniu (bank otwierający) zobowiązuje się pisemnie wobec innego banku (lub innych banków), że dokona zwrotu kwot wypłaconych beneficjentowi lub skupi weksle ciągnięte przez beneficjenta na wskazany bank; zleceniodawca jest zobowiązany zapewnić środki pieniężne na po-

krycie wydatków związanych z realizacją akredytywy, wypłata zaś odpowiednich kwot beneficjentowi może nastąpić w kilku bankach (akredytywa okrężna) lub tylko w jednym (akredytywa adresowana), a przedmiotem akredytywy są wyłącznie dokumenty finansowe,

- dokumentową – gdy bank, działając na zlecenie klienta, ale we własnym imieniu (bank otwierający), zobowiązuje się pisemnie wobec osoby trzeciej (beneficjenta), że dokona zapłaty beneficjentowi akredytywy ustalonej kwoty pieniężnej, po spełnieniu przez beneficjenta wszystkich warunków określonych w akredytywie; przedmiotem akredytywy dokumentowej są, oprócz dokumentów finansowych, dokumenty z obrotu handlowego, m.in. faktura handlowa, dokumenty przewozowe (np. konosament w transporcie morskim, samochodowy list przewozowy, lotniczy list przewozowy, kolejowy list przewozowy itp.), dokumenty ubezpieczeniowe, świadectwo pochodzenia, certyfikat jakości.

**akredytywa
dokumentowa**

W związku z podjęciem przez bank zobowiązania w akredytywie wierzyciel w praktyce zyskuje pewność uzyskania zapłaty. Akredytywa charakteryzuje się łączeniem funkcji płatniczej oraz gwarancyjnej, ponieważ wierzyciel zyskuje gwarancję zapłaty od banku. Akredytywa może być formą płatności stosowaną, gdy kontrahenci nie znają się, nie mają do siebie zaufania, przy słabej kondycji finansowej dłużników lub gdy z umów wynikają stosunkowo wysokie kwoty płatności.

Ze względu na wysokie koszty i pracochłonną procedurę akredytywa, choć może być stosowana dla rozliczeń zarówno w obrocie krajowym, jak i zagranicznym, w praktyce wykorzystywana jest przede wszystkim w formie akredytywy dokumentowej w obrocie zagranicznym.

Uczestnikami rozliczenia w tej formie płatności są²⁸²:

- zleceniodawca (dłużnik, importer),
- bank otwierający (bank importera, bank przyjmujący zobowiązanie do zapłaty),
- bank pośredniczący (bank wierzyciela, eksportera),
- beneficjent (wierzyciel, eksporter).

²⁸² Jedynie w akredytywie w formie listu kredytowego (L/C) występują jedynie trzy podmioty, po otwarciu dokument akredytywy przesyłane są bezpośrednio beneficjentowi z pominięciem banku pośredniczącego. Beneficjent jest upoważniany do wystawienia traty ciągniętej na bank otwierający.

**procedura
rozliczeń**

Jeśli w kontrakcie handlowym zostało ustalone, że rozliczenie nastąpi w formie akredytywy dokumentowej, importer (zleceniodawca akredytywy) składa w swoim banku wniosek (zlecenie) o otwarcie akredytywy. Bank rozpatruje ten wniosek, blokuje środki pieniężne zleceniodawcy na realizację płatności. W przypadku, gdy zleceniodawca w danym momencie nie dysponuje wystarczającą ilością środków pieniężnych, bank udziela mu kredytu na otwarcie akredytywy. We wniosku o otwarcie akredytywy szczegółowo ustalone są jej warunki, m.in. termin ważności, po upływie którego wygasa zobowiązanie banku, rodzaje i liczba składanych dokumentów, waluta i kwota akredytywy, sposób realizacji płatności, strony ponoszące koszty akredytywy, określa się też podstawowe elementy transakcji: nazwę towaru, ilość, bazy dostawy²⁸³. Obowiązek określenia z góry warunków dokonywanej płatności wprowadza ograniczenia co do samej transakcji, niekiedy zaś powoduje konieczność dokonania zmian warunków już otwartej akredytywy (np. przedłużenia terminu ważności).

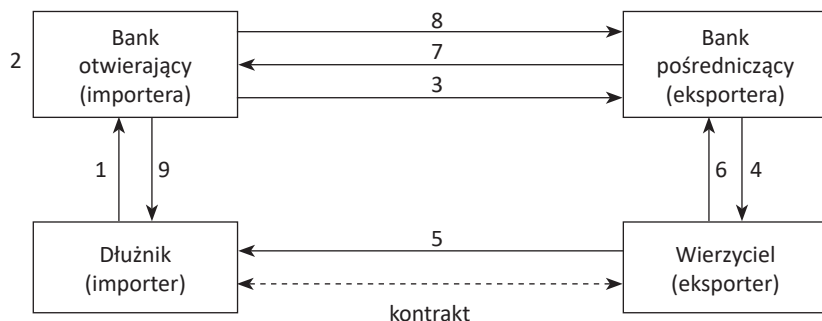
Otwarcie przez bank akredytywy polega na wystawieniu przez bank pisemnego zobowiązania się do zapłaty na rzecz sprzedającego po dostarczeniu przez niego wymaganych dokumentów w terminie ważności akredytywy. Bank importera do rozliczenia w formie akredytywy angażuje bank pośredniczący – najczęściej bank eksportera, choć w rozliczeniu może brać udział większa liczba banków²⁸⁴. Udział banku pośredniczącego może ograniczać się jedynie do czynności wykonywanych na zlecenie banku otwierającego bądź bank ten może podjąć własne zobowiązanie.

Eksporter po otrzymaniu informacji o otwarciu akredytywy porównuje, czy jej warunki są zgodne z warunkami kontraktu. Jeśli tak, wysyła towar, a dokumenty przedstawia w swoim banku. Bank pośredniczący przesyła zgodne z warunkami akredytywy dokumenty do banku otwierającego, który dokonuje zapłaty (zob. schemat 14).

²⁸³ Bazy dostawy lub Incoterms (ang. *International Commercial Terms*) lub Międzynarodowe Reguły Handlu – zbiór międzynarodowych reguł, określających warunki sprzedaży dóbr materialnych, które choć mają charakter fakultatywny, są powszechnie stosowane na całym świecie. Reguły te dzielą koszty i odpowiedzialność pomiędzy nabywcę i sprzedawcę oraz odzwierciedlają rodzaj uzgodnionego transportu. Zostały po raz pierwszy opublikowane w 1936 r. przez Międzynarodową Izbę Handlową w Paryżu i wielokrotnie je nowelizowano. Obowiązującą wersją jest Incoterms 2020. Np. EXW – *ex works*, z zakładu – sprzedający wypełnia swoje obowiązki związane ze sprzedażą, gdy udostępni towar kupującemu.

²⁸⁴ Z uwagi na konieczność rozliczeń i rozrachunku zob. podrozdział 5.3.

Schemat 14. Rozliczenie za pomocą akredytywy dokumentowej

- 1 – zlecenie otwarcia akredytywy,
- 2 – otwarcie akredytywy,
- 3 – przekazanie informacji o otwarciu akredytywy i jej warunkach do banku pośredniczącego (awizowanie),
- 4 – przekazanie informacji o otwarciu akredytywy i jej warunkach (awizowanie),
- 5 – wysłanie towaru,
- 6 – złożenie dokumentów określonych w akredytywie w terminie jej ważności,
- 7 – przekazanie dokumentów,
- 8 – dokonanie płatności,
- 9 – przekazanie dokumentów importerowi.

Źródło: opracowanie własne.

Z uwagi na rozbudowany sposób płatności w formie akredytywy wyróżnia się rodzaje akredytywy, precyzujące sposób dokonywania rozliczenia lub charakter zobowiązania banków. Zobowiązanie banku otwierającego może mieć charakter odwoławczy lub nieodwoławczy. Akredytywa odwoławcza może być zmieniona lub odwołana przez bank otwierający bez zgody pozostałych uczestników rozliczenia. Akredytywa nieodwoławcza nie może być odwołana ani zmieniona bez zgody wszystkich stron. Akredytywa ta stanowi dla eksportera korzystniejszą formę zapłaty niż akredytywa odwoławcza, która może być zmieniona lub anulowana przez bank otwierający bez zgody beneficjenta w każdym momencie przed dokonaniem płatności na rzecz beneficjenta.

Z punktu widzenia rodzaju zobowiązania banku otwierającego wyróżnia się akredytywę: gotówkową, dyskontową, akceptacyjną i gwarancyjną. W akredytywie gotówkowej bank otwierający zobowiązuje się wobec beneficjenta do zapłaty gotówkowej natychmiast po prezentacji dokumentów. W akredytywie dyskontowej bank otwierający zobowiązuje się do skupu weksla (traty), w akredytywie akceptacyjnej bank otwierający upoważnia beneficjenta do ciągni-

**akredytywy
odwoławcze
i nieodwoławcze**

**akredytywy
gotówkowe,
dyskontowe,
akceptacyjne
i gwarancyjne**

nia traty terminowej na siebie, natomiast w akredytywie gwarancyjnej bank udziela gwarancji wekslowej. Oznacza to, że zamiast zapłaty za przedłożone dokumenty towarowe sprzedający uzyskuje od banku akcept na wekslu lub gwarancję zapłaty weksła, w tym momencie wygasa zobowiązanie banku otwierającego z tytułu akredytywy, w jego miejsce wchodzi natomiast zobowiązanie wekslowe.

**akredytywy
potwierdzone,
negocjacyjne
i awizowane**

Akredytywy różnią się również od siebie funkcją pełnioną przez bank pośredniczący. Akredytywa potwierdzona to taka, w której bank pośredniczący przyjmuje na siebie także obowiązek zapłaty sprzedającemu za dokumenty towarowe, niezależnie od tego, czy bank otwierający przekazał mu na ten cel środki, czy też nie. Bank pośredniczący może być odpowiedzialny za zbadanie dokumentów dostarczonych przez eksportera (akredytywa negocjacyjna) lub wyłącznie pośredniczyć w przekazywaniu informacji i dokumentów (akredytywa awizowana).

**akredytywy
odnawialne
i nieodnawialne**

Przy sukcesywnych, powtarzalnych dostawach jednolitego towaru stosowane są akredytywy odnawialne (rewolwingowe). Ogólna kwota akredytywy nazywana jest plafonem lub pułapem akredytywy, natomiast wartość jednej dostawy postawiona do dyspozycji beneficjenta – nawiązką. Akredytywa może być odnawiana w odniesieniu do czasu lub wartości. Akredytywy nieodnawialne, jednorazowe dotyczą jednej dostawy.

**akredytywy
pokryte z góry
i z dołu**

Z punktu widzenia techniczno-finansowego wyróżnia się akredytywy pokryte z góry lub z dołu. Jeśli bank pośredniczący potwierdza akredytywę lub rozlicza ją poprzez negocjacje, przy ograniczonym zaufaniu do banku importera, może wymagać przekazania kwot wypłacanych z góry przed dokonaniem płatności na rzecz beneficjenta; akredytywa zaś jest pokryta z dołu, jeśli najpierw dokonywane są wypłaty przez bank eksportera, a dopiero później następuje wezwanie banku otwierającego do wyrównania poniesionych kosztów²⁸⁵.

**akredytywy
zaliczkowe**

Eksporter może również w ramach akredytywy za zgodą banku otwierającego uzyskać prawo do zaliczki przed prezentacją dokumentów (akredytywa zaliczkowa). Wyróżnia się dwie odmiany akredytywy zaliczkowej: z czerwoną klauzulą – bez zabezpieczenia rzeczowego wypłaconej zaliczki, z zieloną klauzulą – z zabezpieczeniem rzeczowym wypłaconej zaliczki.

**akredytywy
importowe
i eksportowe**

Dodatkowo banki w swoich ofertach wyróżniają akredytywy importowe i eksportowe. W akredytywie importowej bank krajo-

²⁸⁵ Formą pośrednią jest akredytywa rembursowa, w której bank otwierający wydaje polecenie innemu bankowi – bankowi rembursującemu, aby dokonał w jego imieniu zapłaty.

wy jest bankiem otwierającym, ponoszącym zobowiązania z tytułu akredytywy na rzecz eksportera zagranicznego. Z kolei w akredytywie eksportowej bank pełni funkcję banku pośredniczącego na rzecz krajowego eksportera w akredytywie otwartej na zlecenie importera zagranicznego w jego banku.

W obrocie występują akredytywy przenośne, w których beneficjent ma prawo przenieść uprawnienia z tytułu akredytywy na rzecz innego podmiotu, i nieprzenośne (brak takiego uprawnienia), a także akredytywy *back-to-back* o konstrukcji zbliżonej do przenośnej, stosowane w sytuacji, gdy akredytywa ma charakter nieprzenośny, wówczas wpływy z akredytywy eksportowej zabezpieczają płatności dla otwartej akredytywy importowej.

Z kolei akredytywy *stand-by* (zabezpieczające), przypominające gwarancje bankowe, polegają na zobowiązaniu banku otwierającego do zapłaty określonej w akredytywie sumy pieniężnej na pierwsze żądanie beneficjenta, jeśli zleceniodawca akredytywy nie wywiąże się ze zobowiązań umownych²⁸⁶.

Akredytywa nieodwołalna jest najbezpieczniejszą formą płatności dla eksporterów, eliminuje ryzyko odstąpienia importera od transakcji, zabezpiecza przed odmową zapłaty lub niewypłacalnością importera. Z kolei ta forma zapłaty zabezpiecza stronę kupującą przed nierzetelnością dostawców, ponieważ dokumenty handlowe są dowodem wysłania towaru, gwarantuje terminowość i płynność dostaw (zob. tab. 25).

Zasady akredytywy dokumentowej określają *Jednolite zwyczaje i praktyka dla akredytyw dokumentowych* wydane przez Międzynarodową Izbę Handlową w Paryżu (ang. *ICC Uniform Customs and Practice for Documentary Credit*). Izba przygotowuje kolejne publikacje tego dokumentu w skrócie UCP 600 i do niej odwołują się najczęściej instytucje dokonujące płatności w formie akredytywy.

Banki świadczą usługę inkasa, które polega na tym, że prowadzący rachunek klienta bank pobiera, na podstawie przedstawionych mu dokumentów, od innego podmiotu (płatnika), wymienioną w dokumentach należność albo z tytułu już dokonanej transakcji, albo na poczet przyszłej zapłaty. W relacjach między kontrahentami bank spełnia funkcję typowego pośrednika, działa tylko na zlecenie określonego podmiotu, nieponoszącego żadnej odpowiedzialności za realizowaną transakcję.

**akredytywy
przenośne**

**akredytywy
stand-by**

inkaso – istota

²⁸⁶ Akredytywy *stand-by* są najbardziej popularne w Stanach Zjednoczonych, gdzie nie jest prawnie dozwolone udzielanie gwarancji bankowych.

Tabela 25. Podstawowe rodzaje akredytyw dokumentowych

Kryterium	Rodzaje akredytywy
Trwałość zobowiązania banku otwierającego akredytywę	akredytywa odwołalna
	akredytywa nieodwołalna
Rodzaj zobowiązania banku otwierającego	akredytywa gotówkowa
	akredytywa dyskontowa
	akredytywa akceptacyjna
	akredytywa gwarancyjna
Funkcja banku pośredniczącego	akredytywa potwierdzona
	akredytywa negocjacyjna
	akredytywa awizowana
Wielokrotność wykorzystania	akredytywa odnawialna
	akredytywa nieodnawialna
Sposób rozliczenia banków	akredytywa pokryta z góry
	akredytywa pokryta z góry
Uprawnienia beneficjenta akredytywy	akredytywa przenośna
	akredytywa nieprzenośna

Źródło: opracowanie własne.

Najistotniejszy podział inkasa bankowego jest oparty na kryterium rodzaju dokumentów, które są przedkładane bankowi realizującemu inkaso, według niego wyróżnia się inkaso:

*inkaso
finansowe*

- finansowe (proste, bezdokumentowe), w którym przedmiotem inkasa są dokumenty finansowe, np. czek²⁸⁷, weksel,
- dokumentowe, w którym oprócz dokumentów finansowych przedmiotem inkasa są dokumenty handlowe, np. faktura handlowa, dokumenty przewozowe, dokumenty ubezpieczeniowe, świadectwo pochodzenia, certyfikat jakości.

*inkaso
dokumentowe*

W inkasie dokumentowym bank wydaje dokumenty płatnikowi (kupującemu) w zamian za zapłatę lub zabezpieczenie tej zapłaty w przyszłości (np. przez akcept weksła).

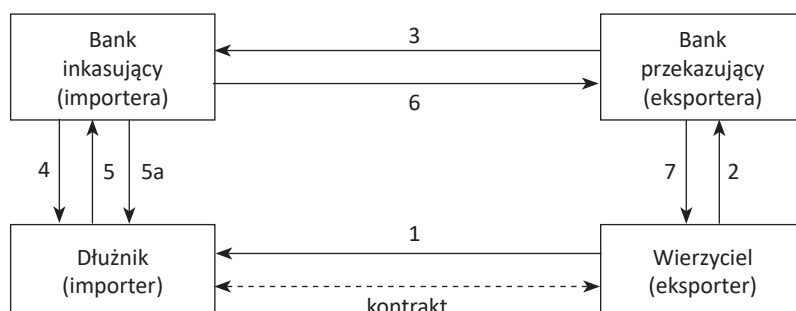
W operacji inkasa dokumentowego biorą udział:

- wierzyciel (eksporter, podawca) – powierzający bankowi dokumenty dotyczące transakcji,
- bank przekazujący (bank eksportera),
- bank inkasujący (bank importera),
- dłużnik (importer).

²⁸⁷ Scharakteryzowane w podrozdziale 5.4.4.

Stroną inicjującą operację jest eksporter, który po wysłaniu towaru składa w swoim banku dokumenty handlowe oraz zlecenie inkasowe określające, w jaki sposób importer ma dokonać zapłaty. Bank importera po otrzymaniu instrukcji eksportera informuje importera o warunkach, na jakich może mu przekazać dokumenty i wzywa go do zapłaty. W efekcie wydaje dokumenty importerowi w zamian za zapłatę, która jest przekazywana do banku podawcy celem uznania rachunku wierzyciela (zob. schemat 15).

Schemat 15. Rozliczenie za pomocą inkasa dokumentowego

- 1 – wysyłka towaru,
- 2 – zlecenie inkasa i dokumenty,
- 3 – przekazanie dokumentów wraz ze zleceniem inkasa,
- 4 – przekazanie informacji o zleceniu i dokumentach,
- 5, 5a – przekazanie dokumentów w zamian za zapłatę,
- 6 – przekazanie płatności,
- 7 – dokonanie płatności na rzecz wierzyciela.

Źródło: opracowanie własne.

Ze względu na sposób zapłaty wyróżnia się inkaso:

- gotówkowe – D/P, DOP (ang. *documents against payment*), CAD (ang. *cash against documents*), w którym bank inkasujący wydaje dokumenty handlowe w zamian za zapłatę,
- akceptacyjne – D/A, DOA (ang. *documents against acceptance*), w którym bank inkasujący wydaje dokumenty w zamian za akceptację weksla trasowanego,
- w zamian za weksel własny (ang. *promissory note*) – bank inkasujący wydaje dokumenty handlowe importerowi w zamian za wystawienie przez niego weksla własnego,
- z akceptem – po zapłacie, akcept typu D/P – wydanie dokumentów następuje w zamian za zapłatę wcześniej zaakceptowanego weksla.

**inkaso
gotówkowe,
akceptacyjne,
w zamian za
weksel własny,
z akceptem
po zapłacie**

**inkaso
kapitańskie**

W inkasie kapitańskim (inkasie bezpośrednim) wysyłka dokumentów handlowych następuje pocztą kapitańską wraz z towarem, bezpośrednio do banku inkasującego, z pominięciem banku eksportera.

**inkaso
gwarantowane**

Z kolei inkaso gwarantowane jest formą bardzo korzystną dla eksportera, ponieważ bank udzielający gwarancji dokonuje zapłaty w razie braku płatności ze strony importera.

**inkaso
eksportowe
i importowe**

Ze względu na czynności wykonywane przez banki wyróżnia się inkaso:

- eksportowe – w którym bank pełni funkcję banku podawcy,
- importowe – dla którego bank jako bank inkasujący otrzymuje dokumenty z zagranicy i przedstawia do zapłaty u polskich importerów.

Płatność w formie inkasa dokumentowego nie daje eksporterowi, tak jak akredytywa dokumentowa, gwarancji otrzymania zapłaty, ponieważ (z wyjątkiem inkasa gwarantowanego) banki są jedynie instytucjami działającymi na zlecenie eksportera, a importer może zwlekać z odbiorem dokumentów i zapłatą, jednak importer nie wejdzie w posiadanie towaru, jeśli nie dokona płatności. Dla importera z kolei ważną cechą tej formy rozliczeń jest zabezpieczenie przed ryzykiem niedostarczenia, gdyż płatność dokonywana jest za towar już wysłany. Wśród zalet inkasa wymienia się również niższe koszty i mniej czasochłonną procedurę w porównaniu do akredytywy.

Zasady inkasa dokumentowego w obrocie międzynarodowym regulują *Jednolite zasady dotyczące inkasa* określone przez Międzynarodową Izbę Handlową w Paryżu (ang. *ICC Uniform Rules for Collections* – URC) – URC 522.

Rozdział 6

USŁUGI KREDYTOWE BANKÓW

6.1. Istota usług kredytowych banków

Usługi kredytowe w ujęciu ekonomicznym polegają na czasowym udostępnieniu środków pieniężnych lub rzadziej innych składników majątku, pod warunkiem ich zwrotu w z góry ustalonych terminach oraz zapłaty określonego wynagrodzenia dla udostępniającego. Kredyt jest więc czasowym zasileniem finansowym kredytobiorcy. Potocznie o „kredytowaniu” podjętych działań mówimy wtedy, gdy źródłem finansowania działalności są środki innych podmiotów (kapitały obce), a zatem również gdy udostępnianym przedmiotem są określone towary, a zapłata następuje w terminie późniejszym, tzw. kredyt kupiecki. Zgodnie z etymologią słowa kredyt, które wywodzi się od łacińskiego *credere*, co oznacza ufać, wierzyć, udostępnienie składników majątku odbywa się na podstawie zaufania co do tego, że w przyszłości strona pożyczająca je odzyska oraz otrzyma ustalone wcześniej wynagrodzenie.

kredyty – istota

Dla banków jako instytucji dysponujących znacznymi kwotami środków pieniężnych w postaci depozytów usługi kredytowe stanowią podstawową działalność przychodową. Szeroko pojęte usługi kredytowe banków obejmują różne formy kredytowania, zarówno pożyczanie środków pieniężnych, jak i przyrzeczenie takiego udostępniania (np. limit w ROR, gdy saldo rachunku jest dodatnie, karta kredytowa, jeśli nie występuje na niej zadłużenie, udzielona gwarancja bankowa, udzielony awał, otwarta akredytywa przez bank importera). Udostępnianym składnikiem majątku są najczęściej środki pieniężne, niekiedy jednak bank może oddać do użytkowania inne składniki majątku, np. w leasingu.

formy kredytów

Cechą charakterystyczną działalności kredytowej jest ryzyko kredytowe, które może dotyczyć niebezpieczeństwa braku spłaty udostępnionych składników majątku, może jednak być związane jedynie z przejściem przez bank tego rodzaju ryzyka, bez dokonywania jakichkolwiek wypłat.

Formy kredytowania oraz oferta banków w zakresie produktów kredytowych ulegają nieustannym zmianom. Banki, przystosowując swój zakres usług kredytowych do potrzeb klientów, a także konkurując między sobą, umożliwiają osobom prywatnym i podmiotom gospodarczym korzystanie zarówno z nowych rodzajów kredytów (np. kredyty konsolidacyjne), jak i regulacyjnie nienazwanych produktów kredytowych, np. faktoringu.

**rodzaje umów
o charakterze
kredytowym**

Biorąc pod uwagę rodzaje umów stanowiące podstawę udostępniania przez banki środków pieniężnych, tradycyjnymi umowami zawierającymi jedynie funkcję finansującą są umowy kredytu oraz umowy pożyczki. Innymi zaś formami kredytowania, najczęściej związanymi z dodatkowymi usługami ze strony banków, są²⁸⁸: faktoring, leasing, gwarancja bankowa, poręczenie (lub awal), akredytywa, forfaiting.

**umowy kredytu
i ich cechy**

Podstawowe znaczenie w działalności kredytowej banków odgrywają umowy kredytowe. Zawierając umowę kredytu, bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z niej na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu. Wykorzystanie kredytu oznacza oddanie środków pieniężnych do dyspozycji kredytobiorcy na określony cel, daje to bankowi podstawę kontroli sposobu wykorzystania udostępnionych środków. Cechami umów kredytowych są:

- wyłączość – udzielanie kredytu jest czynnością zastrzeżoną tylko do kompetencji banków,
- celowość – finansowanie przy użyciu kredytu bankowego konkretnego, określonego, wskazanego w umowie celu,
- zwrotność – kredytobiorca zobowiązany jest do spłaty kwoty kredytu wraz z odsetkami w ustalonym terminie,
- odpłatność – jest to usługa odpłatna przewidująca wynagrodzenie dla banku, w formie oprocentowania i prowizji,
- terminowość – określenie terminu, na jaki została zawarta umowa kredytowa.

²⁸⁸ Formy te są opisane w podrozdziałach: 5.4.6, 6.5.3 i 6.6.

Kredyt utożsamiany jest często z udzielaną przez banki pożyczką pieniężną, tymczasem obie formy prawne kredytowania różnią się. Pożyczki pieniężne, zgodnie z Kodeksem cywilnym, stanowią umowy, w których dający pożyczkę zobowiązuje się przenieść na własność biorącego określoną ilość pieniędzy lub rzeczy oznaczonych co do gatunku, a biorący zobowiązuje się zwrócić tę samą ilość pieniędzy albo tę samą ilość rzeczy tego samego gatunku i tej samej jakości. Zawieranie umów pożyczek nie zostało ograniczone do kompetencji banków; instytucje te stosują umowy pożyczki jako podstawę prawną działalności kredytowej najczęściej jedynie w sytuacjach, gdy cel udostępnienia środków klientom jest trudny do sprecyzowania. Z uwagi na możliwość monitorowania sposobu wykorzystania środków w trakcie okresu kredytowania banki preferują umowy kredytowe. Najważniejsze różnice między umowami kredytu a pożyczki zilustrowano w tabeli 26.

umowy pożyczek pieniężnych i ich cechy

Tabela 26. Porównanie różnic między umową kredytu i pożyczki

Kryterium	Kredyt	Pożyczka
Podstawa prawna	Prawo bankowe	Kodeks cywilny
Przedmiot umowy	Środki pieniężne	Środki pieniężne lub rzeczy
Forma udostępnienia	Oddanie do czasowej dyspozycji, ale ich właścicielem pozostaje bank	Przeniesienie własności przedmiotu pożyczki
Udzielający	Bank	Osoba posiadająca zdolność do czynności prawnych
Forma umowy	Pisemna	Dokumentowa*, gdy wartość przekracza tysiąc zł
Cel wykorzystania	Określony w umowie	Dowolny, nie ma wymogu określania celu, na jaki ma być przeznaczona
Odpłatność	Występuje	Nie jest konieczna, pożyczka może być odpłatna lub nieodpłatna
Termin zwrotu	Określony w umowie	Umowa pożyczki nie musi określać terminu jej zwrotu

* Forma dokumentowa oznacza złożenie oświadczenia woli w postaci dokumentu w sposób umożliwiający ustalenie osoby składającej oświadczenie. Może być sporządzone w formie dokumentu: papierowego, w formie elektronicznej, na elektronicznych nośnikach danych, przesłane za pomocą poczty elektronicznej, złożone za pośrednictwem strony WWW banku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Capiga, *Działalność kredytowa monetarnych instytucji kredytowych*, Difin, Warszawa 2006, s. 33.

O ile kredyty oferowane są wyłącznie przez banki, pożyczki mogą być świadczone przez różne podmioty, w tym również przez przedsiębiorców, którzy wyspecjalizowali się w świadczeniu tego rodzaju usług, jak np. lombardy.

**pożyczki
społecznościowe**

Alternatywną formą finansowania gospodarstw domowych są pożyczki świadczone przez inne gospodarstwa domowe, tzw. pożyczki społecznościowe (ang. *social lending*, *peer-to-peer*, P2P, bez udziału pośredników finansowych) oferowane w ramach internetowych portali społecznościowych. Środki pieniężne, na podobieństwo powszechnie znanych aukcji internetowych innych produktów i usług, oferowane są w określonych jednorazowych porcjach w ramach organizowanych aukcji finansowych²⁸⁹.

6.2. Rodzaje kredytów

W praktyce działalności banków pojawia się wiele różnych rodzajów kredytów. Nie występuje jednolity wzorzec podziału kredytów bankowych, część z nich jest powszechnie stosowana i ujmowana w różnego rodzaju statystykach, inne mają charakter bardziej szczegółowy bądź mogą wynikać z potrzeb określonego podmiotu i w związku z tym odnoszą się wyłącznie do podziałów stosowanych w ramach danej instytucji. Wyodrębnienie rodzaju kredytu może łączyć się z jego nazwą, nie jest to jednak regułą.

**kredyty
gospodarcze
i detaliczne**

Wyjściowy podział kredytów, oparty na kryterium podmiotowym, wyodrębnia **kredyty gospodarcze** udzielane podmiotom gospodarczym, zarówno osobom prawnym, fizycznym prowadzącym działalność gospodarczą, jak i innym kategoriom przedsiębiorców, i **kredyty detaliczne** dla osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej – osób prywatnych²⁹⁰. Podział ten jest zgodny z tradycyjnym różnicowaniem oferty usługowej banków na segmenty, jednak w odniesieniu do działalności kredytowej obejmuje dodatkowo odmienne podejście do analizy ryzyka kredytowego, różną dokumentację usług kredytowych oraz różne cele, na jakie te dwie grupy klientów potrzebują środków pieniężnych. Oprócz tych najczęściej występujących grup podmiotów kredytowanych banki

²⁸⁹ Pierwszy tego rodzaju portal Zopa powstał w 2005 r. w Wielkiej Brytanii. W Polsce pierwsze serwisy utworzono w 2008 r., w 2020 r. działały np. Sekrata.pl, Finansowo.pl, Fellow Finance, Zakra, eMonero.

²⁹⁰ W dalszej części rozważań kategoria osoby fizyczne obejmować będzie jedynie osoby fizyczne nieprowadzące działalności gospodarczej.

udzielają również kredytów jednostkom samorządu terytorialnego, a także innym instytucjom, w tym prowadzącym działalność niekomercyjną, jak fundacje, stowarzyszenia itp.

Osoby fizyczne korzystają z usług kredytowych banków w celu finansowania potrzeb mieszkaniowych (kredyty mieszkaniowe) oraz bieżących potrzeb konsumpcyjnych (kredyty konsumpcyjne). Jako że celem gospodarstwa domowego jest maksymalizacja zaspokajania wspólnych i indywidualnych potrzeb jego członków, a ich realizacja następuje w procesie konsumpcji dóbr materialnych i usług, kredytami konsumpcyjnymi określa się również wszelkie bankowe usługi polegające na odroczeniu zapłaty za dobra i usługi dla osób nieprowadzących działalności gospodarczej. Jednak w praktyce bankowej oraz sprawozdawczości banku centralnego w ramach tak rozumianej kategorii, przy wykorzystaniu dodatkowego kryterium przedmiotowego, wyróżnia się kredyty mieszkaniowe. Pojęcie kredytu konsumpcyjnego odnosi się zaś do finansowania przez banki wydatków konsumpcyjnych zarówno bieżących, jak i na zakup dóbr trwałego użytku, jednak z wyjątkiem kredytów mieszkaniowych.

Kredyty mieszkaniowe obejmują finansowanie przez banki wydatków na cele mieszkaniowe, jak np. nabycie działki, budowę domu, remont czy rozbudowę mieszkania lub domu, zakup mieszkania itp. Są to kredyty długoterminowe, na wysokie kwoty, w których banki wymagają zabezpieczenia hipotecznego²⁹¹. Wśród kredytów mieszkaniowych banki wyróżniają **kredyty budowlano-hipoteczne** przeznaczone na finansowanie rynku pierwotnego nieruchomości. Celem takich kredytów jest zabudowanie posiadanego gruntu. Ten rodzaj kredytu może finansować budowę przez osobę fizyczną, spółdzielnię mieszkaniową lub dewelopera. Kredyt zazwyczaj udzielany jest w transzach, każda kolejna transza wypłacana zostaje, gdy kredytobiorca potwierdzi wykorzystanie otrzymanych pieniędzy na wykonanie z góry założonych prac. Może to zrobić poprzez doręczenie kredytodawcy rachunków i faktur za materiały i wykonane roboty budowlane, fotografie potwierdzające postępy z prac lub kopie stron ze zaktualizowanego dziennika budowy. Kredyt budowlano-hipoteczny ma dwie fazy:

- faza I – budowlana, która trwa krótko (2-3 lata), do momentu zakończenia prac budowlanych,

²⁹¹ Niekiedy banki oferują bardziej szczegółowe rodzaje kredytów, np. kredyty remontowe.

*kredyty
mieszkaniowe
i konsumpcyjne*

- faza II – hipoteczna, może trwać nawet 20-30 lat, zaczyna się w momencie uzyskania pozwolenia na użytkowanie lub zgłoszenie w urzędzie zakończenia budowy i trwa do czasu spłacenia całej kwoty kredytu.

Kredyt budowlano-hipoteczny ze względu na fazę budowlaną jest produktem bankowym charakteryzującym się podwyższonym ryzykiem kredytowym, ponieważ w fazie hipotecznej nie występują dodatkowe ryzyka, które występują w fazie budowlanej, takie jak: opóźnienie lub nieukończenie budowy lub nieosiągnięcie określonej wartości nieruchomości dla celów zabezpieczenia kredytu hipotecznego.

Według stanu na koniec 2020 r. kredyty mieszkaniowe stanowiły 62,3% kredytów gospodarstw domowych w Polsce, ich wartość brutto wynosiła 477,5 mld zł²⁹². Kredyty konsumpcyjne charakteryzuje krótszy w porównaniu do kredytów mieszkaniowych okres spłaty (najczęściej maksymalnie do 5-6 lat) i niższe kwoty udostępnionych środków. Według badań Polacy korzystają z kredytów dla sfinansowania²⁹³: zakupów dóbr trwałego użytku (33%), remontu domu/mieszkania (30%), zakupów domu/mieszkania (27%), bieżących wydatków konsumpcyjnych (16%), innych celów (11%), spłaty wcześniejszych długów (7%), pokrycia stałych opłat (6%), leczenia (6%), kształcenia (5%) lub z innego powodu. Kredyty konsumpcyjne w węższym ujęciu, biorąc pod uwagę cel kredytowania, oferowane są przez banki w formie kredytów:

- ratalnych – przeznaczonych na zakup artykułów konsumpcyjnych (m.in. RTV, AGD) udzielanych najczęściej w placówkach handlowych,
- samochodowych – przeznaczonych na zakup nowych lub używanych środków transportu, tj. np. samochodów osobowych, ciężarowych do 3,5 tony, motocykli, quadów bądź ich refinansowaniu,
- edukacyjnych – służących finansowaniu potrzeb związanych z wykształceniem, finansowaniu odpłatnej nauki,
- na zakup papierów wartościowych, akcji, obligacji dla osób dokonujących inwestycji na giełdzie papierów wartościowych,
- gotówkowych – przeznaczonych na dowolny cel, podstawą prawną jest w nich często umowa pożyczki.

²⁹² Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 r., UKNF, Warszawa 2021, s. 21.

²⁹³ *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapieński, T. Panek, „Contemporary Economics” 2015, vol. 9/4, s. 61.

Dowolny cel wydatkowania środków pieniężnych występuje również w kredytach w rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowym oraz kredytach w kartach kredytowych, ze względu jednak na sposób ich udzielania, funkcjonowania i spłaty stanowią odrębną kategorię kredytów dla ludności.

Banki oferują klientom również **kredyty konsolidacyjne**, przeznaczone na spłatę zadłużenia innych wcześniej uzyskanych kredytów, w ramach których klienci mogą dokonać konsolidacji kilku kredytów w jeden lub refinansować tym kredytem posiadane nawet jedno zobowiązanie kredytowe. Związane z kredytami konsolidacyjnymi wydłużenie okresu spłaty zadłużenia zmniejsza miesięczne obciążenie finansowe gospodarstwa domowego, a połączenie wielu spłacanych rat kredytowych w jedną wpływa na wygodę kredytobiorcy, jednak łączne koszty korzystania z usług kredytowych (ponadto banki umożliwiają uzyskanie dodatkowych środków pieniężnych na dowolny cel) ulegają zwiększeniu.

Podmioty gospodarcze korzystają z usług kredytowych banków w celu finansowania potrzeb obrotowych (**kredyty obrotowe**) lub inwestycyjnych (**kredyty inwestycyjne**).

Kredyty obrotowe przeznaczone są na finansowanie bieżących potrzeb związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą, np. zakup surowców, materiałów, a także regulowanie krótkoterminowych zobowiązań. Kredyty inwestycyjne udzielane na dłuższe terminy przeznaczone są na sfinansowanie zakupów inwestycyjnych: nabycia środków trwałych lub modernizacji, zakupu wyposażenia dla całego ciągu technologicznego, modernizacji obiektów produkcyjnych, budowy nowego przedsiębiorstwa, budowy nowego kompleksu produkcyjnego, zakupu patentów, pokrycia kosztów badań i rozwoju, zakupu papierów wartościowych na cele portfelowe.

Termin spłaty kredytu inwestycyjnego powinien być krótszy od okresu amortyzacji przedmiotów kredytowanych, gdyż po terminie amortyzacji zmniejszenie wartości kredytowanej inwestycji powoduje wzrost ryzyka banku; stanowi ona często prawne zabezpieczenie kredytu.

W przypadku gdy kwota kredytu jest bardzo wysoka i dla pojedynczego banku wiąże się ze zbyt dużym ryzykiem²⁹⁴, kilka banków wspólnie może udzielić **kredytu konsorcjalnego** (inaczej syndykalnego). Jest to kredyt udzielany przez co najmniej dwa banki

*kredyty
obrotowe
i inwestycyjne*

*kredyty
konsorcjalne*

²⁹⁴ Ponadto również regulacje ostrożnościowe wprowadzają ograniczenie w zakresie koncentracji wierzytelności od jednego podmiotu.

uczestniczące w konsorcjum kredytowym, z których jeden pełniący funkcję aranżera organizuje konsorcjum wielu instytucji – uczestników (konsorcjantów), ten sam lub inny bank może również gwarantować dystrybucję całego kredytu – uzyskanie finansowania. W ramach kredytu konsorcjalnego jeden z banków, pełniąc funkcję agenta, zajmuje się obsługą wypłat transz kredytu, a później gromadzeniem rat kredytu od kredytobiorcy i ich dystrybucją wśród uczestników, działając jak przedstawiciel członków konsorcjum, zajmuje się również przekazywaniem informacji²⁹⁵.

**kredyty
pomostowe**

Jeśli klient potrzebuje środków finansowych jeszcze przed udzieleniem mu kredytu zasadniczego, bank może udzielić **kredytu pomostowego**.

**kredyty
komercyjne
i preferencyjne**

Przeważająca część kredytów, tzw. komercyjnych (rynkowych) w bankach udzielana jest na warunkach rynkowych, w których bank autonomicznie ustala warunki finansowe przy zachowaniu opłacalności oferowanej usługi; niektóre usługi finansujące banków nazywane **kredytami preferencyjnymi** oferowane są klientom z udogodnieniami, na korzystniejszych warunkach niż wynikające z rachunku ekonomicznego banku. Oferując kredyty preferencyjne, obejmujące m.in. niższe oprocentowanie, okresy karencji w spłacie, banki stają się instrumentem realizacji określonej polityki gospodarczej państwa, mającej na celu wspieranie istotnych celów czy grup społecznych, jak np. mieszkaniowe, edukacyjne, ochrona środowiska – ujętych w ramach przyjętych programów państwowych, stąd też znaczna część warunków, na jakich oferowane są tego rodzaju kredyty, jest z góry ustalona. Banki zainteresowane oferowaniem tego rodzaju kredytów podpisują umowy z instytucjami finansującymi – dysponującymi funduszami dla finansowania programów i dopłacającymi różnicę między warunkami rynkowymi a preferencyjnymi. Do kredytów preferencyjnych należą m.in. kredyty studenckie oferowane przez banki, które podpisały umowę z Bankiem Gospodarstwa Krajowego, obrotowe i inwestycyjne kredyty rolnicze finansowane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

²⁹⁵ Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo (PGNiG) w 2019 r. zawarło umowę odnawialnego kredytu konsorcjalnego z konsorcjum 9 banków, na kwotę 10 mld zł. W skład konsorcjum banków wchodzi: Bank Gospodarstwa Krajowego, Bank Polska Kasa Opieki, BNP Paribas Bank Polska, Caixa Bank Oddział w Polsce, ING Bank Śląski, Intesa Sanpaolo Oddział w Polsce, Powszechna Kasa Oszczędności Bank Polski, Santander Bank Polska oraz Société Générale. Zob. <https://www.money.pl/gielda/pgnig-ma-umowe-kredytu-konsorcjalnego-wart-10-ml-d-zl-6396036211316353a.html> [dostęp: 30 sierpnia 2021].

Biorąc pod uwagę kryterium czasu, na jaki kredyt został udzielony, banki rozróżniają: kredyty krótkoterminowe – udzielane na okres do roku, kredyty średnioterminowe z terminem spłaty od roku do najczęściej pięciu lat, kredyty długoterminowe – z terminem spłaty powyżej pięciu lat. Podział kredytów ze względu na okres kredytowania jest umowny, najwięcej rozbieżności występuje w rozróżnianiu kredytów średnio- i długoterminowych, niekiedy do kredytów długoterminowych zaliczane są umowy na okres powyżej trzech lat.

Jeśli za kryterium podziału kredytów przyjmuje się walutę, w jakiej dokonywana jest transakcja, kredyty dzielone są na złotowe i walutowe. Wbrew nazwie tylko niewielka część kredytów dewizowych wypłacana jest w walucie obcej, np. frankach szwajcarskich, euro, dolarach amerykańskich. Dzieje się tak tylko wtedy, gdy kredyt przeznaczony jest na pokrycie płatności za granicą, w takim przypadku należność powinna być zwracana w tej samej walucie, w jakiej została pobrana. Znaczna część kredytów walutowych jest denominowana w walucie obcej, ale wypłacana w złotych, po kursie kupna z określonego dnia, spłacana zaś również w złotych, po kursie sprzedaży określonej waluty w banku²⁹⁶. Wartość kredytu uzyskanego w porównaniu z wartością spłacaną różni się więc, oprócz zapłaconych odsetek, prowizji i opłat, również różnicą między ceną sprzedaży i zakupu waluty, czyli spreadem. Zainteresowanie klientów korzystaniem z kredytów walutowych, choć związane jest z ponoszeniem ryzyka walutowego przy deprecjacji złotego w stosunku do waluty obcej, wynika z korzyści osiąganych przez kredytobiorców z niższego oprocentowania walut obcych w porównaniu do oprocentowania kredytów złotowych. Mieszkaniowe kredyty denominowane w walutach obcych, przede wszystkim we franku szwajcarskim przez lata były powszechnie udzielane przez banki w Polsce, w 2008 r. aż 69% kredytów mieszkaniowych stanowiły kredyty walutowe. Niestety w przypadku kredytobiorców kredytów frankowych zrealizował się negatywny scenariusz (zmaterializowało się ryzyko kursu walutowego), a mianowicie w trakcie trwania umów kredytowych

**kredyty krótko-,
średnio- i długo-
terminowe**

**kredyty złotowe
i walutowe**

²⁹⁶ Oprócz kredytów denominowanych oferowane są kredyty indeksowane do waluty obcej. Rachunek takiego kredytu jest prowadzony w złotych, jednak kwota kredytu, jego transze i raty zależą od kursu waluty obcej (innej niż złoty). W dniu wypłaty kredytu lub jego transzy saldo zadłużenia jest przeliczane na inną walutę i pozostaje w niej wyrażone przez cały okres kredytowania. I. Heropolitańska, A. Nierodka, T. Zdziarski, *Kredyty, pożyczki i gwarancje bankowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, s. 66.

frank szwajcarski znacząco umocnił się z poziomu ok. 2,5 CHF/PLN w latach 2000–2007, do ok. 3 CHF/PLN w 2009 r., aby później systematycznie dalej wzrastać, w największym stopniu po uwolnieniu przez Szwajcarski Bank Narodowy w 2015 r. kursu – wówczas kurs wzrósł z ok. 3,5 do 3,9 CHF/PLN, w 2021 r. wyniósł ok. 4,2 zł (w odniesieniu do okresu masowego zaciągania tego rodzaju kredytów na początku lat 2000 frank umocnił się zatem o ok. 60%). Stopy procentowe w Polsce były wtedy znacznie wyższe niż w Szwajcarii (w 2005 r. LIBOR wynosił 0,8%, a WIBOR aż 5–6%), kredyt frankowy więc był tańszy i umożliwiał pozyskanie wyższych kwot finansowania. Dlatego zarówno banki, jak i klienci chętnie korzystali z tego produktu kredytowania. Łącznie udzielono ok. 700 tys. kredytów we frankach szwajcarskich, w 2021 r. pozostało do spłaty 430 tys. Umocnienie franka szwajcarskiego spowodowało wzrost zobowiązań kredytowych osób, które niejednokrotnie pomimo kilku lat spłacania kredytu mają wyższe (w złotych) zobowiązania niż w momencie ich zaciągania. To spowodowało falę pozwów sądowych, na koniec 2020 r. przeciw bankom toczyło się 37,5 tys. indywidualnych spraw, co stanowiło 8,8% czynnych kredytów tego typu (a dodatkowo klienci banków złożyli pozwy zbiorowe – łącznie około 6,2 tys. osób). Problem frankowy mogą rozwiązać ugody, a jeśli klienci lub banki nie zdecydują się na nie, rozwiążą go sądy²⁹⁷. W Polsce od 2013 r. banki mogą udzielać klientom detalicznym kredytów hipotecznych wyłącznie w walucie, w której uzyskują dochody, w 2020 r. udział kredytów walutowych w portfelu kredytów mieszkaniowych zmniejszył się do 25,8%²⁹⁸.

²⁹⁷ M. Rudke, *Banki uległy pokusie kredytów frankowych*, <https://www.parkiet.com/Banki/303299984-Banki-ulegly-pokusie-kredytow-frankowych.html> [dostęp: 10 września 2021].

²⁹⁸ Rozważając historię kredytów frankowych w Polsce, warto dodać kilka faktów ukazujących działania ze strony samych banków i nadzoru w okresie boomu na tego rodzaju finansowanie. W 2005 r. Krzysztof Pietraszkiewicz, prezes Związku Banków Polskich (powołując się na stanowiska największych banków w Polsce) zwrócił się do Wojciecha Kwaśniaka, szefa Komisji Nadzoru Bankowego, apelując o wprowadzenie zakazu udzielania kredytów w obcych walutach. W lutym 2006 r. nadzór odpowiedział, że nie jest możliwe wprowadzenie całkowitego zakazu, wskazując ograniczenia prawne i brak odpowiedniego upoważnienia KNB. Pod koniec marca 2006 r. KNB wprowadził jednak rekomendację S, która utrudniała klientom zaciąganie hipotek walutowych. Zgodnie z nią w pierwszej kolejności klientowi przedstawiana miała być oferta złotowego kredytu, walutowy mógł być udzielony jedynie po podpisaniu oświadczenia przez klienta o świadomości ryzyka, banki dla liczenia zdolności kredytowej powinny przyjmować oprocentowanie takie jak w kredytach złotowych i uwzględnić wzrost kursu franka o 20%. W grudniu 2008 r. KNF uchwaliła rekomendację S II nakładającą na banki obowiązek informowania

**kredyty
w rachunku
bieżącym
i kredytowym**

Z punktu widzenia sposobu techniki postawienia środków pieniężnych udostępnienie przez bank środków pieniężnych dokonywane jest w ramach rachunku bieżącego lub kredytowego. **Kredyt w rachunku bieżącym** (ang. *overdraft*, otwarty, limit w rachunku) stanowi upoważnienie kredytobiorcy do dokonywania wypłat z rachunku bieżącego poniżej salda środków pieniężnych, czyli spowodowania salda debetowego do określonego limitu stanowiącego kwotę przyznanego kredytu w ustalonym czasie. Zadłużenie w rachunku bieżącym ma charakter zmienny, ponieważ wpłaty środków na rachunek zmniejszają stan zadłużenia, a tym samym koszty naliczanych odsetek. Elastyczność tej formy kredytu wiąże się również najczęściej z możliwością wielokrotnego zadłużania się i spłacania zobowiązania w trakcie okresu kredytowania do wysokości ustalonej górnej granicy zadłużenia (**kredyt odnawialny**, rewolwingowy), choć przedsiębiorcy korzystają również z kredytów nieodnawialnych w rachunku bieżącym, np. tzw. kredytów kasowych finansujących przejściowe braki gotówki. Kredyty w rachunku bieżącym mają charakter krótkoterminowy, najczęściej są udzielane na okres do jednego roku.

Przy udzielaniu **kredytów w rachunku kredytowym** bank otwiera odrębne konto, na którym ewidencjonuje kwotę stawianą do dyspozycji kredytobiorcy oraz wszystkie wypłaty banku i spłaty dokonywane przez klienta. Kwota kredytu może zostać udostępniona jednorazowo lub w transzach – określonych częściach kwoty kredytu w ustalonych terminach. Kredyt w rachunku kredytowym może być udzielony na sfinansowanie określonej transakcji (**kredyt docelowy**) lub przyjąć postać **linii kredytowej**, kiedy służy finansowaniu wielu powtarzalnych transakcji, nie ma ustalonych rat spłaty, a jedynie powinna zostać spłacona na koniec okresu kredytowania. Linia kredytowa jest odnawialnym bądź nieodnawialnym kredytem krótkoterminowym na finansowanie bieżących potrzeb przedsiębiorców, którzy mają również rachunki bieżące w banku kredytującym²⁹⁹, przy czym sposób wypłaty środków pieniężnych może być różny, również z wykorzystaniem różnych instrumentów finansowych, np. weksła – kredyt dyskontowy.

klientów o spreadzie walutowym, udostępniania im danych o historycznych kursach. Od sierpnia 2011 r. klienci mogą spłacać kredyt bezpośrednio w walucie i bez spreadów. M. Rudke, *Banki uległy pokusie kredytów frankowych*, <https://www.parkiet.com/Banki/303299984-Banki-ulegly-pokusie-kredytow-frankowych.html> [dostęp: 10 września 2021].

²⁹⁹ Linią kredytową nazywany jest również kredyt w rachunku bieżącym dla podmiotów gospodarczych.

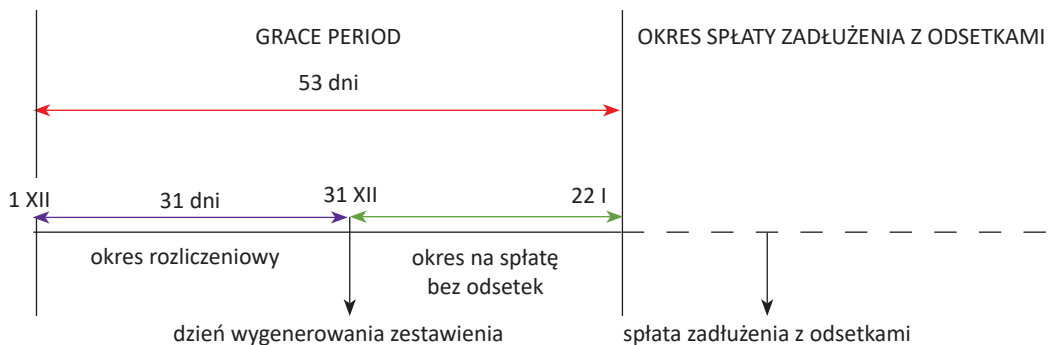
kredyty w kartach kredytowych

Z punktu widzenia techniki kredytowania specyficznymi kredytami są te udzielane za pośrednictwem kart kredytowych. **Kredyt w karcie kredytowej** jest zbliżony do kredytu w rachunku bieżącym (określony limit, odnawialność, elastyczność w zakresie korzystania i spłaty), jednak jest on udzielany w odrębnym rachunku kredytowym. Posiadacz karty kredytowej zobowiązany jest jednak do uregulowania raz w miesiącu minimalnej płatności, której równowartość z reguły wynosi 5-10% zaciągniętego kredytu. W praktyce bankowej dla kredytów w kartach kredytowych charakterystyczne są wysokie odsetki (z reguły na poziomie maksymalnym), jednak są one naliczane wtedy, gdy posiadacz karty nie spłaci całości zadłużenia w terminie wskazanym przez bank. Specyfika tego kredytu polega również na tym, że dla transakcji bezgotówkowych posiadacze kart korzystają z uprawnienia do krótkoterminowego bezodsetkowego kredytu, o ile dokonają spłaty zadłużenia karty w okresie bezodsetkowym (okresie prolongaty, ang. *grace period*)³⁰⁰.

Przykład 11

Pani Joanna ma kartę kredytową z limitem 6 tys. zł. Grace period dla tego rodzaju kart wynosi 53 dni, a okres rozliczeniowy rozpoczyna się pierwszego dnia miesiąca, a kończy ostatniego dnia miesiąca (zob. schemat 16).

Schemat 16. Funkcjonowanie okresu bezodsetkowego w kartach kredytowych

Źródło: opracowanie własne.

³⁰⁰ Najczęściej ponad 50 dni. W niektórych bankach pojęcie *grace period* rozumiane jest jako czas od zakończenia okresu rozliczeniowego do ostatniego dnia możliwości jego bezodsetkowej spłaty. W tym przypadku *grace period* trwa średnio 22 dni.

Na okres ten składa się czas trwający od pierwszego dnia okresu rozliczeniowego do ostatniego dnia, w którym ma możliwość spłacenia całości zadłużenia bez odsetek: 31, to okres rozliczeniowy, a pozostałe 22, to okres na spłatę zadłużenia bez naliczania odsetek.

Pani Joanna korzysta z karty, dokonując wyłącznie płatności bezgotówkowych, ponieważ z tytułu tego rodzaju usług może korzystać z okresu bezodsetkowego. Jednorazowo 10 grudnia Pani Joanna zrobiła zakupy świąteczne, płacąc kartą kredytową 4 tys. zł. Dla uproszczenia obliczeń zakłada się, że nie dokonywała innych płatności z karty kredytowej w grudniu i styczniu.

Pani Joanna, aby nie ponosić kosztów odsetkowych, powinna dokonać spłaty zadłużenia do 22 stycznia. Spłaty zadłużenia karty dokonała kolejnego dnia – 23 stycznia. Należy nadmienić, że w praktyce banki wymagają częściowej spłaty zadłużenia karty każdego miesiąca, dlatego część zadłużenia prawdopodobnie musiałaby zostać spłacona.

Znaczna część użytkowników kart kredytowych (ang. *convenience users*) korzysta z przywileju bezpłatnego, czasowego dysponowania dodatkowymi środkami pieniężnymi i dokonuje spłaty całości zadłużenia w terminie ustalonym przez bank, w odróżnieniu od *revolvers* – osób niesplacających całości zadłużenia w okresie bezodsetkowym i wykorzystujących kredyt w karcie dla finansowania niedoborów środków pieniężnych w dłuższym czasie.

Biorąc pod uwagę różny sposób wypłaty kredytu, udzielenie przez bank finansowania może być dokonane w formie:

- **gotówkowej**, kiedy środki pieniężne wypłacane są w gotówce lub stawiane do dyspozycji kredytobiorcy poprzez jego rachunek bankowy (stąd pożyczki gotówkowe),
- **bezugotówkowej**, kiedy bank pokrywa poniesione przez kredytobiorcę koszty, opłaca dostawców, wykonawców usług. Jeśli konsument dokonuje zakupu sprzętu RTV AGD na raty (w ramach kredytu ratalnego), korzysta z kredytu bezgotówkowego, gdyby jednak skorzystał z pożyczki gotówkowej, dokona zapłaty w ciężar kredytu gotówkowego. Kredyty bezgotówkowe pozwalają bankom monitorować celowość wykorzystania kredytu i z reguły są oferowane na korzystniejszych warunkach niż gotówkowe. Ponadto, w ramach tego kryterium można wyróżnić kredyty wypłacane jednorazowo oraz **kredyty wypłacane w transzach**. Większość kredytów jest wypłacana jednorazowo, ewentualnie polega na udostępnieniu pełnego limitu kredytu, natomiast w odniesieniu do wysokokwotowych kredytów inwestycyjnych

*kredyty
gotówkowe
i bezgotówkowe*

Tabela 27. Podstawowe rodzaje kredytów bankowych

Kryterium		Rodzaje kredytów
Podmiot		kredyty detaliczne
		kredyty gospodarcze
		kredyty dla innych podmiotów
Cel	osoby fizyczne	kredyty mieszkaniowe
		kredyty konsumpcyjne
	podmioty gospodarcze (i inne podmioty)	kredyty obrotowe
		kredyty inwestycyjne
Waluta		kredyty złotowe
		kredyty walutowe
Możliwość wielokrotnego zadłużania się i spłaty zadłużenia		kredyty odnawialne
		kredyty nieodnawialne
Termin		kredyty krótkoterminowe
		kredyty średnioterminowe
		kredyty długoterminowe
Preferencyjność		kredyty preferencyjne
		kredyty rynkowe*
Technika kredytowania		kredyt w rachunku kredytowym
		kredyt w rachunku bieżącym
Sposób wypłaty kredytu		kredyty gotówkowe
		kredyty bezgotówkowe
Sposób spłaty kredytu		kredyty spłacane jednorazowo
		kredyty spłacane w ratach (w tym annuitetowych, malejących)
		kredyty spłacane z wpływów na rachunek

* W praktyce najczęściej kredyty udzielane są na warunkach rynkowych, stąd nazwa ta nie jest wykorzystywana.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Kredyty i gwarancje bankowe. Materiały pomocnicze do ćwiczeń*, red. W. Przybylska-Kapuścińska, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Materiały dydaktyczne 72, Poznań 2000, s. 12; M. Capiņa, *Działalność kredytowa monetarnych instytucji finansowych*, s. 26, 29.

praktyką jest stawianie przez bank do dyspozycji kredytobiorcy jedynie określonych porcji kapitału – transz kredytu.

Spłata kredytów udzielonych w rachunku bieżącym odbywa się wraz z dokonywaniem wpływów na rachunek bankowy, banki nie

ustalają harmonogramów czy szczegółowych uwarunkowań spłat, wymagają jedynie, aby zadłużenie zostało spłacone na koniec okresu kredytowania. Inne kredyty, krótkoterminowe są spłacane najczęściej w jednej racie na zakończenie okresu kredytowania. Często banki żądają jak najszybszego spłacania odsetek od kredytobiorców, niekiedy pobierają odsetki z góry (odsetki dyskontowe) już w momencie postawienia kwoty kredytu do dyspozycji kredytobiorcy, np. kredyt dyskontowy, faktoring (zob. tab. 27).

W przypadku kredytów długoterminowych spłata kredytu rozłożona jest na raty. Najczęściej banki proponują klientom spłaty kredytów w:

- ratach annuitetowych równych (annuitetach), kiedy wysokość raty jest taka sama przez cały okres kredytowania,
- ratach malejących, gdy wysokość raty zmniejsza się w okresie kredytowania, przy równych ratach kapitałowych.

Niekiedy klienci banków spłacają kredyty w sposób niestandardowy, np. w sposób wynikający ze specyfiki branży. Jeśli np. jedna z rat kredytu znacząco przewyższa standardowe, płacone regularnie, nazywana jest ratą balonową³⁰¹.

Kredytobiorcy mogą wystąpić o zgodę banku na zwłokę (odroczenie) terminu spłaty – karencję. Korzystanie z karencji w spłacie obejmującej zarówno kapitał, jak i odsetki lub wyłącznie kapitał, nie zwalnia kredytobiorcy z obowiązku ponoszenia kosztów odsetkowych za okres karencji. Jeśli więc kredytobiorca korzysta z karencji w spłacie kapitału i odsetek, kwota jego zadłużenia na zakończenie karencji w porównaniu do stanu zadłużenia na początku okresu odroczenia spłaty, ulega zwiększeniu.

*kredyty
w ratach
annuitetowych
i malejących*

karencja

6.3. Koszty kredytów

Udzielając kredytów, banki pobierają wynagrodzenie za udostępnienie określonych kwot pieniężnych oraz usługi wykonywane w związku z obsługą procesu kredytowania. Koszt kredytu ustalany jest przez każdy bank indywidualnie, jednakże większość stosuje bardzo podobne sposoby naliczania kosztu kredytu, jedynie nazewnictwo tytułów kosztów jest często zróżnicowane.

Na koszt kredytu składają się najczęściej trzy elementy, tj. odsetki, prowizje oraz opłaty.

³⁰¹ Z reguły jest to ostatnia rata kredytu, a sam kredyt nazywany jest balonowym.

**stałe i zmienne
stopy
procentowe
kredytów**

Stopa procentowa kredytu, podobnie jak dla produktów depozytowych, może być stała lub zmienna. **Stałą stopę procentową** banki najczęściej stosują w przypadku kredytów krótkoterminowych, natomiast stopa procentowa zmienna może występować zarówno przy długich, jak i krótkich okresach kredytowania. Zmienna stopa procentowa kredytu umożliwia dopasowywanie ceny kredytu do aktualnej sytuacji na rynku finansowym, a warunki, kiedy może nastąpić zmiana stóp procentowych kredytu, określone są w umowach. Są to m.in. stopy bazowe NBP (stopy procentowe ustalane przez RPP), średnie stopy rynku międzybankowego³⁰². Dodatkowo w odniesieniu do kredytów długoterminowych (przede wszystkim mieszkaniowych) mogą występować **stopy procentowe o okresowo stałym oprocentowaniu**, w których ustalany jest co prawda konkretny poziom stawki procentowej, ale ze wskazaniem, w jakim okresie ona obowiązuje, np. 4% na 5 lat, później zaś może zostać zarówno obniżona, jak i podwyższona. W Polsce 100% finansowania za pomocą kredytów mieszkaniowych odbywa się na podstawie zmiennej stopy procentowej³⁰³, co związane jest z ryzykiem ewentualnego wzrostu rat kredytu w sytuacji wzrostu rynkowych stóp procentowych. KNF wydała rekomendację, w której banki zostały zobowiązane do wprowadzenia kredytów hipotecznych o stałej lub okresowo stałej stopie procentowej, przy czym stała stopa powinna obowiązywać przynajmniej pięć lat.

**stopa bazowa
kredytu i marża
banku**

Stopy procentowe mogą być definiowane jako konkretnie określona wartość (np. 3%) oraz w formie formuły: stopa bazowa + marża banku. Tego rodzaju formuły stosowane są do ustalonych rodzajów kredytów (np. gospodarczych) oraz kredytów mieszkaniowych. Banki definiują podstawową stopę procentową (tzw. stopę bazową), do której dodawana jest marża banku – punkty procentowe wynikające z ponoszonego przez bank ryzyka kredytowego (jako premia za ponoszone przez bank ryzyko) oraz rachunku efektywności współpracy z klientem, np. WIBOR 3M + 3 pkt proc.

Stawki stóp bazowych mogą zmieniać się nawet codziennie, ale banki aktualizują oprocentowanie kredytów znacznie rzadziej, najczęściej po terminie okresu umownego dla lokat międzybankowych. W sytuacji, gdy wysokość raty ustalana jest na podstawie WIBOR 3M,

³⁰² Patrz podrozdział 4.5.1.

³⁰³ Dane Europejskiej Federacji Hipotecznej (ang. *European Mortgage Federation*, EMF) za 2020 r. Dla przykładu, w Czechach udział kredytów o stopie stałej do 5 lat wyniósł 46,55%, o stopie stałej do 10 lat – 50,33%, a o stopie zmiennej – 3,11%. W Niemczech udział kredytów o stopie stałej do 5 lat wyniósł 7,2%, o stopie stałej do 10 lat – 32,7%, o stopie stałej powyżej 10 lat – 49,8%, a o stopie zmiennej – 10,3%.

nowe oprocentowanie pojawia się właśnie po upływie trzech miesięcy od momentu ewentualnej zmiany stopy. Szczegółowe informacje o zasadach aktualizacji zmian stóp bazowych i tym samym zmian oprocentowania kredytu zamieszczane są w umowach kredytowych³⁰⁴.

Ponadto, banki różnicują stopy procentowe kredytów w zależności od:

- okresu kredytowania – im dłuższy okres kredytowania, tym wyższe ryzyko, stąd nominalna stopa procentowa rośnie wraz z wydłużaniem się okresu kredytowania³⁰⁵,
- indywidualnej oceny ryzyka kredytu i ryzyka klienta – im niższe ryzyko, tym korzystniejsze warunki w zakresie stóp procentowych kredytu, np. bardzo często znacząco niższe stopy procentowe kredytów dla stałych klientów banku,
- jakości i rodzaju proponowanych prawnych zabezpieczeń spłaty kredytu, ponieważ wysoka jakość zabezpieczeń zmniejsza ewentualne straty kredytodawcy.

W Polsce od 2006 r. wprowadzono tzw. regulacje antylichwiarskie³⁰⁶, czyli ograniczenie nadmiernego oprocentowania. Ustawowe ograniczenie wysokości pobieranych odsetek dotyczy każdej czynności prawnej, a więc również kredytów. Pierwotnie wysokość maksymalnych stóp procentowych powiązano ze stopą kredytu lombardowego NBP (stopa procentowa nie mogła przekraczać czterokrotności stopy kredytu lombardowego NBP), jednak od 2016 r. maksymalne roczne odsetki umowne są równe dwukrotności odsetek ustawowych, a te z kolei wyznacza się jako sumę stopy referencyjnej NBP i liczby 3,5%³⁰⁷.

*maksymalne
stopy
procentowe*

Wzór 7. Maksymalna umowna stopa procentowa

$$\text{Stopa procentowa}_{\max} = 2 \times (\text{stopa referencyjna NBP} + 3,5 \text{ pkt proc.})$$

³⁰⁴ Niektóre banki biorą pod uwagę np. wartość WIBOR z określonego dnia miesiąca i dokonują zmiany stawki wówczas, gdy odbiega ona od obecnej stawki min. o 0,1 pkt proc. Inne wyliczają zaś w tym celu średnią arytmetyczną z danego miesiąca albo z konkretnej liczby dni danego miesiąca.

³⁰⁵ Nie dotyczy to jedynie kredytów hipotecznych udzielanych na bardzo długie okresy, w odniesieniu do których ryzyko jest stosunkowo niskie i zatem również niskie są nominalne stopy procentowe.

³⁰⁶ Art. 359 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz.U. nr 16, poz. 93 z późn. zm.

³⁰⁷ Występują jeszcze dwa limity odsetek określone w Kodeksie cywilnym, odsetki za opóźnienie i odsetki ustawowe za opóźnienie. Maksymalna wysokość odsetek za opóźnienie nie może przekraczać dwukrotności ich wysokości ustawowej. Poziom ustawowych odsetek za opóźnienie jest wyznaczany jako suma stopy referencyjnej NBP i 5,5 pkt proc.

W każdym przypadku, gdy wysokość odsetek wynikających z czynności prawnej przekracza wysokość odsetek maksymalnych, należą się odsetki maksymalne. Jako że wysokość odsetek maksymalnych uzależniono od zmieniającej się w czasie stopy NBP, również maksymalne stopy procentowe podlegają tym zmianom, w 2008 (od czerwca do października) maksymalna wysokość stóp procentowych wynosiła 30%, w 2010 r. – 20%, a w sierpniu 2021 jedynie 7,2% (stopa referencyjna wynosiła 0,1%, stąd odsetki ustawowe – 3,6%, a odsetki umowne 7,2%).

Odsetki są kosztem związanym z ceną pieniądza udostępnionego przez bank klientowi i zależą od zadłużenia w banku. Naliczane są od sumy niespłaconego kapitału, okresu kredytowania oraz nominalnej stopy procentowej kredytu, zgodnie ze wzorem na procent prosty (wzór 8), przy czym w działalności kredytowej oprocentowanie naliczane jest od zadłużenia.

Wzór 8. Odsetki od kredytu bankowego

$$O = Z \times \frac{r \times t}{365}$$

gdzie:

O – odsetki,

Z – zadłużenie z tytułu kredytu,

r – nominalna stopa procentowa kredytu,

t – czas (liczba dni zadłużenia).

Suma oprocentowania uiszczanego od kwoty pozostałego do spłaty kapitału jest różna w różnych systemach spłaty kredytu.

Przykład 12

Firma Bławatek, zamierzająca zaciągnąć kredyt obrotowy w wysokości 100 tys. zł na 6 miesięcy, rozpatruje możliwości uzyskania środków pieniężnych w różnych bankach oferujących identyczne stopy procentowe, ale odmienne sposoby spłaty kredytu. Proszę wskazać, która spośród zaprezentowanych poniżej ofert będzie najbardziej atrakcyjna cenowo dla klienta banku, biorąc pod uwagę jedynie koszty oprocentowania kredytu (przy założeniu niezmienności stopy procentowej).

Bank A – stopa procentowa na poziomie 10% rocznie, raty miesięczne malejące – kapitał spłacany w równych ratach, odsetki od malejącego zadłużenia.

Bank B – stopa procentowa 10% rocznie, raty miesięczne annuitetowe.

Bank C – stopa procentowa 10% rocznie, odsetki dyskontowe, kapitał spłacany na koniec okresu kredytowania. Dla każdego wariantu kredytu przygotowano plany spłaty kredytu (tabelę amortyzacji kredytu), charakteryzujące zmniejszanie się zadłużenia z tytułu kredytu na skutek spłat kolejnych rat kapitałowych (zob. tab. 28).

Tabela 28. Amortyzacja kredytu w Banku A na kwotę 100 000 zł udzielonego na pół roku, stopa procentowa 10%, raty malejące

Nr spłaty raty n	Zadłużenie (kredyt) przed spłatą n	Odsetki	Rata kapitałowa	Rata (odsetki + rata kapitałowa)	Zadłużenie po spłacie raty n
	w złotych				
1	100 000,00	833,33	16 666,67	17 500,00	83 333,33
2	83 333,33	694,44	16 666,67	17 361,11	66 666,67
3	66 666,67	555,56	16 666,67	17 222,22	50 000,00
4	50 000,00	416,67	16 666,67	17 083,33	33 333,33
5	33 333,33	277,78	16 666,67	16 944,44	16 666,67
6	16 666,67	138,89	16 666,67	16 805,56	0,00
Suma	–	2 916,67	100 000,00	102 916,67	–

Źródło: obliczenia własne.

Rata kapitałowa dla kredytu w Banku A jest stała, w okresie spłaty równa $100\,000/6 = 16\,666,67$ zł. Dla przykładu, odsetki w drugim miesiącu naliczone są już od zmniejszonego zadłużenia $(100\,000 - 16\,666,67) \times 0,1/12 = 694,44$ zł.

Łącznie koszty odsetkowe dla rozpatrywanego kredytu wynoszą 2916,67 zł.

Dla wyznaczenia planu spłaty kredytu w Banku B należy skorzystać ze wzoru 9 i wyznaczyć wartość równej raty kredytu.

Wzór 9. Wartość raty annuitetowej kredytu

$$R = K \times \frac{\frac{r}{n} \times \left(1 + \frac{r}{n}\right)^m}{\left(1 + \frac{r}{n}\right)^m - 1}$$

gdzie:

- R – wartość raty annuitetowej,
- K – kwota kredytu,
- n – liczba rat w ciągu roku,
- r – oprocentowanie nominalne,
- m – liczba rat kredytu.

Zatem:

$$R = 100\,000 \times \frac{0,1}{12} \times \frac{\left(1 + \frac{0,1}{12}\right)^6}{\left(1 + \frac{0,1}{12}\right)^6 - 1} = 17\,156,14 \text{ zł}$$

Tabela 29. Amortyzacja kredytu w Banku B na kwotę 100 000 zł udzielonego na pół roku, stopa procentowa 10%, raty annuitetowe

Nr spłaty raty n	Zadłużenie (kredyt) przed spłatą n	Odsetki	Rata kapitałowa	Rata (odsetki + rata kapitałowa)	Zadłużenie po spłacie raty n
	w złotych				
1	100 000,00	833,33	16 322,81	17 156,14	83 677,19
2	83 677,19	697,31	16 458,83	17 156,14	67 218,36
3	67 218,36	560,15	16 595,99	17 156,14	50 622,38
4	50 622,38	421,85	16 734,29	17 156,14	33 888,09
5	33 888,09	282,40	16 873,74	17 156,14	17 014,35
6	17 014,35	141,79	17 014,35	17 156,14	0,00
Suma	–	2 936,83	100 000,00	102 936,84	–

Źródło: obliczenia własne.

Dla każdego miesiąca spłaty należy wyznaczyć wartość spłacanego kapitału jako różnicę między ratą kredytu a naliczonymi odsetkami. W pierwszym miesiącu odsetki od 100 tys. kredytu wynoszą 833,33 zł, stąd spłacana przez kredytobiorcę rata kapitałowa wyniesie:

$$\text{Rata kapitałowa} = 17\,156,14 - 833,33 = 16\,322,81 \text{ zł.}$$

W kolejnym miesiącu odsetki naliczane są od zadłużenia 83 677,19 zł, $O = 83\,677,19 \times 0,1/12 = 697,31$ zł itd.

Łącznie koszty odsetkowe wyniosą 2936,83 zł (zob. tab. 29).

Dla rozpatrywanego ostatniego wariantu kredytu w Banku C w zasadzie nie przygotowuje się planu spłaty, gdyż odsetki są pobierane z góry, a kredytobiorcy wypłacane są środki pieniężne po odliczeniu odsetek, w trakcie okresu kredytowania zadłużenie utrzymuje się na poziomie maksymalnym i spłacane jest na koniec okresu kredytowania.

Odsetki dyskontowe są uiszczane z góry, w momencie wypłaty kwoty kredytu, klient banku otrzymuje środki pieniężne po potrąceniu kosztów odsetkowych w kwocie 95 000 zł. W tym wariantcie kredytu firma Bławatek może spłacić zadłużenie z tytułu kredytu dopiero na koniec okresu kredytowania, podczas gdy dla pozostałych wariantów spłaty kapitału rozpoczynają się już od pierwszego miesiąca kredytowania (zob. tab. 30).

Tabela 30. Amortyzacja kredytu w Banku C na kwotę 100 000 zł udzielonego na pół roku, stopa procentowa dyskontowa 10%

Nr spłaty raty n	Zadłużenie (kredyt) przed spłatą n	Odsetki	Rata kapitałowa	Rata (odsetki + rata kapitałowa)	Zadłużenie po spłacie raty n
0	100 000,00	5 000,00	–	5 000,00	100 000,00
1	100 000,00	–	–	–	100 000,00
2	100 000,00	–	–	–	100 000,00
3	100 000,00	–	–	–	100 000,00
4	100 000,00	–	–	–	100 000,00
5	100 000,00	–	–	–	100 000,00
6	100 000,00	–	100 000,00	100 000,00	0,00
Suma	–	5 000,00	100 000,00	105 000,00	–

Źródło: obliczenia własne.

Biorąc pod uwagę wartość zapłaconego oprocentowania, w rozpatrywanym przykładzie, najdroższy kredyt zaoferował Bank C, tańszy Bank B, najkorzystniejszy Bank A.

Drugi składnik kosztu kredytu to prowizja bankowa, która jest procentowym wynagrodzeniem banku pobieranym za wykonywanie określonych usług związanych z udzieleniem kredytu, zależnym od wielkości zaangażowania banku. Prowizja najczęściej pobierana jest z góry, kredytobiorca nie otrzymuje zatem wtedy całego kapitału kredytu, może być jednak również skredytowana. Standardowo banki pobierają różnie nazywaną prowizję (wstępną, za rozpatrzenie wniosku kredytowego, za udzielenie kredytu, przygotowawczą) za czynności związane z rozpatrzeniem wniosku kredytowego, przygotowaniem dokumentacji i uruchomieniem kredytu.

prowizja – istota i rodzaje

Niekiedy rezygnują z pobierania prowizji, o ile klient zdecyduje się na zakup dodatkowych usług (np. zakup karty kredytowej). Zazwyczaj wyższymi prowizjami obciążone są kredyty krótkoterminowe, w długoterminowych stawki prowizji są niższe.

Biorąc pod uwagę inne rodzaje prowizji, w kredytach odnawialnych banki naliczają również prowizję od uruchomienia kolejnej transzy kredytu odnawialnego (prowizja od uruchomienia) lub przedłużenia umowy na kolejny okres, a dla kredytów odnawialnych w rachunkach podmiotów gospodarczych może być pobierana prowizja od niewykorzystanej kwoty kredytu odnawialnego (pro-

wizja od zaangażowania)³⁰⁸. Przy udzielaniu gwarancji bankowych stosowana jest prowizja administracyjna, pobierana za każdy miesiąc lub kwartał w okresie kredytowania. Jej zadaniem jest pokrycie kosztów prowadzenia rachunku kredytowego i zaangażowania kredytowego banku. Ponadto, w trakcie okresu kredytowania banki mogą dodatkowo wykonywać dla klientów różnego rodzaju usługi, za które również naliczają prowizję, np.:

- za wcześniejszą spłatę kredytu, by zrekompensować utraczone korzyści związane z niższymi niż oczekiwane wpływami z odsetek, w przypadku gdy kredyt został spłacony przed terminem,
- za przewalutowanie kredytu, by pokryć różnice kursowe i koszty transakcyjne.

opłaty

Za wykonywanie innych usług banki mogą pobierać opłaty, które w odróżnieniu od prowizji są kwotowym wynagrodzeniem banku. Do najczęściej spotykanych opłat bankowych związanych z udzielaniem kredytów zalicza się m.in.: opłatę za rozpatrzenie wniosku kredytowego, opłatę za usługi doradcze, opłatę za sporządzanie aneksu do umowy, opłatę za odnowienie limitu kredytowego, opłatę za przeprowadzenie inspekcji budowlanej, opłatę restrukturyzacyjną, opłatę za wystawienie zaświadczenia o całkowitej spłacie kredytu. Niekiedy identyczne usługi banku świadczone różnym podmiotom przyjmują postać opłaty bądź prowizji.

pozabankowe koszty kredytu

Opisane powyżej koszty kredytu stanowią ponoszone bezpośrednio na rzecz banku tzw. koszty bankowe. Korzystając z kredytów, przede wszystkim tych o znacznych wartościach, klienci najczęściej ponoszą też pewne koszty na rzecz innych instytucji niż banki, tzw. koszty pozabankowe. Należą do nich:

- wyceny wartości zabezpieczeń,
- pozyskanie dokumentów,
- ustanowienie i powstanie zabezpieczenia hipotecznego³⁰⁹,
- opłaty i podatki na rzecz państwa i instytucji państwowych,
- ubezpieczenie zabezpieczeń lub kredytobiorcy.

Porównanie warunków finansowych poszczególnych produktów kredytowych wymaga uwzględnienia wszystkich omówionych

³⁰⁸ Prowizja ta pobierana jest wówczas, gdy klient ma udzielony limit w rachunku bieżącym, ale nie korzysta z niego lub nie wykorzystuje go w 100%. Pobierana jest w ciężar rachunku pierwszego dnia miesiąca za miesiąc poprzedni.

³⁰⁹ Są to opłaty notarialne za ustanowienie hipoteki, podatek od czynności cywilnoprawnej za ustanowienie hipoteki, opłata za wpis hipoteki do księgi wieczystej, opłata za wpis w księdze wieczystej prawa własności.

elementów. Jednak w odniesieniu do kredytów oferowanych konsumentom – kredytów konsumenckich i hipotecznych stosuje się jeden wspólny miernik kosztów – **rzeczywistą roczną stopę oprocentowania – RRSO**.

Rzeczywista roczna stopa oprocentowania (RRSO, ang. *Annual Percentage Rate – APR*) stanowi całkowity koszt kredytu ponoszony przez konsumenta, wyrażony jako wartość procentowa całkowitej kwoty kredytu w stosunku rocznym. W odróżnieniu od stopy nominalnej (RSO – rocznej stopy oprocentowania, stopy procentowej) uwzględniającej wyłącznie koszty odsetkowe kredytu, pozwala potencjalnym kredytobiorcom ocenić rzeczywiste koszty kredytu, a więc za pomocą jednego parametru ocenić obowiązkowo ponoszone koszty z tytułu: odsetek, prowizji, opłat, ubezpieczenia, innych opłat dodatkowych (np. opłaty za korzystanie z obowiązkowego rachunku bankowego).

Sposób wyznaczania RRSO określa ustawa o kredycie konsumenckim, obliczenie rzeczywistej rocznej stopy oprocentowania wymaga znajomości wszystkich przepływów pieniężnych związanych z procesem kredytowania, wypłatą i spłatą kredytu. Rzeczywista roczna stopa procentowa jest stopą dyskontującą, dla której zdyskontowane wypłaty kredytu są równe zdyskontowanym spłatom rat kredytowych (wzór 10).

***rzeczywista
roczna stopa
oprocentowania
(RRSO)***

Wzór 10. Obliczenie rzeczywistej rocznej stopy oprocentowania

$$\sum_{k=1}^m C_k (1+X)^{-t_k} = \sum_{l=1}^{m'} D_l (1+X)^{-s_l}$$

gdzie:

X – rzeczywista roczna stopa oprocentowania,

m – numer kolejny ostatniej wypłaty raty kredytu,

k – numer kolejny wypłaty, zatem $1 \leq k \leq m$,

C_k – kwota wypłaty k ,

t_k – okres, wyrażony w latach lub ułamkach lat, między dniem pierwszej wypłaty a dniem każdej kolejnej wypłaty, zatem $t_1 = 0$,

m' – numer kolejny ostatniej spłaty lub wnoszonych opłat,

l – numer kolejny spłaty lub wnoszonych opłat,

D_l – kwota spłaty lub wnoszonych opłat,

s_l – okres, wyrażony w latach lub ułamkach lat, między dniem pierwszej wypłaty a dniem każdej spłaty lub wniesienia opłat.

Przykład 13

Dla półrocznego kredytu spłacanego w ratach malejących o stopie procentowej 12% i planie spłaty przedstawionym w tabeli 31 można określić RRSO w sposób przedstawiony poniżej.

Tabela 31. Plan spłaty kredytu o wartości 2400 zł wypłaconego jednorazowo, spłacanego w ratach malejących przez pół roku przy stopie procentowej 12%

Nr raty	Zadłużenie przed spłatą raty	Odsetki	Rata kapitałowa	Rata	Zadłużenie po spłacie raty
w złotych					
1	2400	24	400	424	2000
2	2000	20	400	420	1600
3	1600	16	400	416	1200
4	1200	12	400	412	800
5	800	8	400	408	400
6	400	4	400	404	0
Suma	–	84	2400	2484	–

Źródło: obliczenia własne.

RRSO należy wyznaczyć, podstawiając wartości płatności do wzoru (przy założeniu równiej liczby dni w miesiącu):

$$\frac{2400}{(1+i)^0} = \frac{424}{(1+i)^{30/365}} + \frac{420}{(1+i)^{60/365}} + \frac{416}{(1+i)^{90/365}} + \frac{412}{(1+i)^{120/365}} + \frac{408}{(1+i)^{150/365}} + \frac{404}{(1+i)^{180/365}}$$

Korzystając z arkusza kalkulacyjnego, np. Excela – sposób obliczania przy wykorzystaniu funkcji szukaj wyniku, $i = 12,87\%$.

Gdyby jednak kredytobiorca z tytułu kredytu z góry uiszczał prowizję (P) na poziomie 2%.

$P = 2\% \times 2400 = 48$ zł, wówczas RRSO wzrosłaby do poziomu 21,24%.

$$\frac{2400}{(1+i)^0} = \frac{48}{(1+i)^0} + \frac{424}{(1+i)^{30/365}} + \frac{420}{(1+i)^{60/365}} + \frac{416}{(1+i)^{90/365}} + \frac{412}{(1+i)^{120/365}} + \frac{408}{(1+i)^{150/365}} + \frac{404}{(1+i)^{180/365}}$$

W tej samej wartości prowizja płatna wraz z ostatnią ratą wpływa na zmianę we wzorze:

$$\frac{2400}{(1+i)^0} = \frac{424}{(1+i)^{30/365}} + \frac{420}{(1+i)^{60/365}} + \frac{416}{(1+i)^{90/365}} + \frac{412}{(1+i)^{120/365}} + \frac{408}{(1+i)^{150/365}} + \frac{452}{(1+i)^{180/365}}$$

Obniża RRSO do $i = 20,48\%$.

Przykład 14

Wyznaczenie RRSO bez pomocy arkusza kalkulacyjnego możliwe jest jedynie dla bardzo uproszczonych przykładów kredytów.

Dla zobrazowania różnic w wartości stopy rzeczywistej rozważmy uproszczone warianty umowy pożyczkowej i wyznaczmy wartości RRSO. Pożyczka w kwocie 10 tys. zł jest udzielona na rok, spłata zaś dokonywana będzie jednorazowo, koszty z różnych tytułów płatne będą w różny sposób:

- 1) oprocentowanie wynosi 8%, od pożyczki nie pobiera się prowizji, kwota kredytu i odsetki spłacane na koniec okresu kredytowania,
- 2) oprocentowanie wynosi 8%, bez prowizji, odsetki płatne z góry (dyskontowe), kwota kredytu płatna na koniec okresu kredytowania,
- 3) oprocentowanie wynosi 8%, kwota kredytu i odsetki spłacane na koniec okresu kredytowania; wymagana jest prowizja 2% płatna z góry,
- 4) oprocentowanie wynosi 4%, prowizja 4%, kwota kredytu i odsetki spłacane na koniec okresu kredytowania, prowizja płatna z góry.

Aby wyznaczyć RRSO, każdorazowo należy skorzystać ze wzoru 9.

Ad 1. Wypłata jednorazowa w momencie udzielenia kredytu, spłata następuje zaś po roku, czyli po 365 dniach (które pojawiają się w liczniku potęgi). Kwota zapłaconych odsetek wyniesie:

$$O = 8\% \times 8000 = 640 \text{ zł}$$

$$\frac{8000}{(1+i)^0} = \frac{640}{(1+i)^{365/365}} + \frac{8000}{(1+i)^{365/365}}$$

$$\text{Stąd, } \frac{8000}{1} = \frac{8000}{1+i} + \frac{640}{1+i} \text{ i po przekształceniach } i = 8\%, \text{ czyli wartości}$$

nominalnej stopy procentowej.

Ad 2. Jeśli jednak odsetki byłyby płatne z góry, wówczas wzór na RRSO przyjmuje postać:

$$\frac{8000}{(1+i)^0} = \frac{640}{(1+i)^{0/365}} + \frac{8000}{(1+i)^{365/365}}$$

Przekształcając wzór, wyznaczamy i , które w tym wariantcie wynosi 8,70%. Obliczona kwota 640 zł jest sumą odsetek, jednak bank mógłby w ofercie zaproponować „zeroprocentową” pożyczkę i wymagać zapłaty tej samej wartości prowizji lub opłaty. W odniesieniu do RRSO tytuł dokonanej wpłaty nie ma znaczenia. Natomiast istotny jest moment uiszczenia wpłaty, przesunięcie zapłaty z końca roku na moment uruchomienia kredytu podwyższyło wartość RRSO.

Ad 3. W wariantcie 3 stopa procentowa jest identyczna jak w 1 i 2, natomiast pojawia się dodatkowo dwuprocentowa prowizja wynosząca $P = 2\% \times 8000 \text{ zł} = 160 \text{ zł}$ i płatna z góry w momencie udzielenia kredytu. Stąd wzór przyjmie postać:

$$\frac{8000}{(1+i)^0} = \frac{160}{(1+i)^0} + \frac{640}{(1+i)^{\frac{365}{365}}} + \frac{8000}{(1+i)^{\frac{365}{365}}}$$

W mianowniku i pojawia się jedynie w pierwszej potęgce, stąd przekształcając równanie, można obliczyć i . Dla tego wariantu $i = 10,20\%$. Wyższa wartość RRSO wynika z zapłaconej prowizji w momencie udzielenia kredytu.

Ad 4. Firma pożyczkowa może zachęcać potencjalnych konsumentów niższą o połowę wysokością nominalnej stopy procentowej w wariantcie na poziomie 4%, jednak rekompensując sobie to w postaci wyższej prowizji 4%. Faktyczna rzeczywista stopa procentowa zależy w takim wypadku od terminów wpłaty – ponieważ ich wysokość kosztów jest równa tym wyznaczonym w wariantach 1) i 2), czyli 640 zł.

Odsetki, $O = 4\% \times 8000 \text{ zł} = 320 \text{ zł}$.

Prowizja, $P = 4\% \times 8000 \text{ zł} = 320 \text{ zł}$.

$$\frac{8000}{(1+i)^0} = \frac{320}{(1+i)^0} + \frac{320}{(1+i)^{\frac{365}{365}}} + \frac{8000}{(1+i)^{\frac{365}{365}}}$$

Wyznaczając i z powyższego wzoru, otrzymujemy $i = 8,33\%$. Biorąc pod uwagę koszty, jest to wariant pośredni między 1) a 2), ponieważ jedynie połowa kosztów jest uiszczana z góry.

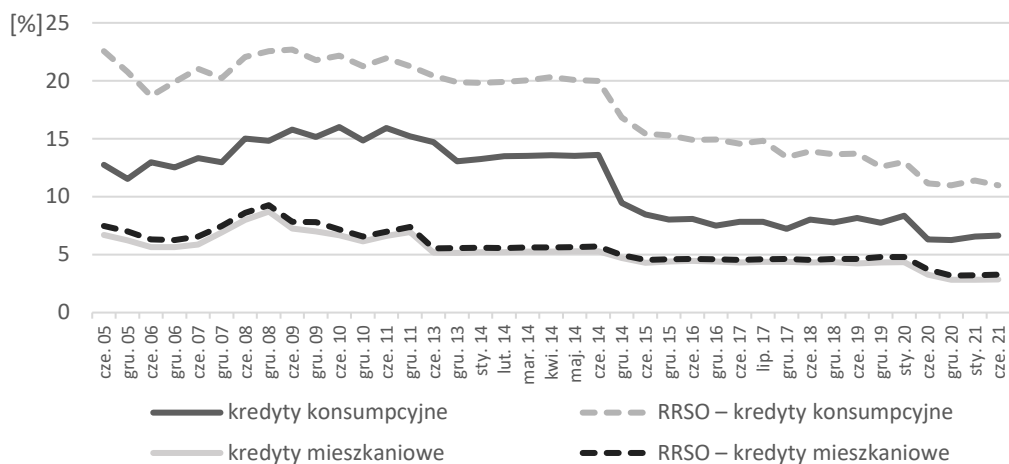
Otrzymane różnice w wysokości RRSO nie są znaczące ze względu na krótki okres kredytowania.

Rzeczywista roczna stopa oprocentowania wzrasta wraz ze wzrostem nominalnej stopy oprocentowania kredytu, stopy prowizji oraz innych składników kosztów oraz wcześniejszym ich terminem zapłaty. Wskaźnik ten nie zależy od tytułów płatności, a jedynie od wysokości płatności oraz od momentu ich uiszczania. Warto dodać, że RRSO jest stopą służącą do porównywania ofert kredytów, ma więc charakter informacyjny. W praktyce ze względu np. na zmiany stóp procentowych faktycznie całkowite koszty finansowania ulegają zmianie.

Średnie stopy procentowe kredytów konsumpcyjnych i mieszkaniowych w latach 2005–2021 miały tendencję malejącą, przy tym stopy procentowe dla kredytów konsumpcyjnych były wyższe. Rze-

czywiste roczne stopy procentowe są wyższe od stóp nominalnych, dla kredytów konsumpcyjnych różnica jest większa, w badanym okresie wyniosła średnio 6,5 pkt proc. (i zmniejszała się w czasie, w 2005 r. wynosiła prawie 10 pkt proc). Dla kredytów mieszkaniowych różnica między stopami nominalnymi i rzeczywistymi była nieznaczna i w badanych latach wyniosła 0,4 pkt proc. (zob. wykres 4).

Wykres 4. Średnie oprocentowanie kredytów konsumpcyjnych i mieszkaniowych (oraz ich stóp rzeczywistych) dla gospodarstw domowych w Polsce w latach 2005–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.

Ze względu na fakt, że RRSO jest stopą roczną w krótkoterminowych kredytach (np. chwilówkach), RRSO może przyjąć bardzo wysokie wartości.

W kredytach konsumenckich limituje się ponadto pozaodsetkowe koszty kredytu. Ograniczenie dotyczące wszystkich pozostałych kosztów kredytów jest określone w regulacjach prawnych i jest zmieniane. Do 2011 r. koszty pozaodsetkowe nie mogły przekraczać 5% wartości kredytu, później zrezygnowano z tego ograniczenia (pozostawiając jedynie obowiązki w zakresie upubliczniania RRSO), od 2016 r. koszty te ustala się zgodnie z formułą określoną wzorem 11³¹⁰.

³¹⁰ W okresie pandemii, od końca marca 2020 r. przez rok obowiązywały inne, bardziej rygorystyczne zasady obliczania maksymalnych kosztów pozaodsetkowych. Szerzej np. <https://www.skef.pl/nowa-maksymalna-wysokosc-pozaoadsetkowych-kosztow-kredytu-w-dobie-pandemii/> [dostęp: 31 sierpnia 2021].

Wzór 11. Obliczenie maksymalnych pozaodsetkowych kosztów kredytów w kredytach konsumenckich

$$MPKK \leq (K \times 25\%) + (K \times t/365 \times 30\%),$$

gdzie:

MPKK – maksymalne pozaodsetkowe koszty kredytu,

K – kwota kredytu,

t – liczba dni do spłaty kredytu.

Przykład 15

Klient chce pożyczyć 1500 zł na okres 30 dni od firmy Pożyczka dla Ciebie. Po 30 dniach firma wymaga zwrotu 1900 zł bez innych kosztów. Czy kwota 400 zł nie stanowi nadmiernych kosztów pozaodsetkowych?

Maksymalny koszt pozaodsetkowy klienta należy wyznaczyć na podstawie wzoru 11:

$$(1500 \text{ zł} \times 25\%) + (1500 \text{ zł} \times 30/365 \times 30\%)$$

$$375 \text{ zł} + 36,99 = 411,99 \text{ zł}$$

Dla pożyczki gotówkowej na sumę 1500 zł na okres 30 dni maksymalne koszty pozaodsetkowe mogą wynieść 411,99 zł. Ustalona zatem kwota 400 zł nie jest zbyt wysoka.

6.4. Regulacje prokonsumenckie działalności kredytowej

W stosunkach umownych między instytucjami finansowymi a ich klientami – konsumentami obserwuje się nierówność stron, brak równowagi w zakresie pozycji rynkowej. Konsument jako „słabszy podmiot rynku” niemający niekiedy wystarczającej wiedzy oraz umiejętności, kierując się nierzetelną informacją lub sytuacją życiową, może stać się „naiwnym biorcą” kredytów świadczonych przez profesjonalistów. Ponadto, same usługi kredytowe charakteryzuje deficyt transparentności. Ingerencja państwa poprzez różnego rodzaju zewnętrzne regulacje prawne ma na celu przede wszystkim wyrównanie występującego po stronie konsumenta deficytu informacji. Przejawia się to w ustanawianiu wymogu kompletności, przejrzystości oraz adekwatności informacji, które konsument powinien otrzymywać w odpowiednim czasie przed zawarciem umowy, jak i w jej trakcie.

Regulacją zapewniającą ochronę słabszych podmiotów rynku usług finansowych w Polsce jest ustawa z dnia 12 maja 2011 r.

o kredycie konsumenckim³¹¹. Norma ta dotyczy określonego rodzaju umów – kredytów konsumenckich. Pojęcie kredyt konsumencki nie nawiązuje do celu umowy, ale do podmiotu, który ją zawiera – „konsumenta”, czyli osoby fizycznej dokonującej czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. **Kredytem konsumenckim**³¹² jest umowa o kredyt w wysokości nie większej niż 255 550 zł (albo równowartość tej kwoty w innej walucie)³¹³, który kredytodawca w zakresie swojej działalności udziela lub daje przyrzeczenie udzielenia konsumentowi. Według ustawy za umowę o kredyt konsumencki uważa się:

- umowę pożyczki,
- umowę kredytu,
- umowę o odroczeniu konsumentowi spłaty zobowiązania pieniężnego (jeśli konsument jest zobowiązany do poniesienia kosztów),
- umowę o kredyt, w której kredytodawca zaciąga zobowiązanie wobec osoby trzeciej, a konsument zobowiązuje się do zwrotu kredytodawcy spełnionego świadczenia,
- umowę o kredyt odnawialny.

Regulacje nie dotyczą m.in. kredytów darmowych, niektórych umów leasingu³¹⁴, umów będących wynikiem ugody sądowej, kredytów preferencyjnych, pożyczek pracowniczych udzielanych z zakładowego funduszu świadczeń socjalnych, odwróconego kredytu hipotecznego³¹⁵. Ustawę stosuje się do umów leasingu i najmu, je-

*kredyt
konsumencki –
definicja*

³¹¹ Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim, Dz.U. nr 126, poz. 715 z późn. zm. Ustawa implementuje do polskich regulacji prawnych dyrektywę UE o kredycie konsumenckim (Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 r.). Regulacja ta zastąpiła wcześniejszą ustawę z dnia 20 lipca 2001 r. o kredycie konsumenckim, w której m.in. limit dla kredytów konsumenckich wynosił 80 tys. zł.

³¹² Nie można utożsamiać kredytów konsumpcyjnych z kredytami konsumenckimi.

³¹³ Wartość ta wynika z przeliczenia kwoty 75 tys. euro, która występuje w dyrektywie UE.

³¹⁴ Jeśli umowa nie zobowiązuje konsumenta do nabycia przedmiotu umowy.

³¹⁵ Pewne regulacje ustawy głównie o charakterze informacyjnym stosuje się do krótkoterminowych kredytów w ROR. Jedynie częściowo stosuje się przepisy ustawy o kredycie konsumenckim w stosunku do:

- umów o kredyt w rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowym konsumenta, który jest spłacany przez niego w terminie do jednego miesiąca,
- umów o kredyt w rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowym konsumenta, który jest spłacany przez niego w terminie do trzech miesięcy lub na żądanie,
- przekroczenia środków pieniężnych na rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowym,

**kredyty
konsumenckie
uprawnienia
konsumentów**

żeli umowa odrębna od tych umów przewiduje obowiązek nabycia przedmiotu umowy, uzależniając go od żądania kredytodawcy.

Kredytami konsumenckimi są więc różnego rodzaju kredyty bankowe: ratalne, w kartach kredytowych, pożyczki gotówkowe, kredyty konsolidacyjne, zawarte na warunkach rynkowych.

Instytucją oferującą kredyt konsumencki może być bank, spółdzielcza kasa oszczędnościowo-kredytowa lub instytucja pożyczkowa, ale również inny podmiot gospodarczy, który w ramach swojej działalności udziela konsumentowi kredytu konsumenckiego.

Najważniejsze postanowienia dotyczą obowiązku ujawniania wielu informacji na temat finansowania przez kredytodawców oraz dodatkowych uprawnień dla kredytobiorców.

Obowiązki informacyjne kredytodawców powstają już na etapie przygotowywania reklamy kredytu konsumenckiego, zakres informacji przekazywanej konsumentom został ściśle sprecyzowany, a ponadto informacje te powinny być przekazywane w sposób jednoznaczny, zrozumiały i widoczny. Do danych, które powinny być przekazywane w informacji reklamowej, należą: kwota kredytu, stopa oprocentowania i RRSO. Warunki dotyczące kosztów kredytu w przekazie reklamowym powinny być przedstawione na reprezentatywnym przykładzie, ustalonym na podstawie średniego okresu kredytu, średniej kwoty oraz częstotliwości występowania umów danego rodzaju, powinny dotyczyć 2/3 potencjalnych umów danego rodzaju³¹⁶.

Występuje również obowiązek badania zdolności kredytowej (szerzej podrozdział 6.5.2) – wcześniej obowiązek ten był obligatoryjny jedynie dla umów kredytowych. Jeśli kredytodawca odmówi zawarcia umowy o kredyt z konsumentem, powołując się na informacje na temat konsumenta zawarte w bazach danych, zobowiązany jest niezwłocznie i bezpłatnie poinformować o tym konsumenta, wskazując bazę danych, w której dokonał sprawdzenia.

– umów przewidujących odroczenie płatności lub zmianę sposobu spłaty, w przypadku gdy konsument jest w zwłoce w związku ze spłatą zadłużenia wynikającego z umowy o kredyt, o ile postanowienia tej umowy nie są dla konsumenta mniej korzystne od ustaleń zawartych w umowie, do której odnosi się umowa przewidująca odroczenie płatności lub sposobu spłaty,

– umów o kredyt w rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowym konsumenta, który jest spłacany przez konsumenta w terminie do trzech miesięcy lub na żądanie.

³¹⁶ Przy określaniu reprezentatywnego przykładu kredytodawca czy pośrednik kredytowy określa warunki umowy o kredyt konsumencki, na których kredytodawca lub pośrednik kredytowy spodziewa się zawrzeć co najmniej dwie trzecie umów danego rodzaju, przy uwzględnieniu przez te umowy średniego okresu kredytowania, całkowitej kwoty kredytu i częstotliwości występowania na rynku umów danego rodzaju.

Dodatkowo przed zawarciem umowy kredytu kredytodawca jest zobligowany do przekazania na trwałym nośniku wystandaryzowanego **formularza informacyjnego dotyczącego kredytu konsumenckiego**. Wzór formularza zawarto w załączniku do ustawy. Jego głównym celem jest umożliwienie konsumentom porównania warunków kredytów w różnych instytucjach. Formularz informacyjny jest dość rozbudowanym dokumentem, w którym zawarte są m.in. informacje na temat: rodzaju kredytu, czasu obowiązywania umowy, stopy oprocentowania oraz warunków jej zmiany, całkowitej kwoty kredytu, terminu i sposobu wypłaty kredytu, rzeczywistej rocznej stopy procentowej (RRSO) oraz całkowitej kwoty do spłaty przez konsumenta, wymaganych zabezpieczeń czy obowiązku zawarcia umowy ubezpieczenia kredytu, konieczności poniesienia opłat notarialnych (jeśli takie wystąpią). Ważność informacji w ten sposób przekazanych wynosi co najmniej jeden dzień roboczy.

Kredytodawca ma obowiązek udzielenia konsumentowi wyjaśnień na temat warunków kredytu oraz na temat treści proponowanej umowy. Jeśli konsument ma zdolność kredytową, ma prawo zażądać wydania projektu umowy kredytowej.

W odniesieniu do umów konsumenckich zestandaryzowano również ich zakres informacyjny, określając dość szczegółowy katalog danych, które powinny być zawarte w umowie³¹⁷. Należą do nich

³¹⁷ Umowa o kredyt konsumencki powinna określać: 1) imię, nazwisko i adres konsumenta oraz imię, nazwisko (nazwę) i adres (siedzibę) kredytodawcy i pośrednika kredytowego; 2) rodzaj kredytu; 3) czas obowiązywania umowy; 4) całkowitą kwotę kredytu; 5) terminy i sposób wypłaty kredytu; 6) stopę oprocentowania kredytu oraz warunki jej zmiany z podaniem indeksu lub stopy referencyjnej, o ile ma zastosowanie do pierwotnej stopy oprocentowania kredytu; jeżeli umowa o kredyt konsumencki przewiduje różne stopy oprocentowania, informacje te podaje się dla wszystkich stosowanych stóp procentowych w danym okresie obowiązywania umowy; 7) rzeczywistą roczną stopę oprocentowania oraz całkowitą kwotę do zapłaty przez konsumenta ustaloną w dniu zawarcia umowy o kredyt konsumencki wraz z podaniem wszystkich założeń przyjętych do jej obliczenia; 8) zasady i terminy spłaty kredytu, w szczególności kolejności zaliczania rat kredytu konsumenckiego na poczet należności kredytodawcy; 9) zestawienie zawierające terminy i zasady płatności odsetek oraz wszelkich innych kosztów kredytu, w przypadku gdy kredytodawca lub pośrednik kredytowy udziela karencji w spłacie kredytu; 10) informację o innych kosztach, które konsument zobowiązany jest ponieść w związku z umową o kredyt konsumencki, w szczególności opłatach, prowizjach, marżach oraz kosztach usług dodatkowych, jeżeli są znane kredytodawcy, oraz warunki, na jakich koszty te mogą ulec zmianie; 11) roczną stopę oprocentowania zadłużenia przeterminowanego, warunki jej zmiany oraz ewentualne inne opłaty z tytułu zaległości w spłacie kredytu; 12) skutki braku płatności; 13) informację o konieczności poniesienia opłat notarialnych, o ile wystąpią; 14) sposób zabezpieczenia

omówiony wcześniej limit kosztów pozaodsetkowych, informacje o całkowitych kosztach oraz RRSO.

Zgodnie z regulacjami konsument ma **prawo do odstąpienia od umowy** w terminie 14 dni od dnia jej zawarcia. Kredytodawcy są ponadto zobowiązani przy zawieraniu umowy wręczyć konsumentowi wzór oświadczenia o odstąpieniu od umowy³¹⁸.

Osoba biorąca kredyt konsumencki ma również **prawo do wcześniejszej spłaty** kredytu. Przedterminowa spłata częściowa lub całkowita może być zrealizowana w każdym czasie, jej termin nie musi pokrywać się z ustalonym terminem płatności raty kredytu. Kredytodawca ma jednak pod pewnymi warunkami prawo zastrzec w umowie prowilę za przedterminową spłatę³¹⁹.

W przypadku niedopełnienia określonych w ustawie obowiązków przez kredytodawcę (m.in. w zakresie formy pisemnej kredytu i określonej jego formy, przekroczenia maksymalnych kosztów pozaodsetkowych) konsument uprawniony jest do zwrotu kapitału kredytu bez oprocentowania i innych kosztów kredytu (darmowego kredytu).

Dodatkowo w ustawie o kredycie konsumenckim zapisano wymogi formalne prowadzenia i obowiązek rejestrowania w KNF firm

i ubezpieczenia spłaty kredytu, jeżeli umowa je przewiduje; 15) termin, sposób i skutki odstąpienia konsumenta od umowy, obowiązek zwrotu przez konsumenta udostępnionego przez kredytodawcę kredytu oraz odsetek, a także kwotę odsetek należnych w stosunku dziennym; 16) prawo konsumenta do spłaty kredytu przed terminem; 17) informację o prawie kredytodawcy do zastrzeżenia w umowie prowilę za dokonanie spłaty kredytu przed terminem i zasady ustalenia wysokości tej prowilę; 18) informację o prawie, o którym mowa w art. 59 ust. 1 ustawy o kredycie konsumenckim; 19) warunki wypowiedzenia umowy; 20) informację o możliwości korzystania z pozasądowego rozstrzygnięcia sporów oraz zasadach dostępu do tej procedury, jeżeli takie prawo przysługuje konsumentowi; 21) wskazanie organu nadzoru właściwego w sprawach ochrony konsumentów.

³¹⁸ Odstępując od umowy, konsument nie ponosi żadnych kosztów, z wyjątkiem obowiązku zapłaty odsetek od dnia wypłaty kredytu do dnia jego zwrotu.

³¹⁹ Kredytodawca może zastrzec w umowie prowilę za spłatę kredytu przed terminem pod warunkiem, że ta spłata przypada na okres, w którym stopa oprocentowania kredytu jest stała, a kwota spłacanego w okresie dwunastu kolejnych miesięcy kredytu jest wyższa niż trzykrotność przeciętnego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw, ogłaszanego przez prezesa GUS z grudnia roku poprzedzającego rok spłaty kredytu. Prowilę za spłatę kredytu przed terminem nie może przekraczać 1% spłacanej części kredytu, jeżeli okres między datą spłaty kredytu a terminem spłaty kredytu przekracza rok. W przypadku gdy okres ten nie przekracza roku, prowilę za spłatę kredytu przed terminem nie może przekraczać 0,5% spłacanej części kwoty kredytu. Prowilę nie może być wyższa niż wysokość odsetek, które konsument byłby zobowiązany zapłacić w okresie między spłatą kredytu przed terminem a uzgodnionym terminem zakończenia umowy, a także nie może być wyższa niż bezpośrednie koszty kredytodawcy związane z tą spłatą.

pożyczkowych oraz pośredników kredytowych. Pośrednicy kredytowi mogą posiadać produkty kredytowe jednego banku, ale również oferować usługi wielu instytucji, łącząc dodatkowo pośrednictwo z usługami doradztwa, co stwarza możliwości wyboru w jednym miejscu najkorzystniejszej oferty dla potencjalnego kredytobiorcy. Pośrednik kredytowy musi jednak informować konsumenta przed zawarciem umowy kredytu konsumenckiego o współpracy z danym kredytodawcą oraz o wszystkich należnych za jego usługi opłatach.

Kolejną regulacją kredytów zawieranych przez konsumentów wprowadzającą do umów szczególne obowiązki informacyjne oraz przywileje konsumenckie jest **kredyt hipoteczny**. Podobnie jak termin kredyt konsumencki stosuje się jedynie do umów określonych w ustawie, pojęcie kredyt hipoteczny należy stosować do kredytów (i pożyczek) zdefiniowanych w ustawie z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami³²⁰.

Przez umowę o kredyt hipoteczny rozumie się umowę, w ramach której kredytodawca udziela konsumentowi kredytu lub daje mu przyrzeczenie udzielenia kredytu zabezpieczonego hipoteką lub innym prawem związanym z nieruchomością mieszkalną lub przeznaczonego na sfinansowanie niezwiązanego z działalnością gospodarczą lub prowadzeniem gospodarstwa rolnego nabycia lub utrzymania:

- prawa własności budynku mieszkalnego lub lokalu mieszkalnego stanowiącego odrębną nieruchomość, a także ich budowy lub przebudowy,
- spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu,
- prawa własności nieruchomości gruntowej lub jej części,
- udziału we współwłasności budynku mieszkalnego lub lokalu mieszkalnego stanowiącego odrębną nieruchomość lub udziału w nieruchomości gruntowej.

Kredytem hipotecznym nie jest: kredyt preferencyjny udzielony przez pracodawcę, kredyt darmowy, kredyt będący wynikiem ugody sądowej, odwrócony kredyt hipoteczny oraz kredyt remontowy bez zabezpieczenia hipotecznego. Kredyt tego rodzaju może być oferowany w formie zarówno umowy kredytu, jak i pożyczki, umowy o odroczeniu konsumentowi spełnienia świadczenia pieniężnego, umowy o kredyt, w której kredytodawca zaciąga zobowiązanie wobec osoby trzeciej, a konsument zobowiązuje się do zwrotu kre-

*kredyt
hipoteczny –
definicja*

³²⁰ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami, Dz.U. poz. 819 z późn. zm.

**kredyty
hipoteczne –
uprawnienia
konsumentów**

dytodawcy spełnionego świadczenia, kredytu odnawialnego. Może być udzielony przez banki oraz SKOK.

Pojęcia kredytu hipotecznego nie można utożsamiać z zabezpieczeniem hipotecznym, ponieważ kredyty inwestycyjne zaciągane przez przedsiębiorców z zabezpieczeniem hipotecznym nie będą zaliczane do kredytów hipotecznych, termin ten został zarezerwowany dla kredytów mieszkaniowych z zabezpieczeniem hipotecznym, również kredytów konsolidacyjnych (w ramach których konsolidowane są kredyty mieszkaniowe).

Podobnie jak w przypadku kredytów konsumenckich na kredytodawców kredytów hipotecznych nałożono wiele obowiązków informacyjnych dotyczących reklamy oraz informacji przekazywanych przed zawarciem umowy. W przypadku tego rodzaju kredytu występuje również obowiązek informowania o całkowitych kosztach kredytu, RRSO oraz przekazywania wystandaryzowanego **formularza informacyjnego dotyczącego kredytu hipotecznego**, zawierającego bardzo precyzyjnie ustalone kluczowe informacje o warunkach kredytu. W przypadku kredytu hipotecznego termin ważności formularza wynosi 14 dni.

Przed udzieleniem kredytu hipotecznego banki i SKOK są zobowiązane do badania zdolności kredytowej na podstawie informacji uzyskanych od konsumenta, z baz danych lub z baz kredytodawcy i udzielenie finansowania jest możliwe tylko wówczas, gdy wynik jest pozytywny. Klient może uzyskać kredyt tylko w walucie, w której zarabia lub posiada większość środków finansowych. Ustawa zabrania kredytodawcom sprzedaży związanej usług finansowych w związku z zawarciem umowy kredytu hipotecznego. Decyzja kredytowa powinna być podjęta w ciągu 21 dni. Kredytodawcy są obowiązani zaproponować konsumentowi przekazanie łącznie z decyzją kredytową projektu umowy o kredyt hipoteczny, sporządzonego zgodnie z warunkami określonymi w decyzji kredytowej.

Podobnie jak w kredytach konsumenckich w przypadku kredytów hipotecznych konsumenci mogą w ciągu 14 dni odstąpić od umowy. Mają też prawo do wcześniejszej spłaty kredytu częściowej lub całkowitej. Jednak umowa może przewidywać rekompensatę w przypadku wcześniejszej spłaty kredytów o stałej stopie oprocentowania – w okresie obowiązywania stałej stopy oraz gdy spłacony zostanie kredyt oprocentowany zmienną stopą przed upływem 36 miesięcy³²¹.

³²¹ Maksymalna rekompensata w przypadku kredytu o zmiennej stopie nie może być wyższa niż odsetki, które byłyby naliczone od spłacanej kwoty w okresie roku od dnia faktycznej spłaty (lub krótszym – jeżeli do końca okresu kredytowania

Szczególna procedura została przewidziana w przypadku wystąpienia problemów z obsługą kredytu przez konsumenta. Gdy konsument spóźni się ze spłatą raty, bank wyznacza dodatkowy termin – nie krótszy niż 14 dni roboczych i poinformuje o możliwości restrukturyzacji zadłużenia. Bank może w sytuacji restrukturyzacji zadłużenia: czasowo zawiesić spłatę, obniżyć wysokość rat, wydłużyć okres kredytowania lub zaproponować inne rozwiązanie. Jeżeli bank odrzuci wniosek o restrukturyzację lub restrukturyzacja zakończy się niepowodzeniem, bank umożliwi sprzedaż nieruchomości w okresie nie krótszym niż sześć miesięcy.

W Polsce ponad 50% kredytów hipotecznych jest sprzedawanych przez pośredników kredytowych³²². Pośrednik kredytowy to w rozumieniu przepisów Kodeksu cywilnego przedsiębiorca inny niż kredytodawca, który w zakresie swojej działalności gospodarczej lub zawodowej uzyskuje korzyści majątkowe, w szczególności wynagrodzenie od konsumenta, dokonując czynności faktycznych lub prawnych, które są związane z przygotowaniem, oferowaniem lub zawieraniem umowy o kredyt. Działalność polegająca na świadczeniu usług pośrednictwa kredytu hipotecznego może być wykonywana wyłącznie przez pośredników kredytu hipotecznego oraz agentów. Pierwsi mogą prowadzić działalność w zakresie pośrednictwa kredytu hipotecznego po uzyskaniu zezwolenia wydanego przez Komisję Nadzoru Finansowego i uzyskaniu wpisu do rejestru pośredników kredytowych. KNF sprawuje nadzór nad działalnością gospodarczą prowadzoną przez pośredników kredytu hipotecznego i agentów.

Od 2009 roku polskie prawodawstwo przewiduje możliwość ogłoszenia upadłości nie tylko przez podmiot gospodarczy, ale również osobę fizyczną nieprowadzącą działalności gospodarczej – **upadłość konsumencką**. Jest ona postępowaniem sądowym przewidzianym dla osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej (konsumentów), którzy stali się niewypłacalni³²³. Postępowanie to ma dwie zasadnicze funkcje:

*upadłość
konsumentka*

pozostał mniej niż rok) ani też przekraczać 3% spłacanej kwoty. Zarówno w przypadku kredytów o stałej, jak i zmiennej stopie oprocentowania rekompensata nie może przewyższać kosztów kredytodawcy bezpośrednio związanych z przedterminową spłatą.

³²² *Finansomania. Podstawy wiedzy o finansach*, red. M. Kluzek, D. Wiśniewska, K. Waliszewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2021, s. 196.

³²³ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe, Dz.U. poz. 535 z późn. zm.

- oddłużenie niewypłacalnego konsumenta – umorzenie całości lub części długu konsumenta w stosunku do jego wierzycieli, których konsument nie jest ani nie będzie w stanie spłacić,
- windykacja (odzyskanie) należności od niewypłacalnego konsumenta przez jego wierzycieli.

Dzięki liberalizacji przepisów upadłość konsumencka jest łatwiejsza do przeprowadzenia. O ile wcześniej dłużnik musiał wykazać, że brak spłaty wynika z zewnętrznych uwarunkowań – jest konsekwencją nieszczęśliwego wypadku, niezawinionej utraty pracy bądź długotrwałej choroby, według nowych regulacji z upadłości konsumenckiej będzie mogła skorzystać większość konsumentów (również takich, których niewypłacalność jest skutkiem jego rażącego niedbalstwa). Upadłości konsumenckiej nie może ogłosić dłużnik jeśli:

- jest on akcjonariuszem lub komandytariuszem odpowiadającym także za długi spółki,
- nie jest niewypłacalny – jego zaległości dotyczą okresu krótszego niż trzy miesiące,
- w okresie 10 lat przed dniem zgłoszenia wniosku została ogłoszona inna upadłość (i część lub całość zobowiązań została umorzona),
- w ciągu ostatnich 10 lat dokonał on czynności skutkującej pokrzywdzeniem wierzycieli, np. przekazał nieruchomości bliskiej osobie w celu uniknięcia jej zajęcia przez komornika.

Przepisy nie wprowadzają automatyzmu w ogłaszaniu upadłości konsumenckiej – postępowanie to nadal pozostaje postępowaniem sądowym, w którym sąd indywidualnie będzie rozpatrywał spełnienie przesłanek ogłoszenia upadłości w odniesieniu do każdego wnioskującego konsumenta. Postępowanie upadłościowe wszczęte jest tylko i wyłącznie na wniosek konsumenta lub jego wierzyciela.

Wnioski o ogłoszenie upadłości konsumenckiej rozpoznają wydziały gospodarcze sądów rejonowych. Po złożeniu wniosku o ogłoszenie upadłości sąd, stwierdzając, że nie znajdują zastosowania przesłanki negatywne co do możliwości ogłoszenia upadłości dłużnika, powinien ogłosić jego upadłość. W postanowieniu o ogłoszeniu upadłości wyznacza się m.in. syndyka masy upadłości, który reprezentuje upadłego. W ramach postępowania upadłościowego syndyk powinien spieniężyć majątek upadłego. Po wypłaceniu wierzycielom przez syndyka kwot uzyskanych ze sprzedaży majątku upadłego sąd ustala plan spłaty wierzycieli. Plan ten jest więc etapem postępo-

wania upadłościowego i następuje po sprzedaży majątku dłużnika. W postanowieniu o planie spłaty sąd określa, w jakim zakresie i w jakim czasie, nie dłuższym niż 36 miesięcy, upadły jest obowiązany spłacać zobowiązania uznane na liście wierzytelności, niewykonane w toku postępowania na podstawie planów podziału oraz jaka część zobowiązań upadłego powstałych przed dniem ogłoszenia upadłości zostanie umorzona po wykonaniu planu spłaty wierzycieli. Jeżeli dłużnik należycie wykonywał plan spłaty wierzycieli przez okres, na który plan ten został ustanowiony i jednocześnie po upływie tego okresu nadal pozostają nieuregulowane zobowiązania ciężące na dłużniku, sąd jest zobowiązany wydać postanowienie o stwierdzeniu wykonania planu spłaty wierzycieli i umorzeniu zobowiązań niespłaconych w ramach tego planu.

Oprócz omówionych w niniejszym rozdziale szczególnych regulacji prawnych dotyczących zaciągania zobowiązań przez konsumentów, a dotyczących nie tylko działalności banków, ale również innych uczestników rynku finansowego, działania w zakresie usług kredytowych prowadzi Rzecznik Finansowy (podrozdział 1.5) oraz Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK).

6.5. Ryzyko działalności kredytowej

6.5.1. Istota ryzyka kredytowego

Ryzyko jako zagrożenie nieosiągnięcia zamierzonych efektów w działalności kredytowej wiąże się z ryzykiem niespłacenia kredytu przez dłużnika w ustalonym terminie. **Ryzyko kredytowe** obejmujące kwotę kapitału i odsetki (oraz inne płatności ze strony klienta) oznacza prawdopodobieństwo powstania sytuacji, w której klient banku nie spłaca w terminie podjętych zobowiązań. Rozpatrywane ryzyko dotyczy zarówno działalności kredytowej, jak i działalności inwestycyjnej banku (posiadanych przez bank papierów wartościowych), lokat międzybankowych, a także innych usług świadczonych przez bank, z których tytułu instytucja ta posiada należności (np. z tytułu transakcji instrumentami pochodnymi). Ryzyko kredytowe to możliwość (zagrożenie) niedotrzymania warunków przez drugą stronę umowy, w którym jedna strona ma zobowiązania finansowe wobec drugiej strony.

Dla banków, z racji specyfiki ich działalności, różnego rodzaju należności oraz papiery wartościowe są podstawowymi kategoriami

*ryzyko
kredytowe –
istota*

w strukturze aktywów. Dla przykładu, na koniec 2019 r. w polskim sektorze bankowym należności od sektora niefinansowego stanowiły 55,4% sumy bilansowej, papiery wartościowe 23,3%, należności od sektora finansowego 8,9%. Łącznie papiery wartościowe i należności (wraz z pozostałymi tytułami) składały się na ok. 90% sumy bilansowej. Ponadto, ryzyko kredytowe obejmuje spłatę aktywów bilansowych, ale dotyczy również pozycji pozabilansowych.

W praktyce zawsze pewien odsetek należności banków nie jest spłacany lub spłacany jest z opóźnieniem, a działania banków polegają nie tyle na eliminacji tego ryzyka, ponieważ leży ono w naturze działalności bankowej, ile sterowaniu tym ryzykiem, np. na unikaniu nadmiernej skali, łagodzeniu ekonomicznych jego skutków.

*indywidualne
i portfelowe
ryzyko
kredytowe*

Przy analizie ryzyka kredytowego istotne jest rozróżnienie **indywidualnego ryzyka kredytowego** (pojedynczego ryzyka kredytowego) oraz **ryzyka portfela** (łącznego ryzyka działalności) banku. Indywidualne ryzyko to prawdopodobieństwo możliwej straty należności i przychodów banku w odniesieniu do klienta banku. Banki unikają kredytowania nadmiernie ryzykownych podmiotów, dokonując analizy zdolności kredytowej oraz żądając od kredytobiorców przedstawienia prawnych zabezpieczeń spłaty.

Ryzyko portfela kredytowego banku zależy od wartości jednostkowych kredytów, prawdopodobieństwa ich niespłacenia oraz współzależności między pojedynczymi kredytami. Ponieważ zawsze pewna część kredytów nie jest spłacana, bank powinien podejmować działania, aby ewentualny brak spłaty jednostkowych należności nie spowodował problemów finansowych całej instytucji. Jeśli różne kredyty są współzależne, te same przyczyny mogą powodować niewłaściwą obsługę zadłużenia u wielu kredytobiorców (np. upadłość dużego zakładu pracy w określonej miejscowości może spowodować brak spłaty kredytów wśród klientów z tego terenu). Metodą zabezpieczającą banki przed taką sytuacją jest odpowiednie rozproszenie (dywersyfikacja) ryzyka portfela kredytowego banku. Portfel kredytowy powinien charakteryzować się rozproszeniem z punktu widzenia: kredytobiorców, wielkości kredytów, rodzajów kredytów, kredytowanych branż, regionów, waluty czy rodzajów zabezpieczenia. Limity zaangażowania finansowego banku w finansowanie określonych klientów, branż, rodzajów kredytów itp. wynikają z polityki wewnętrznej banków, a niektóre również z regulacji prawnych. Rozpatrując wnioski kredytowe, banki dokonują zatem łącznej oceny ryzyka pojedynczych transakcji oraz ich wpływu na ryzyko banku.

Źródłem ryzyka kredytowego są zarówno czynniki wewnętrzne (endogeniczne) – wynikające z decyzji i działań banku oraz jego pracowników (np. skłonność banku do udzielania finansowania podmiotom o znacznym ryzyku kredytowym), jak i zewnętrzne (egzogeniczne) – niezależne od banku, a uzależnione od sytuacji makroekonomicznej, funkcjonowania branży kredytowanego podmiotu oraz indywidualnych działań kredytobiorców.

6.5.2. Zdolność kredytowa

Przez zdolność kredytową należy rozumieć zdolność do spłaty kredytu wraz z odsetkami w terminach określonych w umowie. Bank ma ustawowy obowiązek badania zdolności kredytowej potencjalnego kredytobiorcy oraz odmowy udzielenia kredytu, jeśli stwierdzi jej brak. Zdolność kredytowa jest zatem dla klienta swoistą „przeputką” otrzymania kredytu, warunkiem koniecznym korzystania z usług kredytowych, dla banku zaś instrumentem dokonywania selekcji, eliminowania potencjalnych kredytobiorców, którzy w ocenie banku charakteryzują się zbyt dużym ryzykiem, np. przy stosunkowo niskich dochodach w porównaniu do wnioskowanej kwoty kredytu. Wyjątek od zasady posiadania zdolności stanowi możliwość udzielenia kredytu podmiotowi nieposiadającemu zdolności pod warunkiem ustanowienia szczególnego sposobu zabezpieczenia spłaty kredytu oraz przedstawienia programu naprawy sytuacji finansowej podmiotu, który zapewni uzyskanie zdolności w przyszłości. Dla przykładu, taka sytuacja może mieć miejsce przy kredytowaniu podmiotów gospodarczych rozpoczynających działalność.

Choć występuje ustawowy obowiązek badania zdolności kredytowej, nie ma regulacji prawnych odnoszących się do metod dokonywania jej oceny, dlatego banki w ramach wewnętrznych procedur stosują różne metody oceny zdolności kredytowej, na podstawie różnych dokumentów, wskaźników i samodzielnie prowadzonych analiz, a także w ramach przyjętej polityki kredytowej definiują akceptowalny poziom ryzyka. Stąd brak zdolności kredytowej konkretnego podmiotu w określonym banku, który może być bardziej rygorystyczny w dokonywaniu tej oceny, nie jest jednoznaczne z nieposiadaniem zdolności w innym.

Generalna zasada indywidualnego kształtowania polityki kredytowej banków jest jednak ograniczana przez rekomendacje nadzoru bankowego. Publikowane przez KNF zalecenia niemające wiążącego charakteru dotyczą różnych obszarów funkcjonowania banków, w odniesieniu do działalności kredytowej są to zbiory tzw. dobrych

*zdolność
kredytowa –
istota*

*rekomendacje
KNF*

praktyk dotyczące m.in. sposobu badania zdolności kredytowej, kryteriów finansowych kredytów, zabezpieczeń oraz okresu udzielania kredytów. Rekomendacje nadzoru są okresowo zmieniane, co przyczynia się również do większej/gorszej dostępności kredytów, ale łagodzenie/zaostrenie kryteriów udzielania kredytów dotyczy w takim samym zakresie wszystkich banków. W procedurach kredytowych istotne znaczenie mają:

- rekomendacja S – dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ekspozycjami kredytowymi zabezpieczonymi hipotecznie – pierwsza publikacja 2006 r., ostatnia 2019 r.,
- rekomendacja T – dotycząca dobrych praktyk zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych – pierwsza publikacja 2010 r., ostatnia 2013 r.

W przypadku kredytów zabezpieczonych hipotecznie dodatkowym wskaźnikiem stosowanym przez banki w procesie oceny zdolności kredytowej jest LtV, poziom wkładu własnego oraz limity wskaźnika DStI.

LtV

Wskaźnikiem służącym ocenie wartości zabezpieczeń banków jest LtV (ang. *loan to value*) – wyrażony w procentach stosunek wartości kredytu (bez wynagrodzenia banku) do wartości przyjętego zabezpieczenia.

Wzór 12. Obliczanie wskaźnika LtV

$$\text{LtV} = \frac{\text{wartość kredytu}}{\text{wartość zabezpieczenia}}$$

LtV obrazuje skalę podejmowanego przez bank ryzyka z perspektywy ewentualnego dochodzenia należności banku z zabezpieczenia. Im wyższe LtV, tym wyższe ryzyko banku, z reguły LtV powyżej 70-80% traktowane jest jako obciążone wysokim ryzykiem, maksymalne wartości LtV są ustalane indywidualnie przez poszczególne banki. Według rekomendacji wskaźnik LtV dla kredytów hipotecznych nie może przekraczać 80 lub 90%, o ile część kredytu przekraczająca 80% wartości nieruchomości jest odpowiednio ubezpieczona lub kredytobiorca przedstawił dodatkowe zabezpieczenie³²⁴.

³²⁴ Odpowiednie ubezpieczenie, blokadę środków na rachunku bankowym, zastaw na denominowanych w złotych dłużnych papierach wartościowych Skarbu Państwa lub NBP, przeniesienie określonej kwoty w złotych, w innej walucie na własność banku, przeniesienie środków klienta zgromadzonych na rachunku III filaru, w ramach systemu emerytalnego, tj. na Indywidualnym Koncie Emerytalnym (IKE) lub Indywidualnym Koncie Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE).

Wkład własny

Poziom **wkładu własnego** odpowiada natomiast kwocie środków własnych wniesionych przez kredytobiorcę w związku z kredytowaną transakcją (np. 10%) i choć w ofertach banków jest ustalany procentowo, stanowi różnicę między ceną transakcyjną a środkami pozyskanymi w ramach kredytu. Podkreśla się, że bank nie powinien w pełni (w 100%) kredytować zakupu nieruchomości i powinien domagać się wniesienia wkładu własnego przez klienta (w taki sposób zapewniony jest w jakimś zakresie podział ryzyka między bankiem i klientem). Wkład własny nie może pochodzić z kredytu, możliwe jest jednak uwzględnienie jako wkładu własnego wartości nieruchomości, na której realizowana jest inwestycja. Wkład własny nie jest różnicą między 100% i LtV, gdyż wartość nieruchomości (niezbędna w LtV) i cena transakcyjna nieruchomości (niezbędna do ustalania do wkładu własnego) są często różne.

Przykład 16

Obliczanie wartości wkładu własnego w sytuacji transakcji kupna mieszkania, którego wartość ustalona została przez rzeczoznawcę majątkowego na 300 tys. zł. W sytuacji koniunktury na rynku nieruchomości sprzedawca zgodził się na cenę sprzedaży 330 tys. zł, dlatego należy uwzględnić wspomniane różnice. Nabywca chce skorzystać z kredytu w maksymalnej wysokości, bank, z którego usług korzysta, akceptuje maksymalny poziom LtV = 80% i wkład własny równy 20%. Ile więc nabywca mieszkania powinien mieć własnych środków, aby dokonać zakupu z wykorzystaniem kredytu?

$$\text{LtV} = 80\% \times 300 \text{ tys. zł} = 240 \text{ tys. zł}$$

Możliwy do uzyskania kredyt wynosi 240 tys. zł

Wkład własny określony przez bank obliczymy od ceny transakcyjnej.

$$20\% \times 330 \text{ tys. zł} = 66 \text{ tys. zł}$$

W tym wypadku jednak 66 tys. zł wraz z kwotą kredytu to jedynie 306 tys. zł, a więc nie jest wystarczającą kwotą niezbędną do pokrycia zakupu. Zatem bank będzie wymagać jako wkład własny nie 66 tys. zł, ale kwoty stanowiącej różnicę między ceną rynkową a kwotą kredytu.

$$330 \text{ tys. zł} - 240 \text{ tys. zł} = 90 \text{ tys. zł}$$

Bank będzie wymagać wkładu własnego na poziomie 90 tys. zł.

Bank powinien rekomendować klientom detalicznym okres spłaty zobowiązań nie dłuższy niż 25 lat. W przypadku podjęcia przez klienta decyzji o dłuższym okresie spłaty, bank nie powinien udzielić kredytu, którego okres spłaty przekraczałby 35 lat. Jeśli przewidywany okres spłaty ekspozycji jest dłuższy niż 25 lat, bank powinien przyjmować w procesie oceny zdolności kredytowej okres spłaty ekspozycji wy-

noszący maksymalnie 25 lat, przy czym powinien zwracać szczególną uwagę na moment osiągnięcia wieku emerytalnego.

W przypadku gospodarstw domowych uzyskujących dochód w kilku walutach, na potrzeby kalkulacji zdolności kredytowej bank powinien założyć deprecjację o 50% innych walut niż waluta, w której gospodarstwo domowe uzyskuje najwyższe dochody.

DStI

DStI (ang. *Debt Service to Income*) jest to wskaźnik wydatków wynikających z zadłużenia do dochodu (wcześniej wskaźnik ten określano jako Dtl). Indywidualnie ustalany przez zarząd banku maksymalny poziom wydatków związanych z obsługą zobowiązań kredytowych i finansowych do dochodów gospodarstwa domowego, według wcześniejszej rekomendacji nie powinien być wyższy niż 50%³²⁵ (jeżeli wskaźnik DStI dla określonego klienta przekracza 50%, oznacza to, że wydaje on na spłatę swoich zobowiązań finansowych więcej niż połowę dochodu netto).

Wzór 13. Ograniczenie kosztów obsługi zadłużenia – DStI

$$DStI = \frac{Z}{D} \leq \text{limit ustalony przez bank}$$

gdzie:

Z – miesięczne wydatki związane z obsługą zobowiązań kredytowych gospodarstwa domowego (łącznie z wnioskowanym) oraz innych zobowiązań finansowych, z których nie może się wycofać,

D – miesięczne dochody netto.

W odniesieniu do kredytów hipotecznych nadzorca wskazuje, że bank powinien zwracać szczególną uwagę na sytuacje, w których wskaźnik DStI przekracza 40% dla klientów o dochodach nieprzekraczających przeciętnego poziomu wynagrodzeń w danym regionie zamieszkania oraz 50% dla klientów, którzy ten poziom przekraczają. Bank może udzielać takich kredytów, ale charakteryzują się one podwyższonym poziomem ryzyka.

Dodatkowo przynajmniej raz do roku banki mają obowiązek przeprowadzania testów warunków skrajnych (tzw. stress testów) udzielonych kredytów, które mają na celu oszacowanie potencjalnego ryzyka tkwiącego w zmieniających się warunkach finansowych

³²⁵ W odniesieniu do osób o przeciętnym wynagrodzeniu nie wyższym niż średnia krajowa. Limit 65% dochodów dotyczył osób o dochodach powyżej średniej.

na rynku. Według rekomendacji stress testy powinny dotyczyć sytuacji, gdy nastąpi wzrost stóp procentowych na rynku (co najmniej o 4 pkt proc. dla kredytów hipotecznych) i będzie utrzymywać się przez 12 miesięcy lub osłabienie złotego względem waluty obcej (o większą z wartości: osłabienie złotego 50% lub maksymalne roczne osłabienie złotego z ostatnich 10 lat) i spadek kursu będzie utrzymywać się przez 12 miesięcy. W procedurach oceny zdolności kredytowej dla kredytów o zmiennych stopach procentowych banki powinny uwzględniać ryzyko rynkowe (ryzyko zmiany rynkowej stopy procentowej oraz kursu walutowego) i na potrzeby wyliczeń zdolności kredytowej oraz DSTI stosować **bufory bezpieczeństwa**.

Banki mogą również stosować uproszczone zasady badania zdolności kredytowej, jednak bank powinien o takim trybie poinformować KNF. Uproszczone zasady mogą dotyczyć:

- kredytów niskokwotowych – do jednokrotności, a przy kredytach ratałnych czterokrotności przeciętnego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw,
- sytuacji, gdy osoba jest stałym klientem banku (utrzymuje stałe relacje z bankiem przez co najmniej 6 i 12 miesięcy) przy kwotach wnioskowanego kredytu odpowiednio 6- i 12-krotność wynagrodzenia.

Zdolność kredytowa jest wyznaczana wówczas jedynie na podstawie modeli scoringowych oraz oświadczeń klientów o wysokości osiągniętych dochodów i ponoszonych wydatków, przy czym bank może ustalić wysokość tych dochodów, analizując historię rachunku bankowego.

Zgodnie z regulacjami prawnymi kredytobiorca jest zobowiązany na żądanie banku przedłożyć dokumenty i informacje niezbędne do dokonywania oceny zdolności kredytowej. Z reguły banki w procedurach udzielania kredytów z góry określają, jakie dokumenty w zależności od rodzaju prowadzonej działalności, czasu kredytowania, rodzaju kredytu, zakresu prowadzonej ewidencji księgowej, rodzaju proponowanych zabezpieczeń oraz zakresu obowiązków sprawozdawczych powinny zostać złożone wraz z wnioskiem kredytowym. Typowa dokumentacja związana z wnioskiem o kredyt obejmuje najczęściej:

- informacje charakteryzujące kredytobiorcę, czyli oznaczenie wnioskodawcy,
- informacje dotyczące kredytu, np. rodzaj kredytu, kwota, przeznaczenie,
- oświadczenia kredytobiorcy dotyczące rachunków bankowych i zaciągniętych zobowiązań,
- wykaz załączników do wniosku.

*badanie
zdolności
kredytowej*

**formalna
i merytoryczna
zdolność
kredytowa**

Razem z wnioskiem należy złożyć wiele dokumentów, które z punktu widzenia treści można podzielić na dokumenty o charakterze formalnoprawnym oraz dokumentację finansową³²⁶.

Po otrzymaniu wniosku kredytowego wraz z załącznikami pracownicy banku oceniają wniosek, badają zdolność kredytową pod względem formalnym oraz merytorycznym.

Z punktu widzenia formalnego, czyli zdolności do podejmowania czynności prawnych banki sprawdzają kompletność danych, wiarygodność dokumentów i samego klienta. Ważnym elementem jest sprawdzenie uprawnień osób podpisujących wnioski kredytowe. Źródłem informacji dla tych czynności mogą być dokumenty założycielskie podmiotu, np. umowa spółki, statut czy poświadczony wyciąg z odpowiedniego rejestru. Ocena ta może być pogłębiona o rozmowy z kontrahentami oraz poprzez inspekcję podmiotu gospodarczego. Podczas kontroli pracownik banku zapoznaje się z ogólnymi warunkami funkcjonowania przedsiębiorstwa, np. sposobem wykorzystania zdolności produkcyjnych, stanem środków trwałych, stanem zapasów, stanem składników majątku będących przedmiotem rzeczowych zabezpieczeń kredytu.

**biuro kredytowe
– BIK**

Podczas weryfikacji oświadczeń składanych we wnioskach kredytowych banki korzystają z informacji objętych tajemnicą bankową udostępnianych przez inne banki. Do ułatwienia i usprawnienia procesu wymiany informacji o kredytobiorcach służą biura kredytowe – instytucje gromadzące dane o historii kredytowej kredytobiorców. Polskim biurem kredytowym jest **Biuro Informacji Kredytowej S.A.**, które gromadzi i udostępnia bankom, SKOK oraz podmiotom niebankowym³²⁷ informacje o historii kredytowej kredytobiorców,

³²⁶ Dokumentacja formalnoprawna zawiera status prawny firmy, odpisy z rejestru sądowego, zaświadczenia z Urzędu Skarbowego i ZUS o niezaleganiu ze zobowiązaniami podatkowymi z tytułu ubezpieczeń społecznych, deklaracje podatkowe potwierdzone przez Urząd Skarbowy oraz opinie innych banków dotyczące kredytobiorcy. Do dokumentów finansowych służących ocenie sytuacji finansowo-majątkowej klienta należą sprawozdania finansowe za ostatnie lata (bilans, rachunek zysków i strat, informacje dodatkowe, sprawozdanie z przepływów pieniężnych), roczne sprawozdanie finansowe F-02 i kwartalne F-01, finansowe sprawozdanie analityczne, zgodne z wymogami stawianymi przez bank, udokumentowanie liczbowe dotyczące wyliczeń wnioskowanych potrzeb.

³²⁷ Podmioty niebankowe, takie jak: instytucje pożyczkowe, firmy udzielające pożyczek konsumenckich, firmy leasingowe mogą korzystać z BIK. Obowiązek badania zdolności kredytowej przez kredytodawców kredytu konsumenckiego wynika z ustawy. Podmioty niebankowe mogą korzystać bezpośrednio z BIK (ale również zasilać bazę w informację na temat swoich klientów) albo pośrednio jedynie z BIG InfoMonitor.

o składanych przez nich wnioskach kredytowych, zawartych umowach i ich realizacji. W bazach BIK znajdują się informacje z instytucji z nim współpracujących³²⁸ zarówno pozytywne (terminowe spłaty kredytów), jak i negatywne (opóźnienia, windykacje itp.). Ponad 90% danych w BIK stanowią pozytywne historie kredytowe. W biurze przetwarzane są informacje obejmujące:

- bieżące zobowiązania kredytowe,
- za zgodą klienta – dane o prawidłowo obsługiwanych spłaconych zobowiązaniach kredytowych (są one udostępniane przez okres wskazany przez klienta),
- bez zgody klienta – przez 5 lat po wygaśnięciu zobowiązania, w odniesieniu do których zostały spełnione łącznie następujące warunki: klient dopuścił do zwłoki w spłacie powyżej 60 dni oraz upłynęło kolejnych 30 dni od momentu poinformowania klienta przez bank o zamiarze przetwarzania jego danych bez zgody.

W 2020 r. dane w BIK obejmują 25,26 mln klientów (mających 165,55 rachunków kredytowych, zatem dane ponad 80% dorosłych Polaków znajdują się w bazie) oraz 1,26 mln podmiotów gospodarczych (4,05 mln rachunków kredytowych). Dane w BIK są aktualizowane co siedem dni, ze względu na liczbę pobieranych raportów jest to ok. siedem tysięcy zapytań na godzinę.

Banki mogą również korzystać z informacji udostępnianych przez **biura informacji gospodarczej**. Biura te gromadzą zaległe zobowiązania, co do których termin płatności minął co najmniej 30 dni wcześniej i upłynęło co najmniej 30 dni od wysłania przez wierzyciela wezwania do zapłaty, zawierającego ostrzeżenie o zamiarze przekazania danych do biura informacji gospodarczej, z podaniem nazwy i adresu danego biura³²⁹. Gromadzone informacje obejmują

*biura informacji
gospodarczej*

³²⁸ W 2020 r. BIK współpracował z 596 podmiotami bankowymi (m.in. 38 bankami komercyjnymi, 532 bankami spółdzielczymi oraz 2 bankami zrzeszającymi) oraz 113 podmiotami sektora pozabankowego.

³²⁹ W porównaniu do BIK biura informacji gospodarczej (BIG) funkcjonują, opierając się na innej regulacji prawnej, ustawie z dnia 9 kwietnia 2010 r. o udostępnianiu informacji gospodarczych. Obejmują różnego rodzaju zaległe płatności, nie zaś tylko z tytułu kredytów. Z usług BIG korzystają oprócz banków: zakłady ubezpieczeń, operatorzy telekomunikacyjni, dostawcy energii elektrycznej, operatorzy telewizji kablowej i satelitarnej i inne podmioty. Dane w BIG są na żądanie przedsiębiorcy, który przekazał informację do biura, w terminie siedmiu dni aktualizowane lub usuwane. Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o udostępnianiu informacji gospodarczych i wymianie danych gospodarczych, Dz.U. nr 81, poz. 530, z późn. zm.

ją większy zakres zobowiązań (nie tylko kredytowe) i najczęściej są to dane negatywne, choć część biur gromadzi również informacje o terminowych spłatach. W Polsce funkcjonuje kilka takich biur, każde z nich działa samodzielnie i prowadzi odrębną listę dłużników (nie ma między nimi przepływu informacji). Porównanie BIK i BIG zawarto w tabeli 32.

Tabela 32. Różnice między BIK a BIG

Cecha	Biuro Informacji Kredytowej	Biura informacji gospodarczej
Podstawa prawna	Ustawa Prawo bankowe Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 23 czerwca 2016 r. w sprawie szczegółowego zakresu danych podlegających wymianie pomiędzy instytucjami utworzonymi na podstawie przepisów prawa bankowego a instytucjami pożyczkowymi i innymi podmiotami	Ustawa o udostępnianiu informacji gospodarczej i wymianie danych gospodarczych
Liczba podmiotów	jeden – BIK SA	W 2021 r. pięć biur informacji gospodarczej: – InfoMonitor BIG SA – Europejski Rejestr Informacji Finansowej BIG SA – Krajowy Rejestr Długów BIG SA – Krajowe BIG SA – Krajowa Informacja Długów Telekomunikacyjnych BIG SA
Podmioty przekazujące informacje	Instytucje finansowe: – banki – SKOK – firmy pożyczkowe – firmy leasingowe i faktoringowe powiązane z bankami	Dowolne podmioty: – przedsiębiorcy – firmy telekomunikacyjne i dostawcy energii – banki – firmy pożyczkowe – gminy – sądy – osoby fizyczne
Gromadzone informacje	– zobowiązania kredytowe aktywne i spłacone pod warunkiem wyrażenia zgody (dane pozytywne) – zamknięte zobowiązania kredytowe, w których przypadku nastąpiło opóźnienie powyżej 60 dni (dane negatywne)	– odrębne rejestry w każdym BIG, jednak informacje o długach alimentacyjnych, opłatach sądowych i grzywnach są przekazywane do wszystkich BIG – dane o zobowiązaniach z dowolnego sektora gospodarki, niezapłacone przez 30 dni i przekraczające 200 zł w przypadku konsumenta i 500 zł w przypadku firmy (dane negatywne) – część instytucji gromadzi terminowo regulowane płatności potwierdzające rzetelność płatniczą (dane pozytywne)

Źródło: opracowanie własne.

Badając zdolność kredytową **pod względem merytorycznym**, tj. zdolność do terminowej spłaty kredytu i zapłacenia jego kosztów, banki prowadzą:

- 1) analizę jakościową polegającą na ocenie cech klientów, które mają istotny wpływ na skłonność do spłaty zobowiązania – badanie dotyczy więc osób zamierzających zaciągnąć zobowiązania kredytowe (tzw. personalny, związany z osobą kredytobiorcy aspekt oceny zdolności), w tym aspekcie badanie obejmuje m.in.:
 - analizę cech klienta (np. wiek, stan cywilny, liczbę osób pozostających na utrzymaniu, wykształcenie, staż pracy, wykonywany zawód, zajmowane stanowisko itp.),
 - analizę historii współpracy klienta detalicznego z bankiem obejmującą oprócz elementów wymienionych w definicji współpracy z bankiem również np. historię operacji na rachunku, terminowość spłat dotychczasowych zobowiązań,
 - analizę historii kredytowej klienta na podstawie informacji dostępnych w zewnętrznych bazach,
- 2) analizę ilościową, obecną i perspektywiczną sytuację finansową potencjalnego kredytobiorcy (tzw. ekonomiczny aspekt oceny), polegającą na ustaleniu wysokości i stabilności źródeł spłaty zobowiązania kredytowego.

Wymienione powyżej dwie analizy nie są równorzędne. Różnica zależy od tego, komu jest przyznawany kredyt – czy konsumentowi, czy podmiotowi gospodarczemu, ponieważ niektóre kryteria mogą mieć większe bądź mniejsze znaczenie. W odniesieniu do kredytów konsumpcyjnych udzielanych osobom fizycznym dominuje aspekt personalny, natomiast w kręgu kredytów dla przedsiębiorstw większe znaczenie ma aspekt ekonomiczny.

Ocena zdolności kredytowej podmiotów gospodarczych przyjmująca często postać oceny punktowej z reguły obejmuje analizę ilościową, w której brana jest pod uwagę: analiza rentowności, płynności finansowej, sprawności działania, poziomu zadłużenia, oraz analizę jakościową, uwzględniającą: ocenę konkurencyjności podmiotu gospodarczego, kierownictwa, sposobu zarządzania firmą, perspektyw rozwojowych.

W ramach analizy ilościowej zdolności kredytowej banki wykorzystują metodę dochodową oraz wskaźnik DStI. Klasyczną metodą oceny zdolności kredytowej gospodarstw domowych jest **metoda dochodowa**. Przedmiotem oceny banku jest możliwość finan-

*analiza
ilościowa
zdolności
kredytowej*

sowania rat wnioskowanego kredytu z uzyskiwanych dochodów po uwzględnieniu stałych wydatków gospodarstwa domowego, np. zobowiązań kredytowych, alimentów, wydatków związanych z utrzymaniem domu/mieszkania, kwot na utrzymanie członków rodziny (tzw. minimum socjalnego). Banki sprawdzają poziom wolnych środków, jakie pozostają po odjęciu od dochodu wszystkich stałych wydatków i kosztów. Deklarowany przez wnioskodawców dochód powinien w sposób wystarczający zabezpieczać zwrotność udzielonego kredytu. Formuła wyznaczania zdolności może przyjąć następującą postać określoną we wzorze 14.

Wzór 14. Ograniczenie dochodowe w analizie zdolności kredytowej gospodarstwa domowego

$$D - K \geq \text{rata},$$

gdzie:

- D – uwzględniane przez bank w badaniu zdolności kredytowej miesięczne dochody netto,
- K – wydatki (i koszty) gospodarstwa domowego łącznie z kwotami na utrzymanie członków rodziny (minimum socjalnym) miesięcznie,
- rata – maksymalna miesięczna rata kredytu.

Przykład 17

Państwo Domagalscy planują zaciągnięcie kredytu mieszkaniowego w banku w wysokości 250 000 zł w celu dokończenia budowy domu. Złożyli wniosek kredytowy, w którym określili okres kredytowania 10 lat i proponowane zabezpieczenie (hipoteka). Pan Domagalski zarabia 3,5 tys. zł netto miesięcznie, jego żona 3,1 tys. zł. Wspólnie wychowują dwójkę dzieci. Spłacają już ratę kredytu ratalnego w wysokości 250 zł, mają limit rachunku bieżącego w wysokości 2000 zł, mają też samochód.

Bank, do którego złożyli wniosek kredytowy, stosuje metodę dochodową oceny zdolności kredytowej. W procedurze badania zdolności bank wykorzystuje następująca założenia:

- minimalne koszty utrzymania na osobę średnio w miesiącu – 500 zł (minimum socjalne), jeśli składający wniosek kredytowy zadeklaruje wyższe wydatki, przyjmuje się wyższe,
- bank obciąża zdolność kredytową limitem w rachunku w wysokości 10% przyznanego limitu,
- posiadanie samochodu zwiększa miesięczne wydatki o 150 zł,
- zryczałtowane koszty mieszkaniowe określono na poziomie 500 zł.

Bank wykorzystuje wskaźnik $DStI \leq 50\%$.

Stopa procentowa kredytu wynosi 3%, bank stosuje bufor bezpieczeństwa związany z niebezpieczeństwem wzrostu stóp procentowych na poziomie 400 punktów bazowych.

Państwo Domagalscy we wniosku nie zadeklarowali wyższych kwot na utrzymanie. Chcieliby płacić raty malejące, bank może jednak zaproponować raty annuitetowe. Czy państwo Domagalscy posiadają zdolność kredytową?

W celu sprawdzenia zdolności kredytowej należy wyznaczyć wartości i zastosować wzory 13 i 14:

– suma dochodów miesięcznych netto dla rodziny Domagalskich wynosi $D = 6800$ zł,

– łączne koszty ponoszone miesięcznie wraz z minimum socjalnym dla 4 osób:

$$K = 4 \times 500 + 500 + 150 + 250 + 10\% \times 2000 = 3100 \text{ zł}$$

Wykorzystana w obliczeniach raty kredytowej stopa procentowa wynosi 7% (3% + 4 pkt proc.).

Dla systemu spłat kredytu w ratach malejących maksymalne obciążenie ratą kredytu występuje w pierwszym miesiącu kredytowania, ponieważ odsetki są naliczane od pełnego zadłużenia:

Rata = odsetki + rata kapitałowa

$$\text{odsetki} = 250\,000 \times \frac{7\%}{12} = 1458,33 \text{ zł},$$

$$\text{rata kapitałowa} = \frac{250\,000}{10 \times 12} = 2083,33 \text{ zł},$$

$$\text{Rata} = 3541,66 \text{ zł}.$$

Podstawiając otrzymane wartości do wzoru 14:

$$6600 - 3100 < 3541,66$$

Państwo Domagalscy nie uzyskają kredytu spłacanego w ratach malejących, ponieważ nie spełniają ograniczenia dochodowego.

Aby zweryfikować ograniczenie zadłużenia gospodarstwa domowego, obliczmy miesięczne wydatki na obsługę zadłużenia państwa Domagalskich.

$$Z = 250 + 3541,66 + 200 = 3991,66 \text{ zł}$$

$$\frac{3991,66}{6600} = 60,48\% > 50\%$$

Również drugi warunek nie został spełniony – $DStI > 50\%$.

Państwo Domagalscy rozważają uzyskanie kredytu spłacanego w ratach annuitetowych. Rozpatrując oba warunki, w ocenie zdolności kredytowej można zauważyć, że obciążenie równą ratą kredytu jest niższe. Zgodnie ze wzorem rata annuitetowa wynosi 2902,71 zł.

Zatem, korzystając z zawartego we wzorze 14 pierwszego warunku, jest on spełniony.

$$3350 \text{ zł} > 2902,71 \text{ zł}$$

Ponadto miesięczna obsługa zadłużenia będzie na niższym poziomie:
 $Z = 250 + 2902,71 + 200 = 3352,71$, stąd ograniczenie nie jest realizowane.

$$\frac{3352,71}{6600} = 50,8\% > 50\%$$

Biorąc pod uwagę oba warunki – państwo Domagalscy nie uzyskają również kredytu w ratach annuitetowych.

Powstaje pytanie, jakie działania powinni podjąć państwo Domagalscy, aby uzyskać zdolność kredytową. W opisanej sytuacji najprostszą czynnością byłaby rezygnacja z limitu w ROR, na którym to wcale nie muszą mieć zadłużenia.

Inne możliwe działanie to spłata wcześniejszego kredytu ratalnego. Być może pozostało im do spłaty jedynie kilka rat...

Najczęściej wybieranym sposobem „zwiększenia” możliwości kredytowych jest wydłużanie okresu kredytowania.

Kwestionowanymi przez KNF praktykami banków w zakresie wyznaczania zdolności kredytowej osób prywatnych są np. zbyt niskie bufory na zmiany stóp procentowych, zbyt niskie koszty utrzymania (nawet poniżej minimum socjalnego), brak różnicowania kosztów utrzymania ze względu na liczbę osób w rodzinie (np. jednak osoba w gospodarstwie domowym generuje większe koszty niż wydatki na jedną osobę w gospodarstwie czteroosobowym), nadmierne wydłużanie okresu spłaty kredytu³³⁰.

Nadzór rekomenduje, aby banki, obok analizy ilościowej, prowadziły analizę jakościową zdolności kredytowej, weryfikującą przede wszystkim wiarygodność danego podmiotu. Analiza ta sprowadza się do badania i oceny różnych niemierzalnych aspektów funkcjonowania kredytobiorców. W tym obszarze badania charakterystyczna jest wielość aspektów, które mogą być brane pod uwagę i od polityki banku zależy uwzględnianie bądź pomijanie określonych aspektów funkcjonowania przyszłego kredytobiorcy (np. możliwości rozwoju branży, w której pracuje lub funkcjonuje jako podmiot gospodarczy).

W odniesieniu do osób prywatnych dostrzeżono, że określone cechy danej osoby mogą warunkować spłatę kredytów. Meto-

**analiza
jakościowa
zdolności
kredytowej**

credit scoring

³³⁰ I. Heropolitańska, A. Nierodka, T. Zdziarski, *Kredyty, pożyczki i gwarancje bankowe*, s. 337.

dą oceny wiarygodności, w której rozpatruje się przede wszystkim czynniki jakościowe, jest **credit scoring** – punktowa ocena zdolności kredytowej. Istota tej metody polega na nadaniu określonym, wybranym przez daną instytucję cechom jakościowym kredytobiorcy pewnej liczby punktów, a pozytywna ocena jest uzyskiwana po przekroczeniu tzw. punktu odcięcia (ang. *cut off score*).

Scoring polega na określeniu wiarygodności kredytowej klienta na podstawie porównania jego profilu z profilem klientów, którzy już otrzymali kredyty (bazy kredytobiorców banku). Im bardziej profil danego klienta jest podobny do profilu klientów terminowo spłacających swoje kredyty w przeszłości, tym wyższą ocenę punktową otrzyma ten klient. Klient przybywający do banku z zamiarem zaciągnięcia kredytu wypełnia wniosek kredytowy, w którym pojawia się wiele pytań dotyczących różnych aspektów życia potencjalnego kredytobiorcy, ponieważ w tej metodzie analiza koncentruje się na ocenie różnorodnych cech kredytobiorcy świadczących o zdolności do spłaty kredytu. Do najczęściej występujących kryteriów oceny należą: zawód, wykształcenie, status mieszkaniowy, dzielnica, w której zamieszkuje kredytobiorca, długość okresu zamieszkania pod obecnym adresem, ocena wiarygodności kredytowej (wysokość miesięcznych dochodów), długość okresu zatrudnienia w tym samym przedsiębiorstwie, długość okresu zatrudnienia na obecnym stanowisku, długość zatrudnienia u poprzedniego pracodawcy, stan cywilny, wiek, liczba osób pozostających na utrzymaniu podawana przez kredytobiorcę, prowadzone rachunki bankowe, referencje bankowe, posiadanie samochodu, położenie geograficzne, posiadane karty płatnicze. Wybór zestawu cech oraz ich waga dla ostatecznej oceny uzależniona jest od doświadczeń konkretnego banku (historii udzielonych kredytów) oraz od rodzaju kredytu. Do najczęściej wykorzystywanych parametrów należą: wiek, stan cywilny, liczba osób na utrzymaniu, status zamieszkania, wykształcenie, rodzaj zatrudnienia, źródło dochodu, czas zatrudnienia. W systemie informatycznym banku nadaje się poszczególnym charakterystykom wymiar liczbowy. Zsumowane punkty z wszystkich kryteriów stanowią miarę oceny ryzyka kredytowego klienta, najczęściej im wyższa liczba punktów, tym niższe ryzyko.

Sumę punktów kredytobiorcy porównuje się z tzw. wartością progową, według której dokonuje się podziału potencjalnych kredytobiorców na grupę klientów dobrych, mających zdolność kredytową, i złych, charakteryzujących się jej brakiem. Karty scoringowe mogą zawierać trzy wyniki: pozytywny, negatywny oraz „do przeła-

mania”. Ostatni wynik daje możliwość zmiany oceny zdolności kredytowej lub oceny punktowej w wyniku dalszej analizy.

W Polsce raport scoringowy jest również oferowany przez BIK SA jako jeden z produktów tej instytucji. Ocena punktowa BIK przyjmuje wartości od 0 do 100, im wyższa liczba punktów, tym większe prawdopodobieństwo, że kredyt będzie spłacany terminowo. W scoringu BIK w 2021 r. grupy ryzyka podlegały następującym ocenom³³¹:

- niska 0–58 pkt,
- umiarkowana 59–68 pkt,
- dobra 69–73 pkt,
- bardzo dobra 74–79 pkt,
- doskonała 80–100 pkt.

Na scoring BIK w największym stopniu wpływają terminowe spłaty wcześniejszych zobowiązań kredytowych (ok. 80% oceny) oraz aktywność na rynku kredytowym (ubieganie się w krótkim czasie o wiele kredytów) (10%).

Ocena ryzyka kredytowego dokonywana w procesie oceny zdolności kredytowej jest również przez banki wykorzystywana do dokonywania segmentacji klientów na tzw. klasy ryzyka. W stosunku do każdej z wyodrębnionych grup klientów bank może prowadzić inną politykę kredytową. Najlepsi klienci charakteryzujący się najniższym ryzykiem kredytowym mogą korzystać z niższej ceny kredytu, mniej kosztownych zabezpieczeń spłaty czy ułatwień w zakresie planu spłaty. Natomiast klienci słabej kondycji finansowej (o dużym ryzyku kredytowym, przy założeniu posiadania zdolności kredytowej) dostaną kredyt, ale na gorszych warunkach finansowych i zobowiązani są przedstawić „dobre” prawne zabezpieczenia jego spłaty.

credit rating

Podział kredytobiorców według klas ryzyka kredytowego dokonywany jest również w odniesieniu do innych kategorii kredytobiorców, w tym podmiotów gospodarujących i innych kategorii podmiotów, np. państw. Ocena ryzyka kredytowego w odniesieniu do konkretnego zobowiązania finansowego, któremu przyporządkowane jest określone prawdopodobieństwo niewypłacalności podmiotu zaciągającego dług, nazywana jest **credit ratingiem**. Tradycyjnie rating, służąc przede wszystkim instytucjom zaciągającym dług na rynku kapitałowym, nadawany był w formie tzw. ratingów zewnętrznych przez wyspecjalizowane niezależne agencje ratingowe (a wśród nich największe: Standard & Poor’s, Moody’s, Fitch

³³¹ W 2021 r. ok. 20% osób prywatnych miało scoring powyżej 80 punktów. Średnia ocena klientów wnoszących o kredyt konsumpcyjny wynosiła 71,3, a przeciętna ocena zaakceptowanych wniosków 73,7.

Ratings, EuroRating), banki korzystają również z wewnętrznych systemów oceny ryzyka kredytowego (tzw. ratingów wewnętrznych)³³².

Ocena ratingowa polega na algorytmicznej ocenie sytuacji ekonomicznej podmiotów i dokonana została na podstawie możliwie obiektywnych, aktualnych badań jakościowych i ilościowych oraz porównania otrzymanych wyników do ustalonych standardów. Wybór mierników oceny ilościowej oraz jakościowej jest kwestią indywidualną banku. Najczęściej dla oceny ilościowej prowadzona jest analiza: rentowności, płynności finansowej, poziomu zadłużenia i sprawności działania podmiotu gospodarczego, natomiast wśród kryteriów niemierzalnych rozpatrywane są: pozycja podmiotu na rynku, branża, sprawność zarządzania, kwalifikacje kierownictwa, perspektywy rozwojowe, zabezpieczenie kredytu itp.³³³

W ocenach ratingowych wykorzystuje się zwykle amerykańską tradycję oceniania i ustala ocenę w formie literowej w taki sposób, że najwyższe noty to AAA, nieco niższe AA, A, BBB itd. (lub oceny A, B, C, D), należy jednak mieć na uwadze, że stosowana skala ratingu jest ustalana indywidualnie przez podmiot dokonujący oceny. Ze-stawienie różnic między credit scoringiem a credit ratingiem zawar-to w tabeli 33.

Banki dokonują weryfikacji wyznaczonej zdolności kredytowej oraz ryzyka kredytowego w trakcie całego okresu kredytowania. Działania te nazywane są **monitoringiem kredytowym** i obejmują dodatkowo weryfikację przyjętych prawnych zabezpieczeń spłaty oraz celu, na jaki udzielono kredytu. W ramach monitoringu kontroluje się również terminowość spłaty rat kredytu.

*monitoring
kredytowy*

³³² Zwiększonemu zainteresowaniu sformalizowanymi systemami oceny ryzyka kredytowego sprzyjało wprowadzenie regulacji nadzorczych obligujących banki do wykorzystywania ocen zewnętrznych agencji ratingowych dla oceny ryzyka kredytowego różnych kategorii należności, ale również umożliwiających wykorzystywanie samodzielnie dokonanych ocen ratingowych.

³³³ W 2019 r. oceny wiarygodności kredytowej nadawały na polskim rynku trzy agencje ratingowe: Fitch Polska SA, EuroRating Sp. z o.o. oraz INC Rating Sp. z o.o., a także oddział globalnej agencji Moody's Investors Service. Na koniec 2019 r. oceny nadane przez agencję Fitch Polska SA miało 49 podmiotów krajowych (trzy województwa, 19 miast, 13 instytucji finansowych [w tym 12 banków], 14 przedsiębiorstw niefinansowych oraz Rzeczpospolita Polska). Oceny ratingowe nadane przez agencję ratingową EuroRating miało 50 podmiotów (19 banków, 15 przedsiębiorstw i 16 funduszy poręczeń kredytowych). Agencja ratingowa INC Rating Sp. z o.o. (specjalizująca się w przyznawaniu ocen wiarygodności kredytowej małym i średnim jednostkom samorządu terytorialnego, samodzielnym publicznym zakładom opieki zdrowotnej oraz spółkom komunalnym) do końca 2019 r. nadała 30 ratingów. *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2019 r.*, s. 93.

Tabela 33. Różnice między credit scoringiem a credit ratingiem

Credit scoring	Credit rating
dotyczy oceny zdolności kredytowej osób fizycznych	dotyczy oceny zdolności kredytowej podmiotów gospodarczych i innych instytucjonalnych
ocenie poddaje się wybrane cechy opisujące kredytobiorcę i składany przez niego wniosek kredytowy (głównie cechy jakościowe)	ocena dotyczy cech ilościowych oraz ilościowych i jakościowych
scoring jest przeprowadzany metodami statystycznymi, które bazują na informacjach o już udzielonych i spłaconych kredytach	rating przyznaje się na podstawie wiedzy eksperckiej, bazującej na analizie sytuacji w gospodarce, branży czy znajomości podobnych podmiotów
ocena punktowa – im wyższa liczba punktów, tym lepsza ocena	przypisanie podmiotom zaliczonym do poszczególnych kategorii określonej oceny stosowanej przez daną agencję, przedziałom ocen przydzielone są odpowiednie klasy ryzyka
podobni kredytobiorcy otrzymują podobne oceny punktowe	podobne podmioty mogą otrzymać różne ratingi (ze względu na wybrane kryterium)
przyspiesza i upraszcza przeprowadzanie procedury oceny wniosku kredytowego poprzez standaryzację i sprowadzenie wyniku do jednolitego wskaźnika punktowego	usprawnia dobór odpowiednich procedur postępowania zmierzających do ograniczania ryzyka kredytowego wobec kredytobiorców posiadających ocenę ratingową

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFCB 3E*, red. M. Klimontowicz, Związek Banków Polskich, Warszawa 2017, s. 284.

6.5.3. Prawne zabezpieczenia spłaty kredytów

Najlepszą gwarancją zwrotu udostępnionych przez bank środków jest dobra kondycja ekonomiczno-finansowa kredytobiorcy. Dla zminimalizowania negatywnych dla banku skutków braku spłaty wierzytelności banki żądają prawnych zabezpieczeń spłaty. Prawne zabezpieczenia kredytu stanowiące substytut spłaty wierzytelności należy zawsze traktować jako dodatkowy element zwiększający bezpieczeństwo transakcji kredytowej dla banku, ponieważ celem banku jest uzyskanie terminowej spłaty kredytu wraz z wynagrodzeniem dla banku bez konieczności korzystania z zabezpieczeń. Stosowanie przez banki prawnych zabezpieczeń uzasadnia się również, wskazując, że w praktyce odpowiedzialność kontraktowa kredytobiorców jest niewystarczająca, nie zabezpiecza banku przed przejęciem majątku lub określonej części majątku przez innych kredytodawców, tym samym nie daje gwarancji „odzyskania” wierzytelności.

Jedynie w przypadku kredytów dla zaufanych klientów charakteryzujących się bardzo niskim ryzykiem bank może zrezygnować z zabezpieczenia spłaty należności i udostępnić środki pieniężne w formie kredytu *in blanco*. Jeżeli jednak w trakcie spłacania kredytu pogorszy się sytuacja finansowa kredytobiorcy, bank ma prawo zażądać odpowiedniego zabezpieczenia prawnego.

W celu zminimalizowania ryzyka banki często stosują kilka form zabezpieczenia kredytu jednocześnie.

Formy prawnych zabezpieczeń kredytów dzielą się na dwie grupy:

- zabezpieczenia rzeczowe,
- zabezpieczenia osobiste.

Zabezpieczenia rzeczowe obejmują wskazane składniki majątku, które mają gwarantować spłatę kredytu, natomiast zabezpieczenia osobiste są oparte na odpowiedzialności osobistej osoby dającej zabezpieczenie, która odpowiada za kredyt całym swoim majątkiem.

Do zabezpieczeń osobistych zalicza się:

- weksel własny *in blanco*,
- poręczenie wekslowe (*awal*),
- poręczenie cywilne,
- gwarancję bankową,
- pełnomocnictwo,
- przystąpienie do długu,
- przejęcie długu,
- cesję,
- ubezpieczenie kredytu.

Zabezpieczenie kredytu na podstawie **weksła własnego *in blanco*** polega na tym, że bank przyjmuje nieuzupełniony weksel zaopatrzony co najmniej w podpis kredytobiorcy. Weksel *in blanco* nie zawiera sumy wekslowej i terminu płatności. W momencie jego wystawienia nie jest bowiem znana ostateczna suma wekslowa, na którą składa się kwota kredytu, odsetki i inne opłaty, ani termin płatności. Najczęściej wraz z wekslem podpisywana jest deklaracja wekslowa, która zawiera informacje dotyczące warunków realizacji weksla przez bank. W przypadku tego rodzaju weksla bank jest uprawniony do jego uzupełnienia w momencie zaprzestania spłaty zadłużenia przez kredytobiorcę.

Poręczenie wekslowe (*awal*) stanowi zobowiązanie osoby trzeciej do zapłacenia całości lub części sumy wekslowej w sytuacji, gdy wystawca weksla go nie wykupi. Poręczyciel odpowiada za zobowiązanie tak samo jak osoba, za którą poręczył, solidarnie z innymi dłużnikami wekslowymi.

*kredyty
in blanco*

*zabezpieczenia
osobiste*

*weksel własny
in blanco*

awal

**poręczenie
cywilne**

Poręczenie cywilne polega na tym, że poręczyciel (żyrant) zobowiązuje się względem wierzyciela wykonać zobowiązanie na wypadek, gdyby dłużnik zobowiązania nie wykonał. Poręczenie oparte jest na regulacjach Kodeksu cywilnego i musi być złożone w formie pisemnej. Poręczyciel odpowiada dopiero wtedy, gdy kredytobiorca nie wywiąże się ze swego zobowiązania, a bank musi natychmiast powiadomić poręczyciela o spóźnieniu kredytobiorcy ze spłatą kredytu.

**gwarancja
bankowa**

Gwarancja bankowa jest jednostronnym zobowiązaniem banku w stosunku do beneficjenta gwarancji, co oznacza, że bank przyjmuje na siebie ryzyko zapłaty wskazanej w gwarancji kwoty w przypadku, gdyby kredytobiorca, na którego zlecenie została wystawiona gwarancja, nie spłacił kredytu w terminie³³⁴.

pełnomocnictwo

W ramach zabezpieczenia kredytu stosuje się również **pełnomocnictwo** do dysponowania rachunkiem bankowym. Takiego pełnomocnictwa może udzielić kredytobiorca lub osoba trzecia będąca posiadaczem rachunku oszczędnościowego, rachunku bieżącego lub lokaty terminowej zarówno w banku, który udziela kredytu, jak i innym banku.

**przystąpienie
do długu**

Przystąpienie do długu następuje na drodze umowy zawartej między bankiem a osobą trzecią za zgodą kredytobiorcy lub między kredytobiorcą a osobą trzecią za zgodą banku. Osoba przystępująca do długu odpowiada za zobowiązanie solidarnie z kredytobiorcą, który nie zostaje zwolniony z obowiązku spłaty kredytu, nowy dłużnik odpowiada zaś wobec banku za spłatę kredytu, jakby on sam zaciągnął kredyt.

przejęcie długu

Przy wykorzystaniu jako zabezpieczenie **przejęcia długu** inna osoba (osoba trzecia) przejmuje zobowiązania kredytobiorcy wobec banku, a dotychczasowy dłużnik zostaje zwolniony z odpowiedzialności wobec banku.

**cesja
wierzytelności**

Kolejnym zabezpieczeniem kredytu stosowanym przez banki jest przelew wierzytelności, tzw. cesja. Zgodnie z Kodeksem cywilnym wierzyciel (w tym przypadku kredytobiorca) może przenieść wierzytelność na osobę trzecią (bank), a wraz z tą wierzytelnością przechodzą na nabywcę wszelkie prawa z nią związane. Banki najczęściej stosują przelewy konkretnie oznaczonych wierzytelności (jednej lub kilku) lub przelewy globalne (wiele wierzytelności istniejących lub przyszłych).

**ubezpieczenie
kredytu**

Często stosowanym obecnie zabezpieczeniem kredytu jest jego ubezpieczenie. Bank uzależnia udzielenie kredytu od objęcia go przez towarzystwo ubezpieczeniowe ochroną ubezpieczeniową. Przedmiotem ubezpieczenia jest wówczas spłata całego kredytu wraz z odsetkami. Często również sam kredytobiorca zobligowany jest przez bank

³³⁴ Szerzej w podrozdziale 6.6.

do ubezpieczenia się, np. na wypadek zgonu czy też czasowej utraty pracy, a koszty takiego ubezpieczenia wliczone są do kosztów samego kredytu. Ubezpieczenie takie jest obligatoryjne do czasu ustanowienia innego zabezpieczenia, np. wpisu do księgi wieczystej hipoteki. Wśród znacznej liczby różnych form zabezpieczeń osobistych największe znaczenie mają: weksel in blanco, poręczenie, gwarancje bankowe oraz ubezpieczenie. Zabezpieczenia osobiste są często dodatkowymi zabezpieczeniami, wzmacniającymi zabezpieczenia rzeczowe.

Do zabezpieczeń rzeczowych kredytu zalicza się:

- hipotekę,
- przewłaszczenie,
- blokadę środków na rachunku bankowym,
- kaucję,
- zastaw rejestrowy,
- zastaw ogólny,
- zastaw na prawach.

Hipoteka jako jedno z najpopularniejszych rzeczowych zabezpieczeń kredytów jest prawem, które umożliwia bankowi zaspokajanie roszczeń z obciążonej nią nieruchomości, stanowiącej własność kredytobiorcy lub osoby trzeciej. Hipoteką można obciążyć m.in. nieruchomość, część ułamkową nieruchomości, użytkowanie wieczyste, spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego, własnościowe spółdzielcze prawo do lokalu mieszkalnego. W celu zabezpieczenia oznaczonej wierzytelności wynikającej ze stosunku prawnego można nieruchomość obciążyć prawem, na mocy którego wierzyciel może dochodzić zaspokojenia z nieruchomości bez względu na to, czyją stała się własnością i z pierwszeństwem przed wierzycielami osobistymi właściciela nieruchomości.

Przewłaszczenie polega na przeniesieniu na bank własności posiadanych przez kredytobiorcę rzeczy ruchomych, oznaczonych co do gatunku lub co do tożsamości, do czasu spłaty przez niego zadłużenia wraz z odsetkami. Do czasu spłaty długu przedmiot zabezpieczenia (np. samochód, papiery wartościowe) zatem, choć pozostaje w użytkowaniu kredytobiorcy, jest własnością banku. W sytuacji zaś, gdy klient banku nie spłaci kredytu, bank ma prawo do zachowania prawa własności rzeczy.

W celu zabezpieczenia spłaty kredytu stosuje się również **blokadę środków pieniężnych** na rachunku bankowym kredytobiorcy lub osoby trzeciej. Kredytobiorca (lub osoba trzecia) dokonuje blokady poprzez złożenie pisemnego zlecenia w banku prowadzącym określony rachunek. Bank kredytodawcy otrzymuje od dłużnika za-

*zabezpieczenia
rzeczowe spłaty
kredytu*

hipoteka

przewłaszczenie

*blokada
środków
pieniężnych*

świadczanie o dokonanej blokadzie oraz upoważnienie do pobrania środków na pokrycie kredytu, w przypadku gdyby kredytobiorca nie spłacał swoich zobowiązań. Kredytobiorca może również dokonać przelewu określonej kwoty pieniężnej na rachunek banku kredytodawcy, który zobowiąże się do zwrotu środków w momencie spłaty całości kredytu.

kaucja

Kaucja jest to kwota pieniężna (w złotych lub innych walutach) lub papiery wartościowe stanowiące zabezpieczenie kredytu. Kredytodawca lub inna osoba dokonuje przelewu określonej kwoty na rachunek banku (lub przekazania papierów wartościowych), który staje się właścicielem kaucji. Po spłacie kredytu kaucja jest zwracana kredytobiorcy. W momencie niewywiązania się kredytobiorcy ze spłaty kredytu w terminie może wykorzystać wpłaconą kwotę lub papiery wartościowe na pokrycie strat.

zastaw rejestrowy

Zastaw rejestrowy ustanawia się po to, by zabezpieczyć wierzytelność na rzeczach ruchomych oraz zbywalnych prawach majątkowych należących do dłużnika³³⁵ i pozostawić przedmiot zastawu w posiadaniu zastaw kredytobiorcy³³⁶. W celu ustanowienia zastawu zawierana jest pisemna umowa oraz dokonywany wpis do rejestru zastawów prowadzonego przez sądy rejonowe. Zastaw rejestrowy jest powszechnie wykorzystywany przy kredytowaniu środków transportu.

zastaw ogólny

Zastaw ogólny ustanawiany na zbywalnych rzeczach ruchomych cechuje wydanie przedmiotu zastawu bankowi. Rzeczy będące przedmiotem zastawu powinny być oznaczone w sposób umożliwiający ich identyfikację. Innym rodzajem zastawu jest zastaw na prawach zbywalnych, który można ustanowić m.in. na papierach wartościowych, wierzytelnościach, patentach, udziałach w spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością. Z wielu różnych form zabezpieczeń rzeczowych najczęściej wykorzystywane są hipoteki, zastawy oraz przewłaszczenia.

wartość prawnych zabezpieczeń

Wartość przyjmowanych przez bank prawnych zabezpieczeń z reguły przekracza kwotę udzielonego kredytu (wraz z planowanymi odsetkami), gdyż bank powinien brać pod uwagę ryzyko związane z utratą lub obniżeniem wartości zabezpieczenia w czasie oraz ryzyko kredytowe podmiotów udzielających zabezpieczenia osobistego. Dla przykładu, jeśli zabezpieczeniem jest poręczenie

³³⁵ Może zostać ustanowiony nawet na rzeczach i prawach, które kredytobiorca dopiero nabydzie.

³³⁶ Pozostawienie przedmiotu zastawu w posiadaniu kredytobiorcy różni ten rodzaj zastawu od ogólnego.

Skarbu Państwa czy zastaw na prawach z papierów wartościowych wyemitowanych przez Skarb Państwa bank zażąda jedynie pokrycia kwoty kredytu i innych kosztów, jeśli bank przyjmie jako zabezpieczenie hipotekę na zamieszkałej nieruchomości czy nieruchomości rolnej, może wymagać wartości nawet dwukrotnie wyższej od kwoty kredytu.

Dokonując wyboru formy zabezpieczenia spłaty, analizuje się kilka kluczowych parametrów. Forma zabezpieczenia uzależniona jest przede wszystkim od rodzaju kredytu i okresu kredytowania, np. dla długoterminowych kredytów mieszkaniowych stosowana jest hipoteka, w kredytach konsumpcyjnych – weksel in blanco. Dla banku ważna jest również szybkość zaspokojenia roszczeń z przyjętego zabezpieczenia, tzw. stopień płynności. Wysoki stopień płynności z terminem realizacji do kilku dni charakteryzuje blokadę środków na rachunku, kaucję, przelew wierzytelności, pełnomocnictwo do dysponowania rachunkiem, ubezpieczenie czy gwarancję bankową, znacznie niższy stopień płynności występuje dla zastawu czy przewłaszczenia, a najniższy dla zabezpieczenia hipotecznego. W innych zabezpieczeniach osobistych, np. poręczeniu, wekslu in blanco, płynność uzależniona jest od majątku osoby ustanawiającej zabezpieczenie. Przy dokonywaniu wyboru formy zabezpieczenia brane pod uwagę są również przewidywane nakłady pracy banku i dłużnika oraz ponoszone koszty związane z ustanowieniem zabezpieczeń, np. opłaty sądowe, opłaty notarialne.

6.5.4. Jakość kredytów w bankach

Bez względu na to, jak dokładnie pracownicy banku ocenią zdolność kredytową i ryzyko kredytowe klienta, zawsze istnieje niebezpieczeństwo, że całość lub część należności nie zostanie spłacona lub też spłacona w terminie późniejszym, a tego rodzaju należności bank nazywa kredytami z utratą wartości (lub trudnymi, „złymi”, zagrożonymi, w sytuacji nieregularnej).

Rozpatrując jakość kredytów, należy mieć na uwadze, że w trakcie trwania umowy najczęściej kredytobiorcy spłacają swoje zobowiązania, kredyty zatem w kontekście ich jakości oznaczają pozostałą do spłaty kwotę kapitału kredytu oraz wynagrodzenie banku. Należności banku powstałe z tytułu różnych rodzajów umów: kredytowych, pożyczkowych, skupionych wierzytelności, czeków, weksli, zrealizowanych gwarancji oraz innych umów o podobnym charakterze, nazywane są ekspozycjami kredytowymi.

*kredyty z utratą
wartości*

*ekspozycje
kredytowe*

PSR i MSR/MSSF

Bank, dbając o rzetelne i wiarygodne przedstawienie należności oraz ujawnienie poziomu ponoszonego ryzyka w trakcie funkcjonowania umów kredytowych, przeprowadza analizy sytuacji ekonomiczno-finansowej kredytobiorców, terminowości spłaty należności, ocenę zabezpieczeń i dokonuje ich klasyfikacji. Należności kredytowe mogą być klasyfikowane według **Polskich Standardów Rachunkowości (PSR)**³³⁷ lub **Międzynarodowych Standardów Rachunkowości/Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej** oraz związanych z nimi interpretacjami ogłoszonymi w formie rozporządzeń Komisji Europejskiej (**MSR/MSSF**).

PSR stosują mniejsze banki, głównie spółdzielcze, MSR/MSSF zaś obejmuje największe instytucje sektora bankowego. Przy stosowaniu PSR banki dokonują klasyfikacji ekspozycji kredytowych, są określone w rozporządzeniu Ministra Finansów³³⁸. W regulacji tej dokonuje się podziału ekspozycji kredytowych od rodzaju należności oraz kredytowanego podmiotu³³⁹ i w ramach poszczególnych grup wyróżnia się kategorie ekspozycji. Biorąc pod uwagę pozostałe ekspozycje, stosuje się dwa kryteria podziału – sytuację ekonomiczno-finansową kredytobiorcy oraz terminowość spłaty kapitału i odsetek³⁴⁰ i na ich podstawie wyodrębnia się następujące **kategorie ekspozycji** (zob. tab. 34):

- normalne,
- pod obserwacją,
- poniżej standardu,
- wątpliwe,
- stracone.

³³⁷ Są to krajowe przepisy z zakresu rachunkowości określone w ustawie z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (t.j. z 2016 r. poz. 1047 z późn. zm.) i aktach wykonawczych do ustawy oraz krajowe standardy rachunkowości wydane przez Komitet Standardów Rachunkowości.

³³⁸ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków, Dz.U. nr 235, poz. 1589.

³³⁹ Odrębnie klasyfikuje się należności wynikające z pożyczek i kredytów detalicznych, pozostałe ekspozycje kredytowe wobec osób fizycznych, udzielone na cele niezwiązane z działalnością gospodarczą, ekspozycje wobec Skarbu Państwa oraz pozostałe ekspozycje kredytowe.

³⁴⁰ Ocena kondycji ekonomiczno-finansowej dłużnika powinna w szczególności uwzględniać czynniki ilościowe (takie jak: rentowność, zyskowność kapitału, wskaźnik płynności, wskaźniki rotacji majątku obrotowego i zobowiązań bieżących, wskaźniki struktury bilansu, współczynnik wypłacalności) oraz jakościowe (jakość zarządzania, stopień zależności od rynku, stopień zależności od dotacji i zamówień rządowych, kilku dużych dostawców lub odbiorców, stopień zależności od innych podmiotów grupy), dostępne oceny uznanych agencji ratingowych, odnoszące się zarówno do dłużnika, jak i państwa jego pochodzenia.

Tabela 34. Klasyfikacja pozostałych ekspozycji kredytowych

Kategoria należności		Charakterystyka kategorii	Rezerwy celowe
Normalne		– opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek nie przekracza miesiąca, a sytuacja ekonomiczno-finansowa dłużników nie budzi obaw	0% podstawy, z wyjątkiem pożyczek i kredytów detalicznych, na które tworzy się rezerwę 1,5% podstawy
Pod obserwacją		– opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza miesiąc i nie przekracza trzech miesięcy, a sytuacja ekonomiczno-finansowa dłużników nie budzi obaw lub które ze względu na ryzyko regionu, branży, grupy klientów, grupy produktów wymagają szczególnej uwagi	co najmniej 1,5% podstawy
Należności zagrożone	poniżej standardu	– opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza trzy miesiące i nie przekracza sześciu miesięcy – ekspozycje kredytowe wobec dłużników, których sytuacja ekonomiczno-finansowa może stanowić zagrożenie dla terminowej spłaty należności	co najmniej 20% podstawy
	wątpliwe	– opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza sześć miesięcy i nie przekracza dwunastu miesięcy – ekspozycje kredytowe wobec dłużników, których sytuacja ekonomiczno-finansowa ulega znacznemu pogorszeniu, a zwłaszcza gdy ponoszone straty w sposób istotny naruszają ich kapitały (aktywa netto)	co najmniej 50% podstawy
	stracone	– opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza dwanaście miesięcy – ekspozycje kredytowe wobec dłużników, których sytuacja ekonomiczno-finansowa pogorszyła się w sposób nieodwracalnie uniemożliwiający spłacenie długu – ekspozycje kredytowe wobec dłużników, w stosunku do których ogłoszono upadłość lub w stosunku do których nastąpiło otwarcie likwidacji – ekspozycje kredytowe wobec dłużników, przeciwko którym bank złożył wnioski o wszczęcie postępowania egzekucyjnego – ekspozycje kredytowe kwestionowane przez dłużników na drodze postępowania sądowego – ekspozycje kredytowe wobec dłużników, których miejsce pobytu jest nieznanne i których majątek nie został ujawniony	co najmniej 100% podstawy

* Komisja Nadzoru Finansowego może zezwolić na utworzenie rezerw celowych w innej wysokości, w szczególności na podstawie modeli ryzyka kredytowego. Podstawa tworzenia rezerw obejmuje ekspozycje kredytowe pomniejszone w odpowiednich kwotach o przyjęte zabezpieczenia.

Źródło: Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków, Dz.U. nr 235, poz. 1589 z późn. zm.

rezerwy celowe

Banki mają obowiązek tworzenia rezerw celowych. Są one dla banków poważnym obciążeniem finansowym. Tworzy się je od kwoty kredytu (z wyłączeniem odsetek i prowizji), księguje w ciężar kosztów, zmniejszając zatem wynik finansowy banku. Rezerwy celowe są sukcesywnie zmniejszane odpowiednio do spłaty należności lub po jej przekwalifikowaniu do kategorii o niższym stopniu ryzyka, a w momencie spłaty rozwiązywane. Celem tworzenia i utrzymywania rezerw celowych jest rozłożenie w czasie negatywnych skutków ryzyka kredytowego.

odpisy aktualizujące

Na należności w kategorii normalne w przypadku pożyczek i kredytów detalicznych, należności pod obserwacją oraz **należności zagrożone**, obejmujące kredyty poniżej standardu oraz wątpliwe, banki stosujące MSR/MSFF kontrolują jakość należności poprzez dostosowywanie ich wyceny do warunków rynkowych poprzez wykorzystywanie **odpisów aktualizujących**. Klasyfikacja ekspozycji kredytowych odbywa się (od 2018 r.) zgodnie ze standardem określonym w **MSSF 9**. Zgodnie z nim bank, stosując wewnętrzne modele oceny, na każdy dzień sprawozdawczy powinien szacować kwotę odpisu, która jest równa oczekiwanym stratom kredytowym (tzw. patrzenie w przyszłość). Portfel kredytowy dzielony jest na trzy koszyki:

- koszyk 1 to portfel kredytów „zdrowych” (faza 1), w których przypadku nie obserwuje się wzrostu ryzyka kredytowego; do tej grupy należności kalkuluje się utratę wartości w ciągu 12 miesięcy; poziom odpisu w tym koszyku jest marginalny i wynosi poniżej 1% wartości ekspozycji kredytowej,
- koszyk 2 (faza 2) to należności, w których znacząco wzrosło ryzyko kredytowe (np. są opóźnienia w spłacie powyżej 30 dni), stanowią swoisty bufor przed przejściem do grupy kredytów nieobsługiwanych; dla tego koszyka poziom odpisu kalkuluje się za cały okres finansowania, a poziom odpisu może dochodzić do kilkunastu procent ekspozycji,
- koszyk 3 (faza 3) to kredyty z rozpoznaną przestanką utraty wartości, są to tzw. kredyty niepracujące (ang. *non performing loans* – NPL); kwota odpisu aktualizującego jest w tej fazie równa oczekiwanym stratom kredytowym do końca trwania umowy (dożywotnio) i wyznaczana na całą wartość ekspozycji pomniejszanej o możliwe do odzyskania kwoty z zabezpieczenia oraz kwoty od kredytobiorcy.

Wysokość odpisu powinna być ustalona jako różnica pomiędzy wartością bilansową brutto a wartością bieżącą oczekiwanych przyszłych przepływów pieniężnych. Koszty utraty wartości należności kredytowych obciążają wynik danej instytucji.

W sprawozdawczości banku centralnego należności kredytowe banków są dzielone na:

- należności bez utraty wartości – należności w fazie 1 i 2 w przypadku banków stosujących standardy międzynarodowe oraz kategorie ekspozycji: normalne i pod obserwacją w przypadku banków stosujących standardy polskie,
- należności ze stwierdzoną utratą wartości – należności dotknięte utratą wartości ze względu na ryzyko kredytowe w fazie 3 oraz ekspozycje zagrożone zgodnie z PSR.

Wskaźnik udziału należności z utratą wartości do ogółu należności jest miernikiem jakości poszczególnych kategorii należności oraz całego portfela banku, im jego wartość jest niższa, tym portfel kredytowy banku jest lepszy (zdrowszy). W 2020 r. wskaźnik ten dla całego sektora bankowego (a precyzyjniej dla należności z sektora niefinansowego) wyniósł 6,95%. Warto jednak zwrócić uwagę, że niektóre kategorie podmiotów lub kredytów charakteryzują się wyższym poziomem tego parametru, np. jakość należności od MSP 12,2%, jakość należności od przedsiębiorców indywidualnych 15,63%, osób prywatnych 4,87% (w tym należności mieszkaniowe 2,5%, konsumpcyjne 11%).

Konieczność ograniczania łącznego ryzyka kredytowego wynika również z innych obowiązków regulacyjnych banku, do których należy zaliczyć obowiązek dywersyfikacji portfela kredytowego oraz wyznaczania wymogu kapitałowego z tytułu ryzyka kredytowego.

Aby uniknąć sytuacji, w której jednostkowy brak spłaty należności znacząco wpływa na wyniki działalności banku, wprowadzono regulacyjne limity rozproszenia, które dotyczą ograniczenia skali udostępniania środków pieniężnych pojedynczym podmiotom – **limit koncentracji zaangażowań** banku. Suma wierzytelności banku (oraz udzielonych przez bank zobowiązań pozabilansowych obciążonych ryzykiem) względem jednego podmiotu³⁴¹ nie może przekroczyć limitu koncentracji wierzytelności, który wynosi 25% uznanego kapitału w przypadku, gdy podmioty te nie są podmiotami powiązаныmi z bankiem³⁴².

należności bez utraty i z utratą wartości

jakość portfela banku

limit koncentracji zaangażowań

³⁴¹ Lub podmiotów powiązanych kapitałowo lub organizacyjnie.

³⁴² Ponadto, zaangażowanie wobec banku lub grupy podmiotów powiązanych kapitałowo lub organizacyjnie składających się z co najmniej jednego banku nie może przekroczyć 25% uznanego kapitału albo równowartości 150 mln EUR w zależności od tego, która z tych wartości jest wyższa (pod warunkiem, że suma

Ryzyko kredytowe związane z szeroko rozumianą działalnością kredytową w polskich bankach stanowi dominujący rodzaj ponoszonego ryzyka oraz podstawowy rodzaj ryzyka, który powinien być „pokrywany” posiadanymi funduszami własnymi. Fundusze własne banków są niskie w stosunku do skali podejmowanej przez bank działalności, ponieważ bank dla finansowania działalności może w znacznym stopniu wykorzystywać pozyskiwane fundusze obce. Jednocześnie każdy bank będzie tym bezpieczniejszy (np. dla deponentów), im większe ma fundusze własne, gdyż działając jako bufor bezpieczeństwa w sytuacji strat operacyjnych, kapitał może stanowić źródło ich finansowania. Dla oceny bezpieczeństwa działalności i limitowania zwiększania skali działalności (a w związku z tym i ryzyka) regulacjami nadzorczymi wprowadzono normę w zakresie adekwatności kapitałowej – współczynniki kapitałowe³⁴³.

6.6. Inne formy finansowania przedsiębiorstw

Wśród usług kredytowych oferowanych podmiotom gospodarczym obok umów kredytowych i pożyczkowych wykorzystywane są również inne rodzaje umów lub typy produktów, np. faktoring, leasing, forfaiting, gwarancje bankowe oraz poręczenia. Usługi te

zaangażowań wszystkich pozostałych podmiotów należących do tej grupy nie przekracza 25% funduszy własnych).

³⁴³ Zakładając, że fundusze własne powinny być „adekwatne” w stosunku do skali i ryzyka prowadzonej przez bank działalności, wskaźnik ten wyznacza się, dzieląc sumę określonych funduszy własnych przez pomnożony przez 12,5 całkowity wymóg kapitałowy. Całkowity wymóg kapitałowy jest sumą częściowych wymogów kapitałowych z tytułu różnych rodzajów ryzyka bankowego, w tym kredytowego, rynkowego, operacyjnego. Wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka kredytowego jest iloczynem 8% oraz sumy ekspozycji (bilansowych i pozabilansowych) ważonych ryzykiem. Ryzyko kredytowe na potrzeby współczynnika wypłacalności może bank oceniać samodzielnie, za pomocą wewnętrznych ratingów ryzyka lub korzystać z nadzorczych wag ryzyka uzależnionych od kryterium podmiotowego kredytobiorcy, ratingu nadawanego przez agencję zewnętrzną czy przyjętych prawnych zabezpieczeń. Udzielając kredytu, bank powiększa wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka kredytowego, tym samym zwiększając całkowity wymóg kapitałowy, a to z kolei pociąga za sobą zmniejszenie współczynnika wypłacalności. Ponieważ z punktu widzenia bezpieczeństwa i norm nadzorczych bank zobligowany jest do utrzymywania współczynnika wypłacalności powyżej ustalonego poziomu, może prowadzić politykę ograniczania kredytowania bardzo ryzykownych podmiotów lub zmniejszać wartość posiadanych należności określonego rodzaju. W praktyce ze względu na różne kategorie kapitałów banków wyznacza się: CET1 – współczynnik kapitału podstawowego Tier1, T1 – współczynnik kapitału Tier 1, TCR – łączny współczynnik kapitałowy.

mogą być również oferowane przez spółki zależne od banku, z wyjątkiem gwarancji bankowych.

Faktoring jest formą krótkoterminowego finansowania przedsiębiorstwa (faktoranta) poprzez nabycie przez faktora – bank lub wyspecjalizowaną instytucję – bieżących, nieprzeterminowanych należności (o terminie płatności najczęściej do 90 dni) należnych od odbiorców z tytułu dostaw towarów lub usług, a także świadczenie na ich rzecz dodatkowych usług. Faktor przejmuje wierzytelność i dokonuje za nią płatności (funkcja finansowa), dodatkowo zobowiązuje się do świadczenia innych usług, o charakterze administracyjnym (np. wysyłanie monitów do dłużników, monitorowanie stanu wypłacalności dłużników, prowadzenie ksiąg finansowych i handlowych faktoranta) oraz gwarancyjnym, polegającym na przejęciu ryzyka niewypłacalności dłużnika.

Funkcja gwarancyjna występuje w faktoringu właściwym, inaczej bez regresu (lub pełnym).

Cechą faktoringu z regresem (niepełnego, niewłaściwego) jest możliwość dochodzenia przez faktora roszczeń zwrotnie od faktoranta w sytuacji, gdyby dłużnik nie zapłacił.

Faktoring nie został dotychczas uregulowany prawnie, umowy faktoringu mają charakter umów nienazwanych, zawierane są na podstawie Kodeksu cywilnego zgodnie z praktyką gospodarczą. Do najistotniejszych zalet faktoringu dla faktoranta zaliczyć można:

- skrócenie cyklu należności, a co za tym idzie podwyższenie płynności finansowej,
- przy faktoringu pełnym, ochrona przed niewypłacalnością dłużników,
- uproszczona procedura, w porównaniu z kredytem,
- korzystny wpływ na strukturę bilansu faktoranta.

Jednak transakcja faktoringu nie jest wolna od wad, wśród których wyróżnić można możliwość osłabienia więzi przedsiębiorstwa ze swoimi odbiorcami oraz często mniej korzystne, w porównaniu z kredytami, warunki cenowe usługi.

Usługą zbliżoną do faktoringu jest **forfaiting**³⁴⁴ polegający również na przejęciu przed terminem wykupu należności, z tym jednak, że okres finansowania jest znacznie dłuższy (od sześciu miesięcy do siedmiu-dziesięciu lat), transakcje dotyczą obrotu międzynarodowego, a zakup wierzytelności jest dokonywany zawsze bez prawa regresu

faktoring

*faktoring
właściwy
i niewłaściwy*

forfaiting

³⁴⁴ Określenie *a forfait* oznacza zrzeczenie się lub zaniechanie praw do czegoś (bez prawa regresu).

su w stosunku do podmiotu zbywającego. Wspecjalizowana instytucja finansowa (forfaiter) odkupuje od eksporterów wierzytelności handlowe, przy czym w odróżnieniu od umów faktoringu, obejmujących wiele należności na niewielkie kwoty, w forfaitingu przedmiotem umowy są pojedyncze należności na znaczne kwoty. Cechą forfaitingu jest również bardzo częste wykorzystywanie weksła, stąd bywa traktowany jako szczególna forma obrotu wekslowego – dyskonto weksla bez prawa regresu w stosunku do remitenta.

leasing

Leasing jest formą finansowania działalności gospodarczej umożliwiającą przedsiębiorstwu odpłatne korzystanie z rzeczowych składników majątku bez konieczności ich zakupu. Leasing polega na oddaniu przez jedną stronę, tj. leasingodawcę (finansującego), w odpłatne użytkowanie, na określony czas, przedmiotu leasingu w formie rzeczowych środków trwałych drugiej stronie, czyli leasingobiorcy (korzystającemu). Nazwa wywodzi się od angielskiego słowa *lease*, co oznacza najem lub dzierżawę, w języku polskim leasingu nie można jednak z tymi pojęciami utożsamiać.

Leasing pojawił się w polskim Kodeksie cywilnym w 2000 r. Przez umowę leasingu leasingodawca zobowiązuje się, w zakresie działalności swojego przedsiębiorstwa, nabyć rzecz od oznaczonego zbywcy na warunkach określonych w tej umowie i oddać tę rzecz leasingobiorcy do używania albo używania i pobierania pożytków przez czas oznaczony, a korzystający zobowiązuje się zapłacić finansującemu w uzgodnionych ratach wynagrodzenie pieniężne, równe co najmniej cenie lub wynagrodzeniu z tytułu nabycia rzeczy przez finansującego.

W związku z presją postępu technicznego wymuszającą na przedsiębiorcach wymianę szybko starzejących się urządzeń produkcyjnych, co wiąże się ze znacznymi wydatkami inwestycyjnymi i trudnościami po stronie wytwórców tych urządzeń napotykających trudności zbytu własnych wyrobów, „wynajmowanie” wyprodukowanych urządzeń na zasadach odpłatności staje się korzystne dla obu stron. Leasing stwarza potencjalnemu inwestorowi szczególną możliwość korzystania ze środka trwałego bez konieczności ponoszenia jednorazowego wydatku inwestycyjnego. Najbardziej charakterystyczną cechą leasingu jest to, że zarówno w trakcie trwania umowy, jak i po jej wygaśnięciu właścicielem przedmiotu tej umowy pozostaje leasingodawca.

Przyjmując za kryterium czas trwania transakcji, wysokość łączną opłat i charakter zobowiązań stron, z punktu widzenia praktyki gospodarczej istotne jest wyróżnienie **leasingu operacyjnego** (bieżący, usługowy) oraz **finansowego** (kapitałowego, właściwego).

Leasing operacyjny polega na czasowym przekazaniu w użytkowanie dobra inwestycyjnego na okres znacznie krótszy od planowanego okresu ekonomicznego zużycia przedmiotu leasingu. Uzyskiwane płatności leasingowe nie są wystarczające, aby pokryć koszty nabycia danego przedmiotu. Umowy zawierają zapis o wykupie przedmiotu leasingu przez korzystającego po jej zakończeniu, za określoną z góry wartość końcową powiększoną o podatek VAT. W leasingu operacyjnym przedmiot leasingu zaliczany jest do składników majątkowych leasingodawcy, wykazuje on przedmiot leasingu we własnym bilansie, na nim też spoczywa obowiązek dokonywania odpisów amortyzacyjnych, leasingobiorca ponosi jedynie opłaty leasingowe, które w całości zaliczane są do kosztów działalności gospodarczej.

**leasing
operacyjny**

Leasing finansowy (kapitałowy) natomiast jest to umowa leasingowa, na mocy której następuje przeniesienie całego ryzyka i korzyści wynikających z posiadania składnika aktywów. Przedmiot leasingu jest własnością leasingodawcy, a amortyzuje go leasingobiorca. Przedsiębiorstwo zwiększa więc wartość swojego majątku, nie ponosząc dodatkowych kosztów po zakończeniu umowy, a zwiększona forma amortyzacji pozwala regulować jej koszty i dochody. Leasing finansowy, podobnie jak operacyjny, charakteryzuje się tym, że zawiera klauzulę opcji na sprzedaż przedmiotu leasingu po zakończeniu okresu umowy.

**leasing
finansowy**

Leasing jest uważany za sprzyjającą formę finansowania w przypadku szybko rozwijających się przedsiębiorstw oraz ograniczeń w zakresie dostępności kredytów.

**zalety i wady
leasingu**

Wśród zalet korzystania z leasingu należy wskazać:

- korzyści podatkowe – w leasingu kapitałowym kosztem uzyskania przychodu są koszty finansowe transakcji, a w leasingu operacyjnym cała rata leasingowa,
- brak konieczności angażowania kapitału własnego,
- uproszczoną, w porównaniu z kredytem, procedurę.

Z kolei do wad leasingu zaliczyć należy:

- zwykle wyższe koszty w porównaniu do kredytów,
- ograniczenia w dysponowaniu przedmiotami leasingu, np. nie mogą one być zabezpieczeniem kredytów,
- ryzyko korzystania z cudzej rzeczy, np. w sytuacji niewypłacalności leasingodawcy.

Cechą kolejnych produktów kredytowych jest nie tyle przekazanie środków pieniężnych (lub rzeczy w leasingu), ale przyrzeczenie finansowania w sytuacji, gdyby kredytobiorca nie wywiązał się ze swojego zobowiązania. Z perspektywy podmiotów oczekujących

**gwarancja
bankowa**

na wykonanie zobowiązania przez kredytobiorcę ryzyko kredytowe określonego podmiotu jest zastępowane ryzykiem wykonania świadczenia przez bank, a więc instytucję zaufania (bezpieczniejszą). Przyrzeczenia wykonania określonych świadczeń mogą przyjąć formę: kredytu akceptacyjnego, gwarancji bankowej, poręczenia cywilnego, awalu wekslowego oraz akredytywy (otwieranej lub potwierdzanej).

Gwarancją bankową jest jednostronne, nieodwołalne zobowiązanie banku (gwaranta), że po spełnieniu przez podmiot uprawniony (beneficjenta gwarancji) określonych warunków zapłaty bank ten wykona świadczenie pieniężne na rzecz beneficjenta gwarancji. Bank, udzielając określonemu podmiotowi gwarancji, zobowiązuje się do jej realizacji, w przypadku gdyby zleceniodawca gwarancji nie wypełnił świadczenia, do którego się zobowiązał, np. spłaty kredytu w innym banku (wówczas gwarancja jest prawnym zabezpieczeniem spłaty). Bank może wykonać świadczenie gwarancji bezpośrednio albo za pośrednictwem innego banku³⁴⁵.

W gwarancjach ustala się okres jej ważności oraz wysokość. Gwarancje mogą mieć charakter:

- uwarunkowany, zawierają wówczas szczegółowe warunki, od których jest uzależniona wypłata środków,
- bezwarunkowy, gdy nie są postawione żadne warunki wypłaty; gwarancje bezwarunkowe są płatne na pierwsze żądanie beneficjenta gwarancji, bez badania zasadności roszczenia.

Biorąc pod uwagę wiarygodność banku, udzielona przez niego gwarancja jest dla beneficjenta bardzo dobrym zabezpieczeniem rzetelnego wykonania zobowiązania przez kontrahenta. Zakres stosowania gwarancji jest więc szeroki i obejmuje różnorodne czynności zarówno w obrocie krajowym, jak i zagranicznym. Gwarancja bankowa może występować jako zabezpieczenie, np.:

- zapłaty za dostawę lub wykonanie usługi – zabezpiecza eksportera (sprzedawcę) lub usługodawcę,
- zwrotu zapłaty (zaliczki) – zabezpiecza importera (kupującego) w sytuacji, gdy zapłata jest dokonywana przed odbiorem świadczenia,
- należytego wykonania kontraktu – zapewnia jakość wykonania kontraktu, ocena dokonywana jest przez beneficjenta gwarancji albo grono ekspertów lub niezależnych rzeczoznawców,

³⁴⁵ Ponadto, inny bank może dokonać potwierdzenia gwarancji, w ten sposób beneficjent uzyskuje zobowiązanie kolejnej instytucji.

- przetargowe (wadialne) – gdy niezbędne jest wadium zamiast zamrażania własnych środków, można dostarczyć gwarancję bankową,
- celne – gwarantujące organom celnym zapłatę należności celnych z tytułu sprowadzonego towaru.

Dla banku udzielenie gwarancji jest operacją obciążoną ryzykiem kredytowym, stąd przy jej udzieleniu bank również ocenia zdolność kredytową i przyjmuje prawne zabezpieczenia. Gwarancje bankowe są udzielane na podstawie regulacji Prawa bankowego, taką samą funkcję spełniają poręczenia udzielane na podstawie Kodeksu cywilnego lub awale, których podstawą prawną jest Prawo wekslowe.

ZAKOŃCZENIE

Polski system finansowy funkcjonuje zgodnie z modelem kontynentalnym, co oznacza, że kluczowe znaczenie dla przepływów pieniężnych mają banki. Makroekonomiczna perspektywa rozpatrywania sektora bankowego i całej gospodarki obliguje do zwrócenia uwagi na „swoistą kruchość” funkcjonowania tak prowadzonego obiegu pieniężnego. Ponadto cechy samych banków, ich powiązania ze sobą wraz z pieniężnym charakterem gospodarki dają możliwość wpływania na jej funkcjonowanie za pomocą pieniądza. Wywołuje to potrzebę dbałości w rozpatrywanym sektorze o niepodejście nadmiernego ryzyka, jednak dla poszczególnych instytucji bankowych rozwiązania te ograniczają swobodę działalności i są traktowane przez zarządzających jako przejaw ingerencji państwa. Efektem światowego kryzysu z roku 2008 stały się m.in. rozwiązania mające na celu zwiększenie bezpieczeństwa funkcjonowania podmiotów rynku bankowego i całego rynku, w tym przede wszystkim mechanizmów zwiększania stabilności na poziomie makroekonomicznym (np. poprzez nadzór makroostrożnościowy czy procedury uporządkowanej likwidacji banków). Dla przeciwdziałania negatywnym konsekwencjom pandemii koronawirusa polski bank centralny prowadzi od 2020 r. ekspansywną politykę pieniężną nie tylko z wykorzystaniem jej standardowych instrumentów, ale również, po raz pierwszy, stosując tzw. luzowanie ilościowe.

Dbałość państwa o klientów sektora bankowego przejawia się w poszerzaniu obszaru uregulowania oferty produktowej. Kształt współczesnych usług bankowych w dużym stopniu jest zdeterminowany przez treści aktów prawnych określających obowiązkowe wymogi informacyjne banków, czy wprost formułujące uprawnienia z nich korzystających. Taką funkcję pełnią obecnie: regulacje

kredytu hipotecznego, konsumenckiego, usług płatniczych czy rekomendacje wytyczające zasady badania zdolności kredytowej kredytobiorców.

Obok charakterystyki różnych podmiotów sektora bankowego, ich cech oraz wskazanych wyżej zewnętrznych efektów ich działalności, w publikacji dokonano subiektywnego przeglądu produktów oferowanych przez banki. Opisano klasyczne kategorie usług bankowych, zwracając uwagę na ich efektywność, koszty czy zagrożenia dla korzystających.

Transformacja cyfrowa obserwowana w różnych segmentach gospodarki nie omija sektora bankowego. Współczesne usługi bankowe to usługi świadczone przede wszystkim z wykorzystaniem elektronicznych form kontaktu: bankowości internetowej, terminalowej czy mobilnej. Choć najbardziej zaawansowane usługi nadal będą wymagały kontaktu z pracownikiem banku, to zapewne będzie on w przyszłości zdalny. Obserwuje się zmniejszanie liczby placówek bankowych, ponieważ dla wykorzystywania standardowych produktów nie występuje potrzeba odwiedzania oddziałów bankowych. Coraz większa liczba klientów korzysta wyłącznie z bankowości mobilnej lub internetowej.

Przejawem wzrostu poziomu ubankowienia polskiego społeczeństwa są postępujące zmiany w zakresie wykorzystania bezgotówkowych instrumentów płatności, w tym przede wszystkim kart płatniczych czy smartfonów, które stają się dodatkowym, swoistym atrybutem korzystania z usług w konkretnej instytucji bankowej.

Obserwowane przemiany zachowań klientów banków, również zwiększonego zainteresowania usługami instytucji bankowych intrygują i skłaniają do podejmowania indywidualnych dociekań w zakresie poruszonych w książce zagadnień.

BIBLIOGRAFIA

- Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFCB. Część I*, Gdańska Akademia Bankowa, Gdańsk–Katowice–Warszawa 2007.
- Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFCB 3E*, red. M. Klimontowicz, Związek Banków Polskich, Warszawa 2017.
- Bednarska-Olejniczak D., *Private banking – marketing, jakość, sprzedaż*, CeDeWu, Warszawa 2010.
- Borcuch A., *Rozwój rynku płatności mobilnych w Polsce. Perspektywa konsumentów, dostawców i akceptantów płatności mobilnych*, CeDeWu.pl, Warszawa 2016.
- Capiga M., *Działalność kredytowa monetarnych instytucji kredytowych*, Difin, Warszawa 2006.
- Cornée S., Fattobene L., Migliorelli M., *An Overview of Cooperative Banking in Europe [w:] New Cooperative Banking in Europe. Strategies for Adapting the Business Model Post Crisis*, red. M. Migliorelli, Palgrave Macmillan, London 2018.
- Dąbrowska K., Gruszczyński M., *Kapitał zagraniczny w polskim sektorze bankowym a efektywność polityki pieniężnej*, „Bank i Kredyt” 2002, nr 11-12.
- Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, „Contemporary Economics” 2015, vol. 9/4.
- Diagnoza stanu rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce*, NBP, Warszawa 2013.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2013/36/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie warunków dopuszczenia instytucji kredytowych do działalności oraz nadzoru ostrożnościowego nad instytucjami kredytowymi i firmami inwestycyjnymi (CRD IV, Capital Requirements Directive IV), zmieniająca dyrektywę 2002/87/WE i uchylająca dyrektywy 2006/48/WE oraz 2006/49/WE, Dz.U. UE L 176/338.

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2366 z dnia 25 listopada 2015 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego zmieniająca dyrektywy 2002/65/WE, 2009/110/WE, 2013/36/UE i rozporządzenie (UE) nr 1093/2010 oraz uchylająca dyrektywę 2007/64/WE, Dz.U. UE L337/35 z 23.12.2015.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/36/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie warunków dopuszczenia instytucji kredytowych do działalności oraz nadzoru ostrożnościowego nad instytucjami kredytowymi i firmami inwestycyjnymi, zmieniająca dyrektywę 2002/87/WE i uchylająca dyrektywy 2006/48/WE oraz 2006/49/WE., Dz.U. UE L 176 z 27.06.2013.
- Działania banków spółdzielczych na rzecz rozwoju lokalnego w Polsce*, red. M. Stefański, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2014.
- Ferri G., Kalmi P., Kerola E., *Does bank ownership affect lending behaviour? Evidence from the Euro area*, „Journal of Banking and Finance” 2014, vol. 48.
- Finansomania. Podstawy wiedzy o finansach*, red. M. Kluzek, D. Wiśniewska, K. Waliszewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2021.
- Funkcjonowanie spółdzielczych grup bankowych w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej*, red. A. Gospodarowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2008.
- Gadomski W., *Polskie banki od dawna są pełnoletnie*, „Miesięcznik Bank” 2011, nr 5.
- Golec M.M., *Baza członkowska jako atrybut społecznego wymiaru działalności banków spółdzielczych w Polsce*, „Prace Naukowe UE we Wrocławiu” 2017, nr 478.
- Golec M.M., *Małe kasy w sektorze spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych – zakres działalności i specyfika nadzoru finansowego*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2020, nr 393.
- Górka J., *Konkurencyjność form pieniądza i instrumentów płatniczych*, CeDeWu, Warszawa 2009.
- Górski M., *Rynkowy system finansowy*, wyd. 2, PWE, Warszawa 2009.
- Hassa T., *Stan i perspektywy rozwoju bankowości mobilnej dla klientów indywidualnych w Polsce*, „Studia i Prace. Kolegium Zarządzania i Finansów” 2013, z. 131.
- Heropolitańska I., Nierodka A., Zdziarski T., *Kredyty, pożyczki i gwarancje bankowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
- Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 r.*, UKNF, Warszawa 2021.

- Iwanicz-Drozdowska M., *Europejska sieć bezpieczeństwa finansowego. Rozwiązania pokryzysowe*, „Studia BAS” 2018, nr 1(53).
- Iwańczuk A., Kotliński G., *Bankowe rozliczenia pieniężne*, Materiały dydaktyczne 216, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008.
- Jurkowska-Zeidler A., *Rzecznik Finansowy: Nowa instytucja ochrony klienta na rynku usług finansowych*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, nr XXXVIII.
- Kata R., *Koncepcja relationship banking w działaniu banków spółdzielczych na rynku finansowym*, „Optimum. Studia Ekonomiczne” 2008, nr 2(38).
- Koźliński T., *Zwyczajne płatnicze Polaków*, NBP, Warszawa 2013.
- Kredyty i gwarancje bankowe. Materiały pomocnicze do ćwiczeń*, Materiały dydaktyczne 72, red. W. Przybylska-Kapuścińska, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2000.
- Leszczyńska C., *Zarys historii polskiej bankowości centralnej*, NBP, Warszawa 2010.
- Nadler P.S., *Banki komercyjne w gospodarce*, „Biblioteka Menedżera i Bankowca”, Zarządzanie i Finanse, Warszawa 1993.
- Nadzór makroostrożnościowy w Polsce. Ramy instytucjonalno-funkcjonalne*, Komitet Stabilności Finansowej, Warszawa 2016.
- NBP, *Raport o obrocie gotówkowym w Polsce w 2019 r.*, Warszawa 2020.
- Obrót bezgotówkowy – zalety i korzyści wynikające z jego upowszechnienia*, NBP, Warszawa 2008.
- Ocena funkcjonowania polskiego systemu płatniczego w II półroczu 2020 r.*, NBP, Warszawa 2021.
- Piórkarz R., *Bankowość osobista. Personal banking, premium banking*, CeDeWu, Warszawa 2017.
- Polska bankowość w liczbach. IV kwartał 2020*, prnews.pl Bankier.pl [dostęp: 12 listopada 2020].
- Porównanie wybranych elementów polskiego systemu płatniczego z systemami innych krajów Unii Europejskiej za 2019 r.*, NBP, Warszawa 2020.
- Pośrednictwo finansowe w Polsce*, red. W. Przybylska-Kapuścińska, CeDeWu, Warszawa 2009.
- Raport roczny BFG 2020*, BFG, Warszawa 2021.
- Raport roczny 2020. Płynność sektora bankowego. Instrumenty polityki pieniężnej NBP*, NBP, Warszawa 2021.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków, Dz.U. nr 235, poz. 1589 z późn. zm.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 575/2013 z 26 czerwca 2013 r. w sprawie wymogów ostrożnościowych dla in-

- stytucji kredytowych i firm inwestycyjnych (tzw. CRR, Capital Requirements Regulation), zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012, Dz.Urz. UE 2013, L 176/1.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1011 z 8 czerwca 2016 r. w sprawie indeksów stosowanych jako wskaźniki referencyjne w instrumentach finansowych i umowach finansowych lub do pomiaru wyników funduszy inwestycyjnych – określane jako BMR, Dz.Urz. UE L 171 z 29.06.2016 r. ze zm.
- Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2019 r.*, NBP, Warszawa 2020.
- Rynek kart płatniczych w Polsce*, NBP, Warszawa 2003.
- Smaga P., *Polityka makroostrożnościowa w sektorze bankowym. Teoria i praktyka*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2020.
- Sprawozdanie z działalności NBP w 2020 roku*, NBP, Warszawa 2021.
- System płatniczy w Polsce*, NBP, Warszawa 2008.
- System płatniczy w Polsce*, NBP, Warszawa 2019.
- Szelągowska A., *Polska bankowość spółdzielcza, wczoraj, dziś i jutro* [w:] *Współczesna bankowość spółdzielcza*, CeDeWu, Warszawa 2011.
- Ślązak E., *Bankowość elektroniczna* [w:] *Świat bankowości*, red. M. Zaleska, Difin, Warszawa 2018.
- Świdarska J., Galbarczyk T., Klimontowicz M., Marczyńska K., *Bank komercyjny w Polsce. Podręcznik akademicki*, wyd. 2, Difin, Warszawa 2016.
- Tochmański A., *Miejsce obrotu bezgotówkowego w systemie płatniczym* [w:] *Obrót bezgotówkowy w Polsce*, red. H. Żukowska, M. Żukowski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.
- Ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 r. Prawo wekslowe, Dz.U. nr 37, poz. 282.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz.U. nr 16, poz. 93 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 1994 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, t.j. Dz.U. 2009, nr 84, poz. 711 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych, Dz.U. 2003, nr 99, poz. 919, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim, Dz.U. 2020, poz. 2027.
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, Dz.U. nr 140, poz. 939, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, Dz.U. nr 94, poz. 1037.
- Ustawa z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających, Dz.U. poz. 449 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 12 września 2002 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych, Dz.U. nr 169, poz. 1385.

- Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe, Dz.U. poz. 535 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 21 lipca 2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym, Dz.U. nr 157, poz. 1119, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 7 listopada 2008 r o Komitecie Stabilności Finansowej, Dz.U. nr 209, poz. 1317.
- Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych, Dz.U. 2012, poz. 855 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o udostępnianiu informacji gospodarczych i wymianie danych gospodarczych, Dz.U. nr 81, poz. 530, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim, Dz.U. nr 126, poz. 715 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych, Dz.U. nr 199, poz. 1175 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o obligacjach, Dz.U. poz. 238 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o rozpatrywaniu reklamacji przez podmioty rynku finansowego i o Rzeczniku Finansowym, Dz.U. poz. 1348 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nadzorze makroostrożnościowym i zarządzaniu kryzysowym w systemie finansowym, Dz.U. poz. 1513 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji, Dz.U. 2020, poz. 842.
- Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami, Dz.U. poz. 819 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, Dz.U. poz. 723 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców, Dz.U. poz. 646 z późn. zm.
- Współczesna bankowość detaliczna*, red. A. Szelągowska, CeDeWu, Warszawa 2010.
- Współczesna polityka pieniężna. Perspektywa XXI wieku*, red. W. Przybylska-Kapuścińska, M. Szyszko, Difin, Warszawa 2017.
- Zwyczaje płatnicze w Polsce w 2020 r. Podstawowe wyniki badania*, NBP, Warszawa 2021.

SPIS SCHEMATÓW

Schemat 1.	Uproszczona struktura grupy spółdzielczej z systemem ochrony.....	40
Schemat 2.	Rodzaje pieniądza i agregaty pieniężne	68
Schemat 3.	Rodzaje usług bankowych	115
Schemat 4.	Tradycyjna klasyfikacja bankowości elektronicznej według kanałów dystrybucji usług	131
Schemat 5.	Struktura rachunków przedsiębiorstwa handlowego ADA sp. z o.o.	155
Schemat 6.	Formy rozliczeń między płatnikiem a odbiorcą	191
Schemat 7.	Cykl rozliczeniowy dla uznaniowych instrumentów płatności	200
Schemat 8.	Rozliczenie za pomocą polecenia przelewu	214
Schemat 9.	Rozliczenie za pomocą polecenia wypłaty za granicę	217
Schemat 10.	Rozliczenie za pomocą polecenia zapłaty.....	219
Schemat 11.	Podmioty w ramach czterostronnego modelu kart płatniczych.....	225
Schemat 12.	Autoryzacja i rozliczenie płatności kartą płatniczą w systemie KSR	227
Schemat 13.	Inkaso czeku rozrachunkowego.....	235
Schemat 14.	Rozliczenie za pomocą akredytywy dokumentowej	247
Schemat 15.	Rozliczenie za pomocą inkasa dokumentowego ..	251
Schemat 16.	Funkcjonowanie okresu bezodsetkowego w kartach kredytowych.....	264

SPIS TABEL

Tabela 1.	Uproszczona struktura bilansu banku uwzględniająca najważniejsze pozycje aktywów i pasywów	13
Tabela 2.	Cechy systemu anglosaskiego i kontynentalnego ..	25
Tabela 3.	Klasyfikacja banków	27
Tabela 4.	Teren działania oraz obowiązków zrzeszania się banków spółdzielczych	35
Tabela 5.	Liczba banków według struktury własnościowej sektora bankowego w Polsce w latach 1997–2019	48
Tabela 6.	Największe banki w Polsce w 2020 r. według sumy aktywów i ich podstawowe charakterystyki.....	49
Tabela 7.	Porównanie SKOK i BS	57
Tabela 8.	Pozycje aktywów i pasywów banku centralnego i ich uproszczona struktura	62
Tabela 9.	Charakterystyczne kompetencje instytucji Komitetu Stabilności Finansowej.....	86
Tabela 10.	Instytucje systemowo ważne w Polsce w 2020 r. i ich bufory kapitałowe.....	89
Tabela 11.	Katalog usług banków według Prawa bankowego .	118
Tabela 12.	Porównanie cech programów obsługi osób prywatnych w bankach w Polsce	124
Tabela 13.	Rodzaje rachunków bankowych według podmiotów oraz dominującej funkcji	148
Tabela 14.	Kalkulacja odsetek dla grupy kapitałowej Alfa bez cash poolingu	156
Tabela 15.	Podstawowe rodzaje depozytów bankowych	162
Tabela 16.	Porównanie cech depozytu terminowego, rachunku oszczędnościowego i ROR.....	163

Tabela 17.	Zróźnicowanie wartości lokaty oraz efektywna stopa procentowa przy różnej częstotliwości kapitalizacji (bez uwzględnienia podatku dochodowego)..	170
Tabela 18.	Pułap ochrony depozytów w systemie gwarancji Bankowego Funduszu Gwarancyjnego.....	174
Tabela 19.	Rodzaje pieniądza według statusu prawnego i formy.....	188
Tabela 20.	Segmenty rynku płatności.....	192
Tabela 21.	Wartość zaangażowanych środków pieniężnych w rozrachunek międzybankowy oraz liczba transakcji na przykładzie różnych rodzajów systemów płatności.....	202
Tabela 22.	Harmonogram sesji w systemie Elixir w Krajowej Izbie Rozliczeniowej	205
Tabela 23.	Porównanie systemów płatności w Polsce.....	209
Tabela 24.	Podstawowe rodzaje kart płatniczych.....	231
Tabela 25.	Podstawowe rodzaje akredytyw dokumentowych.	250
Tabela 26.	Porównanie różnic między umową kredytu i pożyczki.....	255
Tabela 27.	Podstawowe rodzaje kredytów bankowych.....	266
Tabela 28.	Amortyzacja kredytu w Banku A na kwotę 100 000 zł udzielonego na pół roku, stopa procentowa 10%, raty malejące.....	271
Tabela 29.	Amortyzacja kredytu w Banku B na kwotę 100 000 zł udzielonego na pół roku, stopa procentowa 10%, raty annuitetowe.....	272
Tabela 30.	Amortyzacja kredytu w Banku C na kwotę 100 000 zł udzielonego na pół roku, stopa procentowa dyskontowa 10%.....	273
Tabela 31.	Plan spłaty kredytu o wartości 2400 zł wypłacanego jednorazowo, spłacanego w ratach malejących przez pół roku przy stopie procentowej 12%	276
Tabela 32.	Różnice między BIK a BIG.....	298
Tabela 33.	Różnice między credit scoringiem a credit ratingiem.....	306
Tabela 34.	Klasyfikacja pozostałych ekspozycji kredytowych ..	313

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Struktura własnościowa sektora bankowego w Polsce według aktywów [%] w wybranych latach 1997–2020	48
Wykres 2. Stopy procentowe NBP a stopy procentowe na rynku międzybankowym w Polsce w latach 2012–2020	76
Wykres 3. Średnie oprocentowanie depozytów (w tym gospodarstw domowych) i kredytów (w tym konsumpcyjnych) w latach 2005–2021	172
Wykres 4. Średnie oprocentowanie kredytów konsumpcyjnych i mieszkaniowych (oraz ich stóp rzeczywistych) dla gospodarstw domowych w Polsce w latach 2005–2021	279